DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

HALİL İNALCIK

"SÖYLEŞİLER VE KONUŞMALAR"

I. CİLT

Profil

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

HALİL İNALCIK
SÖYLEŞİ VE KONUŞMALAR

CİLT 1

Hazırlayan: Birsen Çınar

PROFİL

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

© Profil Yayıncılık

Editör / Cem Küçük
Kitabın Adı / Halil İnalcık Söyleşi ve Konuşmalar

Genel Koordinatör / Münir Üstün
Genel Yayın Yönetmeni / Cem Küçük
Kapak Tasarım / Kenan Özcan
İç Tasarım / Adem Şenel
Baskı-Cilt / Kitap Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. No:123 Kat:1 Topkapı/İstanbul
Tel : 0212 482 99 10 Sertifika No:16053

1. Baskı Eylül 2013

978-975-996-437-5

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 12391

PROFİL: 331
PRESTİJ KİTAPLAR : 27

PROFİL YAYINCILIK
Çatalçeşme Sk. No: 52 Meriçli Apt. K.3
Cağaloğlu - İSTANBUL
www.profilkitap.com / bilgi@profilkitap.com
Tel. 0212. 514 45 11 Faks. 0212. 514 45 12

Profil Yayıncılık Maviağaç Kültür Sanat Yayıncılık Tic.Ltd.Şti markasıdır.

© Bu kitabın Türkçe yayın hakları Halil İnalcık ile yapılan anlaşma gereği Profil Yayıncılık'a aittir. Yayıncının izni olmadan herhangi bir formda yayınlanamaz, kopyalanamaz ve çoğaltılamaz. Ancak kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Bu ciltle toplantılarda yaptığım konuşmalar, gazetecilerle röportajlar, bazı dergilerde çıkan yazılarımı toplamaya çalıştık. Söyleşi yaptığım kimseleri bulup kendilerinden izin istemek imkânını maalesef bulumadım, özür dilerim. Bazı söyleşi ve konuşmaların tarihlerini tespit edemedik. Belki yeni baskılar yapılana kadar dostların gözüne ilişir ve bana bildirmek lütfunda bulunurlarsa kendilerine minnettar olurum. Tabii her söyleşi ve konuşma, belli bir dinleyici kitlesine hitab etmektedir. Okuyucu bunların o zamanki koşullar altında ifade edildiğine dikkat etmelidir.

Söyleşi ve konferansların konuşma üslûbu tabii farklıdır, yazı halinde yayına hazırlarken bir çok yerde düzeltmeler yapılmıştır. Bir de Türkçemiz üslûp ve kelime bakımından o kadar hızla değişiyor ki. Bazı kelimeleri bugünkü Türkçede yerleşmiş olanlarla değiştirdik. Okurlar bu cilt dışında kalmış söyleşi ve konuşmalar görürlerse lütfen beni uyarsınlar.

Dostum Cem Küçük söyleşi ve konuşmaları ilk kez toplayıp bana getirdi, onları dikkatle okudum kelime ve ifadelerde atlamaları düzeltmeye, tamamlamaya çalıştım. Bu cildi kendisine borçluyuz.

Toplanan yazıları değerli öğrencim Emir Doğan, Birsen Çınar ve Ali Işık ile okuduk, düzeltmeleri yapmaya çalıştık. Kendilerine burada şükranlarımı ifade etmek isterim. Bu cilde girmeyen söyleşi ve konuşmaları ikinci cilt olarak yayınlamayı düşünmekteyiz.

Halil İNALCIK

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

1. Aksiyon Dergisi, Osman Karatay - 14 Eylül 1996 11
2. Sabah Gazetesi, Nuriye Akman - 3 Nisan 2001 19
3. Aksiyon Dergisi, Haşim Söylemez - 14 Temmuz 2003 27
4. Milliyet Gazetesi, Derya Sazak - 24 Ekim 2005 39
5. Prof. Dr. Halil İnalcık ile Tarih. Tarihçilik ve Yerel Araştırmalar Üzerine Bir Söyleşi, Erhan Metin 49
6. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 5,- 2005 63
7. Türk-Bulgar Sempozyumu açılış konuşması, Eskişehir - 11 Mayıs 2005 83
8. Gerçek Hayal, sayı: 286 - 7 Eylül 2007 Söyleşi: Halime Kökçe 89
9. Milliyet, Devrim Sevimay - 12 Kasım 2007 97
10. Siyasal Bilgiler Fakültesinde toplanan Sempozyumda okunan açılış konuşması - 28 Mayıs 2008 107
11. Sabah Gazetesi, Burak Artuner - 23 Ağustos 2009 117
12. Bursa, Osman Bey heykeli açılışında okunan hitabe - 20 Ekim 2009 133
13. Yalova Osmanlı Sempozyumu Açış Konuşması - 27 Temmuz 2009 137
14. T. C. Kültür Bakanlığının 2003 Sanat ve Kültür Büyük Ödülü Tevcih Edildiği Törendeki Konuşma 147
15. Bilkent Lale Günleri Kapanış Konuşması - 28 Nisan 2007 159
16. Devlet İstatistik Enstitüsünde Konferans - Ocak 2011 165

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

17. Topkapı Sarayı'nda Çağdaş Eğitim Vakfı'nın Kutup Yıldızı Gecesi'nde Yaptığı Konuşma - 2009 171
18. Vakıflar Genel Müdürlüğü Ödülü Münasebetiyle Yapılan Konuşma - 1998 175
19. TBMM Onur Ödülü Dolayısıyla Yapılan Konuşma TBMM Dergisi - 30 Temmuz 2008 181
20. Popüler Bilim Dergisi ile Söyleşi 189
21. Kürt Sorunu Hakkında - Milliyet 201
22. Yunanistan ve Megali İdea Üzerine Konuşma - Milliyet 207
23. Katip Çelebi Üzerine TRT'de Yayınlanan Konuşma 215
24. OSMANLI ARŞİVLERİ VE OSMANLI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU-Mayıs 1985 231
25. Bilkent Üniversitesi - 16 Şubat 1994 245
26. Arşiv Şurası, DTCF Farabi Salonu - 20 Nisan 1998 259
27. Osmanlı İmparatorluğu'nun 700. Kuruluş Yıldönümünde Kültür Bakanlığı'nda Toplanan Komitede Osmanlı Kuruluş Kitabı İçin Yapılan Öneri Konuşması - Şubat 1999 265
28. "Osmanlı Tarihi En Çok Saptırılmış, Tek Yanlı Yorumlanmış Tarihtir" Halil İnalcık ile Söyleşi, Söyleşiyi Yapan: İlber Ortaylı 271
29. Türkiye'de Tarihçilik ve Osman Turan TTK Başkanı Prof. Dr. Ali Birinci ile Söyleşi (Bu konuşma Ali Birinci ve Bülent Arı tarafından yapılmış. Metin tekrar Prof. Dr. Halil İnalcık tarafından tashih edilmiştir)14 Ekim 2001 281
30. Üsküdar Sempozyumu Açılış Konferansı - 23 Mayıs 2003 297
31. Osmanlı Uzmanı Tarihçi Prof. Halil İnalcık'tan Tempo'ya Türkiye'deki Kültürel Çatışma Üzerine Çarpıcı Değerlendirmeler, Türkiye'de İki Farklı Halk Var 305
32. PROF. DR. HALİL İNALCIK: AVRUPA BİRLİĞİ'NDE TÜRKLER HAKKINDA HÂLÂ HAÇLI İMAJI, Mostar Dergisi - Nisan 2005 317

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

33. Prof. Dr. Halil İnalcık: "Biz duygusal milletiz; Tarih tenkidini de duygularımızla yapıyoruz", Klavuz Dergisi - Mart 2006 327
34. Ankara Üniversite'sinde Konuşma - 4 Mayıs 2006 345
35. Polatlı Belediyesi,Polatlı'da Sakarya Zaferi Kutlamasında Yapılan Konuşma - 13 Eylül 2006 357
36. Bilim ve Sanat Vakfı'nda Yapılan Konuşma - 2006 363
37. Ankara Üniversitesi 2006 Akademik yılının açılış dersi - 21 Ağustos .2006 373
38. Birinci İktisat Tarihi Kongresi, Açılış Konferansı - 7 Eylül 2007 381
39. AK Parti Kütüphanesi Açılışında Konuşma 389
40. 10 Kasım 2009 tarihinde ODTÜ'de Atatürk'ü anma toplantısında yapılan konuşma, Atatürk ve Atatürk'ten Hatıralar - 10 Kasım 2009 401
41. Özel Bursa Kültür Okulları Eğitimin Geleceği Üzerine Tartışmalar Sempozyumu Açılış Konuşması, EĞİTİMİN GELECEĞİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR, 21 Kasım 2009 413
42. Ankara Üniversitesi Balkan Araştırmaları Merkezi Kosova Cumhurbaşkanı'nın Ziyaretinde Tarih Merkezinde Yapılan Konuşma - 2 Şubat 2010 419
43. Yemekte Tarih Var Sempozyumu Bilkent Üniversitesi - 26 Nisan 2010 423
44. 16. Türk Tarih Kongresi, TTK, 20-24 Eylül 2010 Ankara Halil İnalcık'ın Açılış Konuşması: 433
45. Halil İnalcık, TOBB Bilgi Şöleni'nde Yapılan Konuşma - 6 Ekim 2010 443
46. Tıp Fakültesi Açılış Konuşması Akıl ve Gelenek - 19 Ekim 2010 449

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1. SÖYLEŞİ

Aksiyon Dergisi, Osman Karatay
14.09.1996

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sırp Karşıtlığının Tarihi

Halil İnalcık, hep meşgul veya Amerika'da olduğu için, yıllardır tanışmak istediğim halde tanışma imkânı, tarihin en önemli hadiselerinden birinin yaşandığı bir yerde önüme çıktı. Yalnız değiliz, otobüsümüz ülkemizin mümtaz ilim adamı ve aydınlarıyla dolu. Hoca bir derya. Anlattıkça açılıyor, açıldıkça anlatıyor. "Şu nehir Neretva Yugoslavya'da değil mi?" diyerek tekrar başlıyor anlatmaya. Çevredekiler de bize katılıyor.

Dünyanın yaşayan en büyük bir kaç tarihçisinden biri olan Halil İnalcık'la yaptığımız söyleşinin, Bosna'nın sosyo-ekonomik tarihi ile ilgili kısmını yayınlıyoruz:

Soru: Bosna'da Müslümanlar çoğunlukla şehirli ve kültürlüdür. Sırplar ise orada toprağı işleyen kesimdi. Savaşı bununla açıklıyor

Evet muhakkak tarihi kökleri var. İsterseniz en baştan alalım konuyu. Burası sınır bölgesi olduğu için Osmanlı İmparatorluğu'nun en büyük düşmanı Habsburglar'a karşı İmparatorluğu ve Balkanlar'ı koruyan güç buradaki sipahiler olmuştur. Macaristan'ı aldıktan sonra oraya yerleştirilen askerlerin çoğu da Bosna askeri idi.

Macaristan düştükten sonra Bosna'nın önemi büsbütün arttı. Tımarlı askerler, yaptıkları fedakârlıklar ve önemli görevleri karşılığında hükümetten bazı ayrıcalıklar normalde tımarda miras bırakılmaz. Bunlar dediler ki, ölen kimsenin tımarı doğrudan oğluna geçsin. Hükümet de "Bunlar ocakzade olsun; yani hem vatanı, hem kendi mülklerini korusunlar, böylece daha candan savaşırlar" diye

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bunu kabul etti. Burada ocaklık denen bir sistem kuruldu. Adam öldüğü zaman umar veya zeamet, oğullarına kalıyor. Yani bir nevi feodal aileler ortaya çıkıyor.

18. asra geldiğimizde ise şu oluyor: Avrupa'da şehirler kalabalıklaşmış. Gıda maddelerine ihtiyaç artmış. Avrupa yüksek fiyat veriyor. Bosna-Hersek de Avrupa'ya. İtalya'ya yakın. O zamanlar bir sipahinin arazisi adeta koruluk gibiydi. İçindeki ormanlar, sular, her şey ağanın kontrolünde. İşlenmemiş arazi çok. Talep karşısında ağalar, beyler topraklarını kazanç için değerlendirmeye çalıştılar. Toprağı işlemek için toprak işçisine ihtiyaç var. Bunlar dağdaki veya başka yerden gelen Sırplara bu araziyi ortakçı olarak verdiler. Toprak sahibi o zamanın kanunlarına göre birçok haklara sahipti. Mesela domuzdan rüsum vergisi alıyor. Sonra şahsi vergiler var. Köylü senede iki gün beyin arazisinde çalışacak. Yani bu beyler Sırpları adeta kendi köleleri durumuna getirmişler. Sırp fakir, dağlı, bir şeyi yok. Dağlardan arazilere indiler. Toprağın asıl sahibi ağalar. Bunlara burada *kapetan* deniliyor. Bu arada, dikkat edin burada büyük aileler Begoviç, Agiç...

Soru: Zaimoviç, Kapetanoviç...

Evet bunlar gibi isimler çoktur. 19. asra gelince Rusya vc Habsburglar, Habsburglar biliyorsunuz Dalmaçya'yı aldılar ve doğrudan Bosn-Hersek ile sınırdaş oldular; halkı ağalar aleyhine kışkırtmaya başladılar. Konsolosları oradan, bilhassa Karadağ'dan haber gönderiyorlardı. Kargaşalar ilk önce bu bölgede başladı. Rusya da Sırbistan kurulduktan sonra aynı şeyi yaptı. Sırbistan'ın kurulması Rusya sayesindedir. Sırplar o zamandan beri varlıklarını Rusya'ya borçludurlar. Belgrad'da da Rus konsoloslar yerleşti. Bunlar Sırpları mütemadiyen tahrik ettiler, kargaşa çıkardılar, silahlandırıp gönderdiler.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Soru: Sırplar Büyük Sırbistan hayaline saplanmışlardı. Yani buraları vaktiyle bizimdi diyorlardı.

Stefan Duşan zamanından beri Bosna-Hersek, Makedonya Sırp toprağıdır iddiasında bulunuyorlardı. Karayorgeviç ve Miloş başı çekiyordu. Ruslar da tahrik ediyor; bu topraklar sizindir diye. Ruslar esas güneye inmek, bu toprakları Sırbistan'a katmak istiyorlar.

Bu sebeple Bosna'da ırgat olarak çalışan Sırplar cesaretlendiler. Yanlarında Sırp devleti kurulmuş; yardım ve teşvik görüyorlar. Habsburglar bir taraftan himaye ediyor. Mesela bir isyan çıktığı zaman hemen konsoloslar Bâb-i Âlî protestolar gönderiyorlar. Böyle Sırp köylüler ağalara, kapetanlara karşı yüreklendiler. Gittikçe ağaların istismarı da artmakta. Çünkü batıdan talep artıyor, yeni araziler tarıma açılıyor. Bunun için işçi olarak Sırplar dağdan inmeye devam ediyor. Ama vaziyet gittikçe vahimleşti burada. Sırplarla toprak sahibi ağalar arasında kavga arttı.

Soru: Bütün bu olaylar karşısında Osmanlı'nın tavrı ne?

Osmanlı'nın bir siyaseti vardı: Bunu Vidin'de de yaptılar, ki benim doktora tezimdir, Tanzimat'la liberal politika gelince sınırlardaki miri araziyi devlet satmaya ve elden çıkarmaya haşladı. Fakat Hıristiyanlara satmama kararı aldı. Toprağı ağalar satın alıyor, Sırplar gittikçe topraksız kalıyorlardı. Bulgaristan'da da bu böyle oldu "Niye bize satmıyorsunuz?" diyorlar. Devlet Hıristiyan'a itimat etmiyor. Bu da unsurlar arasındaki gerginliği büsbütün artırdı.

Bu şartlar altında iken, Osmanlı Devleti askeri ıslahat yapıyor. Burada eski sipahilik var. Devlet; nizami orduyu, redifi buraya getirmek istedi. Bosnalı toprak sahibi kimseler de topraklarımız elden gidecek diye direnmeye başladılar. Devlet iki ateş arasında kaldı. Öte yandan Sırp'ı korumasa Rusya'nın, Habsburglar'ın oyuncağı oluyor. Islahat yapmak istese buradaki Müslüman ağaları kaybedecek. Ne yapacağını şaşırıyor devlet: müfettişler gönderiyor. Bunlardan biri de meşhur Cevdet Paşa'dır. Buraya gelip layihalar yazıyor. Onun tespitleri çok uyarıcıdır. İşte bu vaziyette birkaç isyan oluyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

En son büyük isyan 1875'te; çok büyük bir isyan; büyük katliamlar oluyor. Bu da toprak ilişkilerinden çıkan bir isyan.

Soru: Bu isyanın mahiyeti ne, kime karşı?

Toptan bir isyan. Redif dolayısıyla Boşnakların Osmanlı'ya karşı ayaklanması var. Sırplar kendi hesaplarına başkaldırıyorlar. İlk isyanlar, biliyorsunuz. Karadağ'da başladı. Karadağ Osmanlı için bir çıbanbaşı. Burada 40-50 müslüman köy var bilhassa. Büsbütün karmaşık bir durum. Bakın, bir kere devlet kendi reformlarını tatbik edemiyor, çünkü eski beyler ve ağalar engel. Etmeyince, Sırp ayaklanıyor. Rus ve Avusturya kendi hesaplarına bunları kullanıyor. Birinci Dünya Harbi buradaki Rus-Avusturya mücadelesinden kaynaklanmıştır. Şimdi buradaki ağalar da merkeze karşı cephe almaya başladılar. Bunlardan birinin adı da Hüseyin.

Soru: Hüseyin Kapetan...

Evet, bu adam; "Biz bağımsız olalım Sırbistan gibi, Osmanlıyı bırakalım" diyor. Ama sadık olanlar da var. "Biz ayrılırsak Sırb'a yem oluruz. Osmanlı bizim hâmimizdir" diyorlar. Neticede burada da bir ayrılıkçılık başladı. Berlin Muahedesiyle Bosna-Hersek Habsburglar'a verilince, netice o oluyor görüyorsunuz, bu toprak meselesini onlar da halledemediler. Kitaplar var o döneme ait. Burada çok kuvvetli eski aileler var. Ancak komünist rejim geldikten sonra toprak düzenini değiştirebildiler. Bu topraklar alınıp Sırplara dağıtıldı.

Soru: Sırp-Boşnak arasındaki şiddetli düşmanlığın nedenleri budur. Osmanlı fethinden 1875 isyanına kadar olan bu sosyal gelişmeyi yazacağım. Neden Sırp hu kadar kin içinde, bu kadar caniyane soykırım yapıyor?

Biliyorum diyenler bile en fazla ikinci Dünya Savaşı'ndaki Hırvat-Boşnak-Sırp mücadelelerine bağlıyorlar. Daha önceki sosyal koşullar az biliniyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu güzel bir etüt olacaktır. İlk Osmanlı fethi, burada tımar rejiminin yerleşmesi gibi. Osmanlılar buraya gelince buradaki eski sipahi sınıfını bıraktılar. Onların eski senyörlük arazisini tımar olarak tanıdılar. Bu da bilinmiyor. O ailelerden hangileri devam etmiş, hangileri silinmiş, büyük problem bunların araştırılması gerekli.

Vidin civarında da aynı durum vardı. Aynı Osmanlı politikası. Bulgaristan'ın Sırbistan sınırında burası. Rusya Sırbistan'ı kışkırtıyor; orada da miri toprak, devlet toprağı, Hıristiyanlar'a satılmazdı. Bizde Vidin ağaları denir oradaki Müslüman toprak sahiplerine.

Soru: Osmanlı toprak sisteminin Batı Avrupa feodalizmi veya Asya Üretim Tarzı ile açıklanamayacağını söylüyorsunuz. Burada Osmanlı arazisinin bir kısmını da olsa feodal yapı ile ilişkilendirdiniz

Tabii. Balkanlar'da öyle bir durum ortaya çıktı. Bunu burada en iyi anlatan N. Filipoviç'tir. Sonra Avdo Suçesko, Hamdiya'dır. Bu üçünü okumanız lazım. Osmanlı tarihinde 19. asra kadar köylü isyanları az. 19. asırda bilhassa gayrimüslim köylülerin büyük isyanları var. Bunu izah etmek lazım. Vidin bölgesini tetkik etmiştim. Bu araştırma metodunu bütün Balkanlar'a yaymak lazım.

Milliyetçiler var. Bunlar aydın kimseler; Viyana'da, Bükreş'te okumuşlar. Hani bizim bazı Kürt vatandaşların halktan tamamen kopuk bir şekilde devlete karşı komiteler kurmaları gibi, o zaman da bu aydınlar, Sırp, Bulgar aydınları komiteler teşkil ediyorlar. Köylüyü tahrik etmek, isyana, sürüklemek için çalışıyorlar. Köylü işte ancak şartlar geliştiği, olgunlaştığı zaman bunları ciddiye alıyor. Ondan önce önem vermiyorlardı bunların milliyetçiliklerine. O zaman milliyetçilikle sosyal meseleler bir arkasından gitmeye başladı.

19. asırı anlamak için böyle bir yaklaşım lazım. Sadece Rusya tahrik ediyor falan diyerek izah edemezsiniz. Halk, kitleler niçin ayaklanıyor, düşmanla birleşiyor. Ancak bu açıklamayla anlayabilirsiniz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

2. SÖYLEŞİ

Sabah Gazetesi • Nuriye Akman
3 Nisan 2001

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Soru: Türkiye'nin içine düştüğü krizi nasıl yorumluyorsunuz? Osmanlı Türk Tarihinde bunun benzeri var mı?

Devletin planlarını altüst eden, halkı umutsuzluğa götüren 2001'deki derin kriz karşısında sorulması gereken büyük soru şudur: Acaba bu kriz serbest piyasa ekonomilerinde daima bir büyümeden sonra gördüğümüz Cyclical, geçici krizlerden biri midir? Yoksa ekonominin yapısına ait derinleşmekte olan kapsamlı bir kriz midir? Sayın bakan Kemal Derviş, gecikme halinde krizin derinleşeceğine dair bizi uyarmaktadır. Türkiye ekonomisi, 1990'larda çöken Sovyetler ekonomisi gibi bir yola mı girecektir? Herkesin kaygı ile cevap aradığı büyük soru budur.

Tarihimizde büyük bir buhran aynı biçimde bir siyasi-ekonomik çöküş ile başlamıştır. 1593-1610 yıllarında milli para akça yüzde yüz değer kaybetmiş, geliri birden bire düşen askeri ocaklar ve tımarlı sipahi isyana başlamış, Osmanlı akçası yerine piyasayı yabancı paralar, Hollanda Riksdalları (aslanlı kuruş) ve İspanyol riyalleri (reale) istila etmiş idi. Öte yandan ücretli Sekban ve Saruca bölüklerine para bulunamadığından bunlar Anadolu'da baş kaldırarak şehir ve köyleri yakarak bir kaos meydana getirmişlerdir. Aynı tarihlerde devlet, iki cephede birden; İran ve Macaristan cephelerinde savaşmak zorunda idi, masraf ziyadesiyle arttığı, devlet gelirleri ise yarı yarıya düştüğü için korkunç bir mali çöküntü ortaya çıktı. Maaşlarını alamayan Sipahiler ve Yeniçeriler sık sık isyan halinde idiler. Bu bunalım, Osmanlı Devleti'nin bir daha ayağa kalkamayacağı bir çöküş dönemine (1593-1656 devresinde) yol açmıştır. Bu perişanlık devri, Köprülü Mehmed Paşa'ya diktatörlük yetkileri verilerek, son derece sert önlemler sonucunda nihayete erdirilebilmiştir. Çok

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şükür bugün savaş içinde değiliz. Fakat milli parada enflasyon ve devamlı değer kaybı, yabancı paraların piyasayı istilası, dar gelirlilerin umutsuz bir duruma düşmesi bakımlarından bu iki benzeri dönem bizi ciddi düşüncelere salsa gerektir. Öyle görünüyor ki, bugün kendimize bir "ekonomi diktatörü" (Kemal Derviş) bulduk ve kurtuluşu ondan bekliyoruz.

Soru: Bu durumda siz bugünkü Krizi uzun vadeli bir çöküş olarak mı, yoksa geçici bir kriz olarak mı düşünüyorsunuz?

Bildiğiniz gibi ben bir İktisat tarihçisiyim. 1994'de İngiltere'de *An Economic and Social History of the Ottoman Empire* adlı kitabı dört meslektaşım ile birlikte çıkardık. Bu kitap iki sene içinde iki ayrı cilt olarak yeniden yayınlandı. Birinci cilt tümü ile bana aittir ve 1300-1600 dönemini kapsar. Öyle anlıyorum ki, benden bir iktisat tarihçisi olarak bir yorum beklemektesiniz. Tarih tekerrür etmez. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu koşullar ile bugün Cumhuriyetimizin durumu mukayese edilemez. Bununla beraber toplumlarda ve gelenek ve davranışlarda devamlılık vardır ve bir karşılaştırmadan, kuşkusuz, bazı şeyler öğrenebiliriz. Bugünkü krizi kendi koşullan içinde incelemek gerekir. Koşullar değişmezse uzun vadeli bir çöküş dönemine girebiliriz.

Soru: Size göre Osmanlı ne idi ve Osmanlı'dan bugün devam eden şeyler nelerdir?

Osmanlı saltanatında Patrimonyalizm esastı, yani padişah, ülkeyi kendi mülkü ve halkı kendi kulları sayardı. Padişah, kanun koyucusu, kanun nizam üstü bir otorite idi. Dolayısı ile idare, kurallara değil, kişisel ilişkilere bağımlı idi. Yüksek otorite sahibine yaklaşmak, onun nabzına göre şerbet vermek, dedikodu, gammazlık ve iftira, lütuf ve inayete erişmek, rakibi alaşağı etmek için başvurulan her araç siyaset sayılırdı. Bir yanlış söz veya hareket padişahı harekete

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

geçirir, bütün devlet mekanizması sarsıntıya uğrardı. Buna karşı modern devlet, yerleşmiş kurallara ve o kurallardan başka bir otorite tanımayan bir bürokrasiye dayanır. Siyaset, objektif kurallar içerisinde belirlenir. Memleket 1839'da Koca Reşid Paşa'dan beri böyle bir idareyi, bir anayasa rejimini kurmak için savaşmaktadır. Ama, Osmanlı'yı, yerleşmiş geleneği, alışılmışları aşmak kolay görünmüyor. Koçi Bey gibi 17. Yüzyılda devlette "tagayyür ve fesadı", bozulma sebeplerini inceleyen devlet adamları, rüşveti baş suçlu olarak gösterdiler. Rüşvet, verilen otoriteyi kişisel çıkar için kullanmaktır. Bugün de Türkiye, bu bela ile çalkalanmıyor mu? Kişisel ilişkiler, dedikodu, siyasetin temel olguları şeklinde devam etmiyor mu?

Doğu Batı Dergisi'nin Nisan 2000 sayısında ülkemizin durumu hakkında özetle şunları yazmıştım. Günümüz Türkiye'sinin büyük sorunu siyasi istikrarsızlıktır. Siyasi istikrarsızlığın kaynağı tabandan geliyor. Halkımızı iki zıt kampa ayırmakta siyasiler yarış halindedir. Öte yandan, devlette otorite birliği kalmamıştır. TBMM ve hükümetleri sürekli prestij kaybına uğramaktadır. Koalisyonlar, otoritesi zayıf hükümetlerdir. Programları birbirine yakın partiler birleşecekleri yerde kıyasıya bir rekabet halindedirler. Parti başkanlığı saltanatı, Türk siyasi hayatını bozan başlıca hastalıktır. Batıda parlamentolar, büyük davaları özgürce savunan büyük hatipler, vatansever liderlere bir platform hizmeti görmüşlerdir. Bizde sekiz-on yıldan beri değişmeyen parti başkanları buna imkân vermez. Parti başkanı, kendisine rakip olabilecek değerleri seçimde elemeye çalışır. Milletvekilleri, gelecek seçimde liste başına geçmek için başkana candan bağlı olduklarını göstermek zorundadırlar. Meclis kapısında toplanıp başkanın elini öperler. Parti başkanının bütün kaygısı etrafında yandaş bir grup yaratmaktır. Doğrudur, bizde de cesur liderler çıkmıştır. Bir teknokrat özgür politika için yıllarca savaşmış, Türkiye'yi barajlarla donatmış, Türkiye devletinin prestijini Çin hudutlarından Adriyatik'e kadar yaymış. Türkiye'ye dünya politikasında eşsiz bir yer sağlamıştır. Başka bir devlet adamımız dünya serbest

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

pazar ekonomisinin önemini zamanında kavrayarak cesaret ile uygulamaya koymuş ve görülmemiş bir ekonomik gelişmeye yol açmıştır. Bugün "kâht-i rical" dan şikayet etmekteyiz. Bunun başlıca sebebi, deneyimli cesur devlet adamlarını saf dışı bırakmayı başlıca siyaset marifeti sayan parti başkanlarıdır.

Devlet otoritesinde birlik prensibi esastır. Türkiye son 10 sene içinde, belli sebepler yüzünden otorite bakımından çok başlı bir rejime sürüklenmiştir. Devletin birlik içinde yürümesi gereken organları zaman zaman karşı karşıya gelmiştir. Cumhuriyet tarihimizde siyaset ve ekonomi alanlarında kilitlenme ve çözümsüzlük dönemleri yaşadık ve yaşıyoruz. İstikrarsızlık, anarşi ve kaos korkusunu gündeme getirmektedir. Her 20-25 senede darbeler böyle bir kaostan kurtulmak için zorunlu bir çözüm gibi gelmekte, fakat bu ara rejimler de yeni krizlere zemin hazırlamaktadır. Türkiye için dünya medyasında, maalesef yeniden hasta adam sözü tekrarlanmaya başlamıştır. Son krizde maalesef yine ara rejim lafı ortaya çıkmıştır. Türkiye, hasta değildir, ümit edelim ki sadece büyüme krizleri yaşamaktadır. Fakat dikkat edilmez ise içinde bulunduğumuz siyasi-ekonomik kriz uzun süreli bir çöküşün bir başlangıcı olabilir. Karamsarlara göre bu kriz, önlem alınmaz ise, ekonomik sosyal ve siyasi boyutları ile derinleşebilir ve Türkiye Sovyetlerin çöküşünde görüldüğü gibi felaketli bir çöküş dönemine girebilir. Ekonomide daralma, işsizlik, fakirlik, sosyal patlamaları ve kargaşayı getirebilir.

Soru: Böyle bir durumu önlemek için ne yapmalıdır?

Karamsar olmaya gerek yok. Türkiye, son 20-30 yıl içinde, özellikle Dünya ekonomisindeki kökten değişikliği zamanında yakalayan bir başbakan, iç ve dış siyaseti usta bir kaptan gibi tehlikelerden çekip çıkaran bir deneyimli Cumhurbaşkanı sayesinde birçok ülkeye örnek olacak bir gelişme düzeyine erişmiştir. Son krizle bu durumu kaybetmek tehlikesi vardır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Devletçe ve milletçe ölçülerini kaybetmiş bir toplum durumundayız. Zayıf plansız bir devlet idaresi, lükse ve aşırı tüketime yönelen bir azınlık enflasyon sonucu gelir dağılımında son derece haksız bir gelişme, enflasyon, yüksek faiz, rant ve spekülasyonla dengesi bozulan bir sosyal yapı, bütün bunlar bugünkü krizin derin kökenleridir. Bunları söküp atmaya kalkınca da bütün yapı sarsılacaktır, sarsılmaktadır. Devletimiz ve halkımız, Osmanlı rejiminde olduğu gibi sonunu düşünmeyen, borçla yaşayan bir mirasyedi gibi hareket etmektedir. Galata sarrafları eli ile Fransız bankalarından yüksek faiz ile borç alıp, III. Napelon'un sarayı gibi bir saray yapmak sultan Abdülaziz'in hayali idi. Bugün Türkiye'nin dış bankalara yüz milyar doları çoktan aşan bir dış borcu vardır. Krizden kurtulmak için yeniden büyük borçlar altına girmek için savaşıyoruz. Bir mirasyedi hiçbir zaman borçla iflah olmaz. Hesapsız kitapsız savurganlığa bir misal vermek gerekiyorsa, araba saltanatına göz atmak yeter. Kamu sektöründe müsteşar yardımcılarına kadar, şoförü ile bir makam arabası tahsisi, devletin altından kalkılamaz savurganlığının bir misalidir. Aynı gösteriş ve savurganlık, talihli olan ufak bir azınlıkta da görülür. Gazetelerden okuyoruz, krizden hemen önce memleketimize 250.000 yabancı araba ithal olunmuş ve halen lüks yabancı araba almak için uzun bir kuyruk beklemekteymiş. İtibarı, makamda ve gösterişte aramak, Osmanlıdan gelen bir hastalıktır. Halkımız arasında ve kamu sektöründe rasyonelliğe yönelmek zorundayız. Son kez, TBMM, lüks toplantı salonu ve kırmızı koltuklar reformunda halka güzel bir misal verdi. Halkının büyük bölümü, memuru, işçisi fakirlik düzeyine düşmüş bir memleketin en yüksek idare kurumu "kıyak emeklilik" için o derece ısrarlı bir mücadele içine girmeyecekti. Japonya Avrupa karşısında 19. yüzyılda kalkınma mücadelesine girdiği yıllarda bakanlar maaşlarını devlete bırakıyormuş.

Kamu hizmetlerinde plân ve rasyonelliğin göz ardı edildiği ortadadır. Oy endişesi ile politikacımız, Amerika, Avrupa devletleri gibi en zengin devletlerde cari olan bütün sosyal hizmet ve güvenceleri

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

getirmeyi vaad eder. Fakat devlet bütçesi, Türk ekonomisinin koşulları ve imkânları bunu kaldırır mı, kaldırmaz mı hesap etmez.

Savurganlık ve irrasyonellik maalesef halkımız arasında da caridir. Türkiye'de devlet, sonsuz tüketim imkânlarına kavuşan bir azınlık, hatta sıradan halk, kredi kartı zihniyeti ile yaşamaktadır. Hiç kimse giderlerini, kaynaklarına göre ayarlamıyor, harcamalarını bitmez tükenmez sandığı kredi kartına göre yapıyor, böylece devlet de, birey de borç, faiz, kısır döngüsü içine düşmüş bulunuyor.

Kaynakları kısır, yapılanması noksan bir memlekette serbest piyasa ekonomisi, enflasyonist bir para politikası, bir taraftan ekonomik büyümeyi kamçılarken, öbür yandan servet dağılımını anormal bir sürece sürüklemiş, orta sınıf silinip gitmiştir. Bütün ekonomik sektörler, tarım, sanayi, hizmetler iflâs halindedir.

Soruyorsunuz, Türkiye bu krizi atlatabilecek mi, yoksa kriz müzminleşip bir çöküş dönemine mi gireceğiz? Tek kurtuluş yolunu şurada görüyorum: Devlet ve her Türk vatandaşı her şeyden önce yurt çıkarlarını düşünen bir seferberlik azmi içinde bilinçlenmeli, bunu bir hayat-memat sorunu gibi benimsemeli, Kuva-yi Milliye yıllarındaki gibi, bu umutsuz görünen yoldan çıkmak için savaşmalıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

3. SÖYLEŞİ

Aksiyon Dergisi, Haşim Söylemez
14 Temmuz 2003

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Giriş

Tarih dipsiz bir kuyu gibidir. Ne kadar bakarsanız bakın tam anlamıyla görmek istediğinizi göremezsiniz. Ancak bu durum oradaki gerçeğin yok olduğu anlamına gelmez. Kuyunun dibi karanlık diye her şeyden vazgeçmek olmaz. Derin bir araştırma merakı karanlığın aydınlığa çıkması için yeterli olabilir. Türk tarihi ile ilgili yeni tezlerin bir koro eşliğinde ortaya atılması da bunun en iyi göstergesi. Ancak her teze itibar etmek de doğru değil. Sübjektif bir yaklaşımla geçmişin karanlık noktalarını görmeye çalışan bir tarih anlayışının olduğunu da söylemek mümkün. Çoğu zaman bu tür konuları gündeme getiren kişilerin büyük itibar gördüğü de bir gerçek. Bunlara karşın uluslararası düzeyde bir marka olduğu tescil edilen tarihçilerin söyledikleri ise kamuoyunda pek duyulmuyor. Türkiye'de yaşayan en büyük tarihçi olarak lanse edilen Prof. Dr. Halil İnalcık doğru tarih vermek için yıllardır dağ-tepe demeden yerinde araştırmalar yapıyor. Ona göre tarih popülize edilmeyecek kadar ciddi ve önemli. Özellikle Osmanlı'nın kuruluş dönemini didik didik inceleyen, yıllardır basına röportaj vermeyen usta tarihçiye sohbet havasında birkaç soru sorduk. Aldığımız cevaplar ise bazı konularda tarihin yeniden ele alınmasını gerektirecek kadar önemli.

Dünyada tarih sulanmıştır

Soru: Son yıllarda varsayımlardan yola çıkılarak, sosyolojik tahlillerle sonuca ulaşma şeklinde bir tarihçilik yapılıyor. Siz bu durumu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Amerika'da bile tarih sulanmış durumdadır. Bütün dünyada da aynı durum geçerli. Belgeye ihtiyaç yok, belge fetişizmi yapılıyor deniliyor. Tarih için sosyoloji yeter anlayışını benimsiyorlar. Bizim Tımar

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sistemi Japonların Samuray sistemi ile aynıydı diyorlar. Tarih zaman ve mekânı olan hakikatleri inceler, bu da ancak belge ile yapılır. Prestijli tarihçi olmak için sosyolojiden dem vurmak gerekiyor. Moda ve popüler olan bu. Ben hem arşiv belgelerini okuyor hem de sosyolojik çerçevede konuyu analiz ediyorum. Bir taraftan vesikalar, bir taraftan da sosyolojik veriler ile en doğru ve anlamlı sonuca ulaşmak mümkün. Bugün birçok tarihçimiz Osmanlıca okuyamıyor. Artık Balkanlarda Osmanlı üzerindeki komünist etki tamamen bertaraf edilmiştir. Bu benim objektif olarak yazdığım şu eserden kaynaklanıyor: "The Ottoman Empire: The Classical Age" isimli kitabım 7 dile çevrildi. Sırpça, Romence, Hırvatça, Arnavutça, Makedonca ve Yunancaya tercüme edildi. Bugün her üniversitede bu kitap okutuluyor. Araplar da tercüme ettiler. Türk tarihçiliği Türk görüşünü hakim kılmak istiyorsa, yapılan bütün iftiraları yenmek istiyorsa vesikaları doğrultusunda objektif çalışma yapmalı.

Soru: Bizde nedense popüler konular hep ilgi görüyor. Halil İnalcık gibi birisi kamuoyunda pek bilinmiyor. Siz kendinizi bu durumda nereye koyuyorsunuz?

Bu, her memlekette var. Amerika'da bir profesör, "Eğer meşhur olmak istiyorsanız putlara hücum edin" diyor. Kamuoyu doğru mu değil mi araştırmıyor. Herkes çıkıp konuşuyor. Böyle bir tarihçiliğin benimsenmesi doğru değil.

Şeyh Edebali, Vefaidir

Soru: Osman Gazi'nin kanun yaptığı doğru mudur?

1300'lerde yazılmış Garipname diye bir kaynak var: "'Alp, at üzerinde zırhlı, atı da zırhlı olan heybetli bir askerdir" diyor. Onun arkasında *yar-i sadık* i vardır. Savaşırken daima onu gözetler. Silahları tasvir ediyor. Osman Gazi'nin portresi tamamen ortaya çıkıyor. Garipname aynı devirde yazılıyor. Alp olmanın 9 şartı olduğu belirtiliyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Osman Gazi işte bu Alp'tir, diğer arkadaşları gibi. Garipname dini bir eser diye okunmuyor. Aşıkpaşâzâde ne demişse ondan aynen alınıp aktarılıyor. Kanun yapmış deniliyor, böyle bir şey yok. Sonradan ona atfedilen şeylerdir. Tımar babasının olacakmış, 15. asırda Tımar meselesi ortaya çıkınca birisi kendi iddiasını yürütmek için Osman Gazi'nin kanunudur diyor. Onun öyle kanunu falan yok. Sonradan yapılmış ilaveler. Ona bakarak Bursa'da elinde kanun kitabı ile heykelini yapmışlar. Hiç olmayan bir Osman Gazi profili ortaya çıkıyor.

Soru: Şeyh Edebali 'nin devletteki ağırlığı nedir? Devlet onun öğütleri ile kurulmuştur deniliyor?

Şeyh Edebali'nin şahsiyetini belgelerde bulduk. Bozüyük'te iki köyün Osman Gazi tarafından ona vakfedildiğini biliyoruz. Elvan Çelebi Menakıbnamesi var. Müellifi Vefaiyye tarikatındandır. Escr tarikat şeyhlerini anlatıyor. Orada Edebali'nin bir Vefaiyye şeyhi olduğu ve Osmanlı'ya halife olarak gönderildiğini yazar. Edebali Vefaiyye'yi Osmanlı ülkesine getiriyor. Çok nüfuzlu bir şeyh. Halep ve Şam'da medrese okuyan, fıkıh eğitimi alan bir âlimdir. Osman Gazi ve Orhan Gazi zamanında yaşıyor. Hukuki işlerde kendisine başvuruluyor. Devlete o destek veriyor. Mesclâ, Cizye nasıl alınacak, onlara bir müşavir gibi yardım ediyor. Hanedan onunla ilişki kurarak halk üzerindeki nüfuzunu artırıyor. Osman Gazi ona hürmet ediyor ama müridi olmuyor. Dolayısıyla hanedan ile Vefaiyye arasında ilişki kurulması Osman Gazi'ye büyük bir prestij sağlıyor.

Vefaiyye'nin Osman'ı desteklemesi hanedanın kurulmasında da önemli olmuştur. Vefaiyye, Bağdat'ta Ebül Vefa diye bir şahsın kurduğu tarikattır. Bir halk tarikatıdır. Ama Bektaşilik kadar aşırı değil. Daha sonraki sultanlar ilgi gösteriyorlar. Fatih Vefa'daki Ebül Vefa Zaviyesine yakın ilgi gösteriyor. Öyle ki tarikat bayrağı, sancak-i şerifle birlikte savaşa götürülürdü. Bu hürmet Osman Gazi-Edebali ilişkisinden kaynaklanıyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Soru: Edebali'nin Osman Gazi'ye söylediği çok güzel ahlâki sözler var.

Bilecik'te türbesi var. Sonradan şeyhlerden birisi o sözleri vasiyet diye formüle etmiş olabilir. Böyle bir şey kaynaklarda yok. Osman Gazi, Edebali'den dolayı diğer Alpler arasından sıyrılıyor.

Osmanlı, Oğuz Türkmen

Soru: Osmanoğulları şeceresi nereye kadar uzanıyor, Ertuğrul Gazi kimdir?

Bu ailenin bir Oğuz Türkmen boyundan geldiği kesin. Ertuğrul Gazi hakkında hiçbir resmi kaynakta bilgi yok. Ben konuyu takip ediyorum. Birtakım ipuçları buldum. Bir kaynak diyor ki, Ertuğrul Gazi, Alâcddin ile birlikte Karacadağ'a gelmiş, orada kendisine bir yer verilmiş. Topografik araştırmalarım sonucunda Ankara'nın güneyinde büyük bir Karacadağ olduğunu ve bunun civarında Türkmen köylerinin olduğunu ortaya çıkardık. I. Alâeddin zamanında (1220-1237) yaşamış, onun hizmetinde bulunmuş. Bizanslı Laskarid'ler ile savaşı var. Bizans kaynakları bunu doğruluyor. Bundan yola çıkılarak Ertuğrul Gazi gerçeğini keşfetmeye çalışıyorum. Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'un oğulları, şeceremiz Oğuz Han'a çıkar diyorlar. Osmanlıları aşağılıyorlar. Cengiz'in soyu da Oğuz Han'a bağlanıyor. Oğuz. Avrasya'daki bütün step devletlerinde hükümdarların kendilerini bağladıkları meşru hâkimiyetin menşei olarak görülüyor.

Yıldırım Bayezid'den sonra Osmanlılar Timur hanlarına üstünlük iddia ettikleri zaman Yazıcızade Reşidüddin'den bu şecereyi alıp Osman Gazi'ye bağlıyor. Osman Gazi, onun babası Ertuğrul Gazi, onun babası Gündüz Alp, onun da babası Sungur derken Oğuz Han'a kadar geliniyor. Oğuz Han ile ilgili Türk kavimlerinin şecereleri uydurmadır. En büyük ata Oğuz Han. Onun çocukları Gökhan, Deniz. Gün gibi uydurma isimler. Gün Han'ın 6 oğlunun en büyüğüne

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kayı deniliyor. Yazıcızade diyor ki, Kayı'nın soyundan gelen han oldukça başka kimse han olamaz. Onun üstünlüğü var. Maksat Osmanlı hanedanını Oğuz Han'a bağlamak. Diğer Türkmenlere karşı hâkimiyeti meşrulaştırmak için alınmış bir şecere. Osmanlıların menşeinde bir Türkmen oymağı oldukları kesin. Ancak Kayı boyundan değiller şüpheli.

Soru: Karamanoğlu, Germiyanoğlu gibi çok güçlü beylikler yerine Osmanlıların etkin olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Türkler Anadolu'yu fethedip Ege'ye, Çanakkale'ye dayandılar. Çanakkale bölgesinde Karesi Beyliği, Ege'de ise Aydınoğulları var. İlk Rumeli'ye geçen Karesi Beyliği'dir. Bu iki beylik Haçlılar karşısında etkinliklerini kaybediyorlar. Böylece Balkanlara ganimet akınları yapan Türkmenler için yol kesilmiş bulunuyordu. Rumeli'ye geçmek için Osmanlı ve Karesi topraklarını kullanmak zorunda. Çanakkale ve Marmara, Anadolu gazilerinin geçiş yeri oluyor. Rumeli'ye geçiş yolu böylece Osman'ın elinde. Osmanoğulları bu yönleriyle avantajlı konumdaydı. Anadolu gaza kuvvetlerinin geçiş noktasını elinde bulundurmasından dolayı Osmanoğulları önder duruma gelmişlerdir ve Bizans'la hudut olması da önemlidir. Osmanlıların Avrupa yakasındaki ilk yerleşme yeri olan Tsympe (Cinbi) Kalesi'nin nerede olduğu bugün artık biliniyor.

Fatih ölmeseydi Roma'yı alacaktı

Soru: Osmanlı Bizans'ın bir devamı mı? Bazı tarihçiler Doğu Roma, Bizans ve Osmanlı şeklinde bir silsile çiziyorlar.

Fatih İstanbul'u fethedince kendisini eski Roma imparatorları konumunda görmeye başlıyor. Türklerde taht iline hâkim olan hükümdar o imparatorluğun da sahibi olur anlayışı var. Fatih kendisini Doğu Roma imparatorları gibi görmeye başladı ve Kayser-i Rum unvanını

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

aldı. Ama bu demek değildir ki, Bizans ananesini aldı. O Müslüman bir hükümdardır. Fatih'in bütün faaliyetlerinin merkezi, Patologlardan ve Rum hanedanlarından kimseyi bayatta bırakmamak üzerinedir. Trabzon'a, Mora'ya gidiyor. Mora'da Paleologlar var, onları ortadan kaldırıyor. Balkanlar Bizans hâkimiyetindeydi, orada da aynısını yapmaya çalışıyor. Fatih Tuna'nın güneyindeki tüm topraklara sahip olmak istiyor. Kırım sahilleri Bizans imparatorlarına aitti, gidip o bölgeyi Cenevizlilerin elinden alıyor. Güney İtalya Bizans imparatorlarına bağlıydı. Fatih bölgeyi fethetmek için Gedik Ahmet Paşa'yı gönderiyor. Bir Otranto seferi vardır. Bütün bu seferlerde Doğu Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı olarak kendisini görüyor.

Soru: Hıristiyanlığa intisab ettiğinin söylenmesi bundan dolayı mıdır?

Böyle bir şey yok. Kendisi tam bir Müslüman. Molla Hüsrev'in talebesidir. Her hafta ulemayı sarayda topluyor, dini meseleleri tartışıyor. Ama siyasi olarak kendisini Doğu Roma'nın meşru sahibi olarak görüyor. Roma'yı fethedeceğini söylüyor ve üzerinde doğal bir hak iddia ediyor. Gedik Ahmet Paşa, Otranto'yu fethettiğinde Papa Fransa'ya kaçmaya çalışmıştır. Fatih ölmeseydi Roma'yı alacaktı. Şartlar oluşmuştu. Sarayda Latince, Yunanca kitapları toplayıp bir kütüphane kurmuştur. Papa nasıl olsa Fatih gelecek diye bir mektup yazıyor ama bu mektup hiçbir zaman Fatih'e gönderilmemiştir. Yüksek bir Latince ile yazılan mektupta deniliyor ki, sen Roma'yı almak istiyorsun, Hıristiyan olursan gel al, bütün Roma İmparatorluğu'nun meşru sahibi olman için Hıristiyanlık şarttır. Bütün bunlar yanlış tefsir ediliyor. Fatih'in Hıristiyanlıkla ilgisi tamamıyla siyasidir. Hıristiyan olduğu yanlış bir yorum ve düşüncedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Rakip olmasın diye Türkmenlere Yörük dediler

Soru: Yeniçeri Ocağı'na Taife-i Bektaşiyan ve ağalarına da Ağayan-ı Bektaşiyan denilmesi, Bektaşi kimliğinin etkinliğinden mi kaynaklanıyor?

Yeniçeri Ocağı, daha çok halk tarikatlarını içinde barındırıyor. Çünkü bunlar basit askerler. Bektaşi tarikatını kendi tarikatları olarak benimsiyorlar. Merasimlerde Bektaşiler hazır bulunuyor. Bu sebeple teşkilat Ocak-ı Bektaşiyan adını alıyor.

Soru: Osmanlı'da Türk nüfusunun etkinliği nedir, kanunnamelerde idraksiz Türkler tabiri kullanıldı mı?

Aşıkpaşazade Osmanlılardan bahsederken sık sık Türk diye söz ediyor. Osmanlılar kavim olarak Türklerden geldiklerini biliyorlardı. Fakat o zamanlarda devlet mefhumu, hanedanla aynı algılanıyor. Devletin sahibi olan hanedandır. Hanedanı kuran Osman, ona tâbi olanlar Osmanlı devletini ortaya çıkarıyor. Onlara sorsanız siz nerden geliyorsunuz diye Türkmen olduklarını söylüyorlar. Sonraki devirlerde kul sistemi oluşuyor, yani padişah otoritesini icra etmek için güveneceği kulları idare başına getiriyor. Bunlar Türk menşeinde değil. Dışarıda kulun dayanacağı akrabası, yakını yok. Bir Türk'ü alsanız onun kabilesi olabilir, kabilesi ile hanedan arasında problem doğabilir. Hanedanlıkta hak iddia edebilir. Osmanlı hanedanına karşı en büyük mukavemeti Doğu Anadolu'daki Türkmenler göstermiştir. Uzun Hasan, Fatih'in en büyük rakibiydi. Onun için Osmanlılar Türkmenleri ayrı tutmak için yeni bir ad buldular ve Yörük dediler. Ama aslında onlar da Türkmen'dir. Osmanlı hanedanı Türklerle bir rekabet halinde olduğu için idraksiz diyor. Bir şey bilmez, anlayamaz anlamında. Devlet hanedandır dedikleri için biz Türk'üz diyemiyorlar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

O bir Braudel'ci

Yıllar önce TRT için çekilen "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" belgeseli için Prof. Dr. Halil İnalcık'tan danışmanlık yapması istenir. Ancak usta tarihçi bırakın danışmanlığı, 60 gün süren çekimlere bizzat katılır ve toplam bin kilometrelik yolu yaşına aldırmadan kat eder. Onun işine verdiği önem ve titizlik aslında yaşamının en önemli kaidesiydi. İstanbul Kızıltoprak'ta doğan İnalcık, nüfus kâğıdındaki 1916 doğum tarihine şüphe ile bakar ve araştırmaya başlar. Topladığı bilgiler ve bulgular sonucunda 1916 sonunda doğduğunu tespit eder. Kolonya imalatçısı Kırım göçmeni bir baba ile Eyüp'te Nakşibendi Tekkesi Şeyhi olan yine Kırım'dan gelen Şeyh Murad'ın torunu, bir anneden doğma olan İnalcık, eğitim hayatı boyunca dönemin ünlü hocalarından ders alır. Sivas, Gazi ve son olarak da Necatibey Muallim Mektebi'nde (Balıkesir) eğitim gören İnalcık burada Abdülbaki Gölpınarlı'dan edebiyat dersleri alır.

1935'te Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümünü yatılı olarak kazanan İnalcık burada da Fuat Köprülü gibi bir hocadan ders almanın mutluluğuna erişir. Yeni Çağ Tarih Bölümünde asistan olan İnalcık 'Tanzimat ve Bulgar Meselesi" konusunda hazırladığı doktora tezi ile isminden söz ettirmeye başlar. Öyle ki, bu onu Türk Tarih Kurumana üye seçilmesine kadar götürür. İnalcık üye seçildiği sırada Hasan Ali Yücel, eski başbakanlardan Şemsettin Günaltay da kurumun üyeleri arasında bulunuyordu. Akademik kariyerinden sonra Fransa, İngiltere, Amerika gibi ülkelerde değişik konularda temasları olan İnalcık böylece bu ülkelerin tarih anlayışını yakından tanır. Amerika'da University of Chicago Tarih Bölümü'nde Osmanlı Tarihi, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi konusunda 15 yıl boyunca ders verir. Bilkent Üniversitesi Tarih Bölümü kurucusu olan İnalcık bugün dünya çapında bir üne sahip. Arnavutluk'a ait eski icmal defterlerini neşreden İnalcık bu çalışması ile oryantalistlerin dikkatini çeker. İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı yazılar ise

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

onun iyice tanınmasına yol açar. Sosyoloji ile tarihi birleştirip yeni bir yöntemi Türk tarihçiliğine kazandıran İnalcık topografik araştırmalarla da belgeleri kontrol ederek doğru sonuca ulaşılabileceğini gösteren önemli bir tarihçi. Özellikle Batı tarihçiliğinin yöntemi konusunda Türkiye'nin ufkunu açan İnalcık, Fransız tarihçi Fernand Braudel'ci olarak biliniyor.

Dünyada Braudel tarihçiliğini savunanlar belirli programlar dahilinde bugün önemli çalışmalara imza atıyorlar. Bugün Halil İnalcık'ın öğrencileri tarafından Amerika'da 15 üniversitede Osmanlı dersleri okutuluyor ve objektif çalışma yapan sayısız uzman bulunuyor Zaten değişik görevleri bulunan İnalcık'ın eski öğrencilerinden 40-50 kadar profesör "'İnalcık School" diye bir tarih yaklaşımını benimsiyor. Bu akademisyenler önümüzdeki sene Harvard'da toplanıp İnalcık'ın tarih anlayışını tartışacaklar. Sadece öğrencilerinden değil dünyanın birçok üniversitesinden de takdir ve tebrik alıyor. Boğaziçi, Uludağ, Selçuk, Atina, Hebrew University of Jerusalem (Kudüs), University of Bıicharest (Bükreş), Chicago (Emeritus profesörlük). Sofya gibi üniversitelerden fahri doktora unvanı aldı. Halil İnalcık çok sayıda akademik yayına editörlük yaptığı gibi uluslararası konferansların da en önemli isimlerinden birisi. Ayrıca İnalcık'ın sayısız makale ve kitabı bulunuyor. Şu anda Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi'nde bir Halil İnalcık Salonu oluşturulmuş durumda. Bu salonda İnalcık'ın değişik dönemlerde aldığı ödüller sergileniyor. Ancak Bilkent Üniversitesi Rektörü Ali Doğramacı tarafından oluşturulan Halil İnalcık Osmanlı Araştırma Merkezi gelecek kuşak tarihçiler için önemli. Uluslararası boyutla ilgi gören bu merkezde ünlü tarihçinin bütün mikro filmleri, evrakları, arşiv belgeleri bulunuyor. İnalcık'ın Türk Tarih Kurumu, Oscar ödüllerini veren Fellow American Academy of Arts and Sciences gibi 30'a yakın yerli ve yabancı ilmi cemiyetlerde de şeref ve onur üyelikleri bulunuyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

4. SÖYLEŞİ

Milliyet Gazetesi • Derya Sazak
24 Ekim 2005

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Avrupa, Tarihi Boyunca Türkiye'siz Olamamıştır

Soru: Yaşayan en önemli tarihçilerden biri olarak Türkiye'nin 3 Ekim'de başlayan AB müzakere sürecini nasıl değerlendiriyorsunuz? Tanzimat'tan bu yana süregelen iki yüz yıllık "Batılılaşma serüveni" tam üyelikle sonuçlanabilecek mi? Türkiye AB kapısını bu defa, 'İslami kimliği' öne çıkan bir iktidarla çalıyor.

Türkiye Cumhuriyeti bir hanedan ya da imparatorluk değildir. Atatürk ile batılı devlet ve toplum olma kararı aldık.

Laik bir anayasal sisteme sahibiz. Medeni Kanunu, Avrupa'nın hukuk düzenini kabul etmişiz. Herhangi bir İslâm devleti değiliz. Hükümet de kökeni 'İslami parti' olmasına rağmen bu gerçeğe göre hareket ediyor.

Soru: Ilımlı İslam?

Memleketin bugünkü iktidarla İslâmi bilince varması tamamen toplumsal bir olgudur. Batı Avrupa ve ABD bunu kasten karıştırıyor. Türkiye'yi, azınlıkları ezen, insan hakları olmayan, Kilise ve Hıristiyanlara karşı yapıda gösterip reformlara zorluyorlar.

Dinsel yaklaşım

Soru: Tanzimat 'garpçılığı'...

Bunları 1923'te aşmışız. Türkiye Cumhuriyeti, yeni bir devlettir. Bize, Osmanlı'ya yaptıkları bağnazlıkları, yürüttükleri politikaları yüklemesinler. Batılılar bize Tanzimat devrindeki tutumlarını sergiliyorlar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Soru: O zaman da bir 'Şark meselesi' varmış.

Bugün de 'Şark meselesi' zihniyetiyle hareket ediyorlar. Osmanlı devlet sistemi dine dayalıydı. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren laiktir. Avrupa'da Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkanlar dinsel yaklaşım sergiliyor. Papa, Katoliklere "Müslüman Türkiye'yi AB'ye almayın" diye mesaj veriyor.

Soru: Hıristiyan birlik vurgusu gelecekte Türkiye'yi etkiler mi?

Fransa, referandum istiyor. Referandum şartı, Katolik halkın, Türkiye'ye 'hayır' demesine bugünden ortam hazırlamaktır. İtalya'dan da aynı işaretler geliyor: 'AB gündemine Kıbrıs meselesini ve sözde Ermeni soykırım meselesini almıştır' diye yazıyorlar. Avrupa Parlamentosundan karar çıkartıyorlar. Bu haksız bir şeydir.

Üçüncü dünya harbi

Soru: Din meselesi öne çıkarsa Huntington'ın "medeniyetler çatışması" tezi geçerlilik kazanmaz mı, Batı bu tehlikeyi 11 Eylül'de görmedi mi?

Başkan Bush'un ilk tepkisi 'Haçlı Seferi'nden söz etmek olmuştu. Batı'daki bağnaz Hıristiyan tepkiler Türkiye'nin üyeliği önünde ciddi engel.

Avrupa'nın Kürt meselesine dönük kaygıları da devam ediyor. PKK nedeniyle Türkiye'de yeniden iç savaş ortamı doğabileceğini öne sürüyorlar.

Amerika bu bölgedeki Kürtlerin en yakın silah arkadaşıdır. Kuzey Irak'ta Kürt devletinin altyapısını Amerika hazırladı. Talabani'yi Irak'ın başına getirdi. ABD'nin Ortadoğu'da "ikinci İsrail" kurma planı var. Bu senaryo Türkiye için felaket olur. Üçüncü dünya harbi çıkar.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sömürgeleştirme

Soru: Türkiye'nin kendi Kürtlerinden niye korkusu olsun? PKK terörüne rağmen, halk ayrılıkçı tuzağa düşmedi. AB sürecindeki demokratikleşme çabalarından Kürtler de olumlu yönde etkilenmiyor mu?

Erdoğan Kürt sorununu çözmeye yönelik girişimde bulundu. Diyarbakır'a gitmeden siyasi mesajlar verdi. 52 belediye başkanı toplanıp deklarasyon yayımladı. Başbakan'a yabancı bir memlekete gider gibi tavır aldılar. Bu bir olgudur. Barzani, Kuzey Irak'ta kendine ayrı bir hudut çiziyor.

PKK artık Şırnak'ta faaliyette bulunmuyor, Iğdır'da, Mersin'de bayrak açıyorlar. Son bir harita gördüm; Doğu Anadolu'nun kuzeyi Ermenistan, güneyi Kürdistan! Bunlar süper güçlerin sömürgeleştirme politikası. Böl ve yönet. ABD'nin 11 Eylül'den sonra uygulamaya koyduğu Büyük Ortadoğu Projesi'ne dikkat etmeliyiz.

Soru: ABD'nin Irak'ta başı belada; her gün yüzlerce insan ölüyor. Irak iç savaşa sürükleniyor.

Bir Arap dünyası var. Ancak Amerika'nın politikasının vazgeçilmezleri de var. Biri Ortadoğu'da hâkim olmak. Petrol ve Rusya'nın Kafkaslardan inip yayılmasını önlemeye dönük jeostratejisi nedeniyle, ABD Türkiye'nin ittifakını terk edemez. Avrupa'nın Kürt meselesine bakışı daha platoniktir. Demokrasi ve insan haklarına endekslidir.

'Ilımlı İslam olmaz'

Soru: ABD, 11 Eylül saldırılarını fırsat olarak kullandı; Afganistan ve Irak'a yerleşti. Avrupa bu coğrafyada ABD'yi tek başına bırakmak ister mi? Türkiye'nin üyeliği, Avrupa'nın sınırlarını egemenlik alanını genişletecek.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Diplomaside en olumsuzu düşüneceksiniz. Ona göre tedbir alacaksınız.

Soru: 1 Mart tezkeresinin Meclis'ten geçmeyişini nasıl yorumluyorsunuz?

İyi oldu. Girseydik batağa saplanacaktık. ABD ordusuna izin verseydik, Arap dünyasını karşımıza alacaktık. Saddam Arap dünyası için kahramandır. Irak politikasında Türkiye için çok tehlikeli bir vaziyet var. ABD; Irak'ın başına Talabani'yi getirerek konfederasyonun yolunu açtı. Kürtler davaları için tüm Irak devletini kullanabilme şansına erişiyor.

Soru: ABD yönetiminin Erdoğan'a verdiği desteğe ne diyorsunuz, 'ılımlı İslam'ı Ortadoğu rejimlerine yayma stratejisi mi?

Ilımlı İslâm diye bir şey olamaz. Bir İslâm vardır, bir de köktenci İslâm.

'Bir tek Schröder kaldı bizi savunan'

Soru: Avrupa nasıl bakıyor? 'Üçüncü Viyana kuşatması', 'Anne Türkler geliyor' korkusu abartılı değil mi?

Türklere hâlâ Haçlı seferleri ruhuyla bakan çevreler var. Barbaros Hayrettin bir donanma ile 1543'te Nice'e Fransa'ya yardıma gitti. Fransa Korsika'yı bizim sayemizde aldı. Fransa, Türk donanmasının ikmalini üzerine almıştı. Osmanlı ordusundan 30 bin kişiyle kışı Tulon'da geçirdiler. Fransa yardım sözünü tutmuyor. Barbaros İtalya sahillerindeki halkı esir ediyor. Fidye alıyor yiyecek temin ediyor.

Soru: Birleşik Avrupa fikri, güçlü olduğu dönemde Osmanlı izlerini de taşıyor anlaşılan, 1815'te Viyana Kongresi'nde Avrupa'nın istikrarı için Osmanlı Devleti de birliğe katma fikri doğmuş.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Avrupa tarih boyunca Türkiye'siz olamamıştır. Ticaret, kapitalizmin doğuşu Avrupa'nın 16. yüzyıl içinde Osmanlı ile ticaretine dayanıyordu. Avrupa'da kapitalizmin doğuşuna büyük katkıda bulunduk. Avrupa kamuoyu bunları bilmiyor. Sadece Türklerin barbarlığını hatırlıyor.

Unutulanlar

Soru: Rönesans'ta da M. yüzyıldan itibaren İslamiyet'in etkisinden söz edilir. Batı ortaçağ karanlığında yaşarken, Doğu'da bilim, teknoloji ve felsefede ilerleme yaşanıyordu.

Yok, hümanizm bambaşka. Avrupa'nın siyasi coğrafyasına 16. yüzyılda Osmanlı'nın etkisi nasıl olmuş anlatayım. Papalık ve Habsburg İmparatorluğu bütün Avrupa'yı bir bütün olarak düşünüyor. Türklere karşı Haçlı seferleri yeniden canlandırılmak istenince milli devlet şuuru uyanıyor. Avrupa'da ulus devletler böyle ortaya çıkıyor.

Soru: Türkiye'nin AB üyeliğine bugün en karşıt ülke Fransa. Neden?

Fransa halkı tarihi bilmiyor. Birinci Fransçois esir edilip Madrid'e götürüldüğünde annesi Kanuni'ye 'Oğlumu kurtar' diyc mektup yazdı. Şimdi bunlar unutuluyor. Almanya'da Protestanlığın yerleşmesinde de Osmanlı'nın etkisi büyük. Yeni Papa çok muhafazakâr. Haçlı ruhuna sahip bir kafada, Müslüman bir ülkenin Avrupa'daki Hıristiyan birliğine giremeyeceğini savunuyor. Bir tek Schröder kaldı Türkiye'yi savunan.

Köktendincilik korkusu

Soru: Time, 'Türbanlı Mona Lisa' resmini kapak yapmıştı, Avrupa'da İslamcı yükselişin etkilerinden söz ederek. Avrupa'nın

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

'kimlik krizi' diye... 11 Eylül sonrası 'terör' saldırıları da bu korkuyu besliyor.

Türkiye alınmazsa köktendinciliğe kayar mı diye de bir korku var.

Soru: Sonuçta tam üyelik müzakereleri başladı, 3 Ekim tarihsel bir eşik değil mi?

Evet ama üyelik garanti değil. Müzakerelerin ucu açık. İmtiyazlı ortaklığa da gidilebilir. Gümrük Birliği bir nevi kapitülasyon rejiminin devamıdır. AB'ye üye olacağız diye Avrupa'nın sömürge memleketi durumuna düşmemeliyiz.

Soru: İmtiyazlı ortaklık?

Ekonomik bağımlılık demektir. Bir de Kıbrıs ve Ege sorunları var. Yunanistan'ın bir 'Megali ideası' var. Karamanlis'in felsefesi Türkiye'yi kapıda bekleterek bütün sorunları AB'nin desteğiyle çözmektir. Son anda veto hakkını elinde tutuyor.

'Tamamen diz çökmüşseniz kaybedersiniz'

Soru: Türkiye hep 'kaybetme' noktasında mı, gelecek on yılda kendi politikalarım gücünü AB'ye kabul ettirme şansı olmayacak mı? Tarih boyunca korkularımızla yaşamışız. 90 yıllık Cumhuriyet, ulusal çıkarlarımızı koruyacak güçte değil mi?

Elbette ama şunu yapmayalım. Ermeni meselesinde daha anlayışlı davranmak, Patrik'e istediği ekümenlik sıfatını tanımak, Heybeliada Ruhban Okulu'nu açmak sadece kayıplara zemin hazırlamaktır. Ne Yunanistan'ı ne Avrupa'yı tatmin edebilir, ne de AB'ye girişi garanti edebiliriz. Tamamen hayal.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Soru: Türkiye AB dışında kalırsa bu tür sorunlarla karşılaşmayacak mı?

Taviz vermekle de problemler çözülmez. Bizim zayıf noktamız, zaafımız şu: 'AB'ye girmek için sanki her şeyi kabul eder durumdayız.' Uluslararası bir müzakerede eğer elinizde koz yoksa, tam manasıyla diz çökmüşseniz hiçbir şey elde edemezsiniz, daima kaybedersiniz. Sözde Ermeni soykırımını tanı, Kıbrıs'ı bırak. Hayır efendim bırakmayız diyoruz, ama bir taraftan da AB'ye girme sevdasından vazgeçmiyoruz.

Ben AB'ye karşı değilim. Ama taviz vermekle ikna edebilir miyiz? Bunun korkuyla ilgisi yok. Hiçbir devlet, antlaşmalarla perçinleşmiş haklarından vazgeçemez. Vazgeçerse kendi varlığı tehlikeye düşer, parçalanır. Sevres'e gideriz!

Ekümenlik, Lozan'ı deler

Soru: Rum Ortodoks Kilisesi'ne ekümenlik hakkı tanınırsa İstanbul Vatikan gibi mi olur?

Evvela haklarınızdan vazgeçiyorsunuz, Lozan'la Patrik'in statüsü tayin edilmiştir. Lozan'a bir delik açıyorsunuz. Ruhban okulu da patrikliğin bu davaları için bir basamaktır.

Soru: Türkiye'nin sancıları '3. Tanzimat' olarak nitelendiriliyor...

Tanzimat bir iflas ifade eder. 1876'da o kadar taviz verdik ki... Bugün Türkiye için en büyük tehlike ekonomik krizdir. Borçlarımızı ödeyemeyecek duruma gelirsek AB'nin, ABD'nin her dediğini kabul etme noktasına geliriz.

Soru: Bugünkü iktidar, İslam'ı, toplum hayatında daha etkin kıldıkça, Batı ile aramızda AKP'nin başörtüsüne özgürlük şeklinde algıladığı, kadınların giderek kapandığı bir "modernite" krizi doğmaz mı?

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Türkiye şimdiden içeride iki kampa bölünmüş halde, İslâmcı ve Atatürkçü birbirine selam bile vermiyor. Son zamanlarda demokrasi yönünde gelişmeler oldu. Türkiye'de iç ve dış tehditler karşısında ordusuna dayanan dar bir milliyetçilik felsefesi vardı, yıkıldı. İslâmi kanat, tabanını din bakımından tatmin etmek için imam hatipleri benimser ve apartmana mescit yapılsın diye popülist tedbirlere başvurursa tepki görür. Erdoğan yüksek devlet menfaatlerini öne alıyorsa o zaman bu gibi popülist tedbirlere başvurmaz ve devlet adamı sıfatı kazanır.

'Cumhuriyet çocukları bunlar'

Soru: Türkiye AB üyesi olmaya çalışırken İslâm'a kayabilir mi?

Bakın devletin İslamlaşması demek hilafet demektir ama biz laik Türkiye'yiz. Hükümetimiz de bu görüşe bağlı kalırsa Türkiye için selamettir, ama tabana tavız vermek gibi popülist bir politika güderse o zaman tehlikedir. Başbakanımızın, Hilmi Özkök'ün beyanları açıkça gösteriyor ki, laik karakterimizi terk edemeyiz. Türkiye'nin bölünmezliği, Kıbrıs gibi ulusal meselelerde hükümet ile ordu arasında bir işbirliği mutlaka gerekiyor. Erdoğan'ın, 'Artık bayrağa sarılı şehit cenazeleri görmek istemiyoruz', PKK'ya karşı önlem alacağız' demesi önemli bir kararı gösteriyor. Üniter Türk devleti esasından vazgeçelim diye bir düşünce yok.

Soru: İmparatorluğun son dönemindeki 'Türkleşmek, İslamlaşmak, muasırlaşmak' felsefesi Osmanlı'yı kurtarmaya yetmedi. Bugün hâlâ ümmetçiliği savunanlar var.

Erbakan tekrar iktidara gelseydi ümmetçilik düşüncesi belki devam ederdi. Bu genç ekip öyle gözükmüyor. Cumhuriyet çocukları bunlar. Devletimizin zaruretlerini benimsediler. Atatürk'ün söylediği gibi din, vicdan işidir. Bunu benimsediler. Tüm vatandaşlar Cumhuriyetimizin, devletimizin değerini bilerek. Türkiye'nin ulusal çıkarlarından Ödün vermeden Avrupa ile birlik yolunda ilerlemeliyiz.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

5. SÖYLEŞİ

Prof. Dr. Halil İnalcık ile Tarih. Tarihçilik ve Yerel Araştırmalar Üzerine Bir Söyleşi • Erhan METİN

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Soru: Hocam Çankırı yârân kültürüne günümüz perspektifinden baktığınızda nasıl değerlendiriyorsunuz?

Efendim dün tanık olduğum (yârân meclisi) merasimi dikkatle, büyük bir zevkle ve iftiharla izledim. Bu merasime katıldığım için kendimi mutlu sayıyorum. Ve beni davet edenlere çok müteşekkirim. Başta Çankırı Araştırmaları Merkezi olarak: cidden çok güzel ilmi çalışmalar gerçekleştiriyorlar ve bu anlamda Çankırı tarihine ışık tutacak belgeleri bir araya getirip bir arşiv oluşturuyorlar. Bu Çankırı için övünülecek bir gelişmedir.

Dün müşahede ettiğim merasim ahi merasimidir aslında. Tamamen eski geleneği yani 700-800 senc önce kaynaklardan öğrendiğimiz, gördüğümüz esaslar muhafaza edilmiştir. İsimler değişebilir fakat tamamen ahi gelcneğinin devamını Çankırı da gördük. Ahi teşkilatı yani gelcneği özellikle şehirlerdeki esnafın bir sosyal -bugünkü tabirle- sivil toplum kurumudur. Devletin dışındadır. Hatta devlet ortadan kalktıktan sonra bile mesela Anadolu'da 13. asır sonlarında devlet çok zayıfladığı ülkede anarşinin hâkim olduğu zamanlarda, ahiler idareyi ele almışlardır. Toplumu korumuşlardır. Yani Türk Tarihinde ahiliğin çok önemli yeri vardır. Anadolu'nun her tarafında, vesikalarda görüyoruz. Ancak ahilik bir sivil toplum örgütü olduğu halde genel kültürün din, İslâm tesiri altında olması, özellikle sufiliğin tasavvufun Anadolu'da o zamanlar hâkim olması dolayısıyla dinden ve özellikle tasavvuftan bazı tesirleri olmuştur. Bugünkü -bize kadar gelen- şekliyle bu ahilik teşkilatında İslâm, tasavvufla beraber bugün ağır basmaktadır. Mesela; toplantıda Kur'an'dan sureler okunmaktadır. Ama örneğin tabirler, ahi tabirleri: Başağa, Nakib Çankırı Yârân Meclisindeki küçük başağa ahilik teşkilatındaki nakibdir.

Yârân Meclisindeki Reisin o zamanki karşılığı Kethüda (Kahya)'dır. Kahya dış âlemle ilişkiyi kurar. Bir de Yiğit Başı var. Yine o Yiğit Başı bu merasimde (Yârân Meclisi) görüyoruz, var.

Soru: Ahi teşkilatında "yiğit başı" dediğimiz kişinin günümüz yârân meclisindeki karşılığı kimdir, hocam?

Yiğit başı dediğimiz herhalde Çavuş olacak. Şimdi o iç nizamı sağlar. Ona yiğitbaşı derlerdi eskiden.

Aslında bu teşkilatta, bütün sosyal kurumlarda üç kademe vardır.

I) Şakird (Çırak)

II) Kalfa

III) Usta'dır. Bu üçlü teşkilat ahilikte ve dün gördüğümüz merasimde (yârân meclisi) meydanda, ortada, kenarda dizilirler. Hiyerarşik olarak da ilk kısımda Şakirdler, ikinci planda kalfalar ve üst kademede de ustalar gelmekteydi.

Demek ki biz her devirde devam eden bir sosyal organizasyon; devamını görüyoruz burada; sizin bu Çankırı'daki yârân meclisinde. Şimdi yaran meclisi şehirlerde bu şekilde Ahilik olarak? Fakat köylere intikal edince; köy odasında gençlerin toplanıp, ahilik ahlakını öğrenmeleri için toplantılar bir vesile oluyor. Yani köy odasında, yârân meclisi dediğimiz köy odasındaki öğretim tamamen ahilik esaslarında cereyan ediyor. Şehirdekilere Ahi demek lazım ama biz yaran meclisi diyoruz. Yârân meclisi köyde olan, köy odasında gençlerin toplanıp ahlak kaideleri, sosyal kaideleri öğrendiği yerdir. Bu suretle biz ahilik esaslarının köylere kadar yayılmış olduğunu onun ahlak esaslarının mesela: eline, beline, diline, sahip ol prensibinin köy gençlerine de telkin edildiğini, bu suretle bütün sosyal hayatımızın ahlak, etik temelini oluşturduğunu görüyoruz. Mesela: Çok üzerinde durdukları bir şey bu etiklerle, nedir? İtaat, hırsızlık sapmamak. Bunlar esnaf teşkilatında, -ustanın otoritesine gençler karşı gelebilir, hırsızlık yapabilir- bütün bunları önleyen bir ahlak, etik

yarat-maktadır. Bu etik o zamanki sosyal nizam yani; ustaların üstün olması, sivil toplum örgütlemesi ve otorite sahibi olmasını sağlayan bir etik bu. Yeni yetişen, azgınlığa sapacak olan gençleri ustanın mutlak otoritesi altında sosyal teşkilatlanmayı garanti atına alan; ahlaksızlığı, hırsızlığı, azgınlığı önleyen bir sivil toplum örgütlenmesidir. Benim gördüğüm, Çankırı'da bu ruhu yaran meclisi aynen canlandırmaktadır. Tabi ki, zamanımızın örfü âdâtı başkadır. Ama bizim 1000 sene sosyal hayatımızı örgütleyen atiktir.

Soru: Yârân Kültürünü devam ettirebilmek için veya bu kültürün sürdürülebilirliğini sağlayabilmek adına sizce neler yapılmalıdır?

Bence bu esasla bugünde sosyal hayatımızda barış, sevgi, birlik ve beraberliği temin etmek için bugünde geçerli prensiplerdir. Mesela bugün gençlerimiz erken yaşlarda uyuşturucuya alışıyor, içkiye alışıyor, her türlü ahlak kaidesine karşı geliyor. "Annesini öldüren kız" geçenlerde gazetede okuduk. Bütün bunlar, kendi kültürüne karşı küçümseme, selamlaşması bile değişmiş bir gençliği gösteriyor. Bay, bay diyor. Ama vedalaşırken Allahaısmarladık deriz biz, ne güzel. Ayrıldığımız kişiyi Allah'a emanet ettiğimizi ifade eder. Bugün, bay bay. "Bay, bay" da aynı manadadır İngilizce yani "Allah'a bırakıyoruzun" kısaltılmışıdır. Yani kendimizi yabancı bir kültürün maymunu, taklitçisi durumuna düşürüyoruz. Demek ki bizim kendimize ait 1000 senelik geleneklerimizden alacağımız bir ahlak temeli var. Bunu yeni şartlara göre, toplumumuzu insani bir seviyede tutmak için aynı prensipleri devam ettirmeliyiz. Bugünkü şartlara uydurulabilirsek temel prensipler hala geçerli olur.

Soru: Çankırı Yaran Kültürü içerisinde farklı kültür tesirleri var mıdır?

Bizim toplumumuz, bizim devletlerimiz iki kaynaktan gelir, iki büyük medeniyetten gelir. Birisi Orta Asya medeniyeti, ikincisi Yakındoğu

medeniyeti. Yakındoğu medeniyetinin en yüksek şekli İran'da başarılmıştır. İran'daki büyük devletler, Anadolu'da Türkler bu geleneği benimsemişlerdir. İkincisi Orta Asya'dan gelen Türk töre geleneğinidir. Devlet otoritesi, kanunlara itaat geleneği Türk âdetidir. Mesela Orhun abidelerinde töre adı geçer. "'Ben hakan oldum ve töremi koydum" der. Yaran meclisindeki "tura' da töreyi temsil eder. Kanun her şeyin üstündedir. Osmanlı'da bu anane devam etmiştir örfi kanunlarla. Yani Osmanlıda iki türlü hukuk var, dini hukuk yanında bir Örfi hukuk var. Bu tamamen Türk Devlet geleneğidir. Demek ki biz Asya'nın iki büyük medeniyetini temsil ediyoruz. Tabii bunun ortaçağa ait artık eskimiş, hükmü geçmiş olanlarını bir tarafa bırakarak fakat esas prensipleri yani hukukun üstünlüğü prensibi bugünde anayasa rejiminde bizim takip ettiğimiz temel hukuk prcnsibidir. Ve bu bizim 2000 senelik bir geleneğimizi temsil eder.

Bugün Yaran da bu izleri görebilmekteyiz.

Soru: Hocam müsaade ederseniz şimdi birazcık daha yerelden genele doğru gidersek; Günümüz Osmanlı Tarih yazıcılığı hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Efendim gerçek bir tarih yazabilmek için kaynaklara gitmek, kaynakları iyi tenkit edip değerlendirmek gerekir. Bu uzun bir araştırma eğitimi ister. Bence hakiki bir tarihçi beş dili muhakkak bilmelidir. Hepsini konuşacak kadar olmasa bile metinleri doğru anlayabilecek kadar bilmelidir. Beş dil şunlardır. Bir kere geleneksel kültürümüzün kaynakları iki dilde yazılmıştır, Arapça ve Farsça. Mesela Heşt Behişt'i bugün okumuyorlar, Farsça. Halbuki Heşt Behişt Hoca Saadeddin'in kaynağıdır. Yüzde doksan Saadeddin onu Türkçeleştirmiştir. Demek ki İdris-i Bitlisi'yi Farsça'dan okumak lazım. Sekiz cilt yazmış adam. Osmanlı Tarihi. Hiç kullanmazlar çünkü Farsça bilmiyorlar. İki Arapça bilmek lazım. Hiç fazla söze hacet yok kültürümüz, dilimiz. Müslüman halk olarak Arapçasız olamaz. Kaldı

ki bazı eserler Arapça yazılmıştır. Mesela Kâtip Çelebi'nin Keşfü Zünun'u, Cenabi'nin Osmanlı Tarihi. Osmanlı İnşa dili, Osmanlıca dediğimiz dili anlamak için Arapça bilmek lazımdır. Ben Bilkent'e geldiğim zaman şart koştum: "Mutlaka Arapça, Farsça Osmanlı Tarihi derslerine konulacaktır" dedim. Şimdi (Bilkent'te) Kerküklü bir arkadaş güzel Arapça öğretiyor, Farsçayı da İran'dan Azeri bir arkadaş öğretiyor. Sonra üç tane batı dilini mutlaka bilmek lazım. Bunlar Almanca, Fransızca, İngilizce, mümkün olursa Rusça.

Şimdi neden? Bana tez yapıyor; geliyorlar. Efendim İşte "Osmanlı Fransız Ticareti üzerinde tez yapıyorum" diyor. Pekiyi İngilizce biliyor musun? "Yok, bilmiyorum" diyor. Ama İngilizce'de bu ticaret üzerinde dört ciltlik bir kaynak var. Onu okumadan nasıl yazarsın, nasıl bu tezi yaparsın? İngilizce bilmen lazım. Almanca bilen birisi geliyor. "Efendim Tezimi yaptım. Viyana seferi üzerine' diyorum ki "Karlofça Muahedesinde İngiltere, Hollanda Türkiye'yi Habsburg tehdidine karşı ittifaka almak istediler. İngilizce Almanca biliyor musun? "Yok efendim bilmiyorum. Fransızca biliyorum" diyor. Olmaz. Bu üç dili mutlaka bilmek lazım.

Demek ki hakiki bir Osmanlı Tarihçisi olabilmek için beş dili bileceksiniz. Efendim bu vakit alır mı? Dil öğrenmek kolay mıdır? Bilmem ne... yok öyle. Benim Chicago'da meslektaşım John Woods yedi sene İran'da kalmış. Çünkü İran tarihi üzerinde tez yapacak. Yedi sene orada o dilin esaslarını öğrenmiş. Mesela Alman, Fransız, Amerikalı Ortadoğu tetkiklerine girdiği zaman dilleri esaslı olarak öğrenir. Bütün batı üniversitelerinde Oriantial Enstitue bölümlerde muhakkak Arapça, Farsça Türkçe öğretilir.

Soru: Günümüzde Osmanlı Tarih yazıcılığı yapan tarihçilerimiz bu açıdan yeterli donanıma sahip mi?

Hiç yeterli değil. Mesela benim çok tenkit ettiğim bir şey, bugün Aşık Paşazade veyahut Hoca Saadeddin Efendinin kitaplarını

sadeleştirme diye bir şey çıktı. Bunu bugünkü Türkçeye çeviriyorlar. Bunlar (sadeleştirilmiş metinler) ciddi bir araştırıcı tarafından kaynak olarak kullanılamazlar. Aslından okumak lazım, maalesef bugün bu bir akım. Birçok kitaplar çıkıyor, sadeleştiriyorlar sözde. £? 'Ciddi bir tarihçi, araştırıcı bunları (sadeleştirilmiş kitapları) kaynak olarak kullanamaz.

Soru: Yerel araştırmaların tarih bilimine olan katkıları nelerdir? Yerel araştırmaların gerçekleştirilmesinde dikkat edilecek hususlar neler olmalıdır?

Çok güzel bir sual. Genel tarih, yerel araştırmalar yapılmadan meydana çıkamaz. Mesela: Batı Anadolu'yu alın, onun kendine özgü şartları var ticaret bakımından Akdeniz'e bağlı. Mesela. Sivas'a baktığınızda o bölgenin kendine özgü farklı şartları vardır. Demek ki mahalli araştırmalar derinlemesine yapılmalı. Buradan genel sentezlere yönelmeli. Hatta şahıslar üzerinde, mesela Sokollo. Sokollu'nın Osmanlı Tarihinde çok önemli rolü var. Sokollu'nun menşei, düşüncesi, siyaseti, rakip olduğu kimseler-mesela Sırbistan'da 500 sayfa Sokollu'nun hayatı diye bir kitap çıktı- onun politikasını anlayabilmek için derinliğine Sokollu'yu incelemek lazım. Demek istiyorum ki büyük terkipler yapmadan önce özel araştırmalar, mevzi tarihleri, yerel tarihler çok faydalıdır. Genel tarih onun üzerine inşa edilecektir.

Soru: Hocam bu noktada nelere dikkat edilmelidir?

Daha önce söylediğim üzere, yabancı dilleri öğrenmek gerek, mahalli kaynaklara, arşivlere gireceksiniz. Mesela Çankırı. Çankırı üzerinde çok güzel, iyi yoldasınız. Çankırı'ya ait arşiv vesikalarını burada (araştırma merkezi arşivi) topluyorsunuz ve bununla mahalli tarihi esas, gerçek kaynaklara göre araştırıyorsunuz. Böyle araştırmak lazım.

Soru: Yerel araştırmalarda, araştırma sahasındaki mevcut kutuplar veya birbirine zıt marjinal fikirler nasıl değerlendirilmelidir? Mesela, Aileler arasında rekabet, geçmişten gelen kin ve nefretler olabiliyor, bu durumlarla karşılaşan araştırmacı veya tarihçi ne yapmalıdır?

Bu soruyla araştırmacının objektifliğine geliyorsunuz. Çok güzel. O zaman beni misal alacaksınız. Mesela milliyetçi olabilirsiniz, birisi de sosyalist olabilir, komünist olabilir. Ama bu siyasi fikirlerini katiyen araştırmalarına karıştırmaması lazım ilim adamının. Benim kitabımı Balkanlarda altı dile tercüme ettiler, Araplar tercüme ettiler 2 cilt, Osmanlı sosyal ekonomik tarihini. Demek ki objektif olmak için şahsi temayüllerinizden, fikirlerinizden tamamen sıyrılacaksınız.

Soru: Günümüz Türkiye'sinde kutuplaşmaların en aza indirgenebilmesi, birlik ve beraberliğin pekiştirilmesi noktasında tarih eğitiminin üstlendiği misyon ne olmalıdır? Bu misyonun kazandıracakları hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Bu çok hayati bir konu. Yeni dille yazma yaşamsal bir konu. Türkiye bu yüzden (kutuplaşma) felaketlere doğru sürüklenebilir. Her memlekette birbirini anlamayan birbirini dışlayan kesimler var, bunu ben kitaplarımda da yazdım. Mesela birisi selamlaşmak için bay bay, merhaba diyor, öteki selamım aleyküm diyor. Başından şapkayı atıp takke giyiyor. Öteki ise, kadınlara bakın bir tanesi arkası belini açan giysiler giyiyor, öteki de çarşafa bürünüyor. Karşılıklı bir kültür zıddiyeti bugün memleketimizi ikiye bölüyor. Yabancı müşahitle! set bilimciler Türk toplumunun iki kampa bölündüğünü müşahede ediyorlar. Mesela İspanya'da oldu bu. Biliyorsunuz Katolik halk ile sosyalistler, komünistler arasındaki mücadele sonunda kaç milyon insan öldü. Devlet adamları, politikacılar bunu anlamak zorundadır, uzlaşma yollarını araştırmalılar. Ben bunu bütün yazılarımda, son "Atatürk ve Demokratik Türkiye" kitabında açıkça belirttim.

Soru: Bu noktada tarih eğitimine düşen misyon ne olmalı hocam?

Objektif bir tarih buna yardımcı olabilir. Gerçek bir tarihçi her devrin kendine özgü şartlar içinde bir sosyal, siyasi felsefesi olması gerektiğini ortaya koymuştur. Rölativite, nisbilik, araştırma yollarını aramak lazım. Önümüzdeki büyük tehlikeyi görerek bu uzlaşmayı mutlaka başarmak gerekir. Tarih eğitiminin de buna göre yeniden gözden geçirilmesi ve bu uzlaşmaya katkı sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekir.

Soru: Hocam ülkemizin tarih politikasını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Efendim maalesef, sizin demin dokunduğunuz mesele ile ilgili. İki kampa ayrılmış bir Türkiye var. Bir taraftan bakıyorsunuz mesela, Said Nursi'nin kitaplarını boy boy bir gazete ilan ediyor. Öte taraftan başka bir gazeteyi alıyorsunuz, orada jazz gruplarının Türkiye'ye geldiğini büyük manşetlerle ilan ediyor. Bu işte kültür çatışmasını, kültür zıddiyetini gösteren şeyler Türkiye'de. Yine kültürce iki kampa bölünmüşlüğün siyasete aksetmesi zamanımızda parti politikalarında kendisini gösteriyor. Gayet sert bir şekilde darbeye, bir iç tartışmaya gitmesi korkusu var. Bunlar son derece tehlikeli gelişmeler. Daha önce söylediğimiz gibi objektif tarih yapmak lazım. Maalesef bu iki tarafa mensup olanlar tarihi kendilerine göre tefsir ediyorlar. Bir de içimizde etnik ayrımcılar ortaya çıktı. Bunların bazıları Türklüğe karşı, Türk milletine, kültürüne karşı cephe almışlardır. Bazıları da maskeli olarak Türk düşmanıdır. Etnik menşei itibariyle kendisini Türk saymıyor fakat Türk gibi görünüp Türk tarihini batırıyorlar. Mesela: "Biz zorla İslamiyet'i kabul etmişiz" saçma bir düşünce, "Fatih bir canavardı" gibi falan. Bunlar maskeli etnik düşmanlarımız. Bunlar tarihimizi bozuyorlar ve çok da satıyorlar. "Tarihimizle yüzleşelim, biz zalim bir millettik, acımasız bir millettik filan gibilerden" bu fiili, yolunu şaşırmış, kültür itibariyle yabancılaşmış

bir nesil var bizde. Bu da züppelik ve bu züppeliği bir ilerilik falan zannedenler var. Bunlar tüm tarihimize, kültürümüze, her şeyimize karşı bir kampanya açmış durumdadırlar. Bu çok tehlikelidir.

Soru: Tarihçi yetiştirme ve yetiştirmiş olduğu tarihçilerden yeterli verimi alma konusunda Türkiye'nin günümüzde çizmiş olduğu tablo sizce nasıldır?

Daha önce konuştuğumuz gibi yeni cereyanlar, siyaset bakımından, etnik bakımdan ayrımcı insanların kasıtlı olarak tarihimizi bozduklarına inanıyorum. Tarihçilik çok çalışma isteyen bir meslek. Tarihte toplumla uğraşıyorsunuz, toplumu anlatıyorsunuz. Onun için sosyoloji, sosyal ilimler, ekonomi, siyasi ilimler, sosyal antropoloji gibi bilimleri okumak lazım. Benim dünyaya kendimi kabul ettirebilmem bu sayede olmuştur. Ben hukukla başladım. Hukuk fakültesine gittim başlangıçta, ondan sonra ayrıldım tarihçi oldum. Tarihte toplumla uğraştığınız için hukuktan ekonomiye kadar bütün toplum bilimleri hakkında bilginiz olacak. Ancak o suretle hakiki güzel bir toplum tarihi ortaya çıkacaktır. Eskiden devlet tarihi yapılıyordu bizde. Barkan ile başlayan, Fuad Köprülü ile başlayan tarih, toplum tarihi olacaktır. Bizim vakainüvistler derler "saltanat, saray tarihi yapmışlardır". Meşrutiyetten itibaren tarihi konularımızı toplumdan seçme cereyanı başlamıştır. Bu konuda en büyük üstat Ömer Lütfi Barkan'dır. Kaynaklardan, sosyal tarihimize, iktisadi tarihimize yönelmiştir. Ben onunla aynı zamanda ortaya çıktım. Onun için çalışmalarım tamamen o vadidedir.

Soru: Hocam Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıldan sonraki ekonomik gidişatı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir? Bu gidişatın günümüzle benzerlikleri var mı?

Güzel sorular hazırlamışsınız. Şimdi Osmanlı Devleti gümrükleri asgariye indirmiş, pazarını yabancı mallarına açmış bir ekonomi

izliyordu. Bu da geleneksel İslam, İran, doğu ve Ortadoğu devlet ve ekonomi anlayışından ileri geliyordu. Osmanlı ekonomik düşüncesi halkın kendi toplumunun mallara mümkün mertebe geniş bir şekilde ucuz olarak erişmesi için açık pazar politikasını güdüyordu Osmanlı. Gümrükler %3'e inmişti bu rakam Fransa'da bile %10'du. Bu yüzden Batı, Avrupa için Osmanlı pazarı –ki o zaman bütün Arabistan, Anadolu, Rumeli büyük bir pazardı. Bu pazarı açık tuttuk, kapitülasyonları verdik. Yabancılar istediği gibi gelsin, en aşağı gümrükle alsın gitsin. Bu siyaset 18. asırda bilhassa pamuktu. Çünkü halkın genel olarak en çok-para harcadığı tekstildir. Tekstilde Avrupa 18. asır sonunda **"machine made good"** yani makine mamulü olan tekstiller ortaya çıkınca bizim pamuklu pazarı -halkın en çok kullandığı pazar- çöktü. Bütün şehirlerde bu işle uğraşan dokumacılar iflas etti. Mesela 1840'larda Üsküdar'daki 5000 dokumacı aç kaldı, işsiz kaldı. İngiliz kumaşları geldi. Sonra Amerikan bezi geldi, köylere kadar Amerikan bezi kullanılır oldu. Bütün bunları biz yerli yapıyorduk. Yerli dokuma sanayimiz vardı, bütün bunlar çöktü. Şehirlerimizin harabisi, sefalet bundan sonra geldi. Bugün aynı açık politikayı gütmektedir devletimiz. Yani küreselleşme politikası içerisinde. Bence bunları ölçülü yapmak lazım. Bankalarımızı, şirketlerimizi Batı'nın kontrolüne veriyoruz .burada çok dikkat etmek lazım. 18. asırdaki felaketimizi daima düşünerek bugünkü durumumuzu iyice değerlendirmek lazım. Bu kime yarıyor? Bugün 40 milyar dolar açığımız var. Avrupa bizi istismar ediyor 19. asırdaki gibi. Biz gümrük birliğinde aynen kapitülasyon rejiminde olduğu gibi gümrükleri kaldırmışız.

Soru: Osmanlı Devleti ekonomisindeki kötü gidişatı 19. yüzyılın sonlarına doğru Muharrem Kararnamesi ile ilan etmişti. Muharrem Kararnamesinin Osmanlı tarihindeki yeri ve devletin uluslararası akındaki ilişkileri üzerindeki etkisi ne olmuştur?

Osmanlı bu kararname ile borçlarını ödeyemeyeceğini ilan etti. Ve onun arkasından Rusya bundan istifade etti. 93 harbine girdik. Bu

felaketti tabi başka türlü olamazdı. Aynı şeyi bugün ben müşahede ediyorum. Aşırı tüketimcilik bir insanı misal alın, kendi kazancının üzerinde borçla yaşarsa o insan mahkûmdur. İflas halindedir. Osmanlı bir lüks hayatı 19. asırda Abdülmecid zamanında saray hanımlarının mücevheratı için Fransa'dan aldığımız paraları saraylara mücevherata verdik. Ondan sonra bu aracı olan Ermeni rum bankacılar saraya dayandılar "borcunuzu ödeyin'" diye perişan olduk rezil olduk. Şimdi aynı şekilde Türkiye güzel araba üretiyor ama insanımız gidiyor roys roys alıyor büyük araba alıyor yerli arabamızı almıyor. En lüks arabalara para veriyor. Halk kredi kartıyla alışveriş yapıyor. Kredi kartı aldatıcı bir şeydir. İnsanlarımız zannediyor ki bu bedava olacaktır. Bu yüzden büyük iflaslara, ferdi facialara, intiharlara kadar gidiyor halk. Bu aşırı lüzumsuz tüketimciliktir. Türkiye bu durum içerisindedir bugün iflas yakındır. Yani bu 40 milyarlık açık, halkın kredi kartı yüzünden bankalara borçlanması ben bunu 10 sene önce yazdım; aman dedim kredi kartı ilk çıktığında "bu halkı aşırı tüketimciliğe sürükler, aşırı tüketimcilik bir ülke için ekonomi ve toplum için felakettir" ben bunları uyardım vaktiyle.

Soru: Osmanlı Devleti muharrem kararnamesini ilan ettikten sonra düşmanlarının sayısı arttı. Topraklarına yönelen tehditler arttı. İleriki bir süreçte Türkiye de böyle bir şeyi yaşarsa aynı sonuçları beklemeliyiz diyorsunuz hocam.

Tabii, tabii ki

6. SÖYLEŞİ

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi • Cilt 3, Sayı 5, 2005

Halil İnalcık ile Türk Hukuk Tarihi Üzerine

Hocam biz şöyle düşündük. Önce zat-ı alinizin hayatı ve akademik çalışmalarının seyri ile giriş yapmak istiyoruz. Daha sonra da hukuk tarihi hakkında fikirlerinizi almak istiyoruz. Sonrasında ise genel olarak Osmanlı tarihinin siyasi ve kültürel tarihi hakkındaki gidişat ile ilgili fikirlerinizi alarak sohbetimizi bitirmek istiyoruz.

- **Önce hayat hikâyenizle başlayalım isterseniz:**

İstanbul'da Kızıltoprak'ta doğdum. Son araştırmalarla doğum tarihimin 26 Mayıs 1916 değil, 7 Eylül 1917 olduğu tespit edildi. Babam genç yaşta İstanbul'a göç eden bir Kırım Türkü'dür: Seyid Osman Nuri. Annem bahriye binbaşısı Seyyid Mehmed Efendi'nin kızı Ayşe Bahriye Hanım. Babam bir kolonya atölyesi olan bir işadamıydı. İstanbul'da iflas etti. Ailecek 1925'de Ankara'ya taşınıp yerleştik. Burada Gazi ilk mektebini bitirdim. Daha sonra Balıkesir Necatibey Muallim Mektebi'nden 1935 yılında mezun olup, yeni açılan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ne yatılı öğrenci olarak kaydoldum. Tarih bölümünde eğitimimi tamamladım ve "Tanzimat ve Bulgar Meselesi" adlı tezle 1941'de doktora derecesi aldım. 1943'de bu tez basıldı. Fuad Köprülü'nün desteğiyle aynı fakültede asistan olarak kaldım ve 1943'de doçent oldum. 1952'de Yeniçağ kürsüsünde Osmanlı tarihi profesörü oldum. 1956'da aynı zamanda Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde "İdari Teşkilat Tarihi" derslerini okutmaya başladım. 1972'de her iki görevde iken emekli oldum.

O yıl Chicago Üniversitesi'nden aldığım bir davet üzerine bu üniversitede tarih bölümüne ayrıcalıklı statüde davet edildim. 1986'ya

kadar Chicago'da Osmanlı tarihi okuttum. Oradaki öğrencilerimden 15 kadarı bugün çeşitli Amerikan üniversitelerinde Osmanlı veya Yakındoğu tarihi okutuyorlar. Türkiye'de de çok sayıda profesör olmuş eski öğrencim var. 1992'de, Bilkent Üniversitesi'nde tarih bölümünü kurmak üzere davet aldım. Bu görevde halen tarih profesörü olarak göreve devam ediyorum.

Akademik hayatım boyunca bugüne kadar bana 7 defa fahrî doktora tevcih edildi. Türkiye'de Boğaziçi, Selçuk ve Uludağ Üniversiteleri, yurtdışında ise Bükreş, Atina, Kudüs ve Sofya Üniversiteleri fahrî doktora payeleri verdiler. Türkiye Bilimler Akademisi Şeref Üyeliği'ne seçildim. Daha önceki yıllarda ise Sırbistan Bilimler Akademisi ile Amerikan ve İngiliz akademileri aslî veya muhabir üyeliklere seçtiler. Uluslararası Türkiye Ekonomik ve Sosyal Tarih Derneği'ni kurdum. Bu dernek 3 senede bir dünyanın çeşitli merkezlerinde toplanan kongreler düzenliyor. Bunların dokuzuncusu, geçtiğimiz yıl Dubrovnik'te toplandı. Bu kongrelere dünyanın her tarafından katılan bilim adamları, Türk-Osmanlı tarihine büyük katkılarda bulunuyorlar.

Cambridge Uluslararası Biyografi Merkezi, beni 20. yüzyıl sona ererken sosyal bilimler sahasında dünyadaki 2000 bilim adamı arasında gösterdi. Yayımlanmış 300 civarında makalem, 20'yi aşkın kitabım var. Yayınlarımın listesi Yapı Kredi tarafından Türkçe olarak yayımlanan Klasik Çağ kitabımda var.

- **Genel olarak Türk hukuk tarihi ile ilgili değerlendirmelerinize geçebiliriz şimdi isterseniz.**

Osmanlı hukukunun yorumunda, siz de çok iyi biliyorsunuz, iki akım var bugün. Bir taraftan deniyor ki, Türk-İslâm devletlerinde bir tek hukuk var, o da İslâm hukukudur, Şeriat'tır. İslâm'ın temel inancına göre, devlet, toplum ve bireylerin hayatı ve davranışları hakkındaki tüm kurallar Tanrı buyruğu ile belirlenmiştir. Tanrı dışında

hiç kimse kural koyucu olamaz. Öbür taraftan bazı ulema diyor ki, Şeriat'ın uygulanması için dünyevi bir otoritenin yol göstermesi zorunludur, çünkü bilgisiz insanların saptırmaları söz konusu olabilir. İşte ulema, bunun yolunu gösteriyor. Şeriat'ın tatbikatını sağlamak için bir otorite, *ulü'l-emr* lazım. Bu noktayı Tursun Bey, *Tarîh-i Ebu'l-feth* mukaddimesinde çok güzel anlatıyor. XIV. asır başlarında Delhi Sultanlığı'nda başka bir Türk, Ziyaüddin Barnî de aynı şeyleri söylemiştir. Deniyor ki, Şeriat'ın dışında Müslümanlar için başka bir kanun olamaz. Fakat Şeriat'ın uygulanması için mutlaka bir otoriteye ihtiyaç vardır. İşte İslâm'da devletin gerekliliği fikri buradan geliyor. Öte taraftan devletin doğrudan doğruya koyduğu bazı kurallar da vardır. Bunlar Şeriat'ı aşmaz. Şeriat'tan çıkarılır. Çünkü *muamelât* alanında, toplumda yeni durumlar ortaya çıkabilir. Böylece bir devlet hukuku ortaya çıkar. Türk devletlerinde devlet hukuku niçin ortaya çıktı? Bunun ayrı bir devlet hukuku, *törü* |türe| ve örf vardır. Bu uygulama, İslâm dünyasına Türklerin hâkim olduğu döneme çıkar. Özellikle Selçuklulardan Sultan Tuğrul, Bağdat'a geldi ve Halîfe'ye "Din işleri senin gözetimindedir, dünya işleri bize havale edilmiştir" demiştirdir. Prof. Ali Sevim, bu ifadenin -Arap kaynaklarından yararlanarak- tam mealini yayınladı.

- **Evet. Ali Sevim TTK Belgeler Dergisi'nde bunu yayınlamıştır. Peki, devlet kanunu nasıl ortaya çıktı?**

Şimdi Türk devletleri İslâm dünyasına hâkim olunca, Türk türe geleneğini devam ettirdiler. Devlet idaresinde hakanın mutlak egemenliği prensibini korudular. Böylece İslâm dünyasına yeni bir devlet ve egemenlik kavramı getirdiler. Bunu devlet yorumuna dayandırdılar. Şeriat'ın tatbiki için hükümdarın mutlak otoritesine ihtiyaç vardır. Yani Şeriat dışında bir devlet kanunu, yasa, töre uygulamasını getirdiler. İslâm geldikten sonra, İslâm'dan önceki siyaset kavramları ve Müesseselerinin artık hükümsüz kaldığı söylenebilir. İslâm'da akâid değişmez, fakat muamelât yani dünya işlerini insanlar arasındaki

ilişkileri tanzim için ayrı bir kurallar sistemi ortaya çıkmıştır. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu kuralların icrası veya yorumu için bir otoriteye/hükümdara ihtiyaç vardır. Tursun Bey ve Ziyaüddin Barnî gibi bürokratlar bu nokta üzerinde durmaktadırlar.

İslâm'dan önce Orta Asya'da devlet kurucu büyük hakanlar, kabileler konfederasyonunu kurdukları zaman, bir *törü-yasa* koyarlardı. Orhun abidelerinde, kağan açıkça "törümü düzdüm" diyor. Cengiz Han 1206 yılında imparatorluğunu ilan ettiğinde, kendi *yasa*sını çıkardı. Osmanlı'da Fatih Mehmed İstanbul'u alıp imparatorluğu kurunca, Türk geleneğine göre bir devlet kanunnâmesi koydu. Bu kanunnâme hiçbir şekilde Şerîat'a dayandırılmaz, Fâtih "benim Kanunumdur" diye açıklar. Devlet kanunu fikri, Orta Asya'dan gelmiştir.

- **Orada, Cengiz yasasına da atıf var zaten.**

Evet var. Malumunuz, Osmanlılarda -Ebussuud'a gelinceye kadar- Şeriat'tan ayrı, fakat Şeriat'a karşı olmayan, bu dünya ve devlet işlerini tanzim için bir *Kanun-i Osmânî* fikri hâkimdi. Ama ceza kanunnamesinde *örfî* ve *Şer'î* kurallar bir arada yer alır. Günümüzde bazıları "İslâm devletinde Şeriat dışında bir kanun olamayacağını" söylüyorlar. Ama fiiliyatta Kanun-i Osmânî denen bir şey var. Sancak kanunnâmeleri nasıl yok farz edilebilir? Fâtih'in iki kanunnâmesi, devlet teşkilât kanunu ve Şeriat dışında kanunnâmelerdir. Şimdi eski rivayetlere bakalım: Aşık Paşazade ve öteki kaynaklarda sık sık *istimâlet*ten söz edilir. *İstimâlet*, hükümdarın gayr-ı müslîm tebaayı kazanmak ve devlet işlerini düzenlemek için kendi iradesiyle koyduğu nizam ve kanunlardır. *İstimâlet*, Osman Gazi'den beri izlenen değişmez bir siyaset prensibidir. Osmanlı devletini imparatorluk haline getiren nizamın temeli *Kanun-i Osmâni*'dir. Birçok bakımdan Şeriat'ın temel prensiplerinden ilham alıyor. Mesela ahidnâmelerle teslim olan gayr-i müslimlere birtakım ayrıcalıklar tanıyor. İslâm hukukuna göre gayr-ı müslîm cemaate *aman* veriyor, onların canları malları için, dinlerini serbestçe icra edebilmeleri için güvenceler

veriyor. *Aman* belgesi İslâmî bir belgedir, fakat sayılan güvencelerde birtakım idarî 'örfî hükümler var. Bunun yanında bir de, tarihi ve 'örfi hükümler içeren Osmanlı kanun külliyatı var. Fethedilen memleketlerdeki halkı kendine bağlamak için, onların fetih öncesi vergilerini genellikle değiştirmiyor. Mesela cizyeyi alın. Şer'an cizye, yetişkin şahıslardan alınır. Osmanlı, Rumeli ve Macaristan'da eski baş vergisi hane üzerinden alındığı için Osmanlı da cizyeyi hane başına alıyor. Ama yine yerli bir baş vergisi olan *ispençe \jupanitsa* baş vergisi olarak muhafaza olunmuştur. Böyle esnek bir politika güdülmüş olmasaydı imparatorluk kurulamazdı. Osmanlılar cizyeyi şahıs başına almakta ısrar etseydi, Hristiyan teb'a Osmanlı egemenliğini kolay kabul etmezdi, işte burada Şeriat ötesi *istimâlet* uygulanmış oluyor.

- **Ottoman Methods of Conquest" makalenizde bu konuyu gayet iyi açıklıyorsunuz zaten.**

Eksik olmayın sizler okuyorsunuz.

- **Bu noktada bir şey sormak istiyorum. Gerçekten çok güzel ifade ettiniz, Türklerin İslamiyet'ten sonra özellikle bir İslam hukuku, bir Roma hukuku gibi müstakil hukukları yok. Yani kendi hukukları yok, ama bir devlet anlayışları var ve bu devlet anlayışları da hukuka ister istemez, işte kanun kurumunda olduğu gibi yansıyor. Bu sadece Osmanlılara has bir şey de değil, Hint dünyasında da var bu. Hatta Memlükler'de de var.**

Memlûk devletini kuranlar da Deşt-i Kıpçak Türkleridir zaten.

- **Onun için söylüyorum zaten; yani Türklerin Orta Asya'daki merkezî mutlak devlet anlayışı İslâm sonrasına da önemli ölçüde yansımıştır.**

Evet, evet. Yani Şeriat'ı karşısına almıyor, Şeriat'a karşı değil, fakat bu dünya ve devlet işleri için bir bağımsız kanun geleneği vardır. Örfî devlet hukuku, Şeriat'ın temel inançlarının yanında dünya işlerini tanzim etmek için gerekli ikinci bir çerçeve gibi düşünülüyor. Dr. Anhegger ile yayımladığımız kanun mecmuasının "Kanunnâme-i Sultanî ber Muceb-i Örf-i Osmanî" şeklindeki başlığı tüm söylediklerimi özetlemektedir aslında. Rumeli'de cizye misaline tekrar döneceğim. Eğer Osmanlılar Şerî cizyede ısrar etselerdi, fetihler kolay olmayacaktı: isyanlar çıkabilirdi ve sonuçta İslâm yayılmayacaktı. Osmanlı yerleştikten sonra Rumeli'de yüz binlerce insan Müslüman oldu. Bu siyaseti Osmanlı uleması kabulleniyor aslında.

- **Hocam, kaldığımız yerden devam edersek Ebıssuud ile birlikte ne değişiyor?**

Ebussuud, Ebu Yusuf'un Kitabü'l-Harac'ta koyduğu "harac-ı muvazzaf", "harac-ı mukâseme" gibi prensipleri benimseyerek Bizans'tan gelen *çift-resmi* sistemini ve yerli âdetlerden gelen örfî kanunları yeniden tefsire çalışıyor. Bu konuyla ilgili kanaatlerimi içeren "Islamization of Ottoman Laws on Land and Taxation" başlıklı makalem Almanya'da [*Matuz Festschriftf'inde*] yayımlandı. Bu değişiklikler Ebussuud'un fetvalarında yer almıştır.

- **Ebussuud Efendi orada mevcut uygulamaya, İslamî bir yorum getiriyor anlaşılan.**

Tamamıyla öyle. I. Ahmed'in Kanunname-i Cedîd'inde kanunnamelerin içinde fetvalar hâkimdir. Eski örfî kanun maddeleri şimdi fetva ile şer'î kurallar şeklinde yorumlanıyor.

- **Hocam yalnız Ebussuud Efendi başka bir şey de yapıyor, malumunuz. Mâruzâtta Türk İslam hukuku alanına giren bazı konularda da hakanı/hükümdarı devreye sokarak, hukuku**

yeni şartlara uydurmak için onun rolünden ve konumundan istifade ediyor; böylelikle de, birtakım farklı hükümleri padişahın hükmüne bağlayarak mecburî uygulanan bir kanun hukuku haline getiriyor. Bir taraftan kanunu Şer'îleştirirken Şer'î hukuku da bir anlamda kanunlaştırıyor.

Güzel belirttiniz. Zaten Kanun-ı Osmânî'de adalet mefhumu hâkimdir, itaat eden gayr-i Müslim'e İslâm birtakım haklar tanımıştır. Bu örfî Osmanlı rejimine uygun bir sistemdir. Demek ki yeni dönemde Osmanlı, siyasî olarak aldığı hukukî tedbirleri Şeriat'ın te'yîdiyle sanksiyonuyla sunuyor şimdi.

Üzerinde durduğum nokta, Türklerin İslâm dünyasına hâkim olmasıyla birlikte müstakil ve mutlak bir devlet kavramının geldiğidir. Bunun tabii neticesi olarak bu hükümdarların mutlak kararlarını ifade eden bir Kanun-ı Osmânî yerleşti.

Şimdi efendim, başka bir noktaya dönelim. İslâm'ın dışında bazı durumlar, *bid'atler* var. Devletler, hükümdarlar kendi kanunları, İslâmî kurallara aykırı birtakım bid'atleri de kanunlaştırıyorlar. Buna karşı medrese İslâm'ı harekete geçiyor. Ben tarihçi olarak konuşuyorum ve tarihî-fiilî durumu tespite çalışıyorum. Şu veya bu tarafı haklı gösterme çabasında değilim.

- **Yerel kültürlerden İslâm hukukçuları belli ölçüde etkilenmişler şüphesiz. Ama İslâm'ın asıl bakış açısını pek kaybetmemeye çalışmışlardır.**

İslâm hukuku, inanç ve akâid bir tarafa, muamelâtta yerli âdetleri benimsemiştir. İslâm Suriye'de Doğu Roma'nın, Irak ve İran'da ise Sasanîlerin yerine geçiyor. Bir taraftan şehirleşme ilerliyor. Osmanlı, Hristiyan dünyasıyla karşılaştığında ona üstün gelmek için, -top örneğinde olduğu gibi- onlardan birtakım pratik şeyleri alıyor. Demek istediğim, İslâm'ın bir tarihî gelişimi vardır. Bu bizzat İslam'ın Şeriat hukukunda gelişimin bir neticesidir. Din hukukunda temelleri koymuş.

Büyük imamlar oradan kıyas ve diğer yollarla istidlaller yapıyorlar. Aşırı görüşler de ortaya çıkıyor. Meselâ Mu'tezile. Bu bakış farkı Kur'an tefsiri noktasındaki farklılıklara kadar geliyor. Razi'nin tefsirini ele alalım örneğin. Ne kadar farklı. Demek ki İslam'ın bir tarihî gelişimi var. Bu tarihî yaklaşım her şeyi izah ediyor. Mesela bugün, İslâm çok korkunç bir mücadelenin içine düştü. El-Kaide'yi kastediyorum. Dünya, İslâm adına hareket eden bu anlayışa karşı birleşti.

- **Terörle İslâm'ı aynı kefeye koyuyorlar.**

Evet. Neden? Tarihî İslam bu tutumu açıklıyor. Hasan Sabbah vardı İslâm tarihinde. Bir mücadeleci Şiî akımı vardı, değil mi? İslâm'daki bu hareketleri biz tarihle açıklamaya çalışıyoruz. Bu teröristler Vahhabîlerin Tevhîd prensibini aldılar ve İslâm'daki gazayı bütün diğer prensiplerin üzerine koyarak Tevhîdi İslam'ın temel prensibi olarak aldılar.

- **Hocam az önceki konuya tekrar dönecek olursak, belki şöyle bir yanlış anlama var, yani İslam hukukunun bütün prensipleri Kur'an'dan ve hadisten çıkmış gibi bir yanlış anlayış var. Hâlbuki burada birtakım temel esaslar ve özellikler var, ama hukukçular her dönemin sosyal kültürel şartları ışığında bunları yorumlayarak bir hukuk sistemi ortaya koymuşlardır.**

Evet. Ama bunlar son ve değişmez kurallar mıdır?

- **Hayır, tabii, ki değil. Ben de oraya, gelmek istiyorum. Burada İslâm hukukunun, - aynı şey Yahudi hukukunda da söz konusu; bir Babil'de yapılan yorumlar var, bir de Filistin'de yapılan yorumlar var ve bunların arasında belli farklar var- bölgelerin ve devletlerin içinde yaşanılan şartlardan etkilenmiş olduğu söylenebilir mi?**

Çünkü din, hayatı tanzim ediyor.

- **Hayat değişken olduğuna göre birtakım detayların değişmesi kaçınılmaz. Şimdi, Emeviler ve Abbasiler döneminde, sanırım Emevi ve Abbasilerin bir köklü devlet geleneğinden gelmemeleri nedeniyle kamu hukuku alanında bir boşluk doğdu. Yani, İslâm öncesi kabile hayatı dolayısıyla bir büyük yerleşik devlet yok. Yemende falan böyle bir gelenek var, ama merkezi Arabistan'da yok. Türkler bu boşluğu bence doğru değerlendirdiler. İslâm hukukuna aykırı da değil, çünkü hukukun uygulanmasında devletin önemli rolü var. Durum böyleyken onun oluşumunda devlete hiç rol vermemek de çok gerçekçi değil. Zannediyorum Türkler bu merkezî devlet kurmanın getirdiği bir tecrübeyle...**

Ama bazı bid'atler de bu yolla girmiş.

- **Mutlaka.**

İslâm devletine bu bid'atlar girmiş. Şimdi, tevhîd hareketi bizdeki Kadızadeliler tarafından benimsenmiştir. Onlar İslam'a giren bid'atleri gerçek İslam'a aykırı buluyorlar ve mücadele ilân ediyorlar. Çok güzel söylediniz. Aynı şeyi söylüyoruz aslında. Bir tarihî İslam var. Hatta ben, Atatürk'ü tarihî İslâm içinde izah ediyorum. Çünkü tasavvur edin. Atatürk çıkmasaydı bugün Batı Anadolu'da Yunanistan ve Rumlar Doğu'de Ermeniler olacaktı. Yani Atatürk ortaya çıktığı zaman, Anadolu halkı şöyle düşündü: "Millî önder bizim dinimizi, şerefimizi kurtardı." "Halaskâr" diyorlardı onun için, yani "kurtarıcı". Onu gazi olarak bağırlarına bastılar. Atatürk'ün bağımsızlık hareketi tarihî İslam içinde açıklanabilir. Ne olacaktık? O gelmeseydi Müslüman Anadolu yok olacaktı. Lord Curzon şöyle diyor Lozan'da. "Türkler", diyor, "göçebelik, harpten ve öldürmekten başka bir şey bilmezler; bunları Anadolu'dan atmak lazım."

- **Hocam Tanzimat'la başlayan, Osmanlı hukukunda çok önemli bir dönüm noktası var. Bunları nasıl değerlendiriyorsunuz?**

Ama bakın, dikkat edin. Tanzimat kanunları da Şeriat'a karşı olan kanunlar değil. Diyor ki, "muhafaza-i mevcudiyet" için, yani bu dünyada var olmak için "bu kanunları alacağız". Vilayet kanunnamesini Fransızcadan tercüme edip kabul ettiler. Ama vilayet idaresi için de, vilayet meclisleri kurdular. Halkı iştirak ettirdiler. Hatta İstanbul'da bu nizâmnâmelerle cemaat meclisleri ortaya çıktı. Bütün bunlar pratik şeyler. İnançla. İslâm'la, İslâm'ın temel akaidiyle çelişki halinde olmayan tedbirler. XIX. asır sonunda, Meşrutiyet'te birtakım çok radikal görüşler ortaya çıktı. Malumunuz Avrupa; Aydınlanma çağına kadar, Voltaire ve Montesqieu'ya gelinceye kadar Katolik dindar bir toplumdu. Mesela Aydınlanma çağında o meşhur rahibin Hristiyan dinine karşı, Hristiyan dinini tenkit eden bir kitabı vardır; onu Meşrutiyet zamanında tercüme ettiler. Şimdi, fikir hayatında muhakkak böyle sapmalar oluyor. Fakat sonunda tarihî İslâm'ı kabul ederseniz, bunları da İslâm kendi bünyesinde critiyor. İslâm gelişiyor. Nasıl ki Şafii zamanında gelişti ise, şimdi de aynı şey oluyor. Anlatabiliyor muyum? Bu tarihî İslâm mefhumunu kabul etmek lazım.

- **Basit bir şey yapacak olursak İslâm'ın da zaten temel kaynak olarak aldığı Kur'an ve hadisten sonra gelen icmâ ve kıyas var. Beşincisi de örf. Belki örfe de şimdi gireceğiz.**

Bir de istihsan var.

- **Evet, bir de istihsan, mesalih-i mürsele var. Böyle toplumsal gelişmeleri ve toplumsal mutabakatları da içine alan bir açık kapısı var. Hatta malumunuz Hz. Ömer zamanında İran fethedildiği zaman bakıyorlar ki, kurulu bir düzen ve teşkilat var. "Ne yapacağız?" diye soruyor orada toplanan şura. Hz Ömer: "İslam'a, aykırı taraflar ayıklanacak, geriye**

kalanlardan yararlı olanlar alınabilir" diyor. İslâm Ansiklopedisine en son yazdığınız kanunnâme maddenizde çok güzel belirttiğiniz gibi, Osmanlı Balkanlarda birtakım yerleri aldığı zaman oradaki mevcut uygulamayı topluyor kendi bünyesine, ama bunların hiç birisi aslında İslam'a aykırı değil; çünkü örf, istihsan, mesalih-i mürsele var.

Hocam... Tekrar Tanzimat dönemine dönersek, bu dönemdeki hukukî reform hareketlerinin iç ve dış çeşitli etkileri var şüphesiz. Acaba siz bu hareketlerin başarılı olduğunu düşünüyor musunuz? Problemleri varsa, bunlar nelerdir?

Avrupa'nın taassubu olmasaydı Tanzimat başarılı olacaktı. Nitekim bir dereceye kadar, Modern Türkiye'nin ortaya çıkışında Tanzimat başarılı olmuştur. Yunanistan, 1830'da bağımsızlığını kazandıktan sonra Bulgaristan 1878'c kadar Osmanlı idaresi altında kaldı. 1878'de ayrıldığında ekonomik, sosyal durumu Yunanistan'dan çok daha ileriydi. Midhat Paşa idaresinde Bulgaristan hızlı bir ilerleme gösterdi. Doktora tezime esas olan Osmanlı raporları, müfettişlerin gidip durumu ayrıntılarıyla tespit ettiklerini, meselenin toprak ve vergi meselesi olduğunu fark ctmiş olduklarını gösteriyor. Tanzimatçıları "modcrn görüş sahibi bürokratlar" olarak görebilirsiniz. Onlar, kabiliyetli, bilgili ve namuslu bürokratlardı. Tanzimat bürokratları ilc ilgili bir fıkra vardır: Reşit Paşa, rüşvet alınmasın diye maaşları yükseltiyor. Hiç rüşvet almayan bir paşa varmış. Bir gün büyük bir rüşvet almış. Sormuşlar sebebini. O da "benim namusum 10 bin altına kadardır" demiş. Tanzimat başarılıydı. Ali ve Fuad Paşalar Batı'yı taklitte biraz aşırılığa gittiler şüphesiz. 93 felaketi gelince, halk ve beraberinde aydınlar Batı'ya verdiğimiz tavizlerin hiçbir şcy kurtarmadığını gördüler. İmparatorluk 1878 antlaşmasıyla parçalandı. Akabinde Abdülhamit rejimi bir reaksiyon olarak geldi. Bu Abdülhamid'ten çok, Müslüman halkın tepkisidir. Ahmed Midhat'ın *Üss-i İnkılab* kitabında çok iyi görürsünüz bunu.

Bugün de benzer bir süreç var. Ermeni meselesi ile AB'nin hiçbir alakası olmamasına rağmen, Prodi, Ermeni meselesinde tavizler vermemiz gerektiğini söyleyebiliyor. Yunanistan, arka planda Türkiye'ye karşı AB'yi kullanıyor. Avrupa tekrar aynı hatayı yapıyor ve bu baskılar yakınlarda Batı'ya karşı tepkiyi artırdı. Başbakan'ın "Biz Türk'üz, burası Türkiye" gibi açıklamaları bu tepkinin belirtisidir. Güney Kıbrıs'ı, haksız bir şekilde AB'ye alıyorlar. EOKA liderinin sözüyle bize gelip her konuda buyruklarda bulunuyorlar. Tanzimat dönemi geri gelmiş gibi. Osmanlı o zaman da her şeyi yaptı: Gayr-i Müslimlere eşitlik ve azınlık meclisleri kurma izni verdik. Ermenilerin, Rumların ayrı meclisleri vardı. Fazlasıyla liberal davrandık. Bugün de benzer şekilde, radikal reformlar yapıyoruz; ama Batı'nın istek ve baskısının nihayeti yok. Yunanistan'ın politikaları AB'yi yönlendiriyor. Yunanistan "AB'ye girdik ya, Bizans'ı da canlandırabiliriz" diye düşünüyor. Herkes tarihten gelen dürtülerle hareket edip politikalar üretirken, Türkiye'deki politikacıların tarih körlüğü inanılmaz bir şekilde sürüyor. Peki alternatif ne? Amerika mı, Avrasyacılık mı? Her şeyden önce ekonomik ve askerî bakımdan güçlü olmak gerekiyor. Ekonomi çok önemli. Orta Asya'ya ekonomik yardım yapamadığımız için nüfuzumuz orada geriledi.

- **Hocam Türk hukuk tarihi araştırmalarını nasıl buluyorsunuz. Türkiye'de, yeterli mi acaba?**

Çok çok ümitliyim. Güzel neşriyat yapılıyor. Tercümeler yapılıyor. İslâm ve Osmanlı kaynakları yeni baştan neşrediliyor. Fakat aramızda müfsitler de var. Bir yazarın Fatih üzerine bir kitabı var. Onu gerçek bir Türk yazamaz. Türk tarihinin gerçeklerini, safsata ile yerin dibine geçiriyor. Aramızda aydın, liberal geçinen bazı profesörler, soykırımı niye kabul etmiyorsunuz diye düşmanla ağızbirliği yapıyor. Türkiye tam bir kimlik krizi içinde.

- **Neşriyatlarda kullanılan usulü nasıl değerlendiriyorsunuz?**

O konuda bazı problemler var. Benim hermenötik' ile ilgili makalemi görmüşsünüzdür. Metin tenkidi usûlüne dikkat etmek gerek. Mesela birisi *Tevâ-rih-i Al-i Osman*'ı neşretti, bu bakımdan tatmin etmiyor. Edebiyat, İslâm Hukuku, Ceza Hukuku, Tanzimat ile ilgili çokça neşriyat var. Avrupa'yı Avrupa yapan hermenötiktir(Batı'nın yorum ilmi). Şu sırada, I. Murad dönemini yazıyorum. *Aşıkpaşazâde*, Neşri ve şair Ahmedî metinleri kullanırken hermenötik kurallarına dikkat olunursa, nasıl yepyeni gerçeklerin ortaya çıkabildiğini görüyorum. Metin tenkidi metotları bizde henüz hakkıyla yerleşmedi. Meselâ, Aşıkpaşazade I. Murad'ın *Polunya*'ya bir seferinden söz eder. Burada *Polunya* kelimesini aldım. *XI. Appolunya*'dan bozma. *Appolunya* nerede? *Appolunya* bizim Süzebolu'dur. Haçlı kumandanı Amedeo'un gelip zaptettiği kale. Karadeniz'de. Ne zaman geldi Amedeo? 1366'da. O zaman gördüm ki, I. Murad'ın "Appolunya" seferi 1366'dadır. Murad 1366 baharında Rumeli'ye geçmiş. Ahi Musa'ya Malkara'da verdiği beratın tarihi de 1366 baharı. O tarihte Rumeli'ye geçip Bizans üzerine yürümüş. Amedeo da haçlı seferi için gelmişti. O zaman Büyükçekmece'deki hisarları, İnceğiz'i filan almış ve oradan "Appolunya" üzerine yürümüş. Bu da 1366'da olmuş. Bakın bir kelimeden biz bütün bir tarihi yeni baştan inşa edebiliyoruz. İşte hermenötik yorum budur. Başka bir misal, Osman Gazi'nin Bizans'a karşı askeri harekâtında hedefi İznik'i almaktır. Hiçbir tarihimiz bundan bahsetmez.

Bizde hümanistlerin Batı filolojisinin metin eleştirisi ile neşriyat metotları hakkıyla yerleşmedi. Arada bazı işe yarar edebî ve dinî metin tahlilleri çıkıyor. Güzel, ama genel olarak problemler var. Yerleşmiş Türkçe terk olundu. İlim anlamı kesin biçimde yerleşmiş bir dil ister. Dilimiz bir kargaşa dönemi yaşıyor.

- **Reisülküttab maddesinde çok güzel anlatıyorsunuz bu hususu.**

Evet. Eski metinleri anlamak için üç dilin filolojisi, fakültelerde zorunlu olmalı. İnşa dili başka türlü çözülemez. Modern Farsça bilenler bunları anlamayabiliyor. Almanya'daki Şarkiyat bölümlerinde hala Arapça, Farsça ve Türkçe okutuluyor. Bu şarttır. Biz eski metinleri çözmek, anlam vermek, yorum yapmak için filolojiye başvurmak zorundayız. Bu dönüşümü yapmamız lazım.

- **Biz hâlâ siyasetin etkisinden kurtulamıyoruz anlaşılan, tabular var.**

Kesinlikle. Saadeddin'in *Tacü't-Tevârih'ini* alın. Farsça *Heşt Bihişt'in* tercümesidir. Dolayısıyla büyük münşî İdris'in eseriyle başlamak gerek. İdris II. Bayezid zamanında yazmış, öbürü XVI. yüzyıl sonlarında tercüme etmiş. Hoca Saadedin, kendisi de büyük bir münşî. Onun yazdığını da sıradan halk anlayamıyor. Bu sefer de Solakzâde, XVII yüzyılda, Saadeddin'i sade Türkçe'ye çevirmiş. Solakzâde, Hammer'in ana kaynağıdır. Yani, son ikisi tercüme. O zaman İdris-i Bitlisi esastır. Ama İdris, yüksek inşa dili kullanır. İdris'i anlamak için bu dili esaslı öğrenmek gerek. Bizim tarihçiler birbirini eleştiri süzgecinden geçirmeden kopya eder. "Müslümam Müslümana yalan söylüyor gözüyle bakması doğru olmaz" diye düşünülür. Uzunçarşılı rahmetli Aşık-paşazâde'yi kullanırken, ne diyorsa aynen alır. Mesela, Lala Şahin ilc ilgili olarak Aşıkpaşazâde'ye bakın. Edirne'nin fethinde bulunan Lala Şahin ile Aşıkpaşazâde'nin 1388 tarihindc zikrettiği Kula Şahin aynı adam mıdır? Aşıkpaşazâde'nin bahsettiği ikinci Şahin'in asıl adı Kavala Şahin'dir. Öteki Lala Şahin. Bir Anonim'de *Kavala* yazıyor. Kavala kelimesi nereden geliyor? Kefalya'dan geliyor; Rumca'da "kefalya" subaşı demek. Sonradan bu adam meşhur Rumeli beylerbeyi Şehabeddin Paşa oluyor. Demek istediğim, bize gelen metni sıkı bir eleştiriye ve etraflı analize tâbi tutmazsanız yanlışlar sürer gider. Neşriyatla ilgili olarak, *metin tenkidi* üzerinde durmak gerek. Alman Şarkiyatçı Goldziher'in hadis isnad

zincirlerinde yer alan kişilerle ilgili bulduğu hatalar da hep bu filolojik metotla olmuştur. Metin analizi için yalnız filoloji değil, tüm yardımcı ilimlere başvurmalı. İlk Osmanlı rivâyetlerindeki önemli kayıtları toponomi ve yer adları üzerindeki araştırmalarımla değerlendirmek mümkün oldu.

- **Hocam, Osmanlı gerçekten zor bir coğrafyada altı asır hayat sürmüş. Bu uzun ömürlülüğünde hukukun bir rolü var mı sizce?**

Tabii ki. Üzerinde konuştuğumuz *Kanun-ı Osmânî* yani Osmanlı'nın yarattığı hukuk olmasaydı imparatorluk olmazdı. Bazıları. Osmanlının bu halkları neden asimile etmediğini soruyorlar. Kanun-ı Osmânî buna karşıdır ve imparatorluk bu sayede kurulabilmiştir.

- **Örfî-şer'î hukuk ile ilgili ayırım, gündemden biraz düştü ama biz yine de bu meseleyi sizin nasıl değerlendirdiğinizi merak ediyoruz. Bu ayrım üzerinde Köprülü ve sonraları da Barkan durmuştur. Ortaya bu iki hukukun birbirinden bütünüyle ayrı olduğuna dair bir iddia koyuyorlar. Osmanlı'nın örfî hukuka dayandığı söyleniyor. Bunu temellendirmek için de bir tane örnek üzerinde duruyorlar: Vakıf paralarının faiz ile işletilmesi. Bu durum, acaba biraz söz konusu tarihçilerimizin yaşadığı dönemin ideolojisi ile mi ilgili? Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?**

Ben tarihçiyim, tarihteki her şeyi tarihî faktörlerle açıklamaya çalışıyorum. Osmanlı ayrı bir devlet hukuku, örfi hukuk yaratmasaydı çeşitli din ve kültürleri kendi egemenlik şemsiyesi altında tutamazdı. Türkler Hanefî fıkhının geniş prensipleri dairesinde hareketle devlet hukukunu icma-ı ümmet kavramı dahilinde meşrulaştırma imkânını bulmuşlardır.

- **Şimdi tarih bölümünde olan birinden Osmanlı hukuku çalışmasını beklemek de çok zor oluyor. Ne hukuk formasyonu var, ne de İslâmi ilimler ya da İslâm hukuku formasyonu. Dil konusunda dediğiniz gibi diğer alanlarda da müfredat ile ilgili problemler çok fazla.**

Kesinlikle.

- **Hocam şimdi de biraz genel olarak Osmanlı tarihinden konuşsak. Mesela merak edilen bir şev "Klasik Çağ" adlandırmanız. 1600'de ne oluyor da yeni bir dönem başlıyor?**

Çok şey. Osmanlı, 1600'den sonra temelinden değişiyor. Yani, Örfî Kanun-ı Osmanî ile timar rejimi vb. kurumlarıyla klasik bir Osmanlı rejimi var. 1600'lerden sonra, mesela timarlı sipahi önemini kaybediyor. Yeniçeri 12.000'den 40.000'e çıkıyor. I. Ahmed'in Kanunnâme-i Cedîd'inde eski kurumlar ulema fetvalarıyla açıklanıyor vs. Bu değişim üzerinde bir makalemiz var: "Transformation" makalesini okursanız neden oraya klasik dediğim anlaşılır sanırım.

- **Osmanlılara sizce İmparatorluk denmesi doğru mu?**

Şimdi imparatorluk terimini, Batı Roma İmparatorluğu geleneğinde anlarsanız, Osmanlı'ya imparatorluk demek pek doğru olmaz. İmparatorluk çeşitli halkları ve kültürleri sinesinde toplayıp idare eden devlet tipi anlamında yerleşmiş bir terimdir. Çeşitli milletleri ve medeniyetleri kendi şemsiyesi altında toplayan bir devlet manasında kullanılıyor. Osmanlılar kendi devletlerini nasıl ifade ediyorlar: "Devlet-i Aliyye". Bunun tercümesi kelime olarak "yüce devlet" demek, yani imparatorluk.

- **Osmanlı tarihinin dünya tarihi içerisindeki yeri konusunda ne düşünüyorsunuz? Sizin 1970'lerde, Kemal Karpat'ın**

hazırladığı kitapta da bir makaleniz var. O günden bugüne bir şeyler değişti mi?

Başka bir yazım daha var. "Osmanlı tarihi en çok çarptırılmış tarihtir" diye yazdım *Cogito* dergisinde. Osmanlı'nın ne dünya tarihi içindeki önemi, ne de Osmanlı'nın kendi yapısı iyi anlaşılmıştır. Tabiî Osmanlı, bir Orta Çağ devleti, yani tutup da idealize etmek gerekmez. Mesela. Osmanlı'da insan haklarının var olduğundan söz ediyorlar. Bunlar saçma şeyler. İkincisi, bu bir hanedan devleti. Devlet demek, hanedan demek. Bu soru ile ilgili olarak son *Osmanlı Uygarlığı* kitabında Avrupa'yla siyasî, ekonomik ve kültür etkileşimi meseleleri incelenmiştir. Avrupa tarihi, Osmanlı tarihi iyi bilinmeden anlaşılamaz. Fakat hiçbir Avrupa tarihçisi bu gerçeği kâle almaz. Osmanlı'yı, uzakta, geri bir şark devleti olarak görür. Doğru bir düşünce, doğru bir hareket noktası değil bu. Avrupa tarihinde bir devletler sistemi var. XVI. yüzyılda bu devletler sisteminin bir üyesi oluyor Osmanlı. Fransa 1525'ten itibaren Osmanlı himayesine giriyor (1525-1560). İkincisi, Protestanlık Osmanlı sayesinde Avrupa'da yerleşebiliyor. Osmanlı baskısı sonucu İmparator Şarlken askerî yardım almak için Protestan prensleri tanımak zorunda kalıyor. Önemli bir Osmanlı etkisi de, Avrupa'da kapitalizmin gelişmesindeki katkısıdır. Osmanlı kapitülasyonlar garantisiyle Avrupa ile çok zengin bir ticaret geliştirmiş. Avrupa'da ilk büyük ticaret kumpanyaları, Levant kumpanyalarıdır. Fransa ticaretinin yarısı Osmanlı ile ticaretten geliyordu. Osmanlılar Erdel'i bir Protestan kalesi haline getirmişlerdi. Osmanlılar, İslâm tarihinde de, dünya tarihinde de çok önemlidir. Osmanlı, Arap memleketlerini himaye altına almasaydı, XVI. yüzyılda Kuzey Afrika'da İspanyollar yerleşecekti. Portekizliler Kızıldeniz'e girip Cidde'ye kadar gelmişlerdi.

- **Osmanlı tarihi üzerine çalışan yabancı tarihçilerin sayısı, gün geçtikçe artan çalışmaları, belki de Osmanlı tarihi ile diğer ülke tarihleri arasında bir ilişki kurulmasını sağlayacak. Bu**

noktada bir şey sormak istiyorum. Siz çok fazla iç içe oldunuz. Acaba yabancıların Osmanlı kültürüne nüfuzu nasıl?

Yabancılardan Osmanlı tarihiyle uğraşanlar çok tabii ki. Bir kongrede, "Türk tarihini ve Türk kültürünü anlamak için bir ölçütüm var" dedim. "Nedir o?" dediler. "Dede Efendi'yi hiç dinlediniz mi? Zevk alır mısınız?" dedim.

- **Klasik müziği çok sever misiniz?**

Bayılırım. Fakat şimdi gençliğin tercihi, pop müziği diye bir tam tam müziği. Her yerde o.

- **Yapı Kredi her makamdan bir CD çıkardı. Sonra Kubbealtı Cemiyeti çıkardı. İstanbul Belediyesine vs. hayli güzel şeyler.**

Osmanlı yüksek bir kültürü temsil ediyordu. O büyülü medeniyet günümüzde yavaş yavaş geliyor.

- **İş dönüp dolaşıp sizin Özal'a dediğinize geliyor hocam. Osmanlı artık bitti, bir daha gelmez; ama Osmanlı kültür ve medeniyeti yaşatılabilir. Kültürün devamı olarak.**

Elbette. Hat, musiki, mimari, çini her yerde rağbet görüyor şimdi.

Çok hoş bir sohbet oldu. Çok teşekkür ederiz hocam.

7. KONUŞMA

Türk-Bulgar Sempozyumu açılış konuşması
• Eskişehir • 11 Mayıs 2005

Türk-Bulgar Tarihi Üzerine

Türk-Bulgar bilimsel işbirliği ve arşivler üzerinde beni çok ilgilendiren bu önemli sempozyuma katılamadığım için üzgünüm, davetlerine teşekkür ederim. Hiç olmaz ise size selamlarımı eriştirmek ve bu konularda beni ilgilendiren bazı konuları belirtmek için bu kısa yazıyı dikkatlerine arz ederim.

Osmanlı döneminde Tanzimat devrinde Bulgaristan üzerinde bir doktora tezi hazırlamak için Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde 1940'da çalışmaya başlamıştım. Bunun için 19. asır ortalarında Vidin bölgesinde isyanların derin sebeplerini araştırmayı arzu ediyordum. Bu konuda İstanbul'da Dolmabahçe sarayında Sultan Abdülhamid için arşivden çıkarılmış 10 kadar defter üzerinde çalıştım ve isyan bölgesine gönderilen Osmanlı müfettişlerinin raporlarını inceledim. Bu tez sonradan 1943 yılında *Tanzimat ve Bulgar Meselesi* başlığı altında yayınlandı. Kitaba Bulgar elçiliği ilgi göstermiş ve o zaman dekan olan Prof. Enver Ziya Karal'a elçilikten bir heyet gelerek böyle objektif bir araştırma dolayısı ile fakülteyi tebrik etmişler. Bulgar meslektaşlarım ile ilk dostluk böyle başladı. Bu tezde raporların ışığı altında özellikle belirttiğim mesele "Gospodarlık-Ağalık" konusu olmuştur. Bu müfettiş raporlarından anlaşıldığına göre, oradaki ayaklanmanın temel nedeni şudur: Timar rejiminin 19. yüzyıl başlarında çökmesi neticesinde devlet kontrolünü kaybetmiş, bu timarların esasını teşkil eden miri topraklar şunun bunun eline geçmiştir. Bu toprakların çoğu özel mülk şeklinde, yerel ağaların para ve nüfuz sahibi kimselerin eline geçmiştir. Hâlbuki bu topraklar üzerinde Vidin gibi Bulgarların çoğunluk olduğu bölgelerde toprağı işleyen Bulgar köylüsüdür. Çiftlik sahibi ağalar topraklarında çalışan

Bulgar köylülerinden eski Timar rejiminde sipahiye verilen aynı vergileri istemektedirler. Buna karşı, Bulgar köylüsü bu fazla resimleri haksızlık olarak görmektedir. Daha ileri giderek, işledikleri toprakların kendilerine verilmesini arzu etmektedirler. Vidin gibi bir hudut bölgesinde Rus ve Avusturyalı ajanlar da köylüyü isyana tahrik etmektedirler. İşte Osmanlı müfettişlerinin tespit ettiği ayaklanma nedenleri bunlardır. Kısaca ifade etmek gerekirse, miri arazinin ağalar-gospodarlar eline geçmesi ve ağaların istismarı sosyal bir problem olarak ortaya çıkmış ve köylülerin ayaklanmasının başlıca nedeni olmuştur. Tespit ettiğim bu sosyal gerginlik, Balkanların öbür bölgelerinde, özellikle Bosna-Hersek, Teselya ve Makedonya'da aynı şekilde mevcut idi. İşte bu tez, 19. yüzyıldaki büyük Balkan ayaklanmalarında Hristiyan köylülerin ayaklanma nedenini açıklamaktadır. Bu ayaklanmalar misli görülmemiş büyük isyan hareketleridir. Milliyetçi grupların, komitecilerden ziyade bu sosyal gerginlik daha sonraları Bosna-Hersek'te ve Bulgaristan'daki ayaklanmaları, bu ayaklanmalara büyük köylü kitlelerinin katılmasını açıklamaktadır. Bu tez bugün Balkan tarihçilerinin birçoğunun araştırmalarına örnek olmuştur. Bulgaristan'da Dr. Stratsimir, daha yakınlarda Dr. Gorojdova Bulgaristan'ın öbür bölgelerinde yaptıkları araştırmalarda aynı durumu tespit etmiş bulunmaktadırlar. Tarihi ideoloji doğrultusunda açıklamak ancak bir dereceye kadar haklıdır. Büyük tarihi hareketlerin temelinde, büyük sosyal gerilimleri araştırmak yeni tarihçiliğin önem verdiği bir husustur. 1940'da ortaya attığım tezin bu şekilde karşılanmış olmasından çok memnunum. Balkan tarihçiliğinde yaklaşımı değiştiren ikinci çalışmam tüm Balkan yarımadasında Hristiyan timarların tespiti olmuştur. 1432 tarihli Arvanid defterinin tetkiki Osmanlıların bu bölgeyi idareleri altına aldıkları zaman yerli Hristiyan senyörleri kendi timar sistemi içinde asimile ettiklerini gösterdi, Fatih Devrine ait diğer arşiv tahrir defterlerini araştırarak tüm Balkanlarda bunun yaygın bir Osmanlı yöntemi olduğunu gördüm. Bu incelemeyi "*Stefan Duşan'dan Osmanlı*

İmparatorluğu'na" adlı makalemde özetledim. Osmanlı fütuhatında yalnız köylülerin değil, askeri sınıfın ve aristokrasinin de Osmanlı rejimi tarafından asimile edildiğini ve böylece fütuhatın kolayca yayıldığını, başka bir deyimle Osmanlı fethinin yerli sınıflar ile bir uzlaşma içinde olduğunu bu inceleme ortaya koymuştur. Hatta Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğu'nun bir Osmanlı-Balkan İmparatorluğu olarak düşünülmesi gerektiği ileri sürülebilir. Bu sonuç, Balkanlı tarihçilerin tarihlerini yeni baştan gözden geçirmelerine vesile olmuştur. Bundan önce milliyetçi Balkan tarihçiliğinde Türk döneminde, Osmanlı idaresinin, yerli devlet sistemini tamamıyla bertaraf edildiği, köylüyü istismar için kılıç korkusu ile egemenlik altına alındığı iddia olunuyordu. İdeoloji ve kin üzerine tarih yazılamaz. Bu çalışmam derhal ciddi Balkan tarihçileri tarafından ilgi ile karşılandı, makale Prof. Nedim Filipovic tarafından hemen Sırpçaya tercüme edildi. Yunan tarihçisi Vakalopulos büyük eserinde bu tezi tekrarladı. Zannediyorum ki, Stefan Duşan makalesi ile Balkan tarihinde daha objektif bir yaklaşım getirilmiş bulunmaktadır ve araştırmalar bu doğrultuda sürmektedir. Bu iki araştırmam dikkat edilirse tamamıyla arşiv belgelerine dayandırılmaktadır. Osmanlı arşivlerinin Balkan tarihi üzerinde çığır açan yeni ve daha sağlıklı görüşlere sevk ettiği açıktır; bugün bu arşivler üzerinde Balkanlı araştırmacıların, özellikle Bulgar meslektaşlarımızın değerli yayınları vardır. Belge üzerinde çalışmak sonucu tamamıyla yeni objektif bir tarih ortaya çıkmaktadır. Buradan arşivlerin önemi üzerinde durmak istiyorum. Bu sempozyumda Bulgar meslektaşlarımız ile beraber çalışmanın önemli sembolik bir anlamı vardır. Çünkü talihsiz bir yanlış yüzünden Osmanlı arşivlerinin oldukça önemli bir parçası bugün Sofia Milli Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Daha önceki rejimde bu arşivde çalışmak istediğimde izin verilmemişti. Şimdi Bulgar bilim adamlarının işbirliği sayesinde bu arşivden yararlanmak imkânı ortaya çıkmıştır. Söylendiğine göre, Sofia Milli Kütüphanesi'ndeki arşivde bir milyonun üzerinde Osmanlı belgesi saklanmakta

ve tasnif edilmektedir. Türk arşivleri ile mübadele imkânı sağlanmıştır. Bugün dünyada kıyas kabul etmez bir ölçüde İstanbul'daki Osmanlı Arşivleri başta gelmektedir, fakat bunun yanında Sofya Milli Kütüphanesi'nde önemli ikinci bir arşiv bulunmaktadır. Bulgar meslektaşlarımız İstanbul'da Osmanlı Arşivi'nde çalıştıkları gibi, bugün Türk araştırıcılar da Sofya'ya gidip incelemelerde bulunabilmektedir. Osmanlı Arşivleri bugün en son teknoloji ile teçhiz edilmiş olup uzman elemanlar tarafından modern bir arşiv düzeyine erişmiştir. Bu gelişmede benim bir ufak katkım olmuştur. Rahmetli Turgut Özal'ı, sayın büyükelçi İsmail Soysal ile ziyaret ederek arşivler üzerinde bir sempozyuma davet ettik, ileri fikirli enerjik devlet adamımız derhal bu arşivlerin önemini kavradı ve özel fonlardan para temin ederek tasnifi hızla ilerletmek için 500 uzman alınmasını temin etti. Aynı zamanda biz bu mütehassıs elemanlar için bir kanun taslağı hazırlamıştık, başbakanlık müsteşarlığında çalışarak hazırlanan bu kanun, alınan uzman elemanların kimlik problemlerini, terfilerini güvence altına almaktaydı. Maalesef bu proje hiçbir zaman kanunlaşmadı ve bu yüzden de arşivde ihtisas kazanmış bu değerli elemanlar birer birer ayrılmaya başlamışlardır. Çeşitli fonlar üzerinde ihtisas kazanmış olan arşivcilerimizin geleceğini güvence altına alan bu kanunun biran önce çıkarılmasını gönülden arzu etmekteyim. Kurulan sistem bu noksan yüzünden büyük müşkülât karşısındadır. Halen Bilkent Üniversitesi'nde Türk-Bulgar bilimsel işbirliğinin güzel bir örneğini görmekteyiz. Değerli meslektaşım Prof. Evgeni Raduşev ile arşiv belgeleri üzerinde çalışmak imkânını elde ettim ve iki Bulgar doktora namzedi Mariya ve Grigor Boykov benimle çalışmaktadır. Özveriyle çalışan değerli Bulgar meslektaşlarıma ve arşivist arkadaşlarıma buradan en içten başarılar ve sevgiler arz ederim.

8. SÖYLEŞİ

Gerçek Hayal, sayı: 286
7 Eylül 2007 • Söyleşi: Halime Kökçe

Objektif Tarih Olmaz

Okullarda tarihin önemi gençlere yeterince anlatılmıyor. Kitaplar cazip değil. Tarih ezberlemek hoşuna gitmiyor gençlerin. Talim Terbiye beni davet etti. Artık bunu değiştirmek istiyorlar. Kronolojik tarih yerine hem daha akılda kalıcı hem çocukların kafasını çalıştıracak bir tarih bilgisi olsun isteniyor.

- **Türkiye genç nüfusa sahip bir ülke. Fakat gençlerimiz tarihten pek hoşlanmıyor. Sizce neden?**

Aslında tarihin yorumlanması, tarih bilgisi belli sosyal gelişmelerin ve anlayışların etkisi altındadır. Her devirde tarih başka türlü yorumlanır.

- **Objektif tarih diye bir şey yok mudur yani?**

Olamaz. Mesela Bursa'ya, İstanbul'a bugün kültür bakımından yaklaşıyoruz. Bundan 50 sene önce Yunan istilası, talan vardı, hamâsî bir şekilde yaklaşıyorduk. Yani her dönemin yorumlaması başka türlü olur. İktisadi, siyasi, kültürel doğrultulara göre değişir. II. Dünya Harbi'nden beri tarih, sosyal tarih, iktisadi tarih, kültür tarihi önem kazandı.

- **Sizin gençlik yıllarınız. Yanılmıyorsam bu tip tarihçiliğin öncüsü Fernand Braudel'i okuyor ve tercüme ediyorsunuz...**

Braudel ve onun okulu Annales. İlk defa Ömer Lütfi Barkan ve ben bu gelişmeleri memlekete getirdik. Şimdi bakıyorum üniversite gençliği daha çok bu konular üzerinde çalışıyorlar. Bu da çok iyi tabii.

Mesela Bursa şehrini kim fethetti, nasıl fethetti değil de; Bursa gelişti, buradaki ticaretin önemi, buradaki sosyal sınıflar nasıldı tipi bir tarihçilik önem kazandı.

- **Siz Bursa sicillerinde çalışarak buradaki sosyal sınıf ayrışmalarını ortaya çıkarmıştınız.**

Bursa'da ölmüş kişilerin sicilleri var. Ölünce onun mirası kadı tarafından tespit ediliyor. Yani sahanına, ibriğine kadar yazılıyor orada ve daha sonra bunlar mirasçılar arasında taksim ediliyor. Ben 700 ölünün mirasını inceledim. Ve o zamanki Bursa'da sınıfları tespit ettim. En yüksek sınıf mesela yüzde 5 çıktı. Orta sınıf yüzde 20 çıktı. Bu tamamen Bursa'nın sosyal hayatını ortaya koyan bir çalışmaydı. Burası çok önemli bir ticaret merkezi. İpek sanayi çok gelişmiş. Avrupa'ya Rusya'ya ipekliler ihraç etmiş.

- **Siz tekstil sektörüyle ayrıca da ilgilendiniz. Yakında çıkacağını duyduğumuz bir çalışmanız var, Türk tekstil tarihi üzerine. Biraz söz eder misiniz?**

Evet. Yakında çıkacak. İş Bankası Kültür yayınları talip oldu kitaba. Orada Türkiye'de halıcılık, pamuk sanayi, ipekçilik üzerine çeşitli zamanlardaki çalışmalarımı birleştirdim. Tekstil bizde her zaman çok önemli olmuştur biliyorsunuz. Endüstrinin motoru deniyordu bir aralık. Şimdi sallanmaya başladı. Çin rekabeti dolayısıyla onu da inceledim. Onu da ekliyorum kitaba. Güzel bir kitap olacak.

- **Tarih şuurundan söz açmak istiyorum... Konferansta ifade ettiniz. Tarihi hurafelerden bahsettiniz. Tarih şuurunun oluşması için elbette ki temel bir tarih bilgisi gerekiyordur. Lise müfredatında tarih dersi önemli bir yere sahip. Ama nedense bu tarih şuuru oluşturmuyor. Neden?**

Tarihçiler iki kısma ayrılır. Kimisi arşivlerde araştırma yapar. Ciddi bilimsel metotlarla çalışır. Ve hakikatleri ortaya çıkarmaya çalışır. Bir de bunları geniş kitlelere intikal ettirmek için yazanlar vardır. Amerika'da böyle çok tarihçi vardır. Bir şehri alır, yahut bir endüstri kolunu. New York şehrinin sosyal hayatı; fabrikalar nasıl gelişti vb. Bu ikincisini biz yapamayız. Biz arşivlerde çalışıyorum. Kaynakları eşelemeye çalışıyoruz. Rivayetlerin hakiki arka planını keşfetmeye çalışıyoruz. Osman Gazi için yerleşmiş bir efsane var. Konuşmamda ifade etmeye çalıştım. Kanun yapmış deniyor mesela. Tımarın oğluna verilmesi kanununu çıkarmış deniyor.

Tımar meselesi bütün 14. ve 15. asırda bir mesele olmuştur. Bir adam 30-40 sene savaşıyor. Tımarı büyüyor. 15 bin akçalık büyük bir tımar oluyor. Fakat öldüğü zaman devlet tarafından bu tımar parçalanır. Tabii babasının tımarını kaybeden insan için bu büyük bir kayıptır. Osman Gazi'ye atfedilen kanun, bundan sonra babasının tımarı aynen oğluna geçsin diyor. Bu babasının tımarını kaybetmek istemeyenlerin muhitinden geliyor. Tarihçi bunu keşfedecek. Bu Osman Gazi'nin ağzından söyleniyor ki, sizin dedeleriniz böyle bir kanun koymuştur, diyebilmek ve buradan istifade edebilmek için.

- **Siz arşivlerde çalışarak çok önemli tarihi gerçekleri ortaya çıkarıyorsunuz. Peki, tarih öğretimi için önerileriniz nelerdir? Mesela lise tarih ders kitaplarını incelediniz mi? Tarihten sınıfta mı kaldık yoksa?**

Tarih kitapları ve tarih öğretimi bugüne kadar pek iyi olmadı. Bu doğru. En baştaki sualinizde ifade ettiniz. Gençler pek hoşlanmıyor tarihten. Çünkü tarih her döneme göre başka bir şekilde ele alınıyor ve yorumlanıyor. Okullarda ise tarihin önemi gençlere yeterince anlatılmıyor. Kitaplar cazip değil. Tarih ezberlemek hoşuna gitmiyor gençlerin. Talim Terbiye beni davet etti. Artık bunu değiştirmek istiyorlar. Kronolojik tarih yerine hem daha akılda kalıcı hem de çocukların kafasını çalıştıracak bir tarih bilgisi olsun isteniyor.

- **Bu yeni bir gelişme mi? Henüz kitaplara yansımamış olsa gerek.**

Evet evet. Daha yeni. Ben orada tematik bir tarih öğretimi olsun dedim. Mesela şehir temasını ele alalım. Şehir tarihte nasıl ortaya çıktı? İlk şehirler nasıldı? Anadolu'da şehir tipleri nasıldır? Böylece çocuklar, gençler tarihe ilgi duyabilirler. Tarihi sevebilirler.

- **Öneriniz kabul edildi mi?**

Evet edildi.

- **Yani yeni kitaplar buna göre mi yazılacak?**

Evet. Yeni mektep kitaplarının buna göre yazılacağını umuyorum. Mesela az önce değindim. Osman Gazi, tarih kitaplarında anlatıldığı gibi değil. Bunu neden halka intikal ettiremiyoruz? Bir kere mektep kitabı yazanlar birbirinden alır. Yeni diye piyasaya sürülen kitaplar önceki kitaplardan kopyalanarak hazırlanır genellikle. Kolay iş yani. Ve çok para getirir. 100 binlerce basılıyor. Birkaç kişinin elinde böyle bir tekel oluşmuş durumda. Bu kadar önemli meselelerimiz böyle yürüyor işte. Yeni hükümet bunu bertaraf etmeye çalışıyor. Bu kitapların sözünü ettiğim sosyal tarih anlayışıyla yeniden yazılması gerekir. Bu konularda isim yapmış 40-50 kişi çağrıldı Talim Terbiye'ye. Teklif ettik ve kabul edildi.

- **Önümüzdeki ders yılı için böyle bir çalışma gündemde mi?**

Bilemiyorum. Karar alındı ama ne zaman uygulamaya geçilir doğrusu bir bilgim yok.

- **Ne zaman gerçekleşti bu toplantı.**

5-6 ay evvel Talim Terbiye'de gerçekleştirildi. Ciddi bir yenileme isteği ve teşebbüsü var. Türkiye değişiyor.

- **Müspet bir değişim görüyorsunuz siz...**

Evet. Politika hayatımız için en büyük tehlike bağnazlık. İki türlü bağnazlık var bizde. Birincisi Atatürkçülüğü benimseyenlerin bunu böyle değişmez bir bağnazlık haline getirilmesidir. Sanki asla tadil edilemez ilkeler konulmuş gibi bağnazca bir Atatürkçülük yapıyorlar. Oysa Atatürk ilim zihniyetinde bir adamdı. İkinci bağnazlık da İslâm zihniyetinde olan kimilerinin bağnazlığı. Bu karşılıklı bağnazlık sayesinde türban politik bir kutuplaşmanın sembolü haline getirilmiştir. Bağnazlık kültürü öldürüyor. Siyaseti karmaşaya götürür. Ülkede anarşi doğurur.

- **Türkiye'nin en birinci meselesi nedir?**

Bence Türkiye'nin en büyük meselesi, hepimiz için, herkes için ekonomidir. Ekonomimiz çok şükür o büyük buhrandan sonra yoluna girdi. Ama bir münevver çıkıyor, ortaya bir laf atıyor ve ortam karışıyor. Bu da ister istemez ekonomiyi etkiliyor. Bir istikrarsızlık havası yaratılmak isteniyor. Bunlar ekonomiyi sarstığından bana göre çok tehlikeli şeylerdir. Allah korusun, Ecevit zamanındaki gibi bir kriz gelirse işsizlik olacak, diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerimiz kötüleşecek. Bakın, o krizde, Orta Asya'daki nüfuzumuz sıfıra indi. Demek istiyorum ki temel meselemiz ekonomiktir ve hükümet bunu iyi anlamış durumdadır. Mesela işsizliği ortadan kaldırmak için konut meselesini ortaya attı. TOKİ idaresi örgütlendi.

Bence oldukça müspet bir girişimdir ve iyi de sonuç vermiştir. Bunu ekonomik depresyondan sonra Roosevelt de yapmıştı. Kamu işlerini canlandırarak işsizlere iş bulmaya ve ekonomiyi canlandırmaya çalışmıştı. Bizi tehdit eden önemli olay tekstil sektörüyle ilgilidir. Çinlilerin ucuz emekle büyük sanayi mallarını piyasaya sürmesi bizi fazlasıyla sıkıntıya sokmuştur. Çünkü Türk işçisi Çin işçisine nazaran hayat seviyesi yüksek bir kesimdir. Fabrikaya giderken servis istiyor, sigorta istiyor, televizyon istiyor, beyaz eşya istiyor... Tabii

ki işçimizin hayat standardı yüksek olacak. Ama Çinli böyle değil. Bizim büyük handikabımız budur. Dışarıdaki ucuz emeğe karşı mücadele edebilmek.

- **Ekonomimizin her an çıkabilecek bir krizden etkilenecek kadar dışa bağımlı olması kötü değil mi?**

Elbette ki bu önemlidir. Ama şunu kabul etmek gerekir ki, Türkiye eski Türkiye değildir. Osmanlı'nın şanlı günlerinde değiliz. Fakat bugünkü durumumuz da sadece bugünle alakalı değildir. İstiklâlin yolu ekonomiden geçer. Bu doğru, ama kuvvetli ve büyük bir devlet olmanın yolu da yüksek teknolojiye sahip olmakla ilgilidir. Bu da üniversitelere, eğitime yaptığımız yatırımla doğrudan alakalı. Maalesef üniversitelerimiz çok zayıf. Doğru dürüst kütüphaneleri yok. Kitap bile alamıyorlar. Amerika'yı Amerika yapan, kütüphaneleri ve üniversiteleridir. Devamlı olarak dışarıdan beyin çekiyorlar. Her büyük devlet diğer devletleri etkisi altına almaya çalışır.

- **ABD'nin güçlü bir devlet olduğu ortada. Bu durumu, ABD'nin stratejik hedeflerini benimsemenin doğal nedeni olarak göremeyiz öyle değil mi?**

Görmüyoruz zaten. Türkiye, ABD'nin Irak politikasına direnecek kadar güçlü bir devlettir. Direniyor da. Bundan sonra da direnmeye devam edecektir.

9. SÖYLEŞİ

Milliyet, Devrim Sevimay
12 Kasım 2007

Prof. Dr. İnalcık'tan 7 önemli uyarı

Türkiye'yi "üç tarafı düşmanlarla kaplı kara parçası" olarak tanımlayan Prof. Dr. Halil İnalcık, Kuzey Irak konusunda "soğukkanlı olalım" diyor. İnalcık'ın bu tavsiyesinin dayanağı ise tarihi gerçekler. İnalcık Hoca'nın ortaya koyduğu tablo böyle. Bu tabloya bakarak da bazı uyarılarda bulunuyor Hoca... Ancak uyarıları "Yürü. ne duruyorsun" bombardımanından çok uzak. Zaten o yüzden de Batı'nın Türkiye politikalarına temkinli yaklaşanlara "geri kafalı", Kuzey Irak'la ilgili itidal tavsiye edenlere de "hain" denilen bir siyasi ortamda Halil İnalcık'ın uyarıları daha fazla önem kazanıyor. Türkiye'nin fotoğrafını "üç tarafı düşmanlarla kaplı kara parçası" olarak gören İnalcık Hoca bile eğer "itidal" diyorsa bunun çok hayati bir anlamı olmalı. İşte dünyanın sayılı bilim adamlarından Halil İnalcık'ın uyarıları:

1. UYARI: ŞİMDİ HAREKÂT YAPILMASIN

İnalcık'ın yukarıdaki durum tespiti yapan sözlerinden kulağımıza en çok takılan, "Devletimiz bir sınır ötesi operasyonla sorunu çözeceğini sanmamalı" ifadesi oluyor. "Doğru mu anlamışız, sınır ötesi harekât yapılmasın mı diyorsunuz?" diye merak ediyoruz:

"En azından kapsamlı bir harekât kış geçtikten sonra yapılmalı Çekilme gibi görünen hareket yine düşmanın bir taktiğidir. Kış geliyor, Barzani PKK yandaşlarını şehirlerde barındırmak için sözde bir gerileme yapmakta. Mehmetçiği bu karlı dağlarda boş mağaralara göndermek, tarafımızdan yanlış bir taktik olur. Gerçek kalıcı bir sonuç alamayız."

2. UYARI: ÖZERKLİK VERİLİRSE BARZANİ "PRENS ALEKSANDR" OLUR

İnalcık'tan ikinci net uyarı da özerklik öneren DTP'ye ve DTP'nin önerisine sıcak bakanlara geliyor: "DTP'nin sözde özerklik önerisi Barzani-Talabani'yi destekleyen bir taktiktir. Doğu'da özerk bir Kürt eyaleti, bölgenin Barzani'nin Kürt idaresine iltihakını kolaylaştırır. 19. yüzyılda Kuzey Bulgaristan'a özerk bir idare tanıdık (1878). Prens Aleksandr, bizim Meriç vadisinde Türklerle meskûn Rumeli-i Şarki vilayetimizi gelip işgal etti (1885) ve bir şey yapamadık."

3. UYARI: HAREKÂT KAPSAMINA KUZEY IRAK ALINMASIN

İnalcık'ın Irak'ın kuzeyiyle ilgili ciddi kaygılarının olması nedeniyle soruyoruz: "Yoksa siz de sınır ötesi harekât kapsamına Kuzey Irak'ın da alınması gerektiğine mi inanıyorsunuz?" Meğer biz yanlış anlamışız, çünkü Hoca bu konuda tam tersi bir uyarıda bulunuyor: "Geniş çapta bir harekâta girişirsek, Talabani Amerikan desteğiyle tüm Irak'ı karşımıza çıkarabilir. Arap dünyasını aleyhimize çevirmek için faaliyette. İki yıl önce Suriye'yi Hatay için tahrik etmişti. Günümüzde Kuzey Suriye'deki Amanos dağlarında PKK saldırılarını da bu çerçevede yorumlamak gerekir."

4. UYARI: KÜRSÜLERİNİZDEN DOĞRU HALKI TAHRİK ETMEYİN

Belli ki İnalcık'ın "hakikat tapınağı" nda siyasetçilere yönelik de bir çift söz var... "Kuzey Irak konusunda Ankara'nın üslubunu nasıl buluyorsunuz?" diye sorduğumuzda İnalcık'tan altı kırmızıyla çizilecek bir uyarı daha geliyor: "Halkımızın, sözde dostlar ve PKK cephesinin hain plan ve saldırıları karşısında millî bir galeyanla sokaklara dökülmesi doğaldır, bu uyanıklık sevindiricidir. Ama kitlelerin sürükleyici gücü ve baskısı, çok kez hükümetlerin akılcı ve ihtiyatlı

politikalarını izlemeye imkân bırakmaz. Kitle psikolojisi tarihte çok kez hayal kırıklığı, hatta felaketlerle sonuçlanmıştır. Balkan savaşında İttihad-İtilâf kavgasının bize neye mâl olduğu asla unutulmamalıdır. Kitleleri kışkırtma, bazı partilerin seçim sandığı kaygısıyla giriştikleri yanlış bir politikadır. "Neden yürümüyorsun, yürü!" diye kürsüde haykıranlar partilerini, her şeyden önce düşündükleri izlenimini vermekte, hükümeti kararlarında ve stratejisinde yanlış adımlar atmaya zorlamaktadır. Birlik ve beraberlik sözlerini, geçirmekte olduğumuz hayati geçitte asla unutmamalıdırlar." Özellikle bir daha soruyoruz İnalcık'a; "Yani siz burada hükümetin politikalarını doğru yolda mı görüyorsunuz?" İnalcık sonuçta bir bilim adamı; o kadar da taraf olmak istemiyor, ama yanıtı şöyle: "Hükümet itidal politikasında zamanı değerlendirme çabasındadır."

5. UYARI: KÜRT VATANDAŞLARI BENİMSEYİN

İnalcık'a göre kim itidalli gidiyorsa bu krizi o daha iyi yönetiyor. Ve tabii "itidal" deyince de söz Kürt-Türk vatandaşların arasındaki münasebete geliyor. İnalcık bu konudan söz ederken "çatışma" lafını ağzına dahi almıyor. Alanlara da çok kızıyor; "Bu kelimeler bu kadar rahat kullanılmaz. Dile çatışma sözünü bu denli yerleştirmek, bunu olağanlaştırmak büyük hata" diyor ve bakın İnalcık Hoca Türkler ve Kürtlerle ilgili nasıl bir tablo çiziyor:

"Son yıllarda yüz binlerce Kürdün kendi tarihi yurtlarından ayrılıp Türkiye'nin her tarafına yayılmış olması son derece önemli tarihi bir gelişmedir. Bu gelişimin olumlu yanı da şudur: Batı'ya göçen Kürtler zamanla gerçek bir kültürel gelişmeyle entegre olacaklardır. Türk-Kürt sosyal ve kültürel kaynaşması kendiliğinden gerçekleşecektir. Ancak bu vatandaşlarımıza yakınlık göstermek; onları kendi mahalle ve tarikat bağlarından koparmak, onları benimsemekle mümkün olacaktır. Böylece ayrımcılık kendiliğinden ortadan kalkabilir." En çok da iş bulmaktan ümidini kaybetmiş, etnik milliyetçi gençlere dikkat çeken İnalcık şöyle devam ediyor: "Barzani

ve PKK bu bütünleşmeyi önlemek için Batı'ya göçen Kürtler arasında, özellikle işsiz gençlik arasında kendi propagandalarını, etnik milliyetçiliği körüklemektedir. O yüzden aramıza gelen bu Kürt vatandaşları mutlaka biz benimsemeliyiz. Bizim için önemli olan, Güneydoğulu halkımızı yanımıza almak, Barzani'nin propaganda savaşından kurtarmakla olacaktır. Aynı zamanda Güneydoğu illerimizde, geniş kapsamlı bir ekonomik sosyal projeyi bir an önce gerçekleştirmek ilk hedefimiz olmalıdır."

6. UYARI: GALEYANLA ORDUYU VE HÜKÜMETİ HAREKETE ZORLAMAYIN

Sözün bir yerinde "Yani?" diyoruz Hoca'ya... "Yani bu ülke insanlarının ruh hali sizce nasıl olursa şimdiki dar geçitten daha kolay geçebilirler?"" İnalcık Hoca bizi çok emin bir ses tonuyla yanıtlarken altıncı uyarısı da sahibini bulmuş oluyor: "Ruh halimiz itidalli ve soğukkanlı olmak zorunda. Aslında bu bizim tarihi olarak bir karakterimizdir de... Şimdi yine soğukkanlı hareket edeceğiz. Heyecanla, galeyanla orduyu, hükümeti harekete götürmeyeceğiz. Eğer bunu yaparsak akıl da siyaset de elden gider. Bunun olmaması için sürekli halkı aydınlatmalı ve partiler halkı tahrik etmemeli."

7. UYARİ: EKONOMİNİN ÖNCELİĞİNİ GÖZDEN KAÇIRMAYIN

"Peki, Türkiye itidalden başka ne yapmalı?" diye soruyoruz. İşte İnalcık'tan Türkiye'yi gerçeğe davet eden son uyarı: "Sevelim sevmeyelim, dünya politikası büyük devletlerin tekeli altındadır. Onların arasında aktör olmanıza ise şu an için imkân yok. Çünkü hâlâ IMF'den para alıyorsunuz. Silahlarınızı, helikopterlerinizi onlardan temin ediyorsunuz. O yüzden de bütün siyasi, askeri hareketlerde ekonominin önceliğini daima göz önünde tutmak zorundayız. Ekonomi zarar görürse her şeyi kaybederiz. Sosyal patlamalar, tüm

planlarımızı çiğner, geçer. Çin örneğini unutmayacağız ve önce ekonomiyi düzelteceğiz."

En kötü senaryo Birleşmiş Milletler'in müdahale etmesi

Kürt sorunu konusunda BM'nin Türkiye'ye müdahalesi... Halil İnalcık'ı uykusuz bırakan, onu en çok endişelendiren senaryo bu. Peki, nasıl mı? Kendisine "itidal" uyarılarını da yaptıran asıl dehşet tablosunu İnalcık şöyle izah ediyor: "PKK'nın asıl hedefi sınırda kalmayıp Türkiye içinde kanlı olaylar çıkarmak. Türkiye'de etnik temelli olayların çıkması halinde Barzani bunu hemen BM'ye götürür. Zaten temasta... Talabani'nin oğlu Kubad, ABD'de elçi gibi duruyor. BM 'Türkiye karşıtı, dünya barışı için buraya güvenlik konseyi müdahale etsin' dediği anda dava Türkiye'nin elinden alınır ve tamamen ABD'yle AB'nin kontrolüne girer."

Ünlü tarihçiden 'itidal' çağrısı

Taha Akyol'un 2 Kasım'daki yazısının başlığı "Tarihçiden uyarı"ydı. Uyarıyı yapan tarihçi, Emeritus" Prof. Dr. Halil İnalcık, yazarımız Akyol'u arayıp, "Sabahlara kadar uyuyamıyorum" diyerek mevcut duruma ilişkin endişelerini paylaşmış, sonra da kamuoyuna iletilmesi için kaleme aldığı metni göndermiş. Çeşitli çevreler tarafından da ilgiyle takip edildiğini öğrendiğimiz o metin Akyol'un köşesinde yayınlandı. Medyaya çıkmayı çok az kabul eden İnalcık, her nasıl olduysa bu kez kapının tokmağını kendisi çevirmiş ve her kesimden herkesi uyarıyordu. Hoca'nın tüm görüşlerine katılır ya da katılmazsınız, ama şu bile tek başına çok önemliydi: "Tarihçilerin şeyhi" kendi ülkesini uyarma ihtiyacı hissediyordu!

'Üç saldırgan düşmanımız var'

Biz bu uyarının içeriğini konuşmayı ve İnalcık'ın araladığı kapıdan biraz daha içeri girebilmeyi istedik. Halil İnalcık Hoca da isteğimizi

geri çevirmeyince, 7 Kasım Çarşamba günü Bilkent'teki çalışma ofisinde bir araya geldik. İnalcık'la görüşmemizde ilk merak ettiğimiz Hoca'ya "Batı'nın 19, yüzyıldaki parçalama politikalarına devam ettiği"ni düşündürenin ne olduğuydu. İngilizlerin I. Dünya Harbi'nde Haydarpaşa garını bombaladığı günlerde doğmuş (1916) biri olan İnalcık, Türkiye'nin şu anda içinde bulunduğu uluslararası konjonktürü şöyle görüyor: AB, daima Yunan-Kıbrıs ortaklarının dümen suyunda, Türkiye'yi içeriden zayıflatmak, son kertede parçalamak siyaseti güder görünmekte. Batı'nın bu olumsuz yaklaşımında kamuoyunda yer etmiş iki tarihi faktör rol oynamakta Biri, bin sene Avrupa. Türkleri Avrupa için bir tehdit görmüş. Haçlı saldırılarını politikasının temeli yapmıştır. Avrupa kamuoyunda özellikle idealistler arasında hâkim ikinci faktör, Fransız Devrimi'nin ortaya attığı milletlerin self-determinasyon haklarına olan inançtır. AB'nin 6 Kasım tarihli son raporu, hayati sorunlarımızı anlayışla karşılamaktan uzak, kışkırtma doğrultusundadır. Çünkü AB'nin Türkiye politikasında Yunan-Kıbrıs ağır basmaktadır. Türkiye Doğu'da hayati sorunlarla uğraşırken Ege'de sözde dostumuz hemen harekete geçmiş, daima desteklediği Kürt dostlarına yakınlığını göstermiştir. Güneydoğu'da istikrar isteğinin ne anlama geldiğini, geçmişteki misallerden iyi anlıyoruz. Azınlıklar ve öz vatandaşlarımız Alevileri kışkırtıcı bir dille sözde himayesi altında göstermektedir. Türkiye'ye karşı hayati tehditler ortada iken. 'Ordu siyasete karışıyor' teranesini yineliyor. Patrik hazretlerinin Lozan ile tespit edilen statüsünü birtakım oldubittilerle değiştirme çabalarına göz yummamalıyız. İstanbul, dünya Ortodokslarının başına merkez olamaz. Ama ABD ve AB bu doğrultuda ellerinden geleni yapmakta."

'ABD'nin oyalama taktiği'

İnalcık'ın ABD'yle ilgili görüşleri de AB'ye karşı duyduğu kuşkulara benzer... 5 Kasım'daki Bush-Erdoğan görüşmesini bir "oyalama taktiği" olarak değerlendiren İnalcık şöyle devam ediyor: "Şunu açıkça

söylemeliyiz: Barzani, Talabani ve PKK, ABD himayesinde aynı hedef için birlikte çalışmaktadır. Barzani'nin Türkiye'ye açıkça tehditler savurmasındaki gayesi, güney ve doğu vilayetlerimiz halkını kışkırtmak, güç propagandası yapmak, yeni bir Öcalan gibi kahramanlık satmaktır. Amerikan himayesi onu bu cüretli propagandasında fiilen desteklemektedir. O yüzden de bizim PKK ile Kürt sorunumuz son bulmaz. Devletimiz bir sınır operasyonuyla sorunu çözeceğini sanmamalı."

10. KONUŞMA

Siyasal Bilgiler Fakültesinde toplanan
Sempozyumda okunan açılış konuşması
28 Mayıs 2008

II. Meşrutiyet: Anayasa Rejimi Geliyor, Cumhuriyet Yolu Açılıyor

Sayın müsteşar, değerli meslektaşlar, aziz öğrenciler.

Bu kürsüde 30 seneden daha önce ders veriyordum. 1956-1972 yılları arasında Devrim Tarihi ve İdare Teşkilât Tarihi dersleri verdim. Siz öğrencilerin huzurunda tekrar ders vermek beni mutlu ediyor. Şimdi, 30 sene sonra bu genç nesli, sizleri karşımda görmekten bahtiyarım.

Türkiye bugün tekrar siyasi ve toplumsal bir bunalım devresi geçirmektedir. Bin senelik tarihimizden beri geleneklerimizi temsil eden Türk milleti, yeniden derin buhranlarla karşı karşıyadır. Bunu saklamayalım. Samuel Huntington ünlü yazısında, dünyada kültürce bölünmüş milletler arasında Türkiye ve Rusya'yı misâl gösterir. Türkiye, otuz yıldır bir kültür ve siyaset bunalımının içinde yuvarlanmaktadır. Bu konferans, bunalımın en keskin örneklerinin ortaya çıktığı bir dönemi konu alıyor. Cumhuriyeti, 1908'deki Meşrutiyet devrimi hazırlamıştır. Bugünkü Türkiye'yi anlamak için Meşrutiyet dönemini anlamak şarttır. Bu sempozyumu, böyle bir görüş açısından ele almak gerekir.

II. Meşrutiyet döneminde geniş bir tercüme faaliyeti içine girilmişti. O bunalımlı dönemde Mustafa Kemal gibi genç kurmay subaylar; Garpçıları, Celal Nuri'nin, Kılıçzâde Hakkı'nın, Hüseyin Cahid'in yazılarını okuyordu. Garpçılar arasında aynı zamanda Türklük ve Türkçülük cereyanının yaygın olduğunu görüyoruz. Tabii öbür tarafta İslamcılar vardı. Durumu, Türkçülerin önderi Yusuf Akçura Üç Tarz-ı Siyaset kitabında özetlemiştir. Üç Tarz-ı Siyaset, Türkçülük, İslamcılık ve Garpçılık akımlarını özetler. Türkiye'de I. Dünya Savaşı sonunda padişahlık çökünce Garpçılık ideolojini hayata geçiren

Atatürk'tür. Atatürk'ün fikirleri daha o dönemde olgunlaşmış, radikal garpçılığı temel kavram olarak benimsemiştir.

Ziya Gökalp'ın temsil ettiği Türkçülük ve Türk milliyetçiliği ideolojisi garpçılıkla, millî devlet ideolojisiyle bir bakıma uyum halinde idi, fakat Ziya Gökalp, bir toplumu bir arada tutan, onun çimentosunu oluşturan şeyin, örf-ü âdât olduğunu söylüyor. Türk'ü bir arada tutan şey din dahil örf-ü adattır, diyordu. Gökalp'e göre kültür organik bir bütündür; iktisat, edebiyat, tarih, bediiyat (estetik); bütün bunlar millî-kültür olgusunu yapmakta ve toplum millî kültürle hayal bulmaktadır, diyordu. Bu ilginç sosyolojik teori, tabii Durkheim'dan gelen stürüktüralist-fonksiyonalist sosyolojiye dayanıyordu.

Dikkat ediniz, bugün de halkın oyunu toplamış üç partimiz var: İslamcı parti AK Parti karşısında mutlak garpçılığın izleyicisi Halk Partisi var, tabii Türkçülük cereyanını da MHP temsil ediyor. Demek ki, bugün biz hâlâ aynı siyasi-ideolojik akımlar ve çatışmalar içinde bulunuyoruz. O zaman da garpçılar, tam ve mutlak batılılaşma teorisini işlemekteydiler. Yani İslâm ve Türkçülük bir tarafa; Türkler tam manasıyla her şeyiyle batılı olmalıdır, diyorlardı. Kılıçzade Hakkı'nın dosyasında Atatürk'ten çok önce Latin harflerinin, Avrupalı kılık kıyafetin kabulü var. Genç kurmay subaylar onu okuyorlar. Garpçılar, Türkiye için hayat mutlak bir batılılaşma ile mümkündür, diyorlardı. 1839-1876 Tanzimat döneminden gelen iki büyük zihniyet değişikliği, bu düşüncenin yaygınlaşmasında âmil olmuştur. Bu iki gelişme şunlardır:

Özel gazete. 1861'de çıkan ilk özel gazete, Türk fikir hayatında devrimsel bir olaydır. O zaman ilk kapsamlı batılılaşma teorisi, özel gazetelerde tartışma konusu oldu. Bugüne kadar kamuoyu oluşturmakta en güçlü araç gazete değil midir? İlk kez bu sayede geleceğe ait siyasî akımlar billurlaştı, keskinleşti. Batı fikirlerini ve memleketin durumunu öğrenen bir kamuoyu oluştu. Meşrutiyet fikrini Şinasi gazetesinde şöyle ilân ediyordu:

Bildirir haddini sultana senin kanunun özellikle İmparatorluğun başlıca fikir merkezlerinde, İstanbul'da, Selanik'te, Beyrut'ta böyle bir kamuoyu oluştu. Sonradan Anayasa, meşrutiyet için çalışanların elinde en güçlü araç gazete idi. Kuşkusuz, gazete II. Meşrutiyeti hazırlayan siyasî, fikrî gelişmenin kaynağı ve temelidir.

İkinci Meşrutiyeti hazırlayan ikinci büyük temel kurum, laik mekteplerdir. Laik diyorum, çünkü o zaman Osmanlı toplumu yalnız Türklerden oluşmuyordu. Rumlar, Ermeniler yalnız ekonomide değil, siyasette de çok faaldiler. Onlar toplumun çok faal temsilcisi idiler. 1876'da Osmanlı anayasası çıkmadan önce, 1860'larda gayrimüslim cemaatlerin laik cemaat meclisleri kuruldu. Ermenilerin ruhban ve burjuvazi temsilcilerinden oluşmuş bir meclisi vardı. Ermeniler, Meşrutiyet'in hazırlanmasında önemli rol oynamışlardır.

İmparatorluğun Müslüman, gayrimüslim tebaasına açık idadî mektepleri ortak bir Osmanlı ideolojisinde, Osmanlılıkta, bu cemaatleri aynı devletin kucağında kültür ittifakında tutmayı amaçlıyordu. Böylece, Osmanlı İmparatorluğunda laik bir eğitim sistemi yaratılmış oldu. İdâdî mektepleri fikrimce, Cedelci aydın diaspora kadar 1908 ihtilalini hazırlayan kurumların başında gelir. Meşrutiyet ilânında ilân edilen sloganlarda, uhuvvet, kardeşlik sloganı bu akımı ifade etmekte idi. O mekteplerde Fransızca okutuluyordu. Orada yetişenler Fransız fikir hayatına kolaylıkla erişebiliyorlardı. 1908'de muazzam bir tercüme faaliyeti kendini gösterdi. Aşırı akımlar, tercüme yoluyla yayıldı. O zaman Fransız ihtilalinden önce dine, Hristiyanlığa karşı yazılmış bir eser Türkçeye tercüme edilmiştir.

Meşrutiyet öncesinde Fransız devrim ideolojisi tüm hatlarıyla aydınlar arasında yayıldı, bütün bunlar Fransızca dil bilgisini gerektiriyordu. Aydınlar, bu arada Ziya Gökalp, Fuad Köprülü bu mekteplerde Fransızca öğrendiler. Özetle, batılılaşmanın iki temel kaynağından birincisi basın ise, ikincisi idadîlerdir. Bizde aydınların biyografilerini okuyun, büyük fikir öncülerinin hayatında idadîlerin büyük yeri vardır. Ziya Gökalp Yorgi isimli bir Rum'dan Fransızcasını ilerletti,

Durkheim'ı okudu ve bizde ilk sosyolog olarak Darülfünun'da kürsü sahibi oldu.

O zamanki düşünce hayatını temsil eden *Garpçılar*, *Türkçüler* ve *İslâmcılar*, derinlemesine uyandırıcı yazılar kaleme aldılar. Fuad Köprülü, *Millî Edebiyat ve İlk Mutasavvıflar*'ı yazdı. Millî kültürün kaynaklarını keşfeden bilimsel yapıt, *İlk Mutasavvıflar* Batı'da hayranlıkla karşılandı. Demek ki, Meşrutiyet devri, Cumhuriyet'i hazırlayan fikir hareketlerinin kaynaştığı bir fikrî aydınlanma dönemidir. Cumhuriyet'i hazırlayan aydınlanma dönemidir. İşte, Atatürk, millî devleti kurmadan önce bu düşünce ortamında yetişmiştir.

Bu bağlamda, önemli gördüğüm bir soruya değinmek istiyorum. Bugün toplumumuzda İslamlaşma büyük bir hızla gelişmektedir. İslamcılarla mutlak batılılaşma hareketini temsil edenler, sert biçimde karşı karşıyadırlar. Bu bunalımdan toplumca, rahatsız olmaktayız. Kültür ayrılıkları ve çatışmaları, ne zaman, nasıl başladı, bir tarihçi olarak bu konuda birkaç söz söylemek isterim.

Osmanlı devleti Bizans *Uc* (serhad) bölgesinde ortaya çıktığı zaman, daha Orhan (1324-1362) döneminde bugünkü çatışmaya benzer bir ayrılık ve çatışmanın ilk izleri göründü. Devleti idare edenler, halk kitaplarında, *Anonim Tevârîh*'de Frenkleşme ile İslâma aykırı fiilleri işlemekle suçlanıyordu. Başka ifade ile bürokrasi ve halk, tutuculuk konusunda karşı karşıya gelmişlerdi. Anonim halk tarihleri, "idareciler Frengi taklit ederek sakallarını kırkıyorlar" diye yazıyordu. O zaman bazı padişahlar, sakallı, bazıları ise matruş idi; sakalı olmayanı tam Müslüman saymazlar.

Örneğin kaynağı biliniyor: Osmanlı döneminde Doğu Akdeniz'de liman şehirlerinde önemli İtalyan kolonileri yerleşmiş bulunuyordu *Frengistan* (o zaman Galata'ya Frengistan deniyordu), hemen İstanbul'un yanı başında idi.

Kültürleşme (*acculturation*) iki yolla olabilir: Birincisi, bir toplum, başka bir toplumun kültür öğelerini alabilir. Osmanlılar bazı

sektörlerde Avrupai teknolojiyi benimsediler. Gemicilikte Cenevizli ve Raguzalı mühendisleri kullandılar, bazı kaptanlar İtalyan aslından idi. Fâtih Macar Urbamın döktüğü toplarla İstanbul surlarını yıktı. Kanunî Süleyman'ın tophanesinde Alman top ustaları çalışıyordu. Demek ki, Osmanlı, batılılaşma sürecinde birçok kültür öğesini almıştır, buna sosyolojide *cultural borrowing*, deniyor. Bu toplumsal tam bir *kültürleşme* sayılmaz.

İslâm hukukunda, kâfire karşı koymada kâfirin silâhını iktibas etmek caizdir. Mâdem ki batılı top kullanıyor. Osmanlı bunu almakla tereddüt etmedi. Daha I. Murad zamanında Sırplar yoluyla topçuluk öğrenildi. Böylece Osmanlı, yüzyıllar boyunca Batıdan kültür alıntıları yaparak bir bakıma "batılılaştı". Batı teknolojisi sayesinde, bu teknolojiden yoksun Anadolu beylerini kendine bağımlı kıldı. Ama XVII. yüzyılda Batı, ilim ve teknolojide öyle ilerlemeler yaptı ki, Osmanlı bunları izleyemedi, savaş meydanlarında perişanlık başladı. Avrupa yivli tüfeği bulmuş, bununla uzak menzilden vurabiliyor. Rusya yivli tüfeği yapma teknolojisini daha önce aldı, böylece Osmanlı kuvvetlerine karşı üstünlük sağladı. Ateşli silahlarda Osmanlılar. ilk kez geri kaldılar. Bu yüzden 1683'de Viyana dönüşü 16 yıl bozgun üstüne bozgun yaşandı. Viyana bozgunu tarihimizde kesin bir dönüm noktasıdır. Bugünü hazırlayan bilinçli batılılaşma hareketi, o zaman başlamıştır.

Osmanlılar o zaman anladılar ki, Batı'yı yalnız silâhla değil, kültürüyle taklit etmezsek, yaşama hakkı yoktur. Bu noktada, Ata'nın 1924'lerdeki sözlerini hatırlayınız. Karlofça'yı imzalayan devlet adamı, Türk heyetinin başındaki Reisülküttâb Râmî Mehmed Efendi'yi, Sultan veziriazam yaptı, devletin başına getirdi. Rami Mehmed Efendi garplılaşmanın ilk mümessilidir. Peki, paşa bu batılılaşma fikrini nereden aldı? O sıralarda İstanbul'da bir hümanist yaşıyordu: Hospodar Dimitri Kantemir. O, Batı'daki hümanizmi kaynağından izlemiş, Descartes'i okuyor, sarayı var. Kantemir, İstanbul'da Batı'yı temsil eden bir fikir adamı. Onun Fenerdeki sarayından ayrı boğazda

bir de yalısı var. Rami Mehmed Efendi, daha veziriazam olmadan muntazaman onun yalısındaki toplantılarına gidiyor, musikî fasıllarında ziyafetlerde bulunuyor: Bu *Devlet-i Osmaniyye* niçin batıyor diye tartışmalar yapılıyor. Rami Mehmed Karlofça'yı imzalayıp veziriazam sıfatıyla devletin başına geçince batılılaşma yolunda ciddî adımlar atıyor. Fakat Feyzullah Efendi o zaman Şeyhülislam. Dinde bilgili, fakat çok rüşvetçi. Askerin ve ordunun isyanıyla 1703'de bertaraf ediliyor, onunla birlikte Rami Mehmed Paşa da veziriazamlığı bırakıyor, bir gerileme devresi başlıyor. Nevşehirli Damad İbrahim Paşa 1718'de sadarete gelinceye kadar.

1718-1730 batılılaşmada ikinci önemli aşamadır. Damat İbrahim Yirmi sekiz Mehmed Efendiyi Paris'e gönderdiği zaman ona verdiği talimatta, "batıda yeni teknolojik icatları, tespit et, yaz, bildir". Bu talimat, bizde garplılaşmanın ilk manifestosu sayılabilir. Çelebi'nin yanında Fransa'ya giden Sait Efendi İstanbul'da matbaayı açan adamdır. Kayda değer ki, Damad İbrahim, Fransız elçisinden mikroskop ve teleskop gibi icatları kendisine göndermesini istemiştir. Fakat bu devirde batılılaşmayla birlikte bir lüks ve sefahat devresi, *alafrangalık* başlıyor ve bu ilk kapsamlı batılılaşma bir dramla kapanıyor (Patrona İsyanı. 1730).

Fransa'dan getirilen örnekler arasında Versailles sarayının gravürleri de vardı. Kağıthane'de Fransa saray bahçelerinin benzerleri yapılıyor. Frenk elçiler *Çeragan* ziyafetlerine çağrılıyor. Osmanlı'nın bir zaafıdır, biraz barış ve refah gelince, kendimizi rahat hisseder, her şeyi unuturuz. Esnafın, halkın, bunlar İslâm prensiplerine bağlı olan *fütüvvet* ahlakına ters düşüyordu, bu serbestlik ve frenkleşme, bu dramı getirmiştir.

Osmanlı devletinde tüm radikal reformlara bürokratlar, sivil yahut askeri bürokratlar önayak olmuşlardır. XX. yüzyılda Meşrutiyet'te de böyle olmuştur. Devleti devrime, batılılaşmaya götürenler, bürokratlardır.

18. yüzyılda Batılı kültürleşme, alafrangalık, toplumumuzu ikiye ayıran kültüre bölünmüşlüğünün başlangıcı sayılabilir. Ulemanın bu gelişme karşısındaki tutumuna gelince, iki türlü ulema ortaya çıktı: Devlet bürokrasisindeki ulema, bu gibi yenilikleri devletin bekası için gerekli buluyor, batılılaşmayı onaylıyordu; fakat tarikatler, halkı kışkırtan kadızadeli vâizler, katı Hanbeli mezhebini takip eden tutucu din adamları, batılılaşmanın her şekline şiddetle karşı idi. Yenilikleri küfür sayıyordu.

Şeriatın Hanbeli mezhebine göre tefsirine dayanan din siyaseti, günümüzde Suudî Arabistan'da hâkimdir. Hangi mezhebin izleneceğine İslâm devletinin başındaki kimse karar verir. Tarih boyunca Türk devletlerinde daima hoşgörülü Hanefî mezhebi benimsenmiş ve toplum ihtiyaçları daima öne alınmıştır.

II. Meşrutiyet döneminde İslamcıları temsil eden İzmirli İsmail Hakkı, Aynî Ali, Musa Kâzım gibi din uleması, devlet ihtiyaçlarına, toplumun selâmetine öncelik tanıyan geniş görüşlü bir İslâmiyet'i gündeme getirmişlerdir; bu görüşte olanlar için, temel olan İslâm cemaatin, toplumun selâmetidir. *İttihad ve Terakki* hükümetleri bu yolda, din ve devlet işlerinin ayrılışı siyasetinde önemli kararlar almışlardır. Burada sözlerime son verirken sempozyuma katılan değerli katılımcıların değerli katkılarını bekliyoruz.

11. SÖYLEŞİ

Röportaj: Burak Artuner • Sabah Gazetesi
23 Ağustos 2009

- **Son günlerde Osmanlı'nın Yalova'da kurulduğuna dair tarihi tespitiniz çok tartışıldı. Karşı çıkanlar oldu. Bu tartışmalarla ilgili düşücneniz ne?**

Eski tarihçilerimiz birisinin naklettiği rivayeti aynen alır kitabına koyar. Bu sahte bir rivayet midir, yanlışlıklar var mı, sorgulamadan aynen kaynağının söylediği gibi alır. Bunun asıl bir sebebi "Müslüman yalan söylemez" inancı olabilir. Hâlbuki bir tarihi olay ve kişi hakkında söylenen rivayeti tarihçi kullanırken, bunu süzgeçten geçirmek zorundadır. Buna "text-kritik" metodu denir. Bir misal vereyim. Sözde Osman'a rüyasında dünya hâkimiyeti müjdelenmiş. Bunu Şeyh Edebali yorumlamış. Bunu modern bir tarihçi kabul edebilir mi? 15. yüzyılda Aşıkpaşazâde'de Neşri bunu gerçek gibi kaydederler. Kaynaklarımız bunun gibi hurafeler içerir.

Yalak-ova Zaferini(27 Temmuz 1302) Çağdaş Bizanslı Tarihçi Pachymeres Yazmıştır

Osmanlı Beyliği'nin kesin biçimde Yalak-ova savaşı sonucu kuruluşu meselesine gelince... 1302'de Osman Gazi'nin kazandığı Yalako-va Koyunhisarı (Bapheus) Zaferi, Anonim Tevarih-Âli Osman'da uzun uzadıya anlatılıyor. Aşıkpaşazâde'de sadece iki cümle var, ayrıntısı yok. Bu önemli zaferin ayrıntılarını Osman Gazi'nin çağdaşı Bizanslı Georgios Pachymyeres'in eserinde buluyoruz. Yalak-ova'da Osman Gazi'nin 5 bin kişilik bir kuvvetle Bizans kuvvetlerini denize döktüğünü yazıyor. Bizans tarihçisi bu savaşı Osman'ın büyük bir

zaferi olarak tespit etmiş ve bundan sonra Osman'ın bayrağı altına Anadolu'dan gazilerin gelip katıldığını işaret etmiştir. Bu Bizans ve Osmanlı kaynaklarını karşılaştırmalı tetkikini Girit'te bir sempozyumda bildirdim ve bu bildirim Yunanistan'da basıldı. Türkiye'de İznik üzerinde bir kitap çıkarıldı, orada da neşredildi; bu makalede tüm kaynaklar gösterildi. Bırakın sıradan kimseleri tarihçiler bile bunu okumamış görünüyor. Osman Gazi'nin 1302'de tarih sahnesine çıkmış olduğunu, Bizanslı tarihçinin ifadesini esas alarak yazdım.

Dip-Ata: Oğuz Han...

- **Osmanlılarda hanedanın Kayı boyundan geldiği teziyle ilgili de önemli bir tespit var, bu da çok tartışılacak...**

Osmanlılarda hanedanın menşei hakkında başka bir teori vardır. Oğuznâme'de Türklerin dip-atası Oğuz Han olarak kaydedilir. Sözde onun 6 oğlu olmuş. Gün. Ay, Yıldız, Gök, Dağ, Deniz... Gün en büyük oğluymuş... Onun oğlu da Kayı... Oğuz Destanı diyor ki. Hanlık Oğuz Han'dan sonra Gün Han'ın hakkıdır ve ondan sonra da bütün Türk kabileleri üzerinde egemenlik Gün Han'ın oğlu Kayı'ya aittir. Osmanlı hanedanı da işte bu Kayı Han'dan geliyor. Bu şecereyi, ikinci Murad zamanında 1440'lara doğru Yazıcızâde ortaya atmıştır. Yazıcızâde diyor ki, Osman Gazi zamanında kabileler toplandı ve Oğuzhan'ın vasiyeti gereğince Kayı Han neslinden gelen Osman'ı han ilan ettiler... Osmanlı hanedanı Kayı Han neslindenmiş. Bu hikâye, 1440'larda ileri sürülmüştür. Yazıcızâde neden bunu yazdı, açıklanması kolay. Timur, Osmanlıları yendikten sonra Yıldırım Bayezid oğulları üzerinde egemenliğini kabul ettirmiştir.

"Amaç Hanedanı Yüceltmek"

Timur'un oğlu Şahruh, İkinci Murat zamanında kendisine bir hil'at (Hükümdarların takdir için bir kimseye verdikleri cübbe) gönderip

bunu giymesini, kendi egemenliğini tanımasını istemiştir. Zira Timur ve oğulları kendilerini Oğuzhan neslinden sayarlar. Büyük hanlığın kendilerine ait olduğunu iddia ederler. İşte bu iddia karşısında II. Murad kendi bağımsızlığını göstermek üzere Oğuznâme destanını kullanmış ve Osman Bey'in Oğuzhan'ın neslinden olduğu iddiasını benimsemiştir. Kayı menşei iddiası, Timuroğulları'nın Oğuzhan'dan geldikleri iddiasına karşı siyasi bir iddiadır. Bu bir kurgudur. Fatih zamanında şehzadelere Oğuz, Korkut adlarını vermişler ve topların üzerine Kayı damgasını koymaya başlamışlardır. Kayı teorisi Osmanlı hanedanını yüceltmek için ortaya atılmış bir teoriden ibarettir. Bunu 40 yıl önce de yazmıştım.

Neden 1302'yi kuruluş yılı sayıyorsunuz?

Gelelim bana yapılan itirazlara: Deniyor ki Osmanlı devleti Bilecik'in Söğüt kazasında kurulmuştur... Osman Gazi'nin kariyerinde, beylik yani bir devlet kuruluncaya kadar bir takım aşamalar vardır. Babası Ertuğrul gelip bir uc beyliği kuruncaya kadar Söğüt'te yerleşiyor... Bir aşiret olabilir ama bu beylik, bir devlet kurulması şeklinde yorumlanamaz. Osman 1288'de Eskişehir yakınında tepede Bizans tekfuru elindeki Karacahisar kalesini fethetti. Bazıları bunu Osmanlı Beyliği'nin kuruluş tarihi olarak yorumlamıştır. Ondan sonra Osman 1299'a doğru Eskişehir'den Bilecik'e kadar geniş bölgeyi fethetti. Yenişehir sınırında Bizans'a karşı yerleşti ve akınlara başladı. Bunun tarihi 1299'dur. Bu söylediğim tarihlerin herhangi birini beyliğin, devletin kuruluşu olarak alabilirsiniz. Ama bu aşamalardan hiçbiri Bapheus Zaferi gibi çağdaş bir kaynak tarafından tam tarihiyle teyit edilmemiştir. Ancak Osman'ın 27 Temmuz 1302'de Bizans ordusuna karşı kazandığı zafer çağdaş Pachymeres tarafından zikredilmiştir. Bu nedenle bir tarihçi olarak 27 Temmuz 1302 tarihini alıyorum.

Balkanlar'da eski süreç sahneleniyor

- **Hocam, Türkiye'nin etnik bir bölünme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu düşünüyor musunuz? "Tarihçilerin Kutbu" kitabınızda bundan endişe duyduğunuza dair açıklamalarınız olmuştu... Aradan geçen 4 yılda bu yöndeki endişeleriniz ortadan kalktı mı yoksa arttı mı?**

Etnik kimlik, dünyada her devlet içinde bir gerçektir. Fransa'da, Hollanda'da. ABD'de kendi kültür değerleri ve sembolleri olan etnik azınlıklar yaşar. Bu etnik gruplar siyasi bir maksatla çalışmaz, yalnız kendi kültür kimliklerini korumak için toplum içinde Anayasa garantisi altında ayrı kurumlara sahiptir. Fakat belli bir etnik grup, kültür ayrıcalığı ötesinde birtakım siyasi hedefler iddia ederse, tabii bu, o devlet için tehlikelidir. Buna hiçbir devlet izin veremez. Hükümetlerin yapması gereken şey, etnik kültür kimliğinin korunması için garanti vermek, etnik kültürlere kendilerini ifade edecek hukuki bir nizam tanımaktır.

Etnik Gruplar ve Cemaatler Osmanlı Siyasi Şemsiyesi Altındaydı

- **Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşananları günümüzdekilere benzetenler var...**

Bulgar halkı yüzyıllarca devletin himayesi altında kendi günlük yaşamını sürdürmekte idi. Kilisesine gidiyor, kendi millî adetlerini hiçbir müdahaleye maruz kalmadan uyguluyordu, bu alanda devletin müdahalesi yoktu. Aksine Osmanlı Devleti Ortodoks kilisesini tanıyor, cemaatin tarihî kültürel varlığına saygı gösteriyordu. Kendi kültür geleneğini sürdüren bu cemaatler üzerinde bir devlet şemsiyesini oluşturuyordu. Osmanlı egemenliğinde Balkanlar'da Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan yüzyıllarca bir düşman istilasına maruz kalmamıştır. 19'uncu yüzyıla gelince, bu milletler kendi devletlerini kurabilmişler, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet şemsiyesi altında, kültürlerini koruyabilmişlerdir.

Fransız Devrimi Etkisi

Buna karşı İspanya'da hiçbir Müslüman, hiçbir Yahudi kalmamıştır. Katolik İspanya devleti yüz binlerce Müslüman'ı, 100 bin kadar Yahudi'yi ülkeden sürüp atmış, onlara Osmanlı sahip çıkmıştır. Büyük Yahudi tarihçi S. Baron, "Dünyanın hiçbir yerinde Osmanlı himayesi altındaki Yahudiler kadar serbest ve mutlu bir yaşam süremediler" tespitini yapıyor. Cemaatlerin, milli kimlik kazanmaları, milli bir devlet peşinde koşmaları şöyle bir süreçle olmuştur: Rum, Sırp gençler batı ülkelerinde üniversitelerde okumuşlar, Fransız devriminin milletlerin self determination (kendi kaderini tayin) prensibini benimsemişler. Bir ulusalcı intelligentsia (aydınlar kesimi) ortaya çıkmıştır. Paris'le, Viyana'da, Odessa'da Rumen, Bulgar, Sırp komiteleri kendilerinin hür bağımsız bir devlete sahip olması, Osmanlı boyunduruğundan kurtulma ideolojisini özümseyip, halklarını bu doğrultuda harekete geçirmek üzere ihtilâl komiteleri kurup halkı tahrik ve tehditle isyanlar çıkarmışlardır. Halkları için bir milli tarih yazmışlar, bir kelimeyle milli bilinçlenme sürecini başarmışlardır.

Aynı Süreci Sahneye Koymak

Bu hareketleri, ya demokrasi ideolojisi ya da Osmanlı'ya karşı siyaset icabı, batı devletleri desteklemişlerdir. Osmanlı devletine notalar vererek bu halkların iddialarını içeren bir takım dosyaları kabullenip Osmanlı'ya karşı siyasi baskılara başlamışlardır. Bu süreç sonunda o milletlerin bağımsızlıklarını tanımışlar, devletlerini himayede ayak diremişlerdir. İlk defa Yunanlılar, Avrupa'nın baskısıyla 1830'da bağımsız bir Yunan devletini kurmuşlardır. Osmanlılar Yunan isyanını bastırdıkları halde, Avrupa büyük devletleri ortak bir donanma ile gelip Navarin'de Osmanlı donanmasını yaktılar. 1830'da Yunan bağımsız devletini tanıdılar. Osmanlı İmparatorluğu'nu böyle parçalamaya başladılar. Avrupa'da, Balkanlar'daki bu süreci günümüzde tekrar sahneye koymak eğiliminde olanlar vardır.

Osmanlı Milleti

Eskiden beri Oğuzların bir şubesi olan Kayılar, diğer Oğuz boylarının göç hareketlerine benzer şekilde, Selçuklular zamanında doğudan batıya ve nihayet Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır. Bu dediklerimizi, Yazıcıoğlu'nun Selçuk-nâmesi, İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behişt'i ve Şükrullah'ın Behcet'üt-Tevârîh'i gibi ilk dönem kaynakları da ifade etmektedir. Dolayısıyla Osmanlılar Türk'türler; ancak büyük devlet olmalarını, sadece kendi kavimlerinden verasetle aldıkları kuvvet ve kudrete değil, aynı zamanda İslâm'dan aldıkları ve Osmanlı adı altında eritmeye muvaffak oldukları din ve dünya görüşüne borçludurlar. Bu sebeple, Fuad Köprülü'nün Gibbons'a ait görüşün tenkidine yüzde yüz katılırken, aynı yazarın Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda söz ettiği İslâm Milleti veya tarihî ifadesiyle Osmanlı Milleti izahını yabana atmak da mümkün değildir. Sözün özünü Ahmed Cevdet Paşa söylemiştir: "Devlet-i Aliyye, başlangıçta, her ne kadar bir küçük hükümet şeklinde idi; lakin Türklüğe mahsus olan üstün sıfatlar ile İslâmî şecaat ve dindarlığı kendisinde toplamış bir kabile olduğundan, kendisinde İslâm milletinin birliğine vesile olmak gibi bir kabiliyet vardı. Belki Devlet-i Aliyye gaza akınlarıyla yeni topraklar fethederek, kendine bir ülke edinmiş ve idare ettiği Osmanlı Milleti dahi, dilleri farklı, tavır ve ahlâkları ayrı ayrı çeşitli milletlerden oluşan üstün ve güzel bir topluluk haline gelmiştir."

"1960 Yılında Kürdoloji Enstitüsü Önermiştim'"

- **Hocam biraz da son günlerin en tartışılan meselesinden Kürt meselesi ve beraberindeki açılımdan bahsetmenizi istiyorum...**

Son günlerde gelişmeleri izliyorsunuz, sizin bu konudaki görüşleriniz neler? İlkin Osmanlı, Doğu'daki aşiretlerin yapısını bozmadan devlete bağlılıklarını sağlamış bulunuyordu. İkincisi, Osmanlı devrinde Kürtlerin yaşadığı bölge sınırlı bir bölgeden ibaretti. Kürt aşiretleri Osmanlı resmi defterlerinde 'Kara-ulus' adı altında kayıtlıdır.

Hayvancılıkla uğraşan bölge kuzeyindeki Türkmen aşiretleri ise "Boz-ulus" genel adıyla anılıyordu. Türkmenler ve Kürtler Doğu Anadolu'nun yüksek yaylalarında hayvancılık yaparlar, kışlak için Kuzey Suriye ve Kuzey Irak'a giderlerdi. Kışlak bölgeleri bugünkü Irak'ın ve Suriye'nin kuzey bölgeleriydi. Kürtlerin bugün orada yerleşmiş olmalarının nedeni, bundandır. Göçerlerin yaylak kışlak arasında gidiş gelişlerinde vergi Murat suyu üzerinde (Palu) bir köprüde, her hayvandan bir akçe vergi olarak alınırdı. 16. yüzyıla ait bir resmi kayıtta Türkmenlerin 1 milyon koyunu geçmiş. Aslında Doğu Anadolu, sosyal yapı ve kültür bakımından çok çeşitli grupları barındıran bir bölgedir. Meselâ Diyarbekir şehri çok karışık bir etnik grupları barındırıyordu. Mardin, Gaziantep ve öteki şehirlerde semitik menşeden akraba kavimler yaşamaktadır. Kürt aşiretleri daha çok hayvancılıkla uğraşıyordu. Gaziantep'le Diyarbekir arasındaki şehirler tekstil sanayinde çok gelişmişti; Halep üzerinden Marsilya'ya büyük ölçüde tekstil ihraç edilmekteydi. Bölgenin zenginliği refahı bu pamuklu sanayiine dayanıyordu. Bölge, bir yandan Basra'dan Bağdat-Nusaybin üzerinden gelip Halep'e giden yol üzerindeydi. Bu yol Hint mallarının geçtiği yoldu, öte yandan İran ipeğini Tebriz üzerinden getiren İpek yolu Diyarbakır, Urfa, Mardin üzerinden geçmekte idi (15.-18. yüzyıl arasında). Özetle, bölgede Kürtlerle birlikte Türkmenler, Araplar, Süryaniler, Ermeniler önemli bir nüfusa sahipti.

Liberal Koruyuculuk Sayesinde

Özetle Doğu Anadolu, etnik yapı, ekonomik hayat, kültürel kimlik bakımından tarihte hiçbir zaman toptan bir Kürt yurdu olmamıştır. Fakat son yüzyıl içinde Kürtler, bölgede ve Anadolu'nun içerilerine doğru hızla yayılmışlardır. Maraş tarihte gerçek bir Türkmen şehriydi, Antep'in nüfusu Arap ve Türkmendi, kırsalda Kürtler ve İlbeyli Türkmen aşireti yaşıyordu. Bugün Mersin'de, Antalya'da, İzmir'de, İstanbul'da yüz binlerce Kürt vatandaşımız yaşamaktadır. Demek ki, Türk devletinin liberal koruyuculuğu altında bugün Kürtlüğün geniş

bir nüfus yayılışı karşısında bulunuyoruz. Türk devleti ve kanunları sayesinde meydana gelen gelişmeler bunlardır. Bilkent Üniversitesinde öğrencilerimden Kürtlerin tarihi üzerinde master yapmış öğrenciler vardır. Bölgeye ait meseleleri tarihi belgelere göre genişliğine tespit etmeye çalışıyoruz.

Kürdoloji Enstitüsü Önerdim

1960'ta 27 Mayıs darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi orada valilik yapmış kimseleri ve bölge üzerinde tarihi araştırma yapanları bir toplantıya çağırdı. Kürt sorununu masaya yatırdı. Orada uzun uzadıya konuşuldu. Ben de toprak tarihi üzerinde araştırmalarım dolayısıyla oradaydım. Toprak meselesi, yarıcılık meselesi üzerinde konuştum. Aşiret toprak ağalarının o bölge sosyal hayatındaki önemini belirttim. Valiler birtakım projeler öne sürdüler. Benim ileri sürdüğüm proje, her şeyden önce Kürt kimliğini ve bölgedeki sosyal ve kültürel yapıyı araştırıp tanımanın gereği üzerineydi. İlkin sosyal, ekonomik, kültürel sorunları araştırma konusu yapmak gerektiğini söyledim. Bunun için bir Doğu Anadolu veya Kürdoloji Enstitüsü kurulmasını önerdim.

"Karanlığa Adım Atılmaz"

Ankara Üniversitesi rektörlüğüyle işbirliği yapıp bir kanun tasarısı hazırlayıp Meclis'e sunduk. Fakat Devrim Meclisi kendini feshetti. Seçimler yapılıp TBMM teşekkül edince bu kanun rafa kaldırıldı. O zaman ileri sürdüğüm teklif kanunlaşsaydı, oradaki sorunları yarım asır önce tespit etmiş ve önlemlerimizi almış olurduk. Bölge ve sorunlarını tanımak için ilkin bilimsel metotlarla incelemek gerekir" dedim ve şu tabiri kullandım: "Karanlığa adım atılmaz..." Yarım yüzyıl sorunlara, onun aydınlatılmasına ve reformlara sırtımızı çevirmişiz...

Bir kere daha okuyuversin

Halil İnalcık, Osmanlı hanedanının "Oğuz Han torunu Kayı Handan gelmediği'" tezine karşı çıkan Prof. Dr. Ahmet Akgündüz'e cevap verdi, İnalcık, gönderdiği yazılı açıklamada şu ifadelere yer verdi: "Prof. Dr. Akgündüz, "Ertuğrul Gazi'nin ne kadar küçük olursa olsun Kayı'lara mensup bir aşiretin başında bulunduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz" diyor. Benim ne dediğimi Prof. Akgündüz'ün bir kez daha dikkatle okumasını rica ederim. İkincisi Osmanlı paşası Cevdet Paşa'nın beyanları, "Osman'ın dedeleri de Türkistan'da han ve sultan olarak el-hakk asîl ve soylu bir Türk hanedanıdır" şeklindedir. Böyle bir ifadeyi tenkit için değerli meslektaşım gazetenizde çıkan söyleşimin ilk fıkrasını lütfen okuyuversin.'"

Osmanlı'nın korku filmi

- **19. yüzyılda Bulgaristan'da cadılar habis ruhlar hakkında Takvim-i Vekayi'de şu olaylar anlatılır.**

Toplumsal Tarih dergisindeki yazıda 1833'te Tırnova'da yeniçerilere yönelik cadı avı yer aldı. Amaç, kapatılan Yeniçeri Ocağı'nın halkın gözünde lanetli olduğunu göstermek.

Osmanlı devrinde, bugün Bulgaristan sınırları içinde kalan Tırnova'da, 1833 yılında 'cadı ya da Yeniçeri zombisi' avı yapıldı. Bu olay, o devrin resmi gazetesinde de yer aldı. Toplumsal Tarih Dergisi de, bu ayki sayısında, kahramanları 'kötü ruhlu Yeniçeriler' olan cadı avına yer verdi. Tırnova'daki Hollywood yapımı korku filmlerini aratmayan sahneler anlatılırken, yabancı kaynakların bu olaya bakışı da irdelendi. O tarihte bu olayları yorumlayan yabancı kaynaklar, Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da kaldırıldığına dikkat çekerek sonrasında yaşanan bu olayları ve yazılanları "Yeniçerileri halkın gözünde lanetli olarak gösterilmesi" propagandası olarak yorumlamıştı.

Üzerimize Manda Çöktü!

Toplumsal Tarih Dergisi'nin bu ayki sayısında Edhem Eldem'in "Yeniçeri Mezar Taşları Kırıldı mı?" başlıklı bir yazısı yer aldı. Yazıda, Osmanlı'nın resmi gazetesi Takvim-i Vekayi'de 6 Ekim 1833'te yer verilen cadı avı olayı da anlatıldı. Tırnova Kadısı Ahmed Şükrü Efendi, İstanbul'a gönderdiği yazıda Tırnova'ya cadılar dadandığını belirtiyor ve özetle şunları anlatıyordu: 'Tırnova'da cadılar türedi. Gün battıktan sonra evlere dadandılar. Zahireye dair un, yağ, bal gibi şeyleri birbirine katar ve bazen içlerine toprak karıştırır. Yüklüklerde bulduğu yastık, yorgan, şilte ve bohçaları didikler, açar, dağıtır, insanların üzerine yüksekten taş, toprak, çanak ve çömlek atar. Kesinlikle görünmezler. Böyle bir kaç erkek ve kadının da üzerine saldırmışlar. Bunlara soruldu: "Üzerimize sanki manda çökmüş sandık!" dediler. Bu yüzden mahalle halkı evlerini başka yana taşımışlardır. Kasaba halkı bunların cadı denilen habis ruhların eseri olduğunda ittifak etti. İslimiye kasabasında cadıcılık ile tanınmış Nikola adlı adam getirildi. Bu adamın elinde resimli bir tahta vardı. Mezarlığa gider, tahtayı parmağının üzerinde çevirir, resim hangi mezara bakarsa, cadı o mezardaki habis ruh imiş. Büyük bir kalabalık ile mezarlığa gidildi. Resimli tahtayı parmağında çevirmeye başlayınca resim, sağlıklarında Yeniçeri ocağının kanlı zorbalarından olan Tekinoğlu Ali Alemdar ile Abdi Alemdar denilen iki şakinin mezarlarına karşı durdu. Mezarlar açıldı. Cesetleri sağlıklarındaki vücutlarının iki katı olmuş, kılları ve tırnakları da üçer, dörder parmak uzamış bulundu.

Gözlerini kan bürümüş, ateş gibi korkutucu bir şekilde olduklarına mezarlıktaki bütün kalabalık şahit oldu. Bu adamlar, sağlıklarında her türlü pis çirkin işi yapmış, ırza, namusa, mala saldırmış, adam öldürmüş, ocakları kaldırıldığı zaman her nasılsa yaşlarına bakılarak cellada verilmemiş, ecelleri ile ölmüş kişilerdi. Cesetleri mezarlarından çıkarıldı. Göbeklerine birer ağaç kazık çakıldı ve yürekleri bir kazan kaynar su ile haşlandı. Fakat hiç tesir etmedi. Cadıcı,

'Bu cesetleri yakmak gerek...' dedi. Bu hususta şer'an da izin verebileceğinden, izin verildi ve iki yeniçerinin mezarlarından çıkarılan cesetleri mezarlıkta yakıldı ve Allah'a hamd olsun kasabamız da bu kötü ruhlardan kurtuldu."

"Hilafet varken laik olunamazdı"

Halil İnalcık, "İslâm'da halife, Papa gibi sırf dini bir makam değildi" dedi ve ekledi: "Halifenin aynı zamanda Müslümanlar üzerinde dinî-siyasi hâkimiyeti vardır. Halife varken, Türkiye laik bir cumhuriyet olamazdı."

- **Halifeliğin Osmanlı sultanları tarafından hangi tarihte kullanıldığı tartışılıyor, hu konuya da açıklık getirir misiniz?**

1800'lerde D'Ohsson, 7 ciltlik Osmanlı devlet ve hukukuna ait kitabında, Abbasi halifesinin sözde hilafeti, camide resmen Osmanlı Padişahı Selim'e devrettiğini ve sırtındaki peygamber hırkasını da onun omuzlarına koyduğunu yazdı. Ancak buna dair çağdaş kaynaklarda herhangi bir kayıt yok. Osmanlı hanedanı ancak 18. yüzyılda tarihî evrensel halifelik iddiasında bulundu. Yavuz Selim'in unvanları arasında önemli unvan şudur. Hâdimül Haremeyniş Şerîfeyn yani "Mekke ve Medine'nin hizmetkârı". Ancak 1258'de Hülagû Bağdat'ı alıp halifeliği ortadan kaldırdıktan sonra İslâm dünyasında sultanlar halife unvanını kullanmışlardır. Şeriatı memlekette uygulama yetkisini aldıkları için, İslâm cemaatinin imamı olarak halife unvanını kullanmaya başladılar. Hatta ilk Osmanlı sultanları bu manada halife unvanını kullanıyorlardı. Ama bu unvan bütün İslâm dünyasını kapsayan evrensel bir İslâmî makam manasında değildi.

"İlk Kanuni Kullandı"

Bütün İslâm dünyasına yönelik olarak halîfe unvanını kullanan ilk sultan Kanuni Sultan Süleyman'dır. Gerçekten Süleyman, halife-i

Rûy-i Zemin (Dünyanın halifesi) unvanını kullanmaya başladı. Fakat bunu gazada öncü sıfatına dayandırdı. İslâm memleketlerine nerede bir Hıristiyan taarruzu olursa, orayı desteklemeyi vazife bildi. Mesela Endonezya'ya Portekizliler'e karşı bir askeri heyet gönderdi. Orta Asya'da Moskoflara karşı hanlara yeniçeriler yolladı. Ruslar'ın Kazan ve Astrahanlığı'nı istilası üzerine savaş kararı aldı. 1569 Astrahan seferi bunun sonucudur. O, halifeliği İslâm'ın koruyucusu Gazi manasında kullanıyordu, halifelik tarihinde başka önemli bir gelişme 18'inci asırda oldu. Osmanlılar, Kırım'ı istilâ eden Ruslara karşı cihanşümul halifelik iddiasında bulundular. "Kırım'da yaşayan halk Müslümandır: Müslüman olmaları dolayısıyla memleketlerinde şeriatın uygulanması, kadıların tayini ancak halifenin sorumluluğundadır" dediler. İşte o zaman dünyadaki bütün Müslümanlar üzerinde tek halife oldukları iddiası resmi bir antlaşmaya girmiş oldu. Bundan sonra Osmanlı sultanları, resmen, dinî ve tarihi manada İslâm dünyasının halifeleri olduğu iddiasını benimsediler.

Osmanlı Devleti bir İslâm devleti miydi? İdeolojisi neydi?

Osmanlı hanedanı, İslâm'ı gazayı bir devlet ideolojisi olarak benimsemiştir. Osmanlı Devleti'nin bir gaziler devleti olduğu tarihi bir hakikattir. Bütün Osmanlı sultanları en sonuncusuna kadar kendi unvanları arasında, Gazi, Mücahit, unvanına önem verirler. Bugün nasıl ABD demokrasi ideolojisiyle bir emperyalizm peşindeyse, Osmanlı da en ileri gâzâ temsilciliğini, siyasî üstünlük ideolojisi olarak benimsemiştir. Osmanlı Devleti aslında kelimenin tam manasıyla şeriatçı bir islâm devleti değildi. Sultanların daima şeriatın destekleyicisi, İslâm'ın koruyucusu olduğu iddiası doğrudur. Ama Osmanlı'da şeriat kanunları yanında devlet kanunları, sultani kanunnâmeler de yürürlükteydi. Fâtih'in kanunnâmeleri (Ceza kanunnâmesi dışında) hepsi sultanın iradesine dayanan devlet kanunlarıdır.

"Profesör Karpat'a Katılmıyorum"

II. Abdülhamid zamanında İngiliz emperyalizmine karşı padişahın Panislamizm siyasetini benimsediği biliniyor. İngilizlere karşı, Hindistan'da, Orta Asya'da, Afrika'da İslâm'ı yaymak için hilafet politikasına öncelik verilmiştir. Yani siyasî amaç göz ardı edilemez.

- **Tarihçi Kemal Karpat, ancak hilafet kaldırılarak Türkiye'nin teorik olarak laik bir cumhuriyet olabileceğini söyledi? Örnek olarak da Papa'nın Roma'da olmasını ve İtalya'nın da laik olmasını gösterdi. Halife varken Türkiye laik bir cumhuriyet olabilir miydi?**

İslâm'da halife, Roma'daki Papa gibi sırf dini bir makam değildir. Halifenin aynı zamanda Müslümanlar üzerinde dinî siyasi hâkimiyeti vardır. Bu sebeple değerli dostum Karpat'a katılmıyorum. Böyle bir şey olamazdı. Nitekim Halife Abdülmecid, saltanat kaldırıldıktan sonra İstanbul'da bir sultan gibi hareket etmeye başladı. Müslüman halk Cumhurbaşkanına değil, ona yöneliyordu. Devletin başında ikilik baş gösterdi. Hâkimiyet kayıtsız ve şartsız milletindir prensibine aykırı bir takım olaylar ortaya çıktı. Sonuçta, Cumhuriyeti kurtarmak için hilafet kaldırıldı. Bence cumhuriyet tarihindeki en büyük devrim hilafetin kaldırılmasıdır. Türk halkı nazarında, devletin sırf milli iradeye dayandığı böylece bir gerçek olmuştur. Başbakan Adnan Menderes bir kez TBMM'de "Siz her şeye kadirsiniz. Hilafeti bile geri getirebilirsiniz" demiştir. Demek ki siyasi çalkantıları arasında bu dava bazıları tarafından halâ güncelleştirilebiliyor, fakat sert bir tepki görüyor.

"Vahîdeddîn İngilizlere kanmıştır"

İnalcık "Birinci Dünya Harbi sonunda İngilizlerin Arabistan'da Mekke ve Medine'yi istilâlarına karşı Vahîdeddîn, Mekke ve Medine üzerinde halife olarak hâkimiyetini iddia etti. İngilizler'e karşı

Hindistan'da "Hilafet Hareketi" güçlendi. Vahîdeddîn ve hükümeti bu siyaseti benimsedi. Hindistan'daki tepkiyi durdurmak için İngilizler, Sultan Vahîdeddîn'e "Sizin Mekke ve Medine'deki halife yetkinizi devam ettireceğiz" vaadinde bulundu. Asıl maksat, Hindistan'daki hilafet hareketine karşı Müslümanlar'ı tatmin etmekti. Kuva-yi Milliye, Ankara bunun bir İngiliz oyunu olduğunu biliyordu. Milli Mücadelede Ankara hükümeti ile İstanbul hükümeti arasındaki mücadelenin arka planında daima bu hilafet siyaseti rol oynamıştır"

Prof. Dr. İlber Ortaylı (Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü) "İnalcık söylüyorsa doğrudur" diyor

Eğer Halil İnalcık bir iddiada bulunuyorsa bunu kanıtlayacak delilleri vardır. Çünkü Osmanlı tarihinin kuruluş dönemini ondan daha iyi bilen kimse yoktur. Masa başı tarihçisi değildir. Konuyla ilgili yazılmış tüm kaynakları okumuştur. Bizans kaynaklarına dahi hâkimdir. Kendisi bu tür iddiaları ortaya atacak birisidir. Eğer o bu tür bir iddiada bulunuyorsa bizim onun üstüne söyleyecek sözümüz olamaz. Osmanlı konusunda, ne Türkiye'de, ne de dünyada ondan daha yetkin kimse yoktur.)

12. KONUŞMA

Bursa, Osman Bey heykeli açılışında okunan hitabe
20 Ekim 2009

Osman Bey, Osmanlı hanedanının ve beyliğinin kurucusu olup, onun nesli bir dünya imparatorluğu kurmuşlardır. Osman'ı tarihte ilk kez, çağdaşı olan Bizanslı tarihçi Pachymeres yazdığı kronikte Atmanes diye anmış ve onun Bizans imparatorunun bir ordusunu Yalakova'da nasıl bozguna uğratıp denize döktüğünü anlatmıştır. Aynı Bizans tarihçisi, onun bu zaferden sonra şöhretinin Anadolu'da yankılandığını kaydetmiştir. İmparatorun ordusuna karşı kazanılan bu zaferin tarihini Bizanslı tarihçi 27 Temmuz 1302 olarak kaydetmiştir. İznik'i kuşatan Osman Gazi bu zaferden sonra İznik yakınında şehrin ablukasını devam ettirmek için Draz Ali kulesini yapıp çekilmiştir. Osman, bunun arkasından akın merkezi Yenişehir'e doğru ilerleyen Bursa tekfuru ve öteki tekfurların birleşik ordusunu Dimboz-Erdoğan boğazında bozguna uğratmış ve Bursa ovasını fethetmiş, Bursa kalesinin yanında Aktimur ve Balabancık kulelerini inşa ederek şehri sürekli abluka altına almıştır. Bursa'yı bundan 23 scne sonra 1326'da oğlu Orhan teslim alacaktır. Şehri teslim eden Bizanslı komutan, Osman Gazi'nin ablukası sonucunda aç ve perişan oldukları için şehri teslim ettiklerini itiraf etmiştir. Bursa'nın gerçek fâtihi de Osman Bey'dir.

Osman Bey, çağdaş tarih kayıtlarına göre arkadaşları Alplar gibi bir Alptı. Yazıcızâde Ali onu, Alp olarak kaydeder. Osman Alp'in arkadaşları, Konur Alp, Turgut Alp, Hasan Alp ve öteki Alplar hep birlikte Bizans'a karşı savaşan deneyimli önderlerdi. Alp ve Gazi tarihlerde eşanlamlı unvanlardır. Osman Gazi ile çağdaş bir kaynak.

Garipname adlı eserde bir Alp olmak için dokuz koşul sayar. Alp bir komutandır. Atı ve kendisi zırhlıdır. Silahları kılıç, kalkan, mızraktır. Alp'in yanında savaşta kendisini devamlı kollayan bir nökeri vardır. Osman Gazi'nin nökeri Rum asıllı Köse Mihal'dir. Osman ile çağdaş olan bu kaynakta aynı zamanda Alperen dervişlerden söz edilir. Onlar da Bizans'a karşı savaşlarda Alplar yanında hareket ederlerdi. İşte Osman Gazi ile çağdaş kaynakların bize anlattıkları Osman Gazi budur. Değerli heykeltıraş Eray Okkan bu muhteşem heykeli yaparken benimle ilişki kurdu ve heykeli bu tarihi kayıtlara göre gerçek bir Alp olarak yarattı. Bir imparatorluğun atası olan Osman Gazi'nin heykeli Bursalılar için bir sevinç ve iftihar simgesidir. Bursalıları kutlarım.

13. KONUŞMA

Yalova Osmanlı Sempozyumu Açış Konuşması
27 Temmuz 2009

En eski Osmanlı rivayetleri, Orhan'ın imamı İshak Fakîh'in oğlu Yahşi Fakîh'in aktardığı rivayetlerdir. Osman'ın bağımsız bir bey durumuna gelinceye kadar ki başarılarını ve statüsündeki değişiklikleri bu rivayetler şöyle anlatır.

1. Osman'ın Gazi lider olması, gaziliği bölgedeki tekvurlara karşı açıktan savaşa başlamasıyla gerçekleşir. Rivayette Gazilik, Osman'a sözde rüyasında tanrısal bir işaretle bildirilir, dönemin kutsal kişisi tarafından yorumlanır ve kâfirlere karşı beline gaza kılıcı kuşatılır. Gaza, onun nesline dünya egemenliğini açacaktır. Bu yorum egemenliğin derviş çevreleri ve mistik tasavvufî yorumundan ibaret bir rivayettir.

Aslında bu iddia, kuşkusuz, Osmanlı hanedanının güçlü bir döneminde ortaya atılmış ve Aşıkpaşazâde gibi tarihçiler tarafından popüler bir inanç biçimine sokulmuştur. Son padişaha kadar, gazilik ideolojisi ve bunun sembolü olarak bele gaza kılıcı bağlanması ritüeli sürüp gelmiştir.

2. Başka bir iddia, gâza'da büyük başarı, Karacahisar Fethi üzerine Selçuklu sultanı Osman'ı *uc* bölgesinde *Sancak Beyliği'ne* yükseltmiş. Bunun tarihi 1288'dir

3. 1288 - 1299 döneminde bölgenin *Alpları* ve *Nökerleri* onun emri altında gazaya devam ederler, Orta-Sakarya bölgesinde Eskişehir'den Bilecik ve Yenişehir'e kadar geniş bir bölgede gaza seferleriyle otoritesini tanıtır. 1299 tarihine gelindiğinde, Osman; Germiyan, Aydın beyleri gibi bir beylik kurucusu durumuna erişmiştir. Karacahisar, her yandan gelen müslümanların gelip yerleştikleri önemli bir müslüman

şehri olmuştur. Eskişehir ılıcalarında pazaryeri de onun hükmü altındadır. Böylece, 1299'da Osman'ın bağımsız beylik iddiası ortaya atılmıştır. Buna ait rivayette ortaya atılan görüşleri yakından görelim: 1. Karacahisar şehri bir müslüman şehridir, orada bir cami, bir hatip ve bir kadı olmalıdır. Ulema, bunun için Selçuk Sultanı'ndan izin alınmasını şart sayarlar. Osman, kendisi bu otoriteye sahip olduğunu söyler. Karacahisar'ı kendi gaza kılıcıyla aldığını ileri sürer, "Allah bana gaza ile hanlık verdi" der. Bu bölgeyi ben gaza kılıcıyla aldım, sultanın izniyle değil, diye yanıtlar ve tüm Anadolu Selçuklularının son hedefi olan İznik üzerine yürür ve İstanbul'dan sonra Bizans'ın en önemli ikinci payitahtı İznik'i kuşatır; 1300 veya 1301.

Osmanlı rivayetlerinin nereden çıktığını, ne zaman hangi maksatla ortaya atıldığını sorgulamadan kabul eden çoğu tarihçiler 1299'da geçtiği iddia edilen bu gözlemi, Osman'ın istiklâli ve Osmanlı bağımsız devletinin kuruluş tarihi olarak kabullenirler. Bu rivayette söylendiği gibi, Osman'ın bağımsızlık ilânı, "*İstiklal-i Osmânî*" 1299'dır (ilkin 1909'da Efdaleddin, sonra İ. H. Uzunçarşılı).

Aşıkpaşazâde'de (14. Bâb; anlatılan ve sonra tüm Osmanlı tarihlerince tekrarlanan bu sahne, aslında II. Murat döneminde resmî bir iddia olarak ortaya çıkmış ve yerleşmiş bulunmaktadır. Bunu, rivayetteki şu nokta açıklar. Osman demiş ki: "Ve ger ol (Selçuklu Sultanı) ben âl-i Selçukiyâniyin der ise, ben hôd Gök Alp oğlıyın, derim ve ger bu vilâyete ben onlardan öndin geldim, der ise, Süleymanşâh dedem hôd andan evvel, geldi derim, der; ve ol kavim dahi razı oldular, (Osman) Kadılığı ve hitabeti Tursun Fakı'ya virdi."

Evvelâ, Osman'ın ailesinin Gökalp soyundan geldiği iddiası, 1440'a doğru Yazıcızâde'nin hanedanı Oğuz Han'a bağlayan *Tarih-i Al-i Selçuk*'unda ortaya atılan bir iddiadır. Bu iddia Timurluların Oğıuznâme şeceresini benimsemesi ve Osmanlı ailesi üzerinde üstünlük iddia etmelerine karşı ortaya atılmıştır. Yazıcızâde'de Türklerin dip-ata Büyük Hanı olan Oğuz Han "fevt olduğundan sonra onun vasiyeti mucebince Günhan tahta oturdı." Bu şecerede Günhan'ın

büyük oğlu Kayı, Osmanlıların dip-ata dedesidir. Oğuz Han, Kayı'yı tüm Türk boyları üzerine şu sözlerle Han atadı: "Vasiyyetim mucebince Gün, Han ola, Mâdâm ki Kayı soyundan Han var ola ," ötekilere hanlık değmez."

"Atasından sonra Kayı, hanlar hanı oldı, pes bu delil ve erkânca padişah-i a'zam... Pâdişâhımız Sultan Murad bin Mehemmed Han Oğuz'un kalan hanları uruğundan, belki Çingiz Hanları uruğundan dahi. Türk hanları dahı, kapusuna gelip selâm virmeye ve hizmet itmeğe lâyıkdur."

Oğuzname'deki soy kütüğünde "Gök Alp" Oğuz Han oğlıdır. Onun soyundan Süleymanşâh Ertuğrul'un babası olarak gösterilmiştir.

Görülüyor ki Aşıkpaşazâde'de Osman'ın ağzından "ben Höd Gökalp oğluyım... Süleymanşâh dedem" sözleri Yazıcızâde'nin Oğuznâmesinden gelmektedir. II. Murad döneminde Timurlulların üstünlük iddialarına karşı ortaya atılmış olan bu Oğuz-Kayı teorisi, oğuzculuk olarak hanedan tarafından kuvvetle benimsenmiş, şehzadelere ad olarak Oğuz, Korkud adları verilmeye, toplar üzerinde Kayı damgası konulmaya başlamıştır. Eserini Fâtih ve II. Bayezid döneminde yazan Aşıkpaşazâde bu resmî soy kütüğünü kitabının başına koymuştur. Osman'ın Gökalp ve Süleymanşâh'ı ataları olarak göstermesi, Selçuklu sultanları karşısında bağımsızlık iddia etmesi söz konusu olamaz.

1299 tarihini "İstiklâl-i Osmânî" tarihi olarak ilan eden Efdaleddin Bey kanıt olarak peş peşe Osmanlı tarihçilerindeki bu kayıtları sıralar.

17. yüzyılda Cihânnümâ'da Kâtip Çelebi'nin notu da, bu tarihçileri izlemekten başka bir şey yapmamıştır.

1299'da Osman Gazî'nin bağımsız hanlık iddia ettiği, birçok Osmanlı iddiaları gibi, menşe ve anlamı iyice araştırılmadan kabul edilmemesi gereken bir iddiadır. Bu gibi iddialardan başka biri de Orhan'ın *Sultanu'l-guzât* unvanıdır. Bu da, Hanedanın bağımsızlık

kanıtı olarak ele alanların yanlış anladıkları bir konudur. 1335'de son İlhanlı sultanı Abû Saîd Bahadur Han erkek evlad bırakmadan ölümünden önce hiçbir Anadolu Begi, *Sultan* unvanını kullanamazdı. Bu, Selçuklu ve İlhanlı Sultanlarının egemenlik haklarına bir tecavüz sayılırdı. Bu unvanı kullanan Eşref-oğlu'nu Geyhatu yakalayıp idam etti. Orhan, bu dönemde İlhanlı vergi defterlerinde *ucât*'ta vergi veren *uc* beylerinden biri olarak zikredilir. *Sultanu'l-Guzât*, yani Geziler Sultanı unvanı bir kaçamaktan ibarettir. Osman'dan beri Gazîlik, beyliği meşrulaştıran ideolojik bir iddia olarak, kullanılmıştır.

1909'da "İstiklâl-î Osmanî" tarihini tespite çalışan Efdaleddin, Osmanlı hanedanının, başka deneyimle Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığı tarihini tartışma konusu yapanların başında gelir. Rahmetli İ.H. Uzunçarşılı ("Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili Meseleler II(*Türk Dünyası Tarih Dergisi*), V-51 (İstanbul. 1191,3-9) ve "Gazi Orhan Bey'in Hükümdar olduğu Tarih ve İlk Sikkesi", *Belleten*; IX (1945). 207-211) makalelerinde eski rivayetleri gözden geçirmiş, kesin bir tarih tespit edememiştir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş tarihini araştırırken, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilânı tarihi gibi belli bir tarih tespitine çalışmak anlamsızdır. Karacahisar'da Osman adına hutbe okunduğu 1299 tarihi hakkında rivayetin aslını yukarıda incceledik. Türk - İslâm tarihinde devlet hanedan demektir. Bu nedenle devlet, hanedan kurucusunun adını alır. Hanedan kurucusunun bağımsız devlet sahibi sayılması koşullarını, Yazıcızade (s:35) şöyle açıklar: "Padişahların devleti ve hörmeti nöker ve il ve memleket iledür. Eğer nökcr ve il ve raiyyet olmayacak olur ise padişahlık mümkün değildir." İslâm geleneğinde, bir islâm hanedanı kurucusunun bağımsız devlet başkanı, *sultan* sayılması için iki şart aranır: camide müslümalar önünde hutbede adının sultan olarak anılması ve kendi adına gümüş sikke basılmış olması yukarıda tartıştığımız metinde Osman'a sultan unvanı kullanılmamış, sadece han yapılmıştır. Osman adına basıldığı iddia edilen sikkenin ise bir antikacının ortaya çıkardığı sahte bir para olduğu ispat

edilmiştir. Osman adına hutbe şüphelidir, sikkesi de yoktur. O zaman Yazıcızade'nin devlet teorisine dönelim.

Bu anlayışa uyarsak, Osman ne zaman nöker, *il ve raiyyet* sahibi olmuştur?

Osman'ın *nökeri*, yani kendi emri altında hareket eden oldukça güçlü bir ordusu ne zaman var olmuştur. Yani kendi hükmü altında oldukça geniş bir bölgeye ne zaman sahip olmuştur; bu bölgede kendisine vergi veren oldukça geniş bir nüfus kitlesi, yani *raiyyet*'i ne zamana rastlar.

Osman, Orta Sakarya üzerinde Lefke, Mekece limanlarını ve Karacahisar-Eskişehir'den Bilecik ve Yenişehir'e kadar oldukça geniş bir bölgeyi gerçekten 1288-1299 arasında gaza harekâtıyla hükmü altına almıştır. O zaman bölgede hayli kalabalık Rum halkı ve Türkmenler yaşamakta idi.

Batı Anadolu'da resmen sultan unvanı almamakla beraber Germiyan, Menteşe, Aydın, Saruhan ve Karesi beyleri aynı tarihlerde aynı koşulları yerine getirmiş beylerdir. Onlar, 1290-1310 döneminde birer beylik kurmuş sayılırlar, Selçuk ve İlhanlı Sultanlara vergi veren *Ucât* beyleri sayılsalar da, fiilen bağımsızdırlar.

- **Çağdaş Bizans tarihçisi Georgios Pachymeres bu beyleri sayarken Atmanes'i, yani Osman'ı da onlar arasına koyar. Bu takdirde, hutbe ve sikke şartını dikkate almasak da, 1299 yılını Osman'ı bir beylik başında bir yerel hükümdar sayabilir miyiz?**

Orta Asya Türk Devletleri tarihi incelenirse, hükümdarlık, *han, hakan* ünvanlarıyla bağımsız siyasi önderlik için esas şart, Tanrı'nın bir bağışı sayılan *kut*'a sahip olmaktır. Bu, ya kurultayın seçimi, çoğu kez rakiplere karşı kazanılmış fiili üstünlük ile belli olur. Osman'ın önemli bir savaş sonunda eş durumdaki alplar arasında seçkinleşmesi, Tanrı'nın ona *kut* bağışladığı şeklinde yorumlanır, genellikle

bir zafer akabinde toplanan Kurultayda çoğunluğun desteğini sağlamakla han seçilir, töresini kor, hanlığı töreye göre teşkilatlandırır. Uygur Türklerinde böyle bir süreçle hanlığa hak kazanan lidere "Tengride Kut bolmış" unvanıyla hükümdarlık tanınır. Biliyoruz ki, *Uc* Türkmenleri arasında eski Türk âdet ve kavramları kuvvetle yaşamakta idi. Kayda değer ki, Aşıkpaşazâde rivayetinde de Osman, bağımsızlığını han ilân etmiştir: sultan unvanını iddia etmemiştir.

Soruya başka bir yönden yaklaşalım.

Osman'dan ve onun menşe ve faaliyetlerinden söz eden çağdaş bir kaynak var mıdır? Evet vardır. Onun, bir Bizans ordusuna karşı kazandığı zaferden söz eden bu çağdaş kaynak, Bizans tarihçisi Georgios Pachymeres'dir. O, 1307'ye kadar Bizans tarihini anlatır. Pachymeres Osman'ın 27 Temmuz 1302'de İzmit körfezinde Bapheus kalesi yakınında sahilde İmparatorun gönderdiği orduyu yendiğini, Bizans kuvvetlerinin gemilere binerek Bizans'a ve bir kısmının İzmit kalesine kaçtığını anlatır. Bapheus kalesi, İznik'ten sahile gelen vadinin çıkış noktasında, hâkim tepedeki önemli kalenin adıdır. Yolu kontrol eder. Osmanlı kaynaklarında bu kale sonradan Koyunhisarı adını almıştır. Dil-ovası ve Hersek-ovası arasında İzmit körfezinin en dar yeri, eski çağlardan beri Bizans'tan İznik'e, oradan Anadolu'ya giden büyük askeri ve ticari yolu/geçit yeridir. Osmanlı, döneminde bu yola Bagdad Yolu veya caddesi denirdi ve iki kıyı arasında devamlı gidip gelen gemiler hazır beklerdi. Bu yolun Anadolu tarafında II. Bayezid vezirlerinden Hersek Ahmed Paşa kervanlar için bir cami, kervansaray ve başka tesislerle bir külliye yapmıştır. Bu külliyeden bugün cami ve su-haznesi kalmıştır. İşte savaşın vuku bulduğu yer buradadır, Osmanlı kaynaklarında Yalakova diye geçer, ova İznik civarından gelen Yalakdere'nin deltasıdır.

Pachymeres'i kullanan tarihçiler, bu Koyunhisarı'nı Yenişehir ovasında Marmaracık bataklığı yakınındaki Koyunhisar ile karıştırmıştır. Başka bir Koyunhisar da Geyve Boğazı'nda bulunmaktadır. Bapheus kalesini çok sonraları Orhan, 1337'de İzmit kuşatmasından

önce gidip zapt etmiş ve İznik-İzmit körfezi yolunu güvence altına almıştır.

1302 savaşı hakkında Pachymeres ile anonim Tevârih-i Âl-i Osman ayrıntılı bilgi vermektedirler. Bu iki kaynağın verdiği bilgiler tam tamına uyuşmaktadır. (Ayrıntılar için İznik kitabımda çıkan şu makalemi okumalarını tavsiye ederim: "İznik İçin Osman Gazi ve Bizans Mücadelesi").

Savaş nedeni, her iki kaynakta aynıdır; İznik şehrini kuşatmadan kurtarmak. İznik halkı İmparatora haber gönderip, bir yardım gelmezse teslim olmaya mecbur kalacaklarını bildirmişler, bunun üzerine İmparator II. Andronicus, Heteriarch Muzalôn kumandası altında bir ordu göndermiş. İznik'e gitmek üzere geçit bölgesine gelen ordu, burada Osman'ın ordusu ile karşılaşmıştır.

Osman daha önce haber almış ve ilkin keşif için küçük bir kuvveti bu tarafa göndermiş. Bu kuvveti Bapheus'daki Bizans muhafız askeri karşılayıp püskürtmüş. Osman 5000 kişilik asıl ordusuyla Yalakdere'den Yalakova'ya gelmiş ve sahile çıkan Bizans ordusuna baskın yapmış. Gemilere kaçmaya çalışan Bizans askerinin çoğu denizde boğulmuş. Bizans ordusunda iyi savaşçı ücretli Alan Askeri himayesinde bir kısım kuvvetler kaçıp İzmit kalesine sığınmışlar.

Pachymeres, Osman'ın bu zaferi üzerine şöhretinin Paflagonya'ya (Kastamonu bölgesi) kadar yayıldığını ve sonradan yanına oralardan savaşçıların gelip katıldığını önemle kaydeder.

Bapheus / Yalak-ova savaşının tarihî önemi şuradadır: Her şeyden önce Osman adı çağdaş bir Bizans kaynağında zikredilmiş, yani Osman önemli bir zaferin kahramanı olarak tarih sahnesine çıkmış bulunmaktadır. Bundan önce doğu ve batıda hiçbir çağdaş kaynakta Osman'ın adı geçmez.

Sâniyen, bu zaferle Osman'ı kendi yurdunda, savaş arkadaşı Alplar arasında Tanrının büyük bir zafer bağışladığı bir beg, bir hanedan kurucusu durumuna yükselmiştir. Kendisinden sonra oğlu Orhan

hiçbir karşıtlığa uğramadan beylik tahtına oturmuş, bir kelime ile Osmanlı Hanedanı gerçek olmuştur.

Hanedan kurucusu Türk Hakanları gibi Osman da "Tengri'de kut bulmuş"tur. O dönemlerdė devlet Hanedan demekti, bu yeni Türk Devleti de onun adını alarak *devlet-i Osmaniye* adıyla tarih sahnesine çıkmış bulunmaktadır.

Tarihen, 27 Temmuz 1302'de Yalak-ova zaferiyle Osmanlı Devleti'nin, çağdaş bir kaynağın tanıklığıyla gerçek anlamda kurulduğunu söyleyebiliriz.

14. KONUŞMA

T. C. Kültür Bakanlığının 2003 Sanat ve Kültür Büyük Ödülü Tevcih Edildiği Törendeki Konuşma

Sayın Başkan, sayın Bakanlar, sayın milletvekilleri, ekselanslar, sayın meslektaşlar, değerli konuklar. Çok değerli Kültür Bakanımız Prof. Hüseyin Çelik meslek hayatım hakkında iltifatkâr açıklamalarda bulundu. Kendisine gönülden müteşekkirim.

63 yıl önce bu tarihî salonda, Atatürk'ün huzuruyla DTC Fakültesi'nin açılış töreninde bir öğrenci olarak oturuyordum. Geçen 63 yıl içinde Türkiye, kültür kurumlarında, nüfusunda, ekonomisinde iki-üç kat büyüdü. İstanbul ve Ankara'da birkaç üniversite yanında yurd sathında 74 üniversite açıldı. Kendi yaşamımda ve memleketin kültür ve siyaset alanında büyük gelişmelere ve derin değişikliklere tanık oldum. İzninizle, bu 63 yıl içinde Türkiye'mizde ortaya çıkan değişiklikler üzerinde, yaşlı bir tarihçi olarak gözlemlerimi, kısaca sunmak isterim.

Atatürk, DTC Fakültesini kurmuş ve o binanın alnına "Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir" sözünü koymuştur. Ata, yerli ve yabancı seçkin bilim adamlarını topladığı bu çatı altında ve düzenlettiği kongrelerde, Türklerin en eski zamanlardan başlayarak, arkeolojik kazılar ve Çince ve Sanskritçe kaynaklardan gerçek bir Türk tarihinin ortaya çıkarılmasını amaçlıyordu. Büyük devlet kurucusunun bilimden beklediği asıl amaç ise şudur: Anavatanda İmparatorluktan kalan çeşitli etnik ve dinî cemaatlerden, Türklük bilinci ile bir

millet yapmak, Türk milletini yaratmak. Yeni kuşakları bu bilinçle yetiştirmek için de, eğitimi "Tevhîd-i Tedrisat" kanunu ile devlet kılavuzluğu altına koydu.

1919-1923'de bir var olma savaşı veren, bir ateş çemberinden çıkan Anadolu halkı, artık birleşmiş bir toplum ve bir batı devleti olarak, dünyanın egemen devletlerine eşit bir devlet ve toplum durumuna gelmeli idi. Bu hedef, tüm Türk aydınlarının özlemi olmuştur. Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi, Batı'nın teknolojisini alalım, ama kendi kültür gelenek ve değerlerimizi koruyalım, diyorlardı. İkinci Meşrutiyetle sosyolog Ziya Gökalp, Türkler için "Yeni millet ideolojisini aynı temel üzerinde kuruyordu. Gökalp 19]9-1923'de, millî mücadele döneminde Mustafa Kemal gibi düşünmeye başladı. Mustafa Kemal "Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir. Türk toplumu, yeni Türkiye, millî, demokratik bir devlet ve Batıya yönelik bir toplum olacaktır" diye hedefi gösterdi. Milli Türk devletinin kuruluşunda iki vazgeçilmez temel prensip vardır: Anadolu'da Türklük bilinciyle kenetlenmiş bölünmez bir millet olmak: ikincisi, dünyaya nizam verme tekelini hiçbir zaman bırakmayan egemen Batılı devletler ile tam eşitlik.

Avrupalı diplomatlar, Lozan'da başlangıçta bize, geri bir medeniyet düzeyinde, sömürge durumunda bir devlet muamelesi yapmak istediler. İsmet Paşa'nın görüşmelerin başında kesin çıkışı, "hayır efendiler. Yeni Türkiye Osmanlı Devleti değildir, tüm batılı devletlere eşit bir devlettir", çıkışı olmuştur. Başlangıçtan beri bu anlayış, devletimiz için asla, hiçbir koşulda, ödün vermeyeceğimiz bir hayat ve beka prensibidir. Var olma savaşı sonunda Atatürk Devrimleri, işte Batı karşısında bu iddiamızı gerçek yapmak için kaçınılmaz reformlar olarak gelmiştir. Bir ölüm-kalım, bir beka davası olarak gelmiştir. Bu prensipler, Türk devletinin temel taşıdır; ondan geri adım attığımız an Türkiye Cumhuriyeti yıkılır. Batı bunu anlamamış göründü ve görünüyor. Bugün öyle durumlara tanık oluyoruz ki, Batı

bize hâlâ 19. yüzyıl Osmanlı Devleti'ne karşı güttüğü zihniyet ile davranmaya yelteniyor.

Tarihî günler yaşıyoruz. Sizi izninizle tarihin derinliğine 1850'lere götüreceğim. İstanbul'da Osmanlı İmparatorluğunun yerini almayı değişmez bir hedef olarak benimseyen Rusya, o tarihte Osmanlı'nın tüm Ortodoks tebaasının koruyuculuğunu ilân ediyor, öbür yandan Balkanlarda kendi ajanlarıyla Hristiyanları kışkırtıyor ve sonra onları himaye iddiasıyla savaş açıyor. Batı devletleri Osmanlı ile ittifak yapıp Kırım'da Rusya'yı bozguna uğratıyor. 1856 Paris antlaşmasıyla Osmanlının ülke bütünlüğü ve bağımsızlığı Avrupaca resmen garanti altına almıyor. Osmanlı Devleti böylece Avrupa devletler hukuku çerçevesinde bir devlet durumuna geliyor. Batı bunu neden yapmıştır? İlkin, Batı, Dünya güç muvazenesinin Rusya lehine bozulmasını önlemek ister, saniyen kendi ekonomisi için bu büyük pazarı kaybetmek istemez. Rusya'ya bir bahane bırakmamak için de, Osmanlı'yı Hristiyan tebaaya hukuk eşitliği sağlaması için köklü reformlar yapmaya zorlar (*1856 İslâhat Fermanı*). Balkanlarda veya Anadolu'da Hristiyanlar arasında herhangi bir ayaklanma halinde müdahele eder, konsolos ve diplomatlarını o tarafa gönderir, milletlerarası konferanslar düzenler. Osmanlı hükümetini yeni İslâhat kanunları düzenlemeye zorlar. İşte bütün bu oyun, Avrupa diplomasisinde Çark Meselesi diye 1919'a kadar sürüp gelmiştir. Hepimizin bildiği bu tarihi tabloyu, günümüzle karşılaştırmak için hatırlatmak istedim. Avrupa'nın bugüne kadar Türk Devleti'ne karşı bu bakışı ve tutumu gerçekten değişmiş midir? Yoksa eski zihniyet ve alışkanlıklar, yeni tertipler örtüsü altında devam mı ediyor? Tarihçinin gözlemi şudur:

Batı bugün de Türkiye'yi kendi politikaları çizgisinde yürümeye zorlamak için, etnik ayrılıkçıları kışkırtarak, tıpkı Osmanlı döneminde olduğu gibi, müdahaleci, vesayetçi, baskı metotlarını başka bir kamuflaj altında, devam ettirmek peşindedir. Bugün ABD dâhil Avrupa politikası, Ermeni iddialarını açıkça desteklemiyor mu? Bir

bölüm vatandaşımıza sahip çıkarak, dışarıda onların yıkıcı organlarını himayeleri altında tutmuyor mu, on binlerce vatandaşımızın hayatına kasteden bir kişiyi hapishanesinde ziyaret için daha dün bir heyet göndermedi mi? Bütün bunları, İslâhat Fermanı zamanındaki gibi, Türkiye'nin Batı hukuku ve insan hakları standartlarına uygun hale getirilmesi için yapmak gerekliliğine bizi inandırmak istiyor, anlaşmalar imzalatıyor. Politikacılarımız, bu reformları kendimiz, kendi devletimizin çağdaşlaşması için yaptığımız savında olsunlar, gerçek acaba 1856'dakinden çok farklı mıdır? Tarihçiye göre Şark Meselesi alışkanlıkları değişmemiş görünüyor. Son kez, Kuzey Irak'ta bir Kürd devleti altyapısını kuran aynı devlet, bu tehditle barışçı bir Türkiye'yi savaşa hazırlanma ve kendi topraklarında birtakım stratejik imtiyazlar tanımaya zorlamak istemedi mi? Mustafa Kemal Türkiye'sinde böyle şeyler olmazdı, ancak Osmanlı döneminde bu şeyler olağandı. Burada huzurunuzda bir politikacı değil, bir tarihçi olarak bu gözlemi yapmaktayım. Bu satırları yüce Meclisimizin son kararından önce yazmıştım. TBMM, 1923'in egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletinindir, temel taşını bu kararla bir kez daha gerçek yapmıştır. Kore Savaşı sırasında bir Amerikan karikatürünü hatırlıyorum: Türk askeri, masasında oturan Batılı önünde emir bekleyen bir er olarak çiziliyordu; bugün de para torbalarını kucaklayıp kaçan biri gibi algılanıyor.

Şimdi yine nâçiz bir tarihçi sıfatıyla, biraz da kültür ve kimlik sorunlarımız üzerinde konuşmama müsaade buyurun. Gözlemlerim, Türkiye'nin bugün ağır bir kültür kimliği sorunu karşısında bulunduğuna beni inandırmaktadır. Açık bir gerçek şudur ki, milletimiz, kültür kimliği bakımından iki kampa ayrılmıştır. Önümüzde değer hükümleri, yaşam tarzı konuşma ve yazı dili, yayınları ve okurları, taban tabana zıt iki ayrı uzlaşmaz grup var. Bu gerçek, ekonomik koşullarla ağırlaşarak siyasi mücadelede keskin biçimde kendini göstermekte. Bu uzlaşmaz ikiliğin, radikal yıkıcı hareketlere cesaret verdiği de inkâr olunamaz. Durum, etnik bölücülüğe bulaşarak memleketin

geleceğini ciddi olarak tehdit eder bir ağırlık kazanmakta. Denecek ki, Türkiye tek parti, millî şef rejimini çoktan aşmış ileri bir toplumdur; çoğulcu bir demokraside karşıt kültürel, ekonomik, etnik, siyasal grupların varlığı ve mücadelesi doğal bir şeydir, bunu tabii karşılamak gerekir. Yine denecek ki, son seçimler, iki uçta bağnaz direnç yerine, tüm ekonomik sıkıntılara rağmen, demokrasiye inanmış, barışçı, uzlaşıcı, vatansever sağduyunun egemen olduğunu göstermiştir.

Tarihîmiz, tehlikeli bir geçitten geçiyor. Türkiye'miz uzlaşmaya, birliğe muhtaçtır. Sağda veya solda, dinî olsun siyasî olsun *dogma*, niteliği icabı, taassuba götürür, uzlaşmayı olanaksız kılar. Osmanlı bile, devlet idaresinde dogmatik değildi; örneğin şer'î baş vergisi cizyeyi Hristiyan kitlelerin geleneğine uyarak şahsî değil, hane vergisi olarak almayı yeğlemiştir. Osmanlılar devlet idaresinde, akla ve geleneğe uygun bir örfî kanunlar sistemini egemen kıldı. İdaresindeki halklarla uzlaşma aradığı içindir ki devamlı oldu.

Birbirini anlamayan, anlamak istemeyen kültür bağnazlığına her iki taraf son vermek, bir ortak görüşte uzlaşmak zorundadır. Semboller üzerinde anlamsız bir kavgayı körüklüyoruz. Esas olan ahenk ve uzlaşma içinde yaşama yollarını aramaktır. Bugün Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar, uzlaşımı bir ölüm-kalım sorunu haline getirmiştir. Yurdumuzu açıkça tehdit etme cüretini gösterenler var. Dünya, çok kırılgan bir muvazene içindedir. 19. yüzyıl Şark Meselesi döneminde olduğu gibi, Batı dünyasının, Türkiye'nin sorunlarını inatla gündemde tutmakta olduğundan habersiz kalamayız. Büyük Türkiye, yenilmez ordusuyla güçlü Türkiye gibi beyanlar, aldatıcı bir güven duygusu içinde ağır sorunlarımızı görmekten bizi alıkoymamalıdır.

Yanılmayalım, strateji bakımından dünyanın çok nazik bir yerini işgal eden Türkiye, dünya milletleri arasında yalnız bir ülkedir. Tarihten gelen dinmez bir husumetin daima hedefi olmuştur, olmaktadır. Yüzyıllar süren bir efendilik, bir dünya egemenliğinden sonra Balkanlarda, Arap memleketlerinde, Avrupa'da halâ düşmanca duygularla anılmaktadır. Ortaçağda, Kudüs'e İsa'nın mezarına yönlenen

haçlı orduları karşılarında yalnız Türkleri görmüştür. Bu tarihin bize bıraktığı alın yazısıdır. Yeniçağda yükselen Hristiyan Batı'nın kolonyalizmi, tüm küreyi sömürge haline getirdiği halde yalnız Türkler sömürge olmamış, Tuna üzerinde, Akdeniz'de, Çanakkale'de, Sakarya'da daima Avrupa'ya karşı koymuş meydan okumuştur. Batı halklarının bilinçaltında hiçbir zaman sönmeyen bir kin ve intikam ateşi yatıyor. Fransa'da, Almanya'da kitlelerin bilinçaltında belli bir Türk imgesi vardır. Mustafa Kemal Batı'yı dize getirdikten sonra dostluk elini uzatmış, Osmanlı'yı tarihe gömmüş, tam bir inançla Batı'ya dönmüş, fakat yine de o tarihi kin ve düşmanlığı yenememiştir. Bu düşmanlık o kadar derindir ki, Büyük Britanya başbakanı Gladstone 1876'da, gayz ve kinini, Türkler, ancak varlıkları yok olmakla tarihe kendilerini affettirebilirler diyecek kadar ileriye götürmüştür. Bugün sözde Ermeni davası, Batı parlamentolarında ayakta alkışlarla benimseniyorsa, bu sadece bize tarihî husumet psikozunun asla ölmediğini göstermektedir.

Batı, bugün de, 19. yüzyıl *Şark Meselesi* metotlarıyla, ülkemizi bölmek isteyen hareketleri koruması altına alıyor ve gizli açık destekliyorsa, bu tutum en ziyade bu tarihî düşmanlıkla açıklanabilir. Evet, din ve kültür bağlarıyla bağlı olduğumuz Araplar da, Türkiye'ye Batı Haçlı dünyası kadar yabancı, hatta düşmandır. Arap memleketlerinde mektep kitaplarında Türk dönemi, genç dimağlara bir baskı ve sömürü dönemi olarak anlatılmaktadır. Bugün Batı'da yayınlanan kitaplarda, az istisna ile, Türk tarihi saptırılmış, daima olumsuz ifadelerle anlatılan bir tarihtir. Fransa'da, Amerika'da Türk tarihi üzerinde herhangi bir mektep kitabını karıştırın, aynı menfi, düşmanca hurafeleri bulacaksınız. Bu duygusal, geleneksel yaklaşımı düzeltmek güçtür. Biz ancak bilimsel metotlarla belgelere dayanan tarihler yazmak, bu gerçekleri onların diliyle ve metoduyla anlatmak sureti ile yavaş da olsa, zamanla değiştirebiliriz, umudundayım.

Bizim memleketimize yaptığımız bir hizmet varsa o da, tarihimizin gerçeklerini bilimsel metotlarla, objektif ilme saygı duyanlara,

yalan ve hurafeler yerine gerçekleri anlatmak şeklinde olmuştur. Bu savaşın silâhı objektif ilmidir. Millî coşkuyu buna katmaktan kaçınmalıyız. Karşımızdakilere gerçeği, ancak bu tutumla kabul ettirebiliriz. Hurafelere karşı hurafe ile gitmemeliyiz. Osmanlı devlet yapısı, ekonomisi ve kültürünü tanıtan ufak bir kitabımız, bugün Yunanca dâhil tüm Balkan dillerine çevrilmiş, üniversitelerde standart metin olarak okutulmaktadır. Geçen yıl Beyrut'ta aynı kitap Arapçaya da çevrilmiş ve hakikatleri öğrenmek isteyen Arap okuyucular nezdinde geniş ilgi görmüştür. Batı bağnazlığı, sanat tarihi alanında bile direnmektedir. Bundan 30 yıl öncesine kadar bir Türk sanatından söz edilmiyor; Türk sanatı, Arap ve İran sanatının kopyası sayılıyordu. Suud Kemal Yetkin'in ilk Türk Sanat Tarihi Kongresini toplamasından sonra sanat tarihçilerimiz bağımsız yüksek bir Türk sanatının varlığını bilim dünyasına kabul ettirmişlerdir. Fakat halâ eski bağnazlık devam ediyor. İstanbul'da toplanan Halı Kongresinde, "Türk halıları" tabiri, batılı uzmanlarca kullanılmamış, onun yerine, Yörüklerin taklidcisi Ermeni ve Rum halıcılığını da kapsamak üzere, Anadolu halıcılığı deyimi ısrarla kabul ettirilmek istenmiştir. Kültür Bakanlığımızın kültür hareketlerini desteklemek, kültür mirasını korumak, kültür yayınları yapmakla hayatî bir sorumluluğu üstlenmiş olduğuna kuşku yoktur. Sayın Bakanımız da, bu önemli nokta üzerinde durdular. Türk tarihçileri, şimdiden siyaset, sanat ve medeniyet alanlarında gerçekleri Batılı müelliflere, üniversite ve akademilere kabul ettirmektedir.

Evet, değerli dinleyicilerim, güçlü bir kültür savaşı Türkiye'nin varlık savaşıdır. Bugünkü Türkiye ve Türkler hakkında inatla yerleşmiş hurafeleri bertaraf etmek, temelsiz ve haksız propagandaların varlığımıza yönelik sinsi saldırısını yenmek, her şeyden önce bilim ve kültür savaşındaki başarımıza bağlıdır. Kültür Bakanlığı, bu bakımdan çok anlamlı bir kitap, Türkçe ve İngilizce iki ciltlik bir Osmanlı Uygarlığı eseri yayınlamak üzeredir. Osmanlının sadece

evrensel siyasi bir kudret olmakla kalmadığı, yüksek bir medeniyet sentezi yaratmış olduğu gözler önüne serilmiş olacaktır.

Son zamanlarda kendi yurdumuzda kültür kimliğimizi, tarihimizi kirleten virüsler faaliyete geçmiştir. Yıkıcı Ermeni tezlerini desteklemek, millî övgülerimizi, Kurtuluş Savaşı'mızı "vatan, millet, Sakarya" diye alay konusu yapmak, beş yüzyıl bir Türk şehri olarak yeniden yarattığımız Türk İstanbul'unu Bizans mirası olarak "işgal" altında tuttuğumuzu savunmak, objektiflik, post-moderncilik adına moda olmuştur. Bu hasta, fakat tehlikeli akımı düşman alkışlamakta, teşvik etmektedir. Genç kuşak, bir kültür, bir yaşam bunalımı içine düşmüştür.

Bugün birey olarak gelecekten umutsuz bir gençlik karşımızdadır. 1980'den sonra baskıcı, nizama bir kültür politikasına karşı gençlik, mistisizm yahut etnik bilinçlenmeye yönelmiştir, bizim milli kültür dediğimiz resmî kültür politikasına karşı genç kuşak arasında inkârcı, menfi akımlar güç kazanmıştır. Bir bölüm genç kuşak geleneğe ve mistizme, dünya vatandaşlığını bir çıkış gibi gören bir başka gençlik de her şeyi yıkan bir postmodernizme kendini kaptırmıştır. Bir ekonomik büyüme döneminden sonra birdenbire bastıran son ekonomik kriz gençleri büsbütün umutsuzluğa itmiştir. Çoğu, gözlerini dışarıya çevirmiştir. Gençlik, ekonomik bunalım koşulları altında, 1968'lerin gençliği gibi, karamsar, isyankâr, ve tedirgin. Bugün Türk toplumunu tüm tarihi boyunca ayakta tutan, ona kendine hâs Türklük kimliğini veren temel değerler, aşınmakta, kaybolmakta. Bizi biz yapan en önemli temel taşı, Türk dili korkunç bir yozlaşma sürecindedir. Bir aydın düşüncesini ifade için ister istemez İngilizce, Fransızca kelimeleri kullanmaktan başka yol bulamamaktadır. Yarım yüzyıl önce Jean Deny, Türk dilinin herhangi bir Avrupa dilinin zenginliğine erişmiş olduğunu söylemişti. Bu dili kaybettik. Nasıl ki, İslâm kültür çevresine girdiğimizde, Hint felsefesini ifade edecek kadar zengin bir Uygur Türkçesi vardı, onu kaybetmiştik. Atatürk dilde de öyle bir Türkçe var olsun istiyordu ki, sıradan halk ve aydın birbirini anlasın, millet kültüründe birlik olsun. Bir dil ve kültür

kargaşası içindeyiz. Bugün bir aydın için şöyle bir konuşma hiç yadırganmıyor. "Yüksek bir fizibilite ile motive olmuş bir eksperin dizaynını realize edememesi hayrete düşmesine neden olabilir", diye konuşuyoruz. Evet, bunu dinleyen sıradan vatandaş gerçekten hayret ediyor. Ben bir bakanın, bir toplantıda bir saatlik konuşmasında otuz kadar İngilizce-Fransızca kelime kullandığını tespit edebildim

Bu dil yozlaşması, bir kültür yozlaşmasıdır. Bu bilinçsizlik, Türkçemize, öz kültürümüze, kendimize saygının kaybolması demektir. Türk topraklarında her tarihi dönemden yapıları, kültür mirası diye korumaya çalışırız. Hayret ediyorum, varlığımızın temeli olan dilimizin böylesine yozlaşmasına nasıl bigâne kalabiliyoruz. Teknolojide, ekonomide küreselleşmeyi anlıyoruz; fakat kültürde küreselleşme bizi bir prestij kültürün gülünç taklitçisi durumuna düşürüyor. Bir tek prestij kültürün egemenliği, dünya bahçesinin bir tek çiçek çeşidiyle yeknesaklığa düşmesi demektir. Dünya milletlerinin kültür merkezi Unesco'ya göre, her kültür kendi başına bir değerdir. Birey kültürlerin korunması ve gelişmesi için Unesco'da bir *Division of International Cultural Cooperation, Preservation and Enrichment of Cultural Identities* örgütü vücuda getirilmiştir.

Millî kültürlerin devamı, doğal çevrelerin çeşitliliği ve korunması gibi, tüm insanlık kültürünün zenginliği ve gelecek gelişim olanaklarının korunması, demektir. Kültür bakanlığımızın bu konuda duyarlılığını ve faaliyetini selâmlıyoruz. Çok şükür, kozmopolit postmoderncilere karşı, müzik, resim, dans ve tiyatroda yerel kültür öğelerini işleyen bir kültür hareketi başarıyla gündemdedir.

Batı Hümanizması ve Karteziyen felsefe, bugün dünya ortak medeniyetinin temelini oluşturmuştur. Biz bir yandan kendi yerel kültür varlıklarımızı korurken, öbür yandan bu ortak dünya medeniyeti temelinde ilerlemek, eserler vermek zorundayız. Londra ve Chicago'da müzik şaheserleri satan mağazalarda, Adnan Saygun'un Yunus Emre Oratoryo CD'lerini gördüğümde, itiraf edeyim, gözlerim yaşardı. İşte kültür küreselleşmesi bu nitelikte olmalıdır.

15. KONUŞMA

Bilkent Lale Günleri Kapanış Konuşması
28 Nisan 2007

Söze başlamadan bu şenliği, bu lale sefasını hazırlayan Tarih Bölümü'ndeki arkadaşlara, özellikle de Giselle Marien'a çok şey borçluyuz, kendilerine teşekkür ederiz. Bilkent gibi çok modern bir üniversiteye sâdâbâdın lalelerini, sefasını, heyecanını getirdiler. Cidden benim tahminimin çok üstünde bir başarı çok güzel organize edilmiş. Lale sefaları, bilirsiniz, sarayda has bahçede yahut İstanbul'un mesirelerinde, Boğaziçi'nde, Kâğıthane'de, Haliç'te düzenlenen, köşklerin bahçelerinde icra edilirdi. Burada bakıyorum laleleriniz var, önümdeki laleler solmuş biraz. Kapıdan girerken gördüm oralarda da laleler var, çok güzel. Yapılan konuşmalar, Özellikle Halmân'ın şiir ve bilgi içeren güzel konuşması, ondan sonra sizlerin misafir ettiğiniz kimselerin bu müstesna günün üzerine yaptıkları konuşmalar cidden çok değerli, çok anlamlı ve dolgun. Hakikaten bu konuşmayı düzenleyenleri tebrik ederim.

Osmanlı Devleti'nde, ondan önceki bütün Doğu devletlerinde, İran'da, Orta Asya'da, Suriye'de, Mısır'da medrese dışında eğlence yerlerinde edebiyat, şiir, musiki, türlü oyunlar; karagöz oyunu, meddahlık bu gibi güzel sanatları ilgilendiren alanlarda bir meclis, bir özel yer mevcut değil toplum içinde. Bugün tiyatrolarımız var, sinemalarımız var, konser salonlarımız var, dans salonlarımız var, filarmoni konserlerimiz var. O zaman bunların hiçbiri yoktu. Fakat insan, insandır. İnsan bu dünyadan kâm almak ister. İnsan her devirde, her yerde aynı insandır. Zevk u sefa, eğlence, musiki, şiir, oyunlar, raks bütün bunlar insanın kanında olanlar, seveceği şeylerdir. O toplumlarda da

bu ihtiyaçları karşılayan bazı kurumlar, mekânlar mevcuttur. Bunların başında sarayda has bahçe, onun yanında rical, devlet adamları, zenginlerin de konaklarında bu gibi toplantılar yapılıyor. Mecâlis, meclisler. Şöyle bir göz atarsak Osmanlı toplumunda şuarâ meclisleri var. Has bahçe, meclis-i işret dedikleri, en üst tabakada olanlar bu meclis-i işrette, birazdan bahsedeceğim. Bu gibi toplantılar insanın bu tabii hissiyatlarına cevap veren mekânlardır. Öyle yalnız Osmanlı değil. Osmanlıya has bir şey değil, hatta Osmanlıya kendisinden önceki İslâm toplumlarından öyle bir kuvvetli gelenek var. Bu gelenek eski İran'dan gelmektedir. İslâm'ın kendisinden değil ama Emevî saltanatı Suriye'de yerleştiği zaman Şam'da sarayda musiki, şiir, raks gibi bu eğlenceleri, şarap içme, şarapla keyif sürme mevcuttu. Bu adetler İran'dan intikal etmiş, hatta Emevi sultanları, bir tanesi gelinceye kadar bu işte İslâm için rezalet denilen şekilde aşırılığa kaçılmıştır. Abbasi hilafetinde de devam etti bu. Bu adetlerin çoğu eski İran şehinşâhlarının saraylarından gelen insanlar, biliyorsunuz, Abbasilerin ilk vezirleri Bermekîler Müslüman bile değildiler. O devirde yaşamış İbnü'l Mukaffa Pehlevî'den bu gibi eserleri, bu gibi şeyleri tasvir eden eserleri tercüme ediyordu ve bir akültürasyon, bir kültürleşme, yani İslam toplumlarında eski İran'ın haşmetli geleneklerini devam ettiren bir taklit, bir kültür etkileşmesi var. Bunu çok iyi biliyoruz. Bunun bir adı da işret meclisidir. Bu mecliste İslâm'ın yasakladığı şarap içilir. Bu konuda yazılan bütün eserlerde şarap bu toplantıların şahı. İdris-i Bitlisî'nin ikinci Bayezid zamanında bu has bağçedeki gelenekleri tasvir eden bir kanun, bir rehber, bir kılavuz yazmak istemişti. Bunun ismi de Kanun-i Sultanî değil, Şehinşâhî. Bu İran edebiyat ve kültürüne çok iyi vâkıf olan birisi İdris-i Bitlisi'dir. Bu gibi toplantıları ve adetleri Şehinşâh zamanında, eski İran'a götürüyor. Evet, bu toplantıların en şaşalı, en muhteşem olanları, sarayda has bağçede düzenlenirdi. Has bağçeyi tasvirden önce o zamanki sultanların saray âdetinin, ahlâkının, psikolojisinin şu tarafını belirtmek yerinde olur. Savaş o zaman, sultanların savaşa

gitmesi, yani aylarca at sırtında dağlar, taşlar, nehirler geçerek çok meşakkatli bir hayattan sonra dönüp de bir cennet bahçesinde bu meşakkatleri unutmak çok tabii, çok insani bir ihtiyaçtı. İşte bu ihtiyaç sarayda has bağçede karşılanır. Birinci Murat Kosova savaşından döndüğü zaman yanında olan Şair Ahmedî çok güzel söylüyor: sultanın ağzından o kadar cefa ve meşakkatten sonra meclis-i işret, biraz rahatlamak, eğlenmek, unutma mekânı olarak, has bağçe ayrı bir kurumdur İslâm toplumlarında. Bunun en muhteşem örnekleri Abbasiler, Emeviler zamanında bir has bağçe vardı. Has bağçedeki bu toplantı meclis-i işret, Arab hilafetinde buna "hamriyya" denilmiş. Daha sonra bu tabir Fars edebiyatında meclis-i şer olarak anılmış. Meclis-i işretin tasvirlerini biz teferruatıyla İran Şehinşâh adetlerinin, devlet felsefesinin canlılığını, doğu İran'da buluyoruz Gazneli saltanatında. Orada bu has bağçe, meclis-i işret tasvirlerini şehnamede bulursunuz. Rüstem zaferden döndüğü zaman kendisi böyle şaraplı, cennet gibi bir bahçede, sarhoş eğlenirdi. Şairleri, hanendeleri, guyendeleri, sazendeleri, dinleyip coşarak, geceleri yapılan toplantılarda, sabaha kadar süren, bazen üç gün, bir hafta, daha çok uzun sürer bu eğlence hayatı. Şehnâmede böyle tasvirler bulursunuz. Biliyorsunuz Firdevsî halk arasında dolaşarak bu gibi eski şehinşâh adetlerini toplayan bir şairdir. Şehnâmede onları nazma dökmüştür. Şehnâmeden sonra Selçuklu devrinde, Kabusnâme. Kabusnâme'de yine bu saray has bağçesi ve eğlenceleri tasvir edilir. Orada riâyet edilmesi gereken kuralları belirtir, çünkü belli kurallar vardır. O has bağçeye gelen insanlar gelişigüzel insanlar değildir. Yüksek sınıf, zarifler denilen, kültürlü, bu raksdan, bu şiirden, bu müzikten anlayan ve zevk alan zarifler, zurefâ sınıfıdır. Bu meclisin bir tasvirinde Genceli Nizami'de bulunur. Genceli Nizami'nin birçok eserinde, özellikle İskendernâmesi'nde anlatılır, İskendernâme, yanlış anlaşılan bir eserdir. İskendernâme İskender'in zaferlerini, İskender tarihini anlatan bir romandır. Hamse-i Nizamî'de, Nizamî'nin hamsesinde, mesnevilerinde de, yer yer biz bu işret meclisini, has

bağçedeki bu eğlence hayatını, şarap, sarhoşluk, eğlenme ve musikiyi buluyoruz. İskendernâme'yi okursanız, İskender bir savaştan döner. Hindistan'a bir sefer yapar, oradan döner ve ondan sonra bir has bağçede bir eğlence hayatı vardır.

"Seyr-i Sa'd-âbad'ı sen bir kerre iyd olsun da gör
[İyd biliyorsunuz, bayram demek]
Anda seyr et kim ne fırsatlar girer cânâ ele
Gör ne dil-cülar, ne meh-rûlar, ne ahûlar gele
Tıfl-ı nâzım, sevdiğim, bir iki gün sabret hele
Seyr-i Sa'd-âbad'ı sen bir kerre iyd olsun da gör
Dur zuhûr etsin hele her gûşeden bir dil-rüba
Kimi gitsin bâğâ doğru, kimi sahradan yana
Bak nedir dünyada resm-i sohbet zevk ü sefa
Seyr-i Sa'd-âbad'ı sen bir kerre iyd olsun da gör
Tıfl-ı nâzım cümle gördüm deyu aldatma beni
Görmedin bir hoşça sen dahi o dilcû gülşeni
Serv-i nazım, gel Nedim-i zâr gezdirsin seni
Seyr-i Sa'd-âbad'ı sen bir kerre iyd olsun da gör"

Çok teşekkür ediyorum.

Biliyorsunuz doksanı geçtim. Sizin bu davetinizi kabul ettim, çünkü sizi çok seviyorum ve güzel hayat, eğlence, ışık veren bir fanustur. Bir nefeste bu fanus söner, hayat söner. Bakınız bir kıta yazdım, onu size okuyacağım. Bu sadabat sefalarından sonra gelen ve Patrona Halil'in bir nefeste söndürdüğü bir dünya. Bakın o bana ne ilham etti:

Dehr-i fâniden nice can, nice cananlar geçer,
Bezm-i işretten aceb mestâne yaranlar geçer.
[Bezm-i işret, görüyorsunuz ben de yabancı değilim]
Bir nefestir canımız yâ leblerinde ber-karâr
Hey bu fanus-i sefa bir gün söner canlar geçer.

16. KONUŞMA

Devlet İstatistik Enstitüsünde Konferans
Ocak 2011

İstatistik, merkeziyetçi devletle doğmuştur. Bu tip devlet, gelir kaynaklarını, vazifelileri ve özerk cemaatleri daima kontrol etmek, el altındaki kayıtlarda bulundurmak zorundadır. Osmanlı Devleti, XIV-XVI. yüzyıllarda tipik merkeziyetçi bir devlet olarak kurulmuş ve gelişmiştir. Bu nedenle de bu gibi verileri ayrıntılarıyla ve doğru olarak bilmek, tespit etmek kaygısıyla son derece gelişmiş bir tahrir ve defter sistemi (records ve bookkeeping) yaratmıştır. Bunun için bugünkünden hayli farklı olmakla beraber bize bir sayım sistemi ve deftere kaydetme sistemi geliştirmiştir. Bu sistemin menşelerini, bir taraftan kadîm İran, oradan Abbasî hilafeti, öbür taraftan Roma-Bizans geleneğinde buluyoruz.

Osmanlı medeniyeti, milletleri koruyan, özellikle köylü kitlelerini koruyan bir rejimdi. Bugün etnik temizleme yapılan bu kıtada Osmanlılar milletleri, Arnavutları, Sırpları, Bulgarları, Yunanlıları 20. asra kadar taşımış, korumuş ve onların tekrar birer devlet olarak ortaya çıkmasını sağlamış bir rejim kurmuşlardır. Türk-Osmanlı medeni eserleri arasında istatistik faaliyetleri hakikaten o zaman Avrupa'da olmayan bir düzeyde idi. Devlet İstatistiki yani devletin nüfusu ve gelir kaynakları üzerinde pratik gayelerle yapılan istatistik faaliyetlerinin en eski misalini Çin'de buluyoruz. Avrupa'da 15. yüzyılda kapsamlı istatistik defterleri tutulmuştur. Konu uzmanı Dubaquier'nin o çağda verdiği örnekler bu gerçeği yinelemektedir. Milli merkeziyetçi devletlerin ortaya çıkmasıyla 15. yüzyılda Avrupa'da yapılan istatistik örneklerini aynı asırda Osmanlı Devleti'nde yapılan istatistik defterleriyle karşılaştırdığımızda, bu

defterlerin Avrupa'dakilerden çok daha kapsamlı ve doğru olduğunu tespit ediyoruz. Osmanlı Devleti'nde gelir kaynaklarının tespiti ve timar sahiplerine tahsis için defterler tanzimi tarihi Yıldırım Bayezid zamanına kadar iniyor. Bunların arşivimizde kalmış en eski örneği olan, 1432 tarihli Arvanid defterini 1954'de yayınladım. Defterde her köyde çıkan buğday, arpa, nohut, mercimek gibi aşara tabii aynî vergiler tespit edilmiştir. Ayrıca resimlere tabii kovan, zerzavat gibi şeyler akça üzerinden değerlendirilerek tespit edilmiştir. Bu suretle biz 1432'de Arnavutluk'un iktisadi durumu, nüfus durumu, köylünün vergi yükü hakkında oldukça tam bir tablo karşısındayız. Bu gibi defterler sayesinde devlet vergi gelirlerini tespit etmiş oluyordu. Bu tespit bir komisyon vasıtasıyla yerinde yapılmakta idi. Acaba Osmanlılar böyle kapsamlı bir sistemi, böyle tafsilatlı nüfus ve gelir defterlerini ne maksatla tanzim etmişlerdir. Evvelâ, İmparatorluk çok geniş bir coğrafyaya yayılmıştır, devlet en uzak vilâyetlerde dahi kendi gelir kaynaklarını tespit etmek ve adalet dairesinde toplamak zorundadır. Gelirin büyük kısmı buğday, arpa şeklindedir. O zamanki imkânları dolayısı ile hububatı toplayıp paraya çevirmek imkânsızdı. Onun için devlet bu gelirleri yerinde, köyde oturan sipahiye tahsis etmek suretiyle değerlendirmekte idi. Bunun için de her köyde hububat miktarını tespit etmek zorunda idi. 1402'de Osmanlı hudutları Tuna'dan Fırat'a kadar uzanmaktaydı. Bu geniş coğrafyada köy gelir kaynaklarını tespit etmek ve onları devlet görevlilerine tahsis etmek bu merkeziyetçi devlet için hayati önemdeydi. Tahrir sistemi olmasa bu gerçekleşemezdi. Osmanlılar, Bizans'ın çöküşünden sonra Anadolu ve Balkanlardaki anarşi üzerinde bu tahrir sistemi sayesinde etkin merkezî, bürokratik bir imparatorluk kurabilmiştir. Köylü halk, benzer bir rejim altında bin sene Doğu Roma İmparatorluğu idaresinde yaşadı, bu imparatorluğun anarşiye düştüğü dönemde Osmanlı gelmiş tahrir-istatistik sistemi sayesinde koruyucu, merkezi ve bürokratik bir sistemi ihya etmiştir, köylü halk yeni rejimi benimsemiştir. Tespit edilen gelir, devlet bütçesi ve yerel sipahi

ve memurlar arasında icmal defterlerinde dağıtılmış bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun uzun ömrünü ancak bu sistemle anlayabiliyoruz. Devlet gelirleri ve timar tasarruflarını merkezden kontrol ediyor ve değişiklikleri bürolarında saklı defterlerde kaydediyordu, imparatorluk görevi bu geniş coğrafyadaki gelişmeleri tespit için etkin bir bürokratik sisteme sahipti. Bizans, son döneminde bu istatistik kayıt usûllerini ihmal etmiş, yer yer feodal senyörlükler ortaya çıkmıştı. Osmanlı İmparatorluğu merkeziyetçi bürokratik sistem sayesinde Çin İmparatorluğu, Hint İmparatorluğu gibi *centralist bureaucratic* imparatorluklar arasına konmaktadır. Tahrirde, sayımdan sonra görevliler için iki defter tanzim edilirdi. Bir nüsha merkezde, öbür nüsha eyalet valisinin yanında bulunur, değişiklikler yerinde takip edilirdi. Toplum dinamik bir yapıdadır. Nüfusu azalır, köyler dağılır, yeni köyler teşekkül eder, bütün bu olayları Osmanlı merkezi bürokrasisi defterler vasıtasıyla izler ve önlem alır. Osmanlı istatistik sistemi sadece vilâyet tahrirlerinden ibaret değildir. Mesela gayrimüslim cizyesini toplamak için cizye defterleri düzenlenmiştir. Kaçaklar takip edilir ve defterlerde *nev-yafte* adıyla tespit edilir. Asıl büyük istatistikler genel vilâyet tahririyle yapılırdı. Vilayet Tahriri şöyle yapılırdı: Bir yer fethedildiği zaman oranın nüfusu ve gelir kaynaklarını tespit için bir komisyon kurulurdu, bu komisyonun başına bu işlerde ehil biri tahrir emini atanır, tahrir işine güvenilir, bilgili, rüşvet almayacak saygın bir kişi seçilirdi. Onun yanına o bölgenin dilini, âdetlerini bilen bir katip tayin edilirdi. Tahrir emîni mahalline hareket ederken kontrol için daha önce yapılmış defterleri beraberinde götürürdü. Köy köy gezerek mahalli kadı ve sipahilerin katılımıyla tahrir işine başlardı. Bir köye gittiği zaman vergiye tâbi yetişkin erkekler çağrılır. Kadı ve sipahi hazır bulunurlar. Köyün sipahisi tabii yakın bilgisi olan şahıstır, fakat bazen vergi mükellefini gizler, cezası azildir. Sipahi ve kadı, vergiden kaçmak için gelmeyenleri getirmekle görevlidirler. Aşarın tespitinde şöyle bir usül takip edilir. Buğday sekiz *çeç*, yığın olarak yığılır, sipahi bunlardan

seçip aşar hissesini alırdı. Çift sahibi, çift öküzü olan köylünün çiftliği 50-150 dönümdür (bölgesine göre). Ayrı bir kategori olarak yarım çift sahipleri (*nîm-çift*), hiç arazisi olmayanlar (*bennak*) ayrılır şahsî vergi (*çift-resmi*) buna göre alınır, mahsûlün ortalaması deftere tespit edilir ve bu ortalama daha önceki sayımda tespit edilen miktarla karşılaştırılır. Çok büyük fark varsa sebepleri araştırılır. Böylece tahrîr, bunun gibi gayet dikkatli sistematik metotlarla yapılırdı. Kısa aralıkla yapılan tahrirlerin başlıca amacı, iki tahrir arasındaki değişiklikleri tespittir.

Hiçbir tarım arazisinin boş kalmaması idarenin güttüğü amaçlardan biridir. Sahipsiz arazi açık artırma ile taliplerine, tasarruf hakkı senelik belli bir para karşılığı verilir. Her halükârda bürokrasinin gayesi, gelir kaynaklarını kapsamlı bir biçimde tespittir. Bugün istatistik ilminin hedefi, sayımda kapsamlılık ve doğruluk değil mi, Osmanlı tahrirlerinde bu maksada erişmek için azami titizlik gösterilirdi.

17. KONUŞMA

Topkapı Sarayı'nda Çağdaş Eğitim Vakfı'nın Kutup Yıldızı Gecesi'nde Yaptığı Konuşma 2009

Çok değerli konuklar.

Çağdaş Eğitim Vakfı'nın Kutup Yıldızı Gecesi adıyla düzenlediği geleceğimize ışık tutanlar Portre Fotoğraf Sergisi'nin tanıtım gecesine hoş geldiniz. Portre sahipleri adına sizi selâmlama ödevi, en yaşlı portre sahibine, bu yaşı doksanı aşmış pîr-i fâniye verildi. Anladığıma göre vakıf, bu portreler sergisi ile yurdumuzda sanat, bilim ve yayın alanlarında ad yapmış bir bölü seçkini fotolarıyla tanıtmak, kendilerini onurlandırmak amacını gütmektedir. Fotolarıyla bu sergide yer alan 46 üye adına, kendilerine şükranlarımızı sunarım. Kuşkusuz Türkiye'miz, bu sergide temsil edilmeyen daha pek çok seçkin kırk altılara sahiptir ve ileriki yıllarda onların karelerini de bu salonda görmeyi ümit ederiz.

86 yıl önce Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerini tespit eden kurtarıcı büyük önderi, Atatürk'ü, burada minnet ve saygıyla anıyoruz. O her anlamıyla yaşam, bilim ve sanatta Türkiye'nin, Türk milletinin en ileri milletler arasında yer almasını özlüyor, bu amaca erişmenin yollarını yaratmak için köklü bir değişimin temellerini atıyordu. Bugün genç Türkiye, devlet sistemi, üniversiteleri, sosyal kurumlan ile çağdaş, en ileri milletlerin yanında yer almıştır ve geleceğe tam bir güvenle bakmaktadır. Ancak bazı yabancı gözlemciler, bu güveni kuşkuya düşürecek gözlemler yapmaktadır. Onlara göre, Türkiye kültür ve etnik bakımdan çatışma içinde, parçalanmış bir toplum manzarası göstermektedir ve bu durum Türkiye'nin geleceği için son derece tehlikelidir. Ben bu karamsar tablonun aldatıcı olduğuna inanıyorum. Anadolu yarımadasında en eski çağlardan

beri, bütünleyici bir devlet idaresinde kaynaşmış ve böylece dünyanın en uzun bir imparatorluğunu kurmuş olanların çocukları, bu güçlükleri yenme potansiyeline sahiptir. Türkiye'nin bin yıllık tarihini yakından incelemiş bir tarihçi olarak inanıyorum ki, Türkiye uzun tarihinde bu çeşit tehlikeleri daima bertaraf etmiştir. Dış düşmanlar, Türkiye'nin güçlüklerini sistemli biçimde körükleye dursun, bu yurtta herkes anlayacaktır ki, ayrılık ve çatışma ancak yüzyıllar süren bir iç mücadele ve yıkım getirir.

Geçmişte olduğu gibi, Anadolu halkı ve Türk devleti, din, mezhep ve ulusalcı çekişmeler üzerinde parlak geleceğinin uzlaşma ve birleşmede olduğunu görecektir. Bu bilinci pekiştirmekte bu gece bir araya gelen 46 kutup yıldızına ve daha nice kırk altılara büyük ödev düşmektedir. Ayrılık, taassuplarla derinleşir, yeter ki ışık tutanların izinde gelecek için uzlaşma yolunu bırakmayalım.

Hepinizi derin saygılarla selamlıyorum.

18. KONUŞMA

Vakıflar Genel Müdürlüğü Ödülü Münasebetiyle Yapılan Konuşma
1998

İslâm toplumunun, dinin öngördüğü kurallar dairesinde yaşamını emniyetle sürdürebilmesi için gerekli koşulları ve kurumları devletin devamlı sağlaması mümkün değildir. Tarihte İslâm Devleti bu görevi esas itibariyle vakıf yoluyla yerine getirmiştir. Devlet, siyasetin kararsızlığı, geçici karakteri dolayısı ile İslam toplumu için gerekli sosyal hizmetleri devamlı bir dinî görev, bir hayır işi olarak vakıf kurumuna bırakmıştır. Genelde dinî görevler cami, mescit, medrese, mektep inşası ve idâmesi, fakirlerin yolcuların korunması için zaviye ve imaret tesisleri kurması, halk için hastane, tıbbî hizmetler, hatta ilâç temini, bunun gibi yüzlerce sosyal hizmet devamlı olarak ancak bu yolla sağlanabilmiştir.

İslâm devlet düzeninde bu hizmetler siyasî otoriteye bırakılmamış, hayrat denilen kurumlar, doğrudan doğruya Allah'ın gözetiminde, zamanla bozulmaz, mutlak, ebedî tarafsız bir müesseseye, vakfa bağlanmıştır. Kısacası, vakıf toplumun bekası ve refahı için en emin sosyal örgüt görevini üstlenmiştir.

Bugün devletin yüklendiği birtakım kurumları, meselâ eğitim kurumlarını Osmanlı döneminde devlet karşılamıyordu. Vakıf, toplum için zaruri bazı kamusal hizmetleri üzerine alarak geniş ölçüde uygulanmıştır. Bugün vakıflar arşiv fonları, bu zenginliği ortaya koymaktadır. Yalnız dinî ödevleri yerine getirmek için cami, mescid, medrese, mektep, imaret ve külliyeler değil, onları idâme etmek için gerekli ekonomik kurumlar, hanlar, bedestanlar, çarşılar vücuda getiriyordu. Tüm vakıf eserleri devletin nezareti altında ise

de evkaf bütünüyle tanrısal müeyyide altına konmuştur. Yani prensip olarak devlet müdahale edemez. Tüm vakfiyelerde vakfiye şartlarını değiştirene karşı, Sultan da olsa, Tanrı'nın laneti zikredilmiştir. Vakfın karşıladığı hizmetler daima dînî bir hayır hizmeti olmalıdır. Osmanlı Devleti'nde yolculara barınak sağlama maksadıyla vakıf olarak yüzlerce zaviye ve imaret tesis edilmiş, bu zaviyeler devletin sağladığı vakıflarla bir nevi devlet tesisi niteliğini kazanmıştır. 1530 tahririnde yalnız Anadolu'da 622 zaviye sayılmıştır. Suyolları için Hicaz'da ve Kudüs'teki büyük girişimler, Sultan evkafı, sultan külliyeleri devletin ne kadar önemli rol oynadığını gösterir. Bu suyolları bugün hâlâ caridir.

Şehirlerin imârı, şenlenmesi için vakfın nasıl hayatî bir rol oynadığına dair bir misal vermek isterim. Fâtih, İstanbul'u harap bir şehir olarak aldı ve şehri yeniden inşa ödevi karşısında kaldı. 1459'da vezirlerini toplayıp emretti: her biri surlar içinde bir bölgede cami, medrese, mektepten oluşan bir *imaret,* bugün yanlış bir deyimle *külliye* inşa edecek. Böylece Mahmud Paşa, Gedik Ahmed, Murad Paşa, Davut Paşa külliyeler kurdular, etrafında mahalleler oluştu, kendisi de vakf olarak Fâtih camii külliyesiyle medreseler ve etrafında saraçhane ve başka tesisler kurdu. Fâtih mahallesi ortaya çıktı. Türk-İslâm İstanbul'u işte böyle kuruldu, vakf sayesinde.

Vakfın bağımsızlığıyla beraber Osmanlı Devleti'nde her çeşit vakıf devletin gözetimi altında tutulmuştur. Dinî makam kadı, dinî formüllere göre vakfı ve şartları vakfiyede tespit eder, mahkeme siciline kaydını yapar, fakat siyasî irade bir *nâzır* tayin eder ve kadı ve nâzır vasıtasıyla şartların yerine getirilip, getirilmediğini hesaplarını devamlı kontrol eder. Zaman zaman kadıasker genel teftişler yapar.

Eğer bir vakıf, vâkıfın niyetine aykırı bir şekle döndürülmüşse veya vakfın gayesine hizmet etmiyorsa, devlet müdahale edebilir ve şerân haklı başka bir hususa tahsis edebilir. Vakıfların son dönemini üzerinde kapsamlı bir araştırma yapmış olan Profesör Nazif

Tark vakıfların ne kadar geniş suiistimallere uğradığını ayrıntılarıyla göstermiştir.

Bu arada *evlâdiyelik* vakıfları ele alalım. Bu şekil, vâkıfın vakf idaresini, mütevellîliği kendi soy sopuna tahsis etmesidir. Vakfın mütevellisi vâkıfın akrabası olduğundan, neması hayır amacından saptırılmış, aileye sürekli gelir kaynağı sağlama maksadı güdülmüş gibi yorumlanmış, bu nedenle gayr-i sahîh sayılmıştır. Fakat yakından incelenince görülür ki durum bu kadar basit değildir. Vâkıfın, vakfını muhafazada en yakın ilgili tabii kendi soyu sopudur. Mütevelli, vakıf idaresi karşılığı bir maaş alır, bu genelde gelirin onda biridir, ayrıca vakıf akarlarının kiralanmasında bir ödün alır. *Evladiyelik* vakıflar zamanla bir hayli suiistimale konu olmuştur.

Tanrı garantisi altına konmuş olsa da, insan tabiatının güvenilmezliği sonucu, vakıfların devletin veya şahısların aç gözlülüğüne konu olduğu daima görülmüştür. Tarihte devletin vakıflara el koyması, vakfiyetin neshi, devletçe bir gasp sayılmamış, ulema bazı şartlar altında neshi haklı ve meşru bulmuştur. *Nesh (*yani vakıf koşullarının kaldırılması) hareketini yalnız Osmanlılarda bulmuyoruz, *nesh* başka devletlerce de uygulanmıştır. Mısır'da Fâtımalar, Memlûkler, İran'da İlhanlılar ve Akkoyunlularca da Nesh, şer'î kaideler dairesinde alınması zarurî bir önlem olarak gösterilmiştir. Fatih döneminde Karaman eyaletinde bazı vakıfların neshi için Kadı Vildan'ın Karaman Vakıfları defterine yazdığı dîbâcede, vakıf eserinin harap durumda olduğu, maksada hizmet edemediği belirtilmiştir. Fâtih ülke ölçüsünde yaptığı *nesh* için daima bu prensipten hareket etmiş ve daha önemli saydığı başka İslâmî bir prensip, *gazayı* idame için vakıfların büyük bir kısmının timar sahiplerine dirlik olarak verilmesini emretmiştir.

Bilindiği üzere İslâm medeniyeti Ortaçağda felsefede, tıpta, astronomi ve matematikte, hatta teknolojide Batı Hristiyan dünyasına örnek olmuştur. Bir Amerikalı araştırıcı Liebesney Hristiyan dünyasının vakıf kurumunu da taklit ettiği tezini ortaya atmıştır. Liebesney'e

göre Batı dünyasında Ortaçağ'da ilk kez Fransisken tarikatı, gayrı şahsî yatırımları bir arada toplama usûlünü benimsemiş; sonraları İngiltere'de bu usûl, Fransiskenleri takliden, ticari girişim alanına uygulanmış, şahısların hisse yatırarak gayrı şahsî bir ticaret kumpanyası, bir korporasyon kurmalarına örnek olmuş. Ekonomide koporasyon sistemi, Avrupa'da kapitalist sistemin temel taşıdır. Dolayısı ile, İslâmî vakıf, Avrupa'da en önemli bir ekonomik gelişimin temelini hazırlamış oluyor.

Türkiye devleti modern bir Cumhuriyet rejimine intikal edince, vakfı, toplum için vazgeçilmez hizmetleri karşılayan bir kurum olarak benimsemiş ve devamlılığını sağlamıştır.

19. KONUŞMA

TBMM Onur Ödülü Dolayısıyla Yapılan Konuşma
TBMM Dergisi
30 Temmuz 2008

Sayın Milletvekilleri. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin değerli üyeleri.

Bu yaşlı tarihçiye bağışlamak lütfunda bulunduğunuz bu büyük ayrıcalık için, sizlere yürekten sonsuz şükran duygularını ifade etmeme izin veriniz. Oybirliğiyle onayladığınız bu ayrıcalık, şahsım için derin bir anlam taşıdığı gibi, inanıyorum ki, devletimizin geldiği bu tarihî bağlamda, tehlikeler karşısında, bir tek vücut olarak birleştiğimizin yeni bir ifadesi olarak müstesna bir anlam taşımaktadır. Tüm tahsil hayatım, muallim mekteplerinde devlet üniversitelerinde geçti. Milletimin civanmertliği sayesinde bir tarihçi olarak yetiştim. Tüm hayatımı arşivlerde, kütüphanelerde milletimin belgelere dayanan doğru bir tarihini anlatmak için harcadım. Bu benim için yerine getirilmesi gerekli bir şükran borcu idi. Bugün yüksek meclisinizin tevcihiyle ödevimi başarabilmiş olduğunun mutluluğu içindeyim. Hepinizi, her birinizi candan selâmlar, teşekkür ederim, ölçüsüz bir kıvanç ve bahtiyarlık içinde olduğumu ifade etmek isterim.

Bugün bir gerçeğe tanık olmaktadır: Türk devleti, cumhuriyet rejimi altında son seksen beş yıl içinde tekrar dünyanın hayret ve gıpta ile baktığı bir devlet ve toplum düzeyine erişmiştir. 1919'da Haçlı geleneğini asla unutmamış bir Batı, ezelî rakibi saydığı devletimizi parçalamanın mahvetmenin gururunu yaşıyordu.

Bugün 2000'lerde öyle beyanatlar yapılıyor, vatanımıza karşı komplolar öyle tezgâhlanıyor ve destekleniyor ki Batılılar bu gelenekten vazgeçmiş midir, diye sorabilmekteyiz. Üç bin yıldır peş peşe gelen çeşitli kavimlere beşiklik eden Anadolu, son kez görkemli bir

dünya imparatorluğunun merkezi olmuş, altı yüz yıl burada yerleşen kavimler sulh ve sükûn içinde yaşamıştır. Bu vatanda bin yıl önce güçlü bir Türk devleti kuruldu, vatandaşlarını tam bir tarafsızlıkla benimsedi, yeni gelenler eskiden beri yaşayanlarla ortak hoşgörülü bir yaşamla kaynaştılar, altı yıllık bir yerli kültür mirası herkesin ortak kültürü oldu, bu sayede onlar bir dünya imparatorluğu kurdular. Bugün yüzyılların yoğurduğu Anadolu halkı Türkiye Cumhuriyeti kimliğiyle ayaktadır. Bugün dünya hayretle görüyor ki Anadolu toprağı üzerinde son derece yaratıcı, girişimci, enerjik bir halk yaşamaktadır, bu koşulları sürdüren, tarihine yakışır bir siyasi rejimi aramaktadır.

Bu bağlamda bir tarihçi olarak şu gözlemi ifade etmeme müsaadelerinizi dilerim.

Türk toplumu iki yüz yıldır bir hayat-memat sorunu karşısındadır ve bu sorunu çözme çabasında bunalımdan bunalıma sürüklenmektedir; günümüzde aynı sorun, aynı bunalım karşısındayız. Sorun şudur: Avrupa, uzun mücadelelerden sonra akılcı bir devlet sistemine erişmiş, devletin menşei ve idaresi Tanrı emirlerine göre değil, vatandaşların hür iradesine, aklın ve faydanın gerektirdiği prensiplere göre düzenlenmiştir. Dogma ile akıl arasında çelişki insanlık tarihi kadar eskidir. Osmanlı-Türk devleti özellikle son asırlarında hilâfet kimliğiyle devletin dini İslâm'dır, dolayısı ile siyasi kararlar İslâm esaslarına göre ayarlanmalıdır, anlayışına bağlı kalmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Hristiyan devletlere verilecek her imtiyazı Şeyhülislâm'ın onaylaması gerekirdi. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nde Türk devletlerinin siyasi erkin üstünlüğü, İslâm öncesi, yasa prensibi 16. yüzyıla kadar yürürlükte idi. Fatih'in örfî *kanunnâme*'leri ve *yasaknâme*'lerinde dinî esaslar anılmıyordu, fetvalar yoktu; örfe yani, pratik fayda düşüncesine ve devletin çıkarına hizmet etmesi esastı. Bürokratik kararlar bu esaslara göre alınmakta idi. Sivil ve askeri bürokrasi bir anlamda laikti, sırf devletin

menfaati düşüncesiyle karar verirdi. Hatta bürokratik ulema, devletin selâmeti söz konusu olunca kökten reformlara onay vermekte idi.

Türk tarihinde devletin ve toplumun selâmeti kaygısı reformlar çağını getirdi. Bu anlayışta sivil ve askerî bürokrasi titiz bir uyanıklık göstermiştir. 19. yüzyılda devlet çöküşün eşiğine geldiğinde, sivil idarede şeriat değil, pratik rasyonel prensiplerin egemenliği öncelik kazanmıştır. Beşeri-sivil kanun rejimi hâkim olmalıydı. Böylece *nizamî* denilen sivil mahkemeler kuruldu. Bürokratların temsilcisi Şinasi:

"Bildirir haddini sultana senin kânunun" diyecek kadar ileri gitmiş anayasa prensibini açıkça ifade etmiştir. Bu gelişim, 1876'da ilk anayasa rejimini, ilk Kanun-i Esasi'yi getirmiştir. Bürokratik ulemâ, "kâfire direnmek için onun silâhını alabilirsin" hükmüyle reformları destekliyordu. Batının sivil kanunlarını benimsemek küfr sayılmıyordu. Herkes için din ve devletin selâmeti esastı. Bu anlayış, II. Meşrutiyet'te tam zafere erişti, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli, anayasa rejimi o zaman atılmış oldu. Onun arkasında sivil-askerî bürokrasi vardı.

Türklerin, din ve devlet ilişkilerinde olduğu gibi, bizzat din konusunda İslâm dünyasında farklı bir tutumu olmuştur, bu da eski Türk devlet geleneğinin bir sonucudur. Bugün, Türkiye'de İslâmiyet, Suûdî Arabistan'dan farklı biçimde anlaşılır ve uygulanır. Çünkü tüm Türk devletleri, Hanbelî mezhebini değil, liberal hoşgörülü Hanefî mezhebine bağlıdır. Hanefî mezhebi liberaldir. Şeriat'ın *maslaha* prensibiyle, İslâm toplumunun kabullendiği her şey meşrûdur. Zira temelde İslâm cema'atı bütünüyle hata yapmaz denmektedir. Reformlar döneminde bürokratik ulemâ, *Mecelle*'de muamelat, yani dünyevî sosyal hayat alanında günlük zaruretlere uyum prensibini kabullenmiştir.

Özetle, Türk devletinin gelişim çizgisinde daima toplumun, devletin selâmeti esastır, düşüncesi hâkim olmuştur. I. Dünya Savaşı sonunda, Hristiyan ve aynı zamanda liberal bir Batı, Türklere hayat hakkı tanımadığı zaman, Türk kamuoyu bir ölüm-kalım sorusu karşısında kalınca, sivil ve askerî bürokratik liderlik, ilkin açık ve

keskin biçimde radikal bir karar aldı; yaşamak esastır, yaşamanın tek koşulu Batı'yı her şey ile benimsemektir, batılılaşmak kaçınılmaz bir gerçektir, her şeyiyle Batılı olacağız kararını aldı. Bu düşünce ve karara, ilk kez Balkan felâketi üzerine ikinci Meşrutiyet'te varılmıştı, o zaman basın, genç kurmay subaylar, bu kararı kurtuluşun tek koşulu olarak benimsediler. Kuva-yi Milliye, Anadolu halkı ve aydınlar yok olma tehlikesi karşısında omuz omuza savaştılar, kazandılar, halk kurtarıcı lideri Mustafa Kemal'i, "vatanımızı, dinimizi kurtaran halâskâr Gazi" diye bağrına basıyor, kurtuluşu tam batılılaşmada bulan bürokrat aydınlar ise onu radikal batılılaşmanın önderi olarak selâmlıyordu. 1924'te CHP'nin kuruluşu üzerine Anadolu'da seçim kampanyasına çıkan Mustafa Kemal'in halk karşısında söyledikleriyle "münevverân" karşısında söyledikleri birbirini tutmuyordu. Ayrılık sürüp gitmekte idi.

1927'de radikal reformları benimseyenler Türkiye Büyük Millet Meclislerinde hâkim oldular ve radikal batılılaşma, reform kanunları millet iradesinin ifadesi olarak birbirini izledi. Tedrisat yoluyla genç nesiller '"münevverân"a katılacak ve radikal batılı devlet ve toplum gerçekleşecekti. II. Dünya Savaşı bürokratı güç durumda bıraktı.

Radikal reformları hakkıyla anlayamayan, içine sindiremeyen halk kitleleri, 1950 tepkisiyle Demokrat (Demirkırat) Partisini iktidara getirdi. Arkasından 1960'da "münevverân", askerî-sivil bürokrasi bir darbe ile tutucu iktidarı uzaklaştırdı. Böylece 1908 darbesiyle başlayan darbeler demokrasisi yaşadığımız tarihin kaçınılmaz görüntüsü olarak yerleşti. Sayın milletvekilleri lütfen bu gözlemlerimi bir siyasetçinin değil, bir tarihçinin gözlemleri olarak anlamanızı rica ederim.

Bugün "münevverân"ı, yalnız sivil-askeri bürokratlar değil, okumuş geniş halk çocukları temsil etmektedir. Yabancı gözlemciler bugün Türkiye'yi, dünya görüşü radikal biçimde ayrı, kültürce bölünmüş, hatta iki kampa ayrılmış bir toplum olarak görmektedir. Son bunalım göstermektedir ki, Türkiye var olma mücadelesinde tekrar

bir çıkmaz karşısında kalmıştır. Bu, bir siyasî çalkantı, bir partiler mücadelesi olmaktan çok başka bir şeydir. Toplumumuzu, devletimizi iki yüz yıldır derin bunalımlara sürükleyen soru tekrar karşımızdadır. Bununla beraber toplumumuzda şimdi yeni koşullar gelmiştir, bu bir gerçektir. Bu çıkmazdan nasıl çıkabiliriz?

Çıkış yollarını *Kuvva-yi Milliye* dayanışma döneminde olduğu gibi bu yüksek meclisin bulacağına kuşku yoktur, bu noktada milletimiz tam bir güven içindedir. Hiçbir zaman unutulmasın ki, İslâm çerçevesinde dahi, bin yıllık Türk devlet geleneği kurultayı, yasayı daima üstün tutmuştur. Bugün hepimiz, sağcı, solcu, İslâmcı, radikal, tüm Türk halkı çıkış yolunu uzlaşmacı, birleştirici yeni bir anayasada görmektedir.

Uzunca bir zaman tüm hukuk sisteminin temeli olarak kalması doğal olan Türk anayasası, sık sık değişmelere tâbi olduğundan, anayasa niteliğini kaybetmekte, yeni anayasalar bazı çözümler sunmakla beraber bir sürü sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu durum, Türk demokrasisinin devamlı çalkantı içinde bulunduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Bunun bir nedeni, darbe yapan grubun, doğru-yanlış, kendi tercihlerini anayasaya dikte etmesinden kaynaklanmaktadır. Belki de anayasalara yansıyan eğilimlerin bir nedeni, Türk toplumunda görülen hızlı gelişme sonucu, yeni yeni ortaya çıkan toplumsal-siyasi akımlardır. Batı demokrasilerinde anayasa rejimindeki istikrarın, Türkiye gibi hızla değişen-gelişen milletlerde görülmemesi belki doğaldır.

Anayasaların ilki, Amerikan anayasasını hazırlayan uzak görüşlü kurucu önderler, kuvvetler dengesi sisteminde devlet otoritesinin asla gözden uzak tutmamışlardır. Fakat hem devlet otoritesinin birliğini koruma, hem de bu otoritenin diktaya gitmesini önleme kaygısıyla, bir dengeleme, '"Checks and Balances" sistemini bulmuşlardır. Bu sistemde, millet adına kanun yapma otoritesi Temsilciler Meclisi'ne verilmiş, onun yanında federasyona dâhil eyaletleri temsil eden bir Senato oluşturulmuştur. Bu iki meclisten oluşan *Congress,* kanunları

onaylar, halk tarafından doğrudan seçilen President (Başkan) ise icra yetkisine sahiptir. Sistemde idare, yani kanunların uygulanması ve devlet işlerinin yürütülmesinde yetki, cumhurbaşkanına verilmiştir. *President,* devlet içinde otorite birliğini temsil eder. Onun etkinlikleri, iki meclisin oluşturduğu Kongre ve Yüksek Mahkeme tarafından denetlenir. Böylece, devlet işlerinin yürütülmesinde otoritenin keyfi olarak kullanılması tehlikesi, kuvvetlerin dağılımı ve birbirini kontrolüyle önlenmiş, fakat öbür yandan Başkan'ın temsil ettiği icrada devlet otoritesinin birliği prensibi korunmuştur. İşte modern demokraside, devlet otoritesinin birliği konusunda bulunmuş en geçerli sistem, böyle bir dengeleme mekanizması ile sağlanmıştır. Halk tarafından seçilen başkan icrada, harp ilanı gibi bazı hayati kararlar hariç, tek söz sahibi ve tek sorumludur. Böylece, devlet işlerinde dağınıklık ve kuvvetler arasında kilitlenme önlenmiştir. Buna karşı parti ayrılıklarına tâbi parlamento sisteminde, icra sürekli bir kararsızlık karşısındadır. Türk devletinde, icrada otoritenin birliği prensibi, öyle görünüyor ki, başkanlık veya Fransa'da olduğu gibi bir yarı-başkanlık sistemiyle garanti altına alınabilir; idarede karşıtlık, dağınıklık ve istikrarsızlık ve darbelere yol açan kilitlenmeler önlenebilir. Öyle sanıyorum ki, Türk demokrasisi bugün böyle bir kararsızlık içindedir.

20. SÖYLEŞİ

Popüler Bilim Dergisi ile Söyleşi

1) Bilim (ilim) bir tarife göre, gelenek ve inançlardan arınmış aklını: müşahede, deneyim ve mantık kuralları çerçevesinde vardığı sonuçları kanun şeklinde formüllendirmesidir. Doğa bilimi ile insanî-toplumsal bilim için birbirinden ayrı, bağımsız yaklaşım ve metodoloji kabul edilmiştir (Kant, Vico, Dilthey, Introduction aux Sicences Humanities).

2) Çalışma heyecanla başlar, mutlu biter. Tıpkı bir suç veya gerçek peşindeki dedektif gibi, gergin ve metodik, tüm izleri (kaynakları) bir araya getirmeye, gerçeğe (suçluya) götüren tüm yolları ve izleri araştırmaya çalışırsınız, bir kere gerçeğe erişebildiyseniz sonsuz bir sevinç ve mutluluk duyarsınız, Tanrı'nın sakladığı bir gerçeğe erişmenin sevinci, bu sevgi hiçbir sevinçle kıyaslanamaz. Biz öğrencilerimize bu araştırma heyecanını vermeye çalışırız: bilim adamı öyle yetişir; bazıları bahtsızdır, bu heyecanı duymaz, açıkgözlülük yapar, şundan bundan çalar. Batı'da da böyleleri çoktur, benim buluşlarımı kaynak göstermeden çalmışlardır.

3) Size çok önemli tarihî bir gerçeğe nasıl eriştiğimi anlatayım. Çağdaş Bizans tarihçisi G. Pachymeres Osman'ın 27 Temmuz 1302'de Yalova civarında İstanbul'dan gelen bir Bizans ordusunu nasıl denize döktüğünü anlatır. Şimdiye dek hiç birtarihçi bu önemli olayı Osmanlı kaynaklarında tespit edemedi. Aşıkpaşazâde İbn-i Kemâl ve başkaları buna ait bir kelime yazmazlar. Ama bir halk tarihi olan anonim *Tevârîh-i Âl-i Osman*'da bu savaşın ayrıntılarla tasvir edildiğini gördüm. Bizans ve Türk rivayetler

öylesine uyuyor ve birbirini tamamlıyor ki. Bunu ilk kez Girit'te bir sempozyumda bildirdim. Olay tarih için çok önemli. Bu zaferle Osman ilk kez Anadolu'da şöhret kazanıyor, bu tarih hanedanın ve devletin kuruluş tarihidir: 27 Temmuz 1302; eskiden 1299 tarihi kuruluş tarihi sanılıyordu, esası olmayan bir rivayete dayanılarak. Kutlamalar vb. hep bu tarihe göre yapılıyordu. Bu çalışmam gibi ilk dönem üzerinde birçok olayı gün yüzüne çıkarmak nasip oldu.

4) Türk bilim insanı hiçbir Batılıdan aşağı kalmaz, ancak ilk ve lise sıralarında pedagojide noksanlar, imkânsızlıklar (bir sınıfta 50-60 kişi), araç-gereç noksanı zekâların ve araştırmacının gelişmesine yardımcı değildir, bence ileri zekâlı çocuklar için ileri öğretim veren birkaç mektep açmalı: üstün zekâlıları oraya almalı. Bakınız Anadolu liseleri mezunları nasıl başarılı oluyor? Üniversitelerimize gelince, burada da bilim adamı yetişmesi için koşullar çok yetersiz, ilkin iyi bir kütüphane yok, yayınlar takip edilemez, bugün ancak bazı vakıf üniversitelerinde iyi işleyen kütüphaneye sahibiz. Kütüphane demek medeniyet, ilerleme, aydınlık ocağı demektir. Bizim milli kütüphane bile Batı'daki bir üniversite kütüphanesi seviyesinde değil. ABD'yi ileri götüren esas temel, kütüphaneleri olmuştur. Hocalık yaptığım Chicago Üniversitesinin kitaplığında dört milyon üzerinde kitap vardır. Bizim en önemli üniversitelerimiz bile parasızlıktan kitap alamaz. Bu gibi üniversitelerde nasıl bilimsel araştırma bekleyebilirsiniz? Gençlerimiz, imkân verilince Batılı meslektaşlarına yetişir, geçer. Bizde tezler yazılır, unvanlar alınır, Prof.Dr olunca, çoğu kez imkânsızlıktan, bilim, araştırma duraklar. Bir kelime ile bilim insanı yetiştirmek istiyorsanız, modern, iyi işler kütüphaneler kurun.

5) Son 20-30 yılda Türkiye'de iş hayatının gelişmesi sonucu, Batı'da ileri tahsil gören uzman kişiler yurda döner oldular, ben yurdumuzda son gelişmeleri buna bağlıyorum. Özellikle, vakıf

üniversiteleri, holdingler beyin göçünü yurda geri çevirmiştir, hayat standardına göre maaş, laboratuvar ve kütüphanelerin modernleşmesi, Batı'da okumuş veya ilerlemiş birçok bilim adamını yurda çekecektir. ABD'yi güçlü kılan bu gibi imkânlarla dünyanın her tarafından en iyi araştırıcıları kendi üniversitelerine çekmesidir. Ben Bilkent Üniversitesinde 15 yıldır MA ve PhD derecesinde öğrenci yetiştirdim, büyük bölümü MA yapınca Amerika'ya gitmeye can atıyor, şimdiden gidenlerin sayısı 15'e yaklaştı. Onlardan ikisi şimdiden Amerikan üniversitelerinde iş buldu, kaldı; üçü bizim üniversitelere Dr. pâyesiyle döndü.

6) Üniversitede paye alan herkes bilim insanı olamaz; beklemeyin, zorlayamazsınız; araştırma heyecanını duyan, metodik araştırma zevkini almış birkaç üstün zekâ ayrıcalıklı bir düzeye erişecek, gerçek bilim insanı olacaktır; Prof.Dr. olunca çoğu insan idare ve otoritenin çekiciliğine kapılır, bu bir mizaç sorunudur. Bilim insanı nâdir koşullarda nâdir yetişen bir çiçektir.

7) Bilim insanı ilmi, kültürü ve sonunda yaptığı etkiyle toplumu, medeniyeti değişme yoluna sokar. Bilinmeze doğru yolculuğa çıkan bir takım farz edin. Yol boyunca yolları en iyi seçen biri, grubun önderi olur, zekâsı, gözlem gücü, özverisi onu önder yapar. Toplum da ilerlemek için bu tür insanlara muhtaçtır. Günümüzde bir zekâyı, Alman *Brown*'u Amerikalılar Ruslardan kaçırıp götürdüler. ABD, çağ açan gelişmeleri ona borçludur. Ama insanlığı yok olma noktasına götüren bilimsel (nükleer) teknoloji karşısında, toplum bilim ve etikte aynı kıratta, insanlığa yol gösteren bilim adamlarına, filozof ve düşünürlere insanlığın ihtiyacı var. Teknoloji, insanı kale almadan kendi yönünde hızla ilerliyor, insan yedi bin yıldır medeniyet dediğimiz sanal, yapay bir çevre içinde yaşıyor; bir sosyolog Prof. Patai bana sordu, en mutlu insan kimdir diye; yanıtı kendisi verdi; Afrika ortasında veya Amazon'da yaşayan "ilkeller". Yüzbinlerce yıl koşmaya alışmış bir "maymun" bugün hiç koşmuyor, eve otosuyla

geliyor, merdivenleri çıkmıyor, asansöre biniyor, ycmeği zengin yağlı şeyler, içtiği alkollü içkiler, bir de sigara dumanını ciğerlerine gönderip keyif alıyor. Teknoloji, şehir, tabii insanı, yapay, dejenere bir mahluk haline sokmakta. Tanrı insanı belli bir biçimde yaratmış, hayvanlar arasında sade ona akıl vermiş, ormanda yırtıcılar karşısında var olabilsin diye, biz o akılla iştahlarımızı sonuna kadar tatmin için türlü oyunlar çıkarıyoruz. Sorunuza yanıtım: Bilim ve teknoloji, insan gerçeğini anlamaya çalışmalı ve o gerçeğe göre kişi ve toplumun ahenkli yaşamını düzenlemelidir. Beşerî bilimlere, psikoloji, tarih ve sosyolojiye gereken önemi vermeli. Son yarım yüzyılda tüm dünyada insanın dine dönmesine hayret etmemeli.

8) 60 yıldır arşiv ve kütüphanelerde özveriyle gece gündüz çalışıyorum. Yaşım 91'e geldi, hala günde 4-6 saat masa başındayım. Chicago'dan Bilkent'e gelmekle iyi ettim; mutluyum, çünkü burada araştırmalarıma aralıksız devam edebiliyorum: modern tıp yaşımı uzattı (bakınız, teknolojiye bu noktada minnettarım, bacağımdan damar alıp kalbimi tamir ettiler). Sordunuz söyleyeyim: Osmanlı Devleti aslında Yakın-Doğu'nun 4-5000 yıllık devlet sistemini ve hikmetini temsil eden bir imparatorluktu, devletin temeli adaletti, yani hangi cins ve inançta olursa olsun insanı himaye etme anlamında adalet. İşte Osmanlı Devleti'ni 600 yıl ayakta tutan sihirli değnek. İslâm dini bu prensibi takviye ediyordu. Prensip, aslında Sümer'e, Hamurabi'ye, eski İran İmparatorluğu'na, Hint medeniyetine kadar inen etik felsefeye dayanıyordu, evrensel bir prensipti. Osmanlı bunu, Göktürklerin *töre*, kanun egemenliği prensibiyle birleştirdi. İmparatorluk (Lâtin batıdan gelen bu terimi yabancı bulanlar *Devlet-i Aliyye*'yi tercih ederler), bu devlet geleneği üzerine kurulmuştu. İmparatorluk, ekonomi bakımından *intensive*, yani yoğun biçimde doğayı işleme sistemine (Batı'da geliştirilen sistem) dayanmıyor, geleneksel, duragan bir sisteme dayanıyordu; yani zenginlik fetihle,

yeni topraklar ilhak etme ve geliri bu biçimde artırma yoluyla sağlanıyordu. Fetih, modern bir ideolojiye dayanmıyordu. İşte yeni ufuklara yönelen bir Avrupa karşısında *Devlet-i Aliyye*'nin kısır döngüsü bundan kaynaklanmıştır. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Batı sistemi, modern medeniyeti yaratırken Osmanlı yerinde sayıyordu. Moralite bakımından Batı, tüm insanların hür ve eşit doğduğu prensibiyle, Osmanlı adaleti ve mutlak egemenliği biçimindeki devlet felsefesini aşmıştı. Osmanlı'yı böyle anlamak lâzım. Tarihe temel katkılarımı sordunuz. Evet her şeyden önce Doğu-Batı çatışmasını bu tarihi çelişki üzerinde gördüm (*Kutadgu Bilig, Economic and Social History, Adaletnâmeler*, vb. yazılarım). *Devlet-i Aliyye* ortadan kalkacaktı ve kalktı, biz Türkler kesinlikle, Batı hayat felsefesini, hukuk ve teknolojisini izlemezsek bağımlı, aşağılanmış bir toplum olarak kalacağımıza inandık (Atanın çeşitli söylevleri). Ama Çanakkale, teknoloji ile imanın karşılaştığı boğazdır. Her şeye rağmen Batı dünyası daima bizi, *Devlet-i Aliyye* Türkleri olarak aşağılamak, bağımlı tutmak istemektedir (AB müzakere sürecinde aynı zihniyet ve tutumu görüyoruz). Batı altı yüzyıl süren ideolojik savaşa hiçbir zaman son vermek niyetinde değil. Benim tarihçi olarak kısaca katkım, Batı'nın tarihimize duygusal yaklaşımını tenkit etmek, gelişmeleri toplumsal sistem karşılaştırmaları çerçevesinde açıklamak şeklinde oldu. Geleneksel Osmanlı devlet ve toplum sistemini belgelerin ışığı altında açıklamaya çalıştım, Batıda insaflı, objektif düşünceli bilim mensupları bu yaklaşımı anladılar, takdir ettiler: Bernard Lewis'e bir Osmanlı-Türk tarihi yazmasını teklif ettikleri zaman bana geldi, bu kitabı sen yazabilirsin, dedi. Bir mevsimde *The Ottoman Empire: The Classical Age 1300-1600,* Londra 1973 adlı kitabı yazdım. Bu kitap genel okuyucu için Osmanlı devlet ve toplum hayatını çizen geniş bir tablodur. Kitap, kolay okunduğu ve yeni bir yaklaşımı temsil ettiği için olacak, hayli popüler bir kitap oldu. İngilizce dört kez basıldı,

tüm Balkan dillerine (Romence, Yunanca, Sırpça, Hırvatça, Makedonca, Arnavutça, Bulgarca) çevrildi, üniversitelerde ders kitabı oldu. Türkçe çevirisi, talihsiz denemelerden sonra ilk kez 2003'te basıldı (Yapı Kredi yayınları, 2007'de 7. baskısını yaptı). Kitap Arapça'ya çevrildi (Beyrut: Dârul Madanul Islâmî, 2002). Nihayet Londra'da son baskısı *Medeniyetler Serisi*'nde çıktı. Osmanlı devlet ve toplumunun tarihi tablosunu kısaca özetleyen bu küçük kitabın popüler olmasının bir nedenini, Balkanlarda ve Batı'da Avrupa'nın önyargılarından azade bir tablo çizmiş olmasında buluyorum. Benim katkım bu küçük kitaptan ibaret değildir. Onun arkasında, sayısı 20'yi aşan kitap ve 300'ü aşkın bilimsel makale vardır. Batı'da İslâm dünyası tarih ve kültürü üzerinde en saygın bir yapıt, *Encyclopaedia of Islam*, Osmanlı hakkında hemen hemen tüm konuları İnalcık'a havale etti (40'ı aşkın makale: Mehmed I, Mehmed II, Murad II, Selim, İstanbul, Ghulâm, Timar, Wazir, Rumili, hawale, ve başkaları). Son on sene içinde Leiden'de ünlü I.J. Brill oryantalist yayıncı firması, benimle beraber S. Faroqhi'nin idaresinde *The Ottoman Ernpire and Its Heritage* adı altında bir seri kitap çıkarmakta. Bu seride şimdiye dek 35 cilt yayımlandı, Batı'da hızla genişleyen Osmanlı araştırmaları bu seri ile önemli bir yayın mahreci bulmuştur. Araştırmalarımı bilinçle, Osmanlı devlet anlayışı, kurumları, ekonomisi ve sosyolojisi üzerinde yoğunlaştırdım, çünkü harbü darp üzerinde Hammer 10 cilt, Jorga 5 cilt. Zeinkeisen 7 cilt yazdılar; gerçek Osmanlı, ancak seçtiğim konularda araştırmalar sayesinde anlaşılabilirdi. 150 milyon üzerinde belgeyi saklayan Osmanlı devlet arşivi, kadıların hukukî ve toplumsal hayatı yansıtan binlerce mahkeme sicili seçmiş olduğum konularda bana ve yeni yetişen Türk tarihçilerine muazzam bir belge hazinesi sunmakta idi. Bu arşivden ilkin 1909'larda Ahmed Refik ve arkadaşları faydalandılar. Fakat sosyal ve ekonomi tarihi bakımından bu arşivleri kullanarak çığır açan yorulmaz büyük

araştırıcı Ö.L. Barkan'dır. Barkan ile dostluğumuz 1940'lara gider. 1950'de arşivde II. Murad dönemine ait bir tımar defteri (Arvanid Sancağı) dikkatimi çekti; bir yıl yoğun bir çalışma ile onu yayınladım (Türk Tarih Kurumu, 1954). İlk dönem üzerinde bir iki belge yayınlayarak şöhret kazanan oryantalistler, bu yayını görünce hayli etkilendiler. Aynı tarihlerde, Fâtih dönemine kadar giden Bursa kadı sicilleri üzerinde yoğunlaştım. Mahkeme sicilleri yalnız Osmanlı hukuku bakımından değil, toplum hayatı ve sorunları üzerinde çok zengin bir kaynaktır. *Fâtih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar* adlı kitap (TTK, 1954) yeni bulunmuş bir *gazavatnâme*'ye dayanıyor ve II. Murad ve Fâtih dönemleri üzerinde ayrıntılı bir tablo veriyor.

Unesco, yeni bir dünya tarihi yazmaya karar verdiği zaman, 1500-1800 dönemini kapsayan V. cildinin editörlüğünü, tanınmış İngiliz tarihçisi Burke ile bana verdi. Eserin maketini çizdik, yazarları belirledik, gelen yazıları inceledik ve nihayet V. cilt çıktı (Londra: Routledge. 1999). Bu ciltte, Osmanlı bölümünü Prof. G. Öney ve Prof. Sevim Tekeli ile beraber yazdık. *Unesco* bize bu hizmet dolayısı ile takdirlerini bildirdi.

Başka uluslararası bir hizmet, *Cambridge University Press* tarafından çıkarılan genel İslâm tarihinde Osmanlı bölümünün (Kanunî'ye kadar) yazılmasıdır. Araştırmalarımın uluslararası kurumlarca tanınmış olmasının bir işareti olarak, şimdiye kadar beş akademi (Türk, Sırp, ABD, İngiltere, Arnavutluk) tarafından üye seçilmiş olmamı, yerli ve yabancı on bir üniversiteden fahri doktor (doctor honoris causa) unvanı verilmiş olmasını zikretmeden geçemeyeceğim. Bir Türk olarak bundan derin bir kıvanç duymaktayım. Çeşitli Türk, Amerikan, İngiliz dergilerinde yayın kurullarında üye bulunuyorum. Leiden'de çıkan *Archivum Ottomanicum* adlı derginin (Halası Kun ile birlikte) ve *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*'nin kurucuları arasındayım.

Türk bilim hayatına katkılarım arasında, tertip ettiğim sempozyum ve kongreler içinde özellikle *International Congress of Social and Economic History of Turkey*'i, zikretmeliyim. 1977'de ilkini, İhsan Doğramacı'nın rektörlüğü sırasında Hacettepe Üniversitesi'nde rahmetli Osman Okyar ile bu kongreyi tertip ettik. Ondan sonra her üç yılda bir Amerika ve Avrupa'da on kere toplandı. Her toplantıda bu alanda çalışan yüze yakın Osmanlı uzmanı bir araya gelmekte. Kongrelerin zabıtları ciltler halinde basılıyor. Son kongremiz iki yıl önce Venedik'te üniversitede toplandı. G. Renda ile editörü olduğum Osmanlı İmparatorluğu'nun 700. yıldönümü dolayısı ile Kültür Bakanlığı'nın çıkardığı iki cilt *Osmanlı Uygarlığı* (Ankara: 2004, Uluslararası kitap fuarında ödüllü). Osmanlı'nın unutulan zengin medenî hayatını dünyaya tanıtmakta. F. Braudel'in yürüttüğü Fransız *Annales* ekolü, toplum ve devleti, yaşam koşullarını, bir bütün olarak ele alan, *total history* kavramını en güçlü biçimde temsil eden yeni tarih anlayışını temsil eder. Ben, 1950'de Paris'te *Tarihî İlîmler Kongresi*'nin ilk kez Braudel'in tarih görüşü ile tanıştım; *Annales* ekolü, Türkiye'de Barkan ile başlattığımız sosyal ve ekonomik yeni tarih araştırmalarımız için bir çerçeve oluşturdu, diyebilirim. Ekonomik-toplumsal tarih, benim asıl araştırma alanımı oluşturur. Bu konuda 1994'de dört uzman arkadaşımla birlikte *An Economic and Social History of the Ottoman Empire* (Cambridge University Press, 1994, sonra 1996'da iki cilt halinde çıktı. I. cildi H. İnalcık'a ait. Türkçe tam çevirisi H. Berktay: Eren Yayınevi) çıkardık. Araştırmalarımı özetleyen bu ana eser, Yunanca ve Arapçaya tercüme edilmiştir. Batı üniversitelerinde bir müracaat eseri olarak kütüphanelerde *reserve* kitapları arasında yerini almış bulunmaktadır.

Özetle, tüm çalışmalarım, Batı'da bağnaz bir yaklaşımla çarptırılmış bir tarihin gerçeklerine, özellikle ihmal edilmiş kültür, toplum ve devlet hayatına ait yönlerine öncelik vererek, konuyu herkesin kabul edebileceği bir bilim objektifliğiyle sergilemek amacına yöneliktir. Araştırmalarımın son kez (2005'e kadar) genel bir bibliyografisini

Prof.Dr.M. Şakiroğlu hazırladı (bkz. *Tarihçilerin Kutbu,* 6. baskı. s. 527-564).

9) Bağnaz, çarptırılmış bir tarihin belgelerle doğru bir tanıtımını yapmış, bu yolda örgütler kurmuş bir tarihçi olarak anılabilirsem, bu dünyadan mutlu ayrılabilirim. Ama işimin bitmediğini göreceksiniz.

10) Yukarıda noksanlarımıza dokundum. Hızlı bir kalkınma dönemindeyiz, bekleyemeyiz. Gençleri, nerede olursa olsun en ileri bilim kurumlarına gönderin, rahmetli Prof. Mümtaz Turhan bir memleketin kültür devrimi, kalkınması bir avuç çok iyi yetişmiş, imanlı uzmana bağlıdır, derdi (ben 1990'larda Chicago'da iken Çin'den Amerikan üniversitelerine gelen öğrenci sayısı on beş bini geçiyordu. Çin bugün Amerika ile rekabet halinde). Bir uçak seyahatinde yanımda oturan Güney Koreli'ye yurdunun başarılarının sırrı nedir, diye sordum. "çok iyi öğrenci seçen yüz üniversitemiz" yanıtını verdi.

11) *Popüler Bilim* dergisi bu değerde gençlerin yetişmesini teşvik eden bir organ olarak memleketimizin gelişim atılımlarına hizmet eden en önemli kurumlardan biridir kanısındayım.

21. SÖYLEŞİ

Kürt Sorunu Hakkında
Milliyet

Avrupa'nın genel Kürt davasına sempati ile bakmasını, 19. yüzyılda Osmanlı düşmanlığının bir devamı olarak görebiliriz. Türkiye, son zamanlarda bir rahibe ve bir Ermeni gazeteciye saldırı talihsizliğine uğramış ve Batı'daki düşmanlarımızın eline yanlış bir koz vermiştir. Türkiye'nin ittifak halinde üç saldırgan düşmanı vardır: Yunan, Ermeni ve ayrılıkçı Kürt cephesidir.

AB, daima Yunan-Kıbrıs ortaklarının dümen suyunda, Türkiye'yi içeriden zayıflatmak, son kertede parçalamak siyaseti güder görünmekte. Bizim zaruretlerimizi görmezlikten gelip ABD ile beraber iç tarihî yapımızı çökertme çabasında. Batı'nın bu olumsuz yaklaşımında kamuoyunda yer etmiş iki tarihî faktör rol oynamakta. Biri, bin sene Avrupa Türkleri Avrupa için bir tehdit görmüş, Haçlı saldırılarını politikasının temeli yapmıştır. Avrupa kamuoyunda özellikle idealistler arasında hâkim ikinci faktör, Fransız Devrimi'nin ortaya attığı milletlerin self-determination'a olan inançtır.

Avrupa Birliği'nin son raporu, hayatî sorunlarımızı anlayışla karşılamaktan uzak kışkırtma doğrultusundadır. Çünkü AB'nin Türkiye politikasında Yunan-Kıbrıs ağır basmaktadır. Türkiye doğuda hayatî sorunlarla uğraşırken Ege'de sözde dostumuz hemen harekete geçmiş, daima desteklediği Kürt dostlarına yakınlığını göstermiştir.

AB, Kıbrıs'a limanlar açılmazsa birlik müzakerelerini dondurma tehdidinde bulunmaktadır. Güney-Doğu'da *istikrar* isteğinin ne anlama geldiğini, geçmişteki misallerden iyi anlıyoruz. Azınlıklar ve öz vatandaşlarımız Alevileri kışkırtıcı bir dille sözde himayesi altında

göstermektedir. Türkiye'ye karşı hayatî tehditler ortada iken, ordu siyasete karışıyor terânesini yineliyor. Patrik hazretlerinin Lozan Antlaşması ile tespit edilen statüsünü birtakım oldu-bittilerle değiştirme çabalarına göz yummamalıyız. İstanbul dünya Ortodokslarının başına merkez olamaz. Ama ABD ve AB bu doğrultuda ellerinden geleni yapmakta. Avrupa'ya, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı olmadığını geniş bir yayın hamlesiyle, ziyaret ve buluşmalarla anlatma çabamıza hız vermeliyiz. İçeride Atatürk'ün modern Türkiye'nin temel yapısına aykırı akımlara yol vermemeliyiz. Batı'da Türkiye imgesini, diplomatlarımız, sanat ve bilim adamlarımız bilinçli bir çaba ile düzeltmeye, yüceltmeye çalışmalı.

Barzani-Talabani

Son 5 Kasım zirvesi şunu bir kere daha açıkça gösterdi ki, ABD, sözde strateji müttefikini değil, Kuzey Irak'ta yarattığı Kürt devlet yapısını himaye etmeyi her şeyin üstünde tutmaktadır. Gerçek: Barzanî, Türkiye'yi tehdit etmekte, açıkça tehditler savurmakta. Bu ölçüsüz tehditlerin gayesi, Güney-Doğu vilâyetlerimiz halkını kışkırtmak, güç propagandası yapmak, yeni bir Öcalan gibi kahramanlık satmaktır. Amerikan himayesi onu bu tutumunda, cüretli propagandasında fiilen desteklemektedir.

Şunu açıkça söylemeliyiz: Barzani, Talabani ve PKK ABD himayesinde aynı hedef için birlikte çalışmaktadır. PKK ile Kürt sorunumuz son bulmaz. ABD, Kuzey Irak'a müdahalemizin kesinlikle karşısındadır. Talabani ve Barzani'yi kanatları altına almıştır. PKK ötesinde herhangi bir ilerleme girişimimize kesinlikle karşı olduğunu 5 Kasım'da göstermiştir. Bu durum karşısında devletimiz, bir sınır operasyonu ile sorunu çözeceğini sanmamalı, sözde müttefiklerimiz ABD ve AB üzerinden bu doğrultuda açık, kesin bir hareket tarzı istemeliyiz. 5 Kasım zirvesi bir hayal kırıklığı ve medyanın tespit ettiği gibi yeni bir oyalama taktiğidir.

Çekilme gibi görünen hareket yine düşmanın bir taktiğidir. Kış geliyor, Barzanî, PKK yandaşlarını şehirlerde barındırmak için sözde bir gerileme yapmakta. Mehmetçiği bu karlı dağlarda boş mağaralara göndermek, tarafımızdan yanlış bir taktik olur. Gerçek, kalıcı bir sonuç alamayız.

DTP'nin sözde özerklik önerisi Barzani-Talabani'yi destekleyen bir taktiktir. Doğu'da özerk bir Kürt eyaleti bölgenin Barzani'nin Kürt idaresine iltihakını kolaylaştırır. 19. yüzyılda Kuzey Bulgaristan'a özerk bir idare tanıdık. Prens Aleksandr, bizim Meriç vadisinde Türklerle meskûn Rumeli-i Şarkî vilâyetimizi gelip işgal etti ve biz bir şey yapamadık.

Amerikan himayesinde Irak cumhurbaşkanlığı koltuğuna geçen Talabani, Irak'ın bütünlüğü adına Türkiye'ye karşı çıkmaktadır. Gerekince Amerika'ya gitmekte, orada yerleştirdiği oğlu Kubad Talabani ağzıyla Türkiye'yi açıkça tehdit etmekte. Kubad yakınlarda, küstahça Türkiye şehirlerini ateşe veririz tehdidinde bulunmuştur.

Geniş çapta bir harekete girişirsek, Talabani Amerikan desteğiyle tüm Irak'ı karşımıza çıkarabilir. Arap dünyasını aleyhimize çevirmek için faaliyettedir. İki yıl önce Suriye'yi Hatay için tahrik etmiştir. Günümüzde Kuzey Suriye'de Amanos dağlarında PKK saldırılarını bu çerçevede yorumlamak gerekir.

Türkiye Kürt Halkı

Son yıllarda yüzbinlerce Kürt'ün kendi tarihî yurtlarında ayrılıp Türkiye'nin her tarafına yayılmış olması son derece önemli bir tarihî gelişmedir. Genelde Türkiye'nin doğu şehirleri boşalmaktadır. Zira yurdumuzda zengin Batı vilayetlerimizle, Doğu vilâyetlerimiz arasında ekonomik denge bozulmuştur. Bu gelişimin Kürt sorunu bakımından olumlu yanı şudur: Batı'ya göçen Kürtler zamanla gerçek bir kültürel gelişme ile entegre olacaklardır. Türk-Kürt sosyal ve kültürel kaynaşması kendiliğinden gerçekleşecektir. Ancak bu

vatandaşlarımıza yakınlık göstermek, onları kendi mahalle ve tarikat bağlarından koparmak, onları benimsemekle mümkün olacaktır. Ayrımcılık kendiliğinden ortadan kalkabilir.

Barzani ve PKK bu bütünleşmeyi önlemek için batıya göçen Kürtler arasında, özellikle işsiz gençlik arasında kendi propagandalarını, etnik milliyetçiliği körüklemektedir. Aramıza gelen bu Kürt vatandaşları biz benimsemeliyiz.

Bizim için önemli olan, Güney-Doğu halkımızı yanımıza almak, Barzanî'nin propaganda savaşından kurtarmakla olacaktır. Aynı zamanda Güneydoğu illerimizde, geniş kapsamlı bir ekonomik sosyal projeyi bir an önce gerçekleştirmek ilk hedefimiz olmalıdır.

Halkımızın, sözde dostlar ve PKK cephesinin hain plan ve saldırıları karşısında millî bir galeyanla sokaklara dökülmesi doğaldır, bu uyanıklık sevindiricidir. Ama kitlelerin sürükleyici gücü ve baskısı, çok kez hükümetlerin akılcı ve ihtiyatlı politikalarını izlemeye imkân bırakmaz. Kitle psikolojisi tarihte çok kez hayal kırıklığı, hatta felâketlerle sonuçlanmıştır. Balkan Savaşı'nda İttihad-İtilâf kavgasının bize neye mal olduğu asla unutulmamalıdır. Kitlelcri kışkırtma, bazı partilerin seçim sandığı kaygısıyla giriştikleri yanlış bir politikadır. Neden yürümüyorsun, yürü diye kürsüde haykıranlar, partilerini her şeyden önce düşündükleri izlenimi vermektedir, hükümeti kararlarında ve stratejisinde yanlış adımlar atmaya zorlamaktadırlar. Birlik ve beraberlik sözlerini, geçirmekte olduğumuz hayatî geçitte asla unutmamalıdırlar.

Türkiye'nin sosyal, siyasi sıkıntılarını göğüslemekte en önemli desteği ekonomi alanındadır. Doğu sorununun, sosyal bütünleşme problemlerinin çözümü her şeyden önce, ekonomidedir. Bütün siyasi, askeri hareketlerde ekonominin önceliğini daima göz önünde tutmak zorundayız. Ekonomi, zarar görürse ve ekonomik bir çöküntü gelirse, her şeyi kaybederiz. Sosyal patlamalar, tüm plânlarımızı çiğner, geçer.

22. KONUŞMA

Yunanistan ve Megali İdea Üzerine Konuşma
Milliyet

Yunanistan Dışişleri Bakanı Bakoyanni cidden başarılı bir diplomat. Türkiye'den ayrılmadan yaptığı beyanatlarla "AB Türkiye'nin yanında olmalı ve hedefi yani tam üyeliği sağlanmalıdır" diyor ve ilâve ediyor. Sayın Bakoyanni'ye göre Türk vatandaşı olan patrik Türkiye'yi temsil eden "en iyi büyükelçi" olurmuş. Hayır, İstanbul'da oturan ekümenik patrik Yunanistan'ın gelecekteki planlarını en iyi temsil eden kişidir. Eğer Türkiye'nin büyükelçisi ise Kıbrıs ve başka sorunlarda neden Türkiye'ye destek olmuyor ve Yunan talepleri karşısında tavır almıyor. Biz Türkleri o derece safderun görmek isteyen Sayın Dışişleri bakanı yanılıyor. Ekümenik bir patriğin kime hizmet edeceğini kendi davasını destekleyenler iyi bilir. İnönü, Lozan'da patrikliğin Türkiye devletinde yeri olamayacağını ileri sürerek İstanbul'u terk etmesi için direndi, kabul ettiremedi ve sonunda Batı'nın ısrarıyla İstanbul'daki Rumların bir dinî cemaat başkanı olarak kalması koşuluyla Patrikliğin kalması maddesi antlaşmada yer aldı. Lozan Antlaşması'nda İstanbul'da oturan Rumların mübadeleye tâbi olmayacağı 2. maddede kabul olunmuştur. İstanbul Rum cemaatinin dini işlerini temsil etmesi dolayısı ile metropolitler meclisinin seçtiği Patrik'i İstanbul valisi tasdik edecektir. Bu teamül Osmanlı devrindeki teamüldür. Sultan seçimi tasdik ettikten sonra Patrik cemaat üzerinde otorite sahibi olurdu. Berat örneği için bkz. Benim "The Status of the Greek Orthodox Patriarch under the Ottomans", şu kitapta: *Essays in Ottoman History*. İstanbul: Eren 1998, 195-228.

Yakınlarda bir Yunanlı hukuk uzmanı Türkiye Cumhuriyeti'nde patrikliğin bir takım merasim ve oldu-bittilerle Lozan'daki statüsünü tamamıyla değiştirdiğini tespit etmiştir. Theodore Papadopoulos, "Orthodox Church and Civil Authority" ve Metropolit Konstantinides "The Ecumenical Patriarchate" adlı makalelerinde Lozan'da tespit edilmiş olan mütevazı statünün nasıl değiştiğini analiz etmiştir. *Journal of Contemporary History*, vol. 2. not. 4: "Church and Politics" (Oct. J967). Papadopoullos, Patrik'in "civil jurisdiction" mülkî hukuk dairesinde önemli faaliyet gösterdiğini belirtir. Bizans döneminde Patrik siyaset üzerinde birinci derecede rol oynardı. Fakat İstanbul'un Osmanlı hâkimiyeti altına girmesiyle hukukî durumu ve imparatorluk içinde faaliyet alanı tamamıyla kısıtlanmıştır. Patrik Bartholomeos'un bugün tarihî gerçekleri saptıran temelsiz iddialardır. Bartholomeos bugün dünyada 80 kadar Ortodoks metropolit ve başpeskopos bulunduğunu bunların kendi ifadesiyle "'Osmanlı devrinde olduğu gibi" İstanbul'da Sen Sinod'da temsil edilmesi gerektiğini iddia etmekte (Aksiyon, 22 Eylül, 2003). Osmanlı dönemine atf olunan bu iddia tamamıyla yanlıştır. Kutsal Metropolitler Meclisi aralarında Patrik'i seçer, sonuç Sultan'a arz olunur Sultan bir beratla Rum tebaasının dinî işlerine bakmak üzere seçimi tasdik eder. Patrik ancak bundan sonra hukukî bir otoriteye sahip olur ve yalnız imparatorluk içindeki Rum halk ve din adamları üzerinde yetki sahibi olur. İmparatorluk sınırları ötesinde Ortodokslar üzerinde hiçbir otoritesi yoktur. Dinî bakımdan da Peç'te bir Sırp Patrik'i Ohri'de başka bir Patrik vardı, Rusya'da bağımsız bir Ortodoks Patrik'i vardır. Osmanlı merkeziyetçi idaresi Ohri'deki ve Peç'teki patrikliklere son verdi ve imparatorluğun Ortodoks halkı üzerinde İstanbul Rum Patrik'ine tam yetki verdi. 19. yüzyılda Bulgarlar İstanbul Patrik'ine karşı kendi kiliselerini *ekzarh* idaresinde özerklik kazandırdılar. Günümüzde Patrik Bartholomeos'un dünya Ortodoks halklarının üzerinde ekümenik, evrensel dinî reislik iddiası tarihî verilere tamamıyla aykırıdır. Metropolit Konstantin de İstanbul fethiyle Bizans

dönemindeki ekümenik Patrik statüsünün tamamıyla değiştiğini itiraf eder. Sultanların Patrik tayini belgesi açıktır. "Nişan-i hümayun hükmü oldur ki... Simeou'u Patriarh nasb ettim" diyerek onu bir devlet memuru gibi Ortodoks halkın sırf dinî işlerine bakmak üzere tayin ediyor, metropolitlerin "azli ve nasbi elinde ola" diyor. Evlenme ve miras işlerinde Ortodoks din kurallarını yürütmek üzere otoritesini tanıyor. Papadopoullos'a göre bugün Patriklik bu oldu-bittilere Türkiye'de ve dünyada statüsünü tamamıyla değiştirme gayretindedir. Sayın Abdullah Gül'ün Cumhurbaşkanlığa seçilişinde Patrik Bartholomeos'un tebrikleri, bu çeşit oldu-bittilerin yerleşmiş olduğunu kanıtlayan bir harekettir. Patrik Bartholomeos, patrikliğin Bizans döneminden beri kesintisiz devam ettiği ve Bizans dönemindeki evrensellik iddiasını temsil ettiği davasındadır.

Karamanlis, Yunan halkının duygularını yansıtarak Atina gazetelerinin protestolarına rağmen bu "dostluk" ziyaretini neden yaptı? Aslında bu Yunan hükümetince iyi hesaplanmış bir diplomatik saldırıdan başka bir şey değildir. Türkiye hakkında görüşleri bilinen Alman ve Fransız başbakanlarının yakında buluşması ve Türkiye için bu hayati karar arefesinde Karamanlis ve Dışişleri bakanı Ankara'ya bir çıkarma yaptılar, üzerinde durduğu ilk konu ilginçtir: biz, herkesten çok Türkiye'nin AB'ye girmesini destekliyoruz diyorlar, ama Türkiye de bu "dostunun" askıdaki şu taleplerini kabul etsin. Rum Kıbrıs egemenliğini tanısın, İstanbul'da Patrik'in evrensel Ortodoks dünyasının başı olduğunu kabul etsin, Ege'de savaş tehdidinden vazgeçsin, fiilî durumu tanısın vb. Bu taleplerin altında yatan diplomatik ihtar şudur! Bunlar yerine getirilmezse Türkiye AB'ye giremez, unutmayın, AB'nin asları yakında karar alacak.

Açık gerçek şudur: Türkiye AB üyesi olunca bütün bu sorunlar kendiliğinden çözüme kavuşmuş olur. Burada Yunan diplomasisinin oyunu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Türkiye şu sıkışık durumunda Yunanistan'ın tüm taleplerini elde etmeye mecbur olur. Yunan ondan sonra asıl maksadını meydana vuracak, vetosunu kullanacaktır.

Yunanistan'ın Türkiye'nin AB'ye girmesini, Türkiye karşısında kendi güçlü durumundan vazgeçeceğini düşünmek mantığa aykırıdır. Türkiye AB dışında kaldıkça, baskı imkânı vardır. Yunan diplomasisi bu taktiği kullanmaktan asla vazgeçemez. Patrik, *Aksiyon* dergisine verdiği beyanda ilân etti: Benim dünyada evrensel konumumu tanımazsanız AB'ye giremezsiniz.

Kıbrıs'ı AB'ye sokan Yunanistan'dır, Türkiye ile doğrudan karşılaşmak istemediği konularda Kıbrıs'ı konuşturur. Gerçek şudur: AB'nin Türkiye politikasını, Yunanistan dikte etmektedir. Son AB raporu açıktır: Türk limanlarını açınız isteği, Yunan-Kıbrıs baskısıyla rapora girmiştir. AB devlet adamlarından bazıları Türkiye'ye karşı birliğin Yunan politikasının bir âleti haline düşmesinden rahatsızdır, keşke Kıbrıs'ı çözümsüz AB'ye sokmasaydık diyenler vardır.

Oyun açıktır: Yunan-Kıbrıs kıskacı Türkiye'nin mutlaka AB'ye katılma arzusunu istismar etmekte. Yunan davalarını daima benimseyen "philhelen" Avrupalının tarihî geleneği Yunanlılara cesaret vermektedir. Türkiye'de 'Türk-Yunan dostluğuna" samimiyetle inananlar, oyunu göremeyenler vardır. Bağnaz olmamak, yeni dünya koşullarını tanımak, dar ve katı geçmiş bağlantılara körü körüne esir olmamak gibi düşüncelere kapılmak, kendi kendimizi aldatmaktır. Bugün diplomaside böyle görünmek belki gerekli olabilir. Ama diplomasi bir tarafa, Türkiye var oldukça onun temel taşlarını unutamayız. Tarihte hiçbir zaman yanılmayan Türk kamuoyu, Yunan-AB oyununu anlamış, bugün AB'ye katılma isteği yüzde yetmişlerden yüzde elli altına düşmüştür. Patrik'in iddialarını Yunan desteğiyle kabullenirsek, Türkiye Cumhuriyetinin temel taşı Lozan delinmiş olur.

Yunanistan'ın açıkça desteklediği dava, patrikliğin universal statüsünün tanınması, Yunanistan'ın Megali Idea çerçevesinde asla terk edemeyeceği bir davadır ve uzak emellerine doğru atılmış önemli adımların başındadır. Yunanistan'da Karamanlis ziyaretine karşı tepki ilginçtir. Yarın başka bir hükümet bu duygulara cevap verebilir.

Yunan diplomasisinin iddia ettiği gibi Heybeli-Ada Ruhban mektebinin yeniden faaliyete geçmesi sadece eğitimin serbestliği ile ilgili bir dava değildir, aslında bu, Patrik'in evrensel planını gerçekleştirmesinde önemli bir adımdır. Bu mektebe Ortodoks dünyasının her tarafından Ortodoks teolojisi tahsili için din adamları gelecek, bunlar arasından yetişecek metropolitler, ileride Patrik'in seçilmesinde rey sahibi olacak. Lozan maddesine aykırı olarak Amerika'da Ortodoks kilisesi başında Athenogoras Patrik seçilmiş ve "Yunan dostluğu" namına bu oldu-bitti o zamanki Türk hükümetince kabul edilmişti.

Türkiye AB'ye katılma iradesiyle tüm Yunan istekleri karşısında nasıl bir tutum izlemelidir? Diplomatik ataklar karşısında yine diplomasi nezâketinden ayrılmamalı, karşı tarafın asıl hedeflerini görmemezliğe gelip; güler yüzlü kalmalıdır. Türkiye'nin diplomatik taktiği şöyle olabilir: "dostum" Yunanistan bütün bu sorunlar Türkiye AB üyesi olunca kendiliğinden çözüme kavuşacaktır; niye beklemiyorsun, dediğin gibi bu konuda samimi isen AB'ye katılmamızı niye beklemiyorsun, diyebiliriz.

Patrik, İstanbul'da evrensel görümünü kanıtlama çabasında. Bu yolda "Yunan dostluğu" adına oldu-bittilere göz yumma ile Patrik bugün bu evrensel statüyü fiilen gerçekleştirmiş görünmekte, Türkiye'yi ziyaret eden devlet başkanları, başvekilleri kendisini ziyareti vazgeçilmez bir protokol gereği görmekte.

Şu gerçeği daima hatırda tutmalı: Bizans günlerinden beri Patriklik daima siyaset içinde olmuştur. Yunanistan'da bugün de kilise kamuoyu üzerinde en belirleyici role sahiptir. Sıradan Yunanlı için Ortodoks kilisesi, İstanbul ve Patrik, Bizans İmparatorluğu'nun ihyası ideali için asla kaybolmayan semboldür. Mektep sıralarından başlayarak sıradan Yunanlı bu inançla yaşamakta ve geleceğe bakmaktadır.

23. KONUŞMA

Katip Çelebi Üzerine TRT'de Yayınlanan Konuşma

Katip Çelebi konumuz, onun biyografisini en iyi yazan şüphesiz Orhan Şaik Gökyay'dır, bir de Keşf-üz Zünun'a Şerefettin Yaltkaya'nın yazdığı önsöz çok etraflı güzel bir biyografidir. Fakat araştırmalarım sonunda şu kanıya geldim ki, bu büyük adam, her bakımdan büyük adam. Hakkı ile memleketimizde tanınmıyor, onun yaptıkları, onun Türk ilmine, Türk siyasetine henüz değerlendirilmemiştir. Katip Çelebi'nin önemi şuradan ileri gelmektedir. Tarihimizde ilk defa Batı'nın üstünlüğünü kabul eden, devletin bekası için Batı'ya yönelmenin, ilim bakımından, teknik bakımdan kaçınılmaz bir zaruret olduğunu ilan eden ve Batı ilmiyle ilk defa tercümeler yaptırarak temasa geçen bir adam olmasıdır. Katip Çelebi şu bakımdan da sıra dışı bir adamdır.

Çelebi fikirleri ile, devrinin kargaşa ve anarşisine karşı tavrı ile ve buna bir çıkış yolu olarak tam manasıyla Batı'ya dönmek, Batı kültürünü tanımak, Avrupa'yı tanımak lüzumuna olan katkısıyla, bu hususstaki çalışmaları ve ısrarı ile bizde garpçılığın başlangıcı sayılmalıdır. O zamana kadar Osmanlı düşüncesinde Avrupa daima küçümseniyor, Batı ile bir temas kurmak, onu anlamak, görmek küfr sayılıyordu. Daha önce 16. asır sonlarında Tarihi Hindi Garbi gibi bir kitap tercüme edilerek Amerika'nın keşfinin Osmanlı Devleti için önemi üzerinde durulmuştur. Katip Çelebi 17. asrın başlarında doğdu. 1609'dur hatırladığıma göre ve ölümü de 1657'dir. Köprülü Mehmet Paşa'nın bu anarşi dönemi sonunda diktatör otoritesi ile iş başına geçtiği devirden birkaç sene sonra Katip Çelebi tarih sahnesinden

çekiliyor. Fakat bütün o kargaşa devrini yaşamış, devlet adamlarına tepki göstermiş, onları uyarmaya çalışmış. İşte Katip Çelebi böyle bir şahsiyetti. Gerçekten, 1600'lerden 1656'ya gelinceye kadar Osmanlı Devleti tam bir anarşi içindedir. Batıda Osmanlı Devleti'nin artık son bulduğu, yıkıldığı iddia edilmektedir. Nedir bu durumlar; bir kere devletin başında olan, Osmanlı patrimanyal devletinde sultanın kararları, şahsiyeti bütün imparatorluğa damgasını vuran bir kaynaktır, bütün otorite, bütün kararlar ondan çıkar. İşte bu devlette padişah adeta ortadan silinmiştir, neden? I. Ahmet ölünce o devirde bazı reformlar yapıldı ve I. Ahmet'e kadar devletin batma tehlikesi karşısında, Selanik'i, Mustafa Âli, Kitabı Müstetab tarafından devlet adamları uyarıldı. O zamanlar devletin büyük bir kargaşa içerisine düştüğü söylenmiştir. Bu anarşi devri, Celalilerin Kuyucu Murat Paşa'nın 1608'de son verdiği büyük kargaşadır. Anadolu'yu alt üst eden o kargaşa devrini, o devrin reformcu bürokratları tagayyür ve fesat diye adlandırmaktadır. Tagayyür demek, kötüye gitme, çöküş, fesat, anarşi, kargaşa devri. İşte Katip Çelebi bu kargaşa devrinde doğdu. Tahta I. Ahmet'ten sonra gelen Sultan Mustafa akli dengesi noksan bir insandı, onu kısa zamanda tahttan indirdiler, yerine genç bir sultanı II. Osman'ı tahta geçirdiler. Ulema yardımıyla bu genç adam anarşiye son vermek için bazı önlemler düşündü, fakat yeniçeri ayaklanması ile bu genç sultan tahttan indirilip, sürüklenip Yedikule'ye götürüldü ve hunharca boğuldu. Bir kere düşünün:

Sultan tahtından indirilip boğuluyor. Bundan sonraki devirde Sultan Mustafa, ondan sonra IV. Murat tahta getiriliyor. IV. Murat o zaman çocuk, çocuk olarak tahta getirildiği zaman annesi Kösem Sultan denilen hatun bütün iktidarı oğlu adına ele alıyor. Kösem Sultan sarayda devlet işlerine hâkim olmak için, dışarıda büyük kuvvet olan ve sultanı katleden yeniçerilerle işbirliği yapmak zorunda kaldı. Bu suretle sarayla, Kösem Sultanla Yeniçeri Ocağı arasında bir işbirliği kuruldu, işler çığırından çıktı. Yeniçeri Ocağı'nın 3 tane ağası, Bektaş Ağa, Kara Murad Ağa ve Musluhiddin Ağa, adeta iş başına

getirilecek her veziriazamın kim olacağını tayin edecek kadar saraya ve devlete hükmetmektedirler. Bir yeniçeri cunta devri başlamıştır, Kösem Sultan ister istemez onlarla işbirliği yapıyor. Evet, II. Osman 1622'de hunharca katledildikten sonra onun kanını bahane eden, intikamını almak isteyen Abaza Mehmet Paşa Erzurum'da ayaklanmıştır 1623'de. Bundan dolayı doğu vilayetlerimiz 5 sene adeta devletin kontrolünden çıkmıştır. Abaza Anadolu'daki bütün Celalileri etrafında toplayarak devlete karşı isyan etmiş ve kendisine karşı seferler yapılmıştır. Bu seferlere genç Katip Çelebi katılmıştır, bütün o rezaleti, oradaki itaatsizlik, disiplinsizlik ve yoklukları görmüştür. 1623 Abaza isyanından 1 sene sonra doğuda büyük bir hükümdar İranlıların Şahı Büyük Abbas tahta çıkar ve gelir Bağdat'ı zapt eder. Bağdat'ın zaptı devletin şah damarının kesilmesi gibidir çünkü Hint ticareti, genel ticaret, baharat, kumaşlar vs ve giden eşya bu yolla Bağdat üzerinden, Basra üzerinden gitmektedir, bu yol kesilmiştir. Şah Abbas büyük bir hükümdardır, Osmanlı'ya karşı zaferleriyle tanınan, evvela Osmanlıları Şirvan'dan, Azerbaycan'dan, Tebriz'den atan, ondan sonra Bağdat'ı alan, onun arkasından bu ticaret yolunu, hani Basra-Bağdat-Halep ticaret yolunu ele geçirmeye çalışan, Halep'i alan saldırgan bir hükümdardır. Doğu vilayetlerimiz adeta kontrolden çıkmıştır, böyle bir hayati tehlike karşısında devletin başında bir çocuk ve bir kadın, yeniçeri diktası... Eski Roma tarihinde de buna benzer şeyler vardır, Caligula, Neron filan zamanında, hani imparatorluğun bir çöküş, bir anarşi devri. 1632'de bu zorbalar sarayı basıyorlar, vezirazâmı idam ettiriyorlar. Önünde, sultan tahtında oturmuş, karşısına zorbalar geliyor, asiler vezirazâmı katlediyorlar. O sahneyi gören IV. Murat artık genç olmuş, 1632'de devletin dizginlerini ele alıyor, bu çok otoriter ve merhametsiz hareket eden bir sultandır. Durumu düzeltmek için evvela Azerbaycan'a Revan seferini yapıyor. Arkasından 1637'de Bağdat'ı almak için sefere çıkıyor. Bağdat düştükten sonra birçok defalar seferler yapılmıştır; fakat bu seferlerin hiçbiri başarı kazanamadı, ancak 1637-1638'de

IV. Murat Bağdat'ı tekrar geri almaya muvaffak oldu. Bütün bu seferlerde konumuz bakımından dikkate değer olan şey Katip Çelebi bütün bu seferlere katılmış ve görülen kötülükleri, noksanı, başarısızlıkları kendi gözüyle görmüştür. Kendisi Anadolu muhasebe kaleminde bir kâtipti, kâtip olmak için mutlaka medrese bitirmek lazım değildi. Gençliğinde ders-i ammlar olurdu camilerde. Bu ders-i ammlara, herkese açık olan bugünkü açık üniversite gibi efendim, bu derslere devam etmiş. Kadızade'yi ilk defa orada dinlemiş. Kendini yetiştirmiş. Kadı filan olmak güçtü medrese bitirmek lazım, bu nedenle katipliğe razı oldu. Onun için bu vazifesi dolayısıyla Katip Çelebi olarak anılır, asıl ismi Mustafa, babası Abdullah. Abdullah tabiri dönmelere de verilen bir isim ama kesin olarak bilmiyoruz. Yani babasının mütedeyyin bir insan olduğunu kaynaklar da kendisi de söylüyor. Küçük bir kâtip bürokrasiye giriyor ve bürokrasideki noksanları da yakından inceliyor. Kâtip Çelebi, devlet divan bürolarında hizmeti dolayısıyla bütün seferlere iştirak etmiştir. Onun için bu Bağdat, İran seferlerinde onu görüyoruz ve askerin, ordunun, memleketin durumunu yakından izliyor. Mesela sonradan Cihannüma'yı yazarken diyor ki: orduların komşu memleketlerin durumu hakkında hiçbir fikri yok, yolları bilmiyorlar, bütün o noksanları yakından görmüş, tecrübe etmiş. Tabi aklı başında bir kâtip olarak, bir bürokrat olarak, bütün arzusu yüksek kademelere çıkmaktır. Yani bu bürokratların en üstünde nişancı vardır bürokrasinin başında. O bütün fermanlara padişahın tuğrasını vurur, bunun için nişancı denir ona. Onun altında reis-ül küttab vardır. O kâtiplerin başı olarak divanda bütün gelen raporları okur, fermanları tanzim eder. Kendisinin emrinde divan kâtipleri vardır. İşte Kâtip Çelebi bunlardan biridir; fakat maliye işlerine bakan defterdara bağlı muhasebe kısmında vazife görmektedir.

Kâtiplerin yetişmesi, esnafın yetişmesi gibi, çırak, kalfa ve usta. Çırağa, bürokratlarda şakirt denir. Orada hizmet ederken kalemleri hazırlamak kâğıtları getirmek bu gibi hizmetlerle şakirtlik yapar,

öğrenir ondan sonra kalfa olur. Kalfalara halife denir. Onun için Kâtip Çelebi'nin başka bir adı da Hacı Halife'dir. Onun bütün hedefi bürokratların, kâtiplerin başı olmaktı fakat buna fırsat bulamadı. Bürokraside ilerlemek için bilgi, geniş bilgi lazım, coğrafya, tarih, siyaset vs. Fakat gördü ki bu ilimlerde bürokratların bilgileri çok kısıtlı, coğrafyayı bilmiyorlar, hesap bilmiyorlar, siyaset bilmiyorlar ve kendisi, Kâtip Çelebi zaten okumaya düşkün olarak, bütün bu ilimleri, gençliğinden itibaren kendisini kitap okumaya vererek, kitap toplayarak, sahafları gezerek kendisini yetiştirir. Bütün hedefi de bu suretle başa geçmek, baş halife olmak. Baş halife olduktan sonra reis'ül-küttâp olursunuz, nişancı olursunuz. Fakat Mustafa Âli gibi o da bunda muvaffak olamadı, onun için kendisini tamamen ilme, okumaya, kitap toplamaya verdi. IV. Murat çok yaşamadı. 1648'de Sultan İbrahim tahttan indirilmiş, az sonra da katledilmiştir. Kâtip Çelebi'yi ve bütün memleketi üzen büyük olaylar geçmiştir. 1645'de Sultan İbrahim zamanında Girit seferi yapıldı. Donanma bozgun üzerine bozgun yaşadı. Venedik'i Osmanlılar Ege Denizi'nden atamadı. Venedikliler Bozca-ada'yı yani İstanbul'un hemen karşısında Bozcaada'yı gelip ele geçirdiler. Birkaç sene sonra donanmaları Çanakkale Boğazı'nı zorlamaya başladı. Çanakkale'yi geçecekler ve İstanbul'a saldıracaklar. Yani tehlike devletin kalbine kadar sokulmuş, payitahtından kaygılı. İşte bizim Hacı Halife, bu çok buhranlı zamanda, Venedik karşısındaki bu yenilgiyi anlamak, izah etmek için kendisi meşhur *Esfarü'l bihar*, deniz tarihi kitabını yazıyor, orada denizcilik hakkında bilgi veriyor ve kitabın sonunda 40 öğüt sıralıyor Venedik'e karşı. Yani bu bütün eserleri aslında Hacı Halife'nin belli bir önemli durum karşısında tepkisini ve onun bu buhrandan çıkma yollarını görmek, tespit etmek için yazılarıyla çabalarını görmekteyiz. Bütün eserleri bu gibi bir amaçla yazıldı. Hacı Halife olayların içyüzünü araştırmaya çalışıyor. Osmanlılar kefere milletini ve onun kültürünü küçümserler, onun medeniyetini, dinini hiç kale almazlar. Kâtip Çelebi, bu açık fikirli bürokrat, ilk defa Venedik'in denizdeki kudretini

köklerini araştırmaya kendisini veriyor ve bu da denizcilik tarihine, denizcilik ilmine yöneltiyor onu. İşte Cihannüma, Avrupa coğrafyasını tanımak amacıyla Türkçeye tercüme edilmiştir.

Bütün İslâm dünyasında coğrafyanın esası Batlamyus'un coğrafyasından geliyor. Fakat Kâtip Çelebi ilk defa görüyor ki Batı coğrafya ilminde çok ileri gitmiş, dünyayı daha iyi tanıyor.

Coğrafya ilmi devlet adamları için bu çok lüzumludur, diyor çünkü bizim devlet adamları devletimiz içindeki şehirleri, kaleleri, sınırları bilmezler, acaba hudutlarda durum nasıl bunu bilmezler. Çelebi, Avrupa memleketlerini tanımak, bu hudutlara gidecek yolları bilmek ancak coğrafya bilgisi ile bilinir diyor. Bu büyük önemli ilimde Avrupalılar çok ileri gitmişler ve bu bilgiyle dünyaya hâkim olmuşlardır diyor. Hindistan'a gitmeleri coğrafya ilmi sayesinde olmuştur. Bunu tespit ediyor ve büyük Cihannüma kitabını yazmak için, Avrupa ilmini, bu sahadaki çabalarını ve başarılarını aktarmak için, kendi devletine aktarmak için bu Avrupa eserlerini ele geçiriyor. Latince kitapları görüyor haritaları filan, bunları tercüme etmek lazım, anlamak lazım, talih kendisine yardım ediyor. Bir Fransız bilgini, İslâm'ı kabul etmiş, Şeyh Mehmet İhlasi adını almış, onu buluyor ve bu Avrupa'daki belli başlı önemli coğrafya kitaplarını ona tercüme ettirerek Batlamyus'un coğrafyasından beri ilk defa olarak Batı'nın bulduğu coğrafi bilgileri aktarıyor. İşte çabalar sonunda bu büyük Cihannüma adlı kitap ortaya çıkmıştır. Kâtip Çelebi Batı'nın önemini anlayan ve Batı'nın ilmini, Batı teknolojisini öğrenmezsek onlarla baş edemeyeceğimizi tespit eden ve bunu itiraf eden ilk Osmanlı, bu suretle batılılaşma tarihimizde Katip Çelebi bir başlangıçtır. İlk defa olarak tehlike kapıya dayanınca İstanbul tehlikeye düşünce, Osmanlılar anlıyor ki Avrupa karşısında durmak için Avrupa ilmini kabul etmek lazım, bu size bir şey hatırlatmıyor mu büyük Atatürk ne diyor: "Batı ilmini kabul etmezsek ve mürşide tabi olursak bizim için hayat yoktur" bunun ilk ifadesini biz Kâtip Çelebi'de buluyoruz. Bu davranış, Avrupa kültürüne karşı ilk uyanıştır.

Avrupa'yı tanımak için dil bilmek lazım. Tarihimizde Avrupa dillerini öğrenme merakı 18.asırda başladı, ilk tercümeler o zaman yapıldı. Lale Devri ikinci büyük atılım devridir. Yirmi sekiz Mehmet Çelebi Paris'e gönderildiği zaman Sadrazam İbrahim Paşa kendisine talimat veriyor diyor ki oradaki bütün teknik bilgileri ve keşifleri bize bildireceksin ve bu süre içerisinde onun oğlu orada Fransızca öğreniyor matbaayı, görüyor ve matbaayı getiren onun oğludur, Müteferrika'yı buluyor ve 1726-27'lerde matbaayı kuruyor. Fakat bundan önce bu gibi işlerin önemini ilk defa tespit ve ifade eden Kâtip Çelebi(öl: 1657)'dir. O dil bilmediği için bu Fransız dönme Mehmet İhlasi ile dost oluyor, ona Atlas Minör'ü tercüme ettiriyor Latinceden, daha sonra Atlas Major'u da tercüme ediyor bu ikisi de ayrı kitaplar olarak. Atlas Major'u sonradan onu dinleyerek, mealen, tam tercüme değildir fakat Atlas Minör'ü tam olarak ondan tercüme ettiriyor ve Cihannüma'nın esas bölümleri bu suretle meydana geliyor. Kâtip Çelebi Batlamyus'un doğu coğrafyasına bağlı kalıyor. 18.asırda Müteferrika Cihannümayı basmaya teşebbüs ettiği zaman görüyor ki birçok noksanlar var. Mesela Copernikus Sistemi onda yok, bütün bunları Müteferrika, yine bizim Kâtip Çelebimiz gibi, batı kaynaklarından alarak genişletiyor. Yani Cihannüma'nın 200 sayfadan fazla bir ilavesi var, önümüzdeki kitap yalnız Kâtip Çelebi'nin değil aynı zamanda Müteferrika'nın sayılır. Müteferrika İbrahim Efendi ilk defa olarak 1726-28'lerde dünya hakkındaki, Avrupa'nın bu çok ileri keşiflerini, ilmini bize aktarmıştır. Kâtip Çelebi devrinde Osmanlı toplumunu rahatsız eden büyük çatışmalara götüren dini tartışmalar baş göstermiştir, bu anarşi devrinde 2 grup, halka kendi görüşlerini kabul ettirmek için faaliyettedirler. Bu iki grup mutaassıp cami vaizleri kadızadeliler, öteki grup tekkelerde tasavvuf felsefesini benimseyen geniş fikirli ulemalardır. Tekkeliler tasavvuf ilmine dayanan tarikatlardır, öteki de medreseye dayanan formel resmi din ilimleridir. Kâtip Çelebi uyanık bir insandır ve her şeyden önce devletin, toplumun selametini

düşünen, bunun kaygısını duyan bir insan olarak, bir bürokrat olarak, bu çatışmanın tehlikeli olduğunu, halkın bundan büyük zarar gördüğünü tespit ediyor. Tekkeliler Anadolu'da daha çok kuvvetli, İstanbul'da tabi halvetiler, Nakşibendiler ayrı gruplar halinde. Buna karşı, birçok devlet adamları tarikatlara mensup olmayı zaruri bulmaktadırlar, tarikatları destekliyorlar yani bir kısmı halveti tarikatına mensuptur. O zaman Şeyh Şinasi diye birisi çıkıyor, bu tekkelilerin başındadır. Buna karşı bir kısım medrese uleması, ziyadesiyle tutucu bir İslâmiyet'i benimsemiştir. Bunların başında Muhammed Birgivi bulunmaktadır. Kanuni zamanında Ebusuud'a taarruz eden çok mutaassıp, çok dar zihniyetli bir dindar grup, ulema grubu var, bunlar 17.yüzyıl Kâtip Çelebi'nin zamanında Kadızadeli Mehmet Efendi'yi takip ediyorlar.

Medreselerin en nüfuzlu, sözü geçen ve binlerce insana Ayasofya camiinde vaazlarını dinleten adam Kadızade denilen zat'tır, Balıkesirli, güzel konuşmasını bilir. Vaizler Osmanlı Devleti'nde halk üzerine nüfuzlu olan insanlardır, yani namazdan sonra hutbe kısmında devrin durumu din bahisleri ötesinde, durum, halkın meseleleri, din meseleleri üzerinde de konuşan nüfuzlu insanlardır. Zamanımızda, biliyorsunuz vaizlerin hutbelerini, diyanet işleri hazırlamaktadır, o zaman serbest. Vaiz istediği şekilde vaaz veriyor ve bu Kadızadeli zat Birgivi'yi takip eden çok mutaassıp ve halkın taassubuna hitap ederek konuşuyor. Bunların üzerinde durduğu meselelerden birisi namaz. Kuzey memleketlerinde namaz nasıl olcak ve kıble meseleleri gibi. Hızır aleyhisselam hala sağ mıdır yoksa ölü müdür? Kâtip Çelebi müspet düşünceli bir insan; Hızır diyor, herhangi bir insan gibi ölmüştür, ölüdür diyor, fakat Kadızadeli onun her an, sizin çarenize koşacak birisi olarak niteliyor. Mesela kandiller ve türbeleri ziyaret meselesi tartışma konusudur. İşte Kâtip Çelebi kadızadelilerin mutaassıp görüşlerini kabul etmiyor. Bir taraftan tarikatlara bir taraftan da bu mutaassıp vaizlere karşı cephe alıyor. Bakınız; bugün de toplumumuzu ilgilendiren meseleler o zaman ortaya çıkmıştır.

Hemen hemen aynı meseleler ve bütün bunların karşısında müspet kafalı bir bürokrat Kâtip Çelebi; bu diyor, Kadızadelilerin ortaya attıkları çok önemli din meseleleri değildir, bunlar halkı tahrik ediyorlar. Bir aralık bu Kadızadeli vaizlerin tahrikiyle halk camiden ayaklanıyor ve tekkeleri yakmak, dervişleri öldürmek için harekete geçiyorlar. İşte o zaman Köprülü Mehmet Paşa, diktatör yetkileriyle iş başına getiriliyor. Çünkü 1651'de bir esnaf isyanı da olmuş, esnafa zülüf denilen paralar milyonlarca dağıtılmış ve zorla kabul ettirilmiş sağ akçe gibi, esnaf bundan tabi çok zarara uğramış. Saraya yürüyorlar, Vezirazam Ahmet Paşa'yı katlediyorlar, yani bir anarşi devri 1651. Bu durum karşısında, Venedikliler hala boğaz kapısında. 1648'de Sultan İbrahim ölmüş, yine bir çocuk sultan IV. Mehmet ve onun anası iktidarda, kadınlar saltanatı diyoruz bu devre biliyorsunuz, yani 1617'den 1656'ya kadar bu 50 yıl tam bir anarşi devridir. Sultanlar öldürülüyor efendim, Kadızadeliler medreseliler birbirlerini mahvetmek için çalışıyorlar, Venedik İstanbul'un karşısına gelmiş Rusya Karadeniz'in güneyinden, kuzeyinden Kazaklar, yani bütün Karadeniz sahillerini yağma ederek çoluk çocuk alıp kaçıyorlar, öyle bir durum. Boğazda Yeniköy'e kadar geliyorlar Kazaklar ve burayı yakıyorlar, saraydan görünüyor dumanları. Yani böyle bir anarşi devrini gözleriyle görüyor Kâtip Çelebi. Devlet, bir anarşi devrine geldiği zaman bazı insanlar ileriyi görebiliyor, kurtuluş yolunu görebiliyor, işte onlardan biri Kâtip Çelebi. Eğer diyor, Batı'yı Batı ilmini vs. kabul etmezse devlet yaşayamaz diyor. 1656'da Köprülü Mehmet Paşa iş başına geçerken diyor ki; saraydan herhangi bir yerden bana emir gelmeyecektir, emirleri ben vereceğim, tam bir diktatör otoritesi ile iş başına geliyor, evvela yeniçerileri eziyor, arkasından gidip Venediklilerin elinden Bozcaada'yı alıyor ve devletin gidişatını düzeltiyor. Kâtip Çelebi bu kalkınma devrinde çok yaşamadı, Köprülü iktidara geldikten 1 sene sonra 1657'de öldü. Kâtip Çelebi bütün bu devrin tarihini yaşamış ve devletin selamet yollarını aramış büyük bir insan, büyük bir devlet adamı diyeceğim, büyük bir bürokrat.

Onun ilmî faaliyetleri yine aynı kaygıdan kaynaklanmaktadır; mesela Venedik'in denizdeki üstünlüğü, Ege'ye hakim olmuş, İstanbul önüne filan, onlara karşı koymak için denizcilik tarihi ile uğraşıyor. Denizcilik teknolojisine ait mesela Esfarülbihar içinde bilgiler var. Donanma erbabını uyandırmaya çalışıyor. Onun devlet işlerini yoluna koymak için yazdığı, yani bu tablo karşısında ıstırap duyup da tepki gösterdiği bir eser Düsturü'l Amel'dir. Tekkelilerden, medreselilerden bahsettim, bunların saçmalıklarını ve taassubunu tenkit eden yazısı Mizanü'l hakk fi ihtiyari'l-ehakk'tır. Burada Kâtip Çelebi din meselelerini ele almıştır. Zamanındaki tekkeli ve medreseli kavgalarını bertaraf etmek için, bunların ne kadar saçma, sathi ve halkı boşuna tahrik eden hareketler olduğunu göstermiştir Bu eserde kendi biyografisini de yazmıştır. 2. kitabı, "devlet işleri neden böyle perişandır" üzerinedir. Düsturü'l Amel'de evvela devlet ve toplum felsefesini yazmış, devletin neden bu duruma düştüğünü izah etmeye çalışmış ve sonra vaktiyle Koçi Bey'in, Âli'nin, Selaniki'nin, Kitabı Müstetabının ileri sürdüğü devleti kalkındırmanın tedbirlerini anlatmıştır. Düsturü'l Amel'de devlet ve toplum felsefesi İbn-i Haldun'a kadar gider, o, toplumu bir insan hayatına benzetir, insan hayatında çocukluk, gençlik, orta yaş ve ihtiyarlık 4 safha var, 4 aşama var. Devletler de diyor, bu 4 aşamadan geçer, şimdi devletimiz diyor, ihtiyarlık devrindedir. İhtiyarların çok tedbirli olması, savaşlara gitmemesi, bünyeyi sarsacak işlerden kaçınması gerekli diyor. Bu devlet görüşüne antropomorfizm denmektedir. Antropomorfizm, toplumu ve devleti insana benzetme, bu da batıdan gelen bir fikir. Fakat İslâm'da da çok eskidir antropomorfizm, İbn-i Haldun'un da kuvvetli tesiri var Kâtip Çelebi'nin üzerinde. O halde diyor bir kere seferleri kesmek lazım, ikincisi bunun için de askeri azaltacaksınız. Yeniçerilerin sayısı o zaman 40-50 bini bulmuş, onlara para yetiştirmenin imkânı yok, öte yandan bir de devlete tahakküm ediyorlar, hâkim oluyorlar. Kösem Sultan zamanında olduğu gibi. Onun için yeniçerilerin adedini indireceksin. Bu tavsiyeleri Koçi Bey'de de görüyoruz.

Üçüncüsü, Kanuni devrinin örfi kanunlarını yeniden canlandırmak lazım; Süleyman kanunnâmesinde hiçbir fetva yoktur, kanunnâme tamamıyla laik bir kanundur. Süleyman kanunnâmesinde toplumun devrin ihtiyaçlarına cevap veren ve örften gelen alışılmış şeyleri kanunlaştırmıştır, bu Fatih ile başlıyor. Fatih'ten Kanuni'ye kadar Osmanlı kanunnameleri tamamen örfe dayanır. Devlet, sultanın iradesine dayanır, sultanın çıkardığı kanunlara dayanır. Fakat 17. asrın başında kanunnâme-i cedid, I. Ahmet'in kanunnâmesinde bütün bu toprak meseleleri, vergi meseleleri fetvalara dayandırılmaktadır. Kâtip Çelebi'nin dokunduğu başka önemli bir mesele, taassup, bu diyor, gözlerimizi kör ediyor, halkı boş yere tahrik ediyor ve aslı astarı olmayan meseleler üzerinden vaizlerin çok mutaassıp bir tavır alarak halkı tahrik etmesi toplumun dengesini bozuyor, Çelebi bütün bunları tasvir ediyor. Memleketin büyük felaketi taassuptur diyor. Yine Kâtip Çelebi bu meselede tarihimizde ilk defa cesaretle fikirlerini ortaya atan ve taassubun bir yanıltma, kötü bir şey olduğunu açıkça söyleyen, taassuptan kaçınmak gerektiğini ifade eden bir düşünürdür. Yani Kâtip Çelebi'yi biz modern devre, modern tarihe taşıyabiliriz, fikirleri bakımından. Şimdiye kadar Kâtip Çelebi'nin biyografisinde buna dokunulmadı. Evet Katip Çelebi'nin şahsiyeti, devri, yaşadığı devrin meselelerinin onun şahsiyetini eserlerini nasıl etkilediğini belirtmeye çalıştım, şimdi onun eserlerine kısa bir göz atalım.

Efendim hangi eserleri yazmıştır?

Evvela onun batıcı tarafını ele alacağım, diyor ki dinimiz yüksek son dindir fakat bir takım rivayetler lüzumsuz, örneğin Hızır sağ mı değil mi, türbe ziyaret edilir mi vs. bunlar diyor, halkı boş yere meşgul etmekte, tahrik etmekte. İkincisi bir takım rivayetlere bağlıyız bunlar o zamanki tabirle bir Kıyl-u kal'dan ibarettir, dedikodudan ibarettir diyor, efendim. Her konuda ilme dönülmelidir, bunun için de kendi devrindeki siyasi kargaşayı gidermek için tarihe çok önem vermiştir, onun için fezleke kitabını yazıyor; fakat son

kısımda bin tarihinden itibaren Osmanlı tarihini, kendisinden önceki kaynakları kullanarak, kendi fikirlerini de katarak yazıyor. Fezleke çok önemli bir tarihtir bu devir için. Fezleke sonradan büyük tarihçimiz Naima'ya kaynak olmuştur. Bin tarihi çok önemlidir tarihimizde, hicri 1000, 1591 tarihine rastlar, kıyamet kopacağına inanılıyordu. Mesela Halep'te, İstanbul'da herkes hazırlık yapıyor kıyamet gelecek diye, efendim III. Murat bütün memlekette vergi kaynaklarını kaydettiriyor, rasathane kuruluyor, acaba yıldızlardan bir şey öğrenebilir miyiz, kıyametin ne zaman geleceğini bilebilir miyiz düşüncesiyle. Yani bir kıyamet korkusu. Bu batıda da var, belli bir takvim dönüşünde insanlığın ve dünyanın kıyamete sürükleneceği korkusu. 1000 tarihi gelince kıyamet kopmuyor ve herkes rahat ediyor, III. Murat'ın yaptırdığı rasathaneyi de yıkıyorlar, biliyor musunuz? Kâtip Çelebi de tarihine Fezleke'ye bin tarihinden başlayarak, tafsilatıyla Osmanlı tarihini anlatmıştır. O, kitaplarında Batı'yı yalnız coğrafya ile değil tarihi ile de anlatmaya çalışmıştır. Yine Şeyh Mehmet İhlasi'den rica ederek meşhur Johann Corion'un Chronicle adlı tarih kitabını Tarih-i Frengi Tercümesi diye ona anlattırarak tespit ediyor. Arkasından Bizans ve İstanbul tarihi için Tarihi Konstantaniyye ve Kayasire, imparatorlar tarihini yazdırıyor. Burada benim yakınlarda uğraştığım İstanbul tarihiyle ilgili enteresan pasajlar var, İstanbul'un o zamanki tasviri bu kitapta yer almaktadır. Batı tarihinin öğrenilmesi gerektiğini ısrarla söylediği bir kitap. Yani biz Hristiyan devletlerini tanımıyoruz, onların kuvvetini, kuvvet kaynaklarını bilmiyoruz, onları tanımak lazım dediği kitap İrşadü'l hayara ila tarihi'l Yunan ver Rum ven Nasara adlı kitabı. Bu kitapta Avrupa Hristiyan tarihini yakından öğrenmek gerektiği vurgulanıyor ve diyor ki bir yerinde; gafletten uyanalım, Türkiye'nin uçurumun kenarına geldiği devirler vardır. İşte onlardan birisi bu devirdir ve bu adam, Kâtip Çelebi o zamanki problemleri kavramış biri olarak önemlidir, ilk defa Batı'yı öğrenmezsek mahvoluruz, gafletten uyanalım, Batı'yı öğrenelim diyen adamdır. Bu kitapta, İrşadü'l hayara

ila tarihi'l Yunan ver Rum ven Nasara kitabında Avrupa devletlerinden bahsediyor, onların kanunlarından hatta cumhuriyetten bahsediyor. Avrupa'da cumhuriyetle idare edilen devletler var, halk seçimlerinden bahsediyor. İşte yalnız coğrafyada değil görüyorsunuz Kâtip Çelebi aynı zamanda bize Avrupa toplumunu, onun tarihini açan ilk insandır bu sahada. Avrupa'nın; Türkiye'nin kaderi üzerindeki rolü, bugün Avrupa Birliği teşebbüslerimizde tekrar önümüze geldi. Bunu geniş açıdan ele alırsak Osmanlı Devleti'nin başından beri Avrupa'nın teknolojisini alma gayretleri görülür. Osmanlı bu sayede öteki Müslüman devletler gibi geri kalmamış, ateşli silahları almış, gemicilikte Akdeniz'e hâkim olmuş. Bütün bunlar Batı teknolojisini almak sayesinde. Avrupa'nın ortalarına kadar ilerlemiş, ne sayede topçuluğun sayesinde, I. Murat Kosova meydan muharebesinde top kullanmıştır. Sırplar yolu ile, Dubrovnik yolu ile Osmanlılar daha I. Murat zamanında topçuluğu öğrendiler. Fakat topçulukta o kadar ileri gittiler ki Kanuni zamanında, Avrupa'da, Fatih zamanında topçulukta 1. sıradadırlar. Nasıl? Bu hususta taassup göstermediler, yabancı mütehassıslardan, mühtedilerden yararlandılar. Hatta mesela II. Bayezit devrinde Venedik ile 1499-1502 deniz savaşları vardır. O zaman Venedik donanmasına karşı koymak, karşı koymak için büyük gemiler yapmak lazım, kadırgalarla onların kalyonlarına karşı gelemiyoruz. O zaman II. Bayezit, o devrin en büyük zırhlısı olan, iki büyük kalyon yaptırdı. Bunu yaptırmak için kendi mühendisleri yetmiyordu. Onun için Dubrovnik'ten, İtalya'dan, Ceneviz'den mühendisler getirdi, o mühendislere yaptırdı. Kanuni'nin tophanesinde, Kanuni'nin o eşsiz topçu birliklerini vücuda getirmek için top döktüğü tophanede kimler çalışıyordu biliyor musunuz, Alman mühendisler. Esir edilmiş yahut para verilerek getirilmiş Alman mühendislerine yaptırıyordu topları çünkü Avrupa ateşli silahlar teknolojisinde çok ileri, Avrupa yivli tüfeği buldu, 1600'lere doğru, yivli tüfek çok daha uzun menzilli olan ve şiddetli darbe yapan tüfekler. Rusya bizden önce aldı. Bütün zaferleri bu yivli tüfeğe bağlıdır. Osmanlı yivli

tüfeği almakta gecikti. Mesela 17. yy. sonunda 1683-99 savaşlarında, Alman topçusu ve ateşli silahlar üstünlüğünü gördüler ve 1700'den sonra Fransa'dan mütehassıslar getirdiler, sürat topçuları diye yeni birlikler kurdular, daha sonra bu da yetmedi istihkâm bilgisi için Vuban'ın kitabını tercüme ettiler, mektepler, mühendishaneler açtılar. Demek istiyorum ki, Osmanlı diğer İslâm memleketleri yanında bizim tarihimiz, başından beri Avrupa teknolojisini alarak Avrupa'ya mukavemet prensibine sadık kalmıştır, evet, bu çok önemlidir. Bugün biz bu bakımdan Avrupalı sayılabiliriz. Çünkü bütün tarihimiz boyunca hiçbir İslâm devleti ateşli silahlarda Osmanlılar gibi başarı kazanamadı, mesela Hintliler. Hindistan'daki Müslüman Devletler bizim ateşli silahlarla donanmış askerlerimizi ücretli asker olarak tutuyorlardı. Endonezya'da Ace sultanı bizden, Osmanlı'dan, top dökmek, kale yapmak için mühendisler istedi. Biz oraya bir heyet gönderdik. Bu heyet orada kaldı bir köy halinde ve 19. asırda bir Hollandalı müsteşrik bu köyü buldu. Yani Osmanlı Avrupa teknolojisini başından beri noksan da olsa takip etmiştir. Fakat Avrupa ilmini alma lüzumunu ilk kez Kâtip Çelebi öne sürmüştür. Evet, Osmanlı'nın Avrupa karşısındaki tutumu, davranışı, şuydu, giderek dini bir hadise dayanarak kâfire karşı savaşmak için onun silahını kullanabilirsin; ama onun kültürünü, adetlerini almak, onun ilim ve düşünce sistemini almak bahis konusu değildi, bu durum Lale Devri'nde(1718-1730) tamamıyla ortaya çıktı. İbrahim Müteferrika'nın Cihannüma neşriyle Copernikus sistemi ilk defa o zaman kabul edildi. Evet, burada belirtmek istediğim, Kâtip Çelebi'nin bizim tarihimizde, yalnız fikir tarihinde değil siyaset tarihinde de Batı karşısındaki tutum ve felsefemizde çok önemli bir dönüm noktası olduğudur.

24. KONUŞMA

OSMANLI ARŞİVLERİ VE OSMANLI ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU
İstanbul, Mayıs 1985

Türk-Arap İlişkileri İncelemeleri Vakfı "Osmanlı Arşivleri ve OsmanlıAraştırmaları" konusunda bir sempozyum düzenlemeyi kararlaştırmıştır.

Sempozyum 1985 yılı Mayıs ayının ilk yarısında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yapılacaktır (Elde olmayan nedenlerle toplantının birkaç hafta ertelenmesi gerekirse, bu durum ayrıca duyurulacaktır).

Sempozyum düzenine ilişkin bir ön tasarı metni ekte sunulmuştur.

Bilindiği gibi, dünyanın en zengin arşivlerinden biri olan "Osmanlı Arşivleri"ni korumak ve düzene sokmak üzere Mustafa Reşit Paşa 1846 yılında "Hazine-i Evrak"ı kurmuş ve bir bina yaptırmıştır. Ancak sonradan arşivler ihmale uğramış, bu arada bir bölümü yitirilmiş, bazıları da onarılması imkânsız biçimde harap olmuştur.

Cumhuriyet döneminde, bu tehlikeli gidiş fark edilerek, 1935'te bir Devlet Arşivi kurulması, bina yaptırılması, Avrupa'da arşivci yetiştirilmesi ve arşivlerin düzene sokulması için harekete geçilmiş, bu amaçlar Macar Türkoloğu Fekete İstanbul'a getirtilmiştir. Fekete'nin ortaya koyduğu sisteme göre tasnif çalışmaları 1936-37 yıllarında sürdürülmüşse de sonradan iş gene gevşemiştir. Her ne kadar, 1937'de Başbakanlık Müsteşarlığına bağlı olarak 'Arşiv Dairesi Müdürlüğü", onun yerine 1943'te, 4433 sayılı bir kanunla "Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğü" kurulmuş ve başına getirilen kişiler

bugüne dek yararlı çalışmalar yapmışlarsa da gerekli temelli reform bir türlü gerçekleştirilememiştir.

Bugün Başbakanlığa bağlı olarak, biri Ankara'da "Cumhuriyet Arşivi Dairesi Başkanlığı", öteki İstanbul'da "Osmanlı Arşivi Dairesi Başkanlığı" olmak üzere iki daire vardır. Bunların bağlanması beklenen yeni Arşiv Genel Müdürlüğü henüz kurulmamış olmakla birlikte, son kez, 19 Ekim 1984 gün ve 3056 sayılı kanunla, "Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü"nün görevleri şimdiden sayılmış, ayrıca bu genel müdürlükte yerli ve yabancı elemanların sözleşmeli olarak çalıştırılması için bir hüküm konulmuştur.

Yetkililerden elde edilen bilgilere göre, Osmanlı Arşivlerinin en önemli bölümü olan Osmanlı Merkez Teşkilatı Arşivlerinin 100-150 milyon ünite belgeden oluştuğu tahmin edilmektedir. Bunlar, beşi İstanbul Valiliği gerisinde, biri Sultanahmet'te, biri de Süleymaniye'de bulunan toplam 7 binada yaklaşık 120 bin belge bulunmaktadır.

Söz konusu 7 binadaki arşivlerin %10-15 kadarının tasnif edildiği ve kodlandığı anlaşılmaktadır. Topkapı Sarayı Arşivlerinin ise tümü tasnif edilmiş ve kodlanmış olup katalogları bastırılmaktadır.

Yapılan bir tahmine göre 50-100 uzman arşivci 5-10 yıl çalıştığı takdirde bu Osmanlı Arşivlerinin geri kalan bölümünün okunup tasnif edilmesi ve kodlanıp kataloglarının hazırlanması mümkün olabilecektir. Bu arada tüm belgelerin mikrofilmlerinin alınması ve bunların, Batı ülkelerinde olduğu gibi, bilgisayarına bağlanarak, çağdaş bir sisteme göre, "fon"lar oluşturulup incelenmeye hazır duruma getirilmesi mümkündür. Kısacası artık daha fazla gecikmeden Osmanlı Arşivlerinde bir reforma girişmek zorunluğu vardır.

Bu arşivler Türk ulusunun tarih ve kültürünün temel kaynaklarıdır. Geçmişimizi ve hatta bugünümüzü bu arşivler sayesinde daha iyi anlayabileceğiz. Öte yandan arşiv belgeleri incelendikçe, dünyada Türkler için nasıl önyargılarla hükümler verildiği anlaşılacak ve bunların düzeltilmesi yoluna gidilebilecektir. Başka bir deyişle Türklerin

dünyadaki "image"ı değişecektir. Arşivlerde çalışan, Türk ve yabancı tüm araştırmacılar bu kanıdadır ve arşiv belgelerinde Türk ulusunu utandıracak hiçbir şeye rastlamadıklarını söylemektedirler. Amerikalı tanınmış Osmanlı Tarihçisi Allen Fisher, Osmanlı Tarihi'nin önemi nedeniyle dünyada bir "Osmanlı İncelemeleri" disiplini oluşturulması gereğini dile getirirken, haklı olarak, "ne var ki bir inceleme disiplininden söz edebilmek için, önce onunla ilgili arşivler ortaya konulmalıdır" görüşünü ileri sürmektedir. Öte yandan, bizim tanınmış tarihçimiz Prof. Dr. Halil İnalcık, "Eğer biz Osmanlı Arşivlerini kullanılır duruma getirirsek bir Kültür İmparatorluğu kurmuş oluruz" demektedir.

Bugün dünyada 15'i Arap, 5'i Balkan, 1 Macar, 1 Kıbrıs, 1 İsrail, bir de Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere, 24 bağımsız ülke Osmanlı İmparatorluğumdan çıkmıştır. Bu ülkelerin Osmanlı dönemindeki tarihlerinin en zengin kaynağı İstanbul'daki Osmanlı Arşivleridir. Bu kaynak incelenmedikçe, yabancı ülkelerin okul kitaplarında Osmanlı dönemi aleyhindeki yanlış ve maksatlı hükümlerin düzeltilmesi mümkün olmadığı gibi, dünya tarihinde Osmanlı Devleti'nin yeri ve etkisi layıkıyla değerlendirilemeyecektir. Günümüzde yabancı devlet adamları ve ilgili uluslararası kuruluşlar (UNESCO. Uluslararası Arşiv Konseyi, kimi üniversite ve enstitüler) Türkiye'yi göreve çağırmakta, bu işte gecikmiş olmamızdan sık sık yakınmakta, kültür anlaşmalarına konulan hükümlerin uygulanmadığını ileri sürmekte, Türkiye bu işin altından kalkamayacaksa, yardıma hazır olduklarını bildirmekte, hatta reform işini "internationaliser" etmek gibi kabul edemeyeceğimiz önerilere kalkışmaktadırlar.

Oysa bugünkü Türkiye bunu yapabilecek yeteneğe sahiptir ve çağdaş bir devlet olarak, dünyada arşivcilikte geçerli normlara uymaktan kaçınması söz konusu olamaz.

Kuşkusuz bu demek değildir ki her önümüze gelene hesapsızca belgelerimizi açalım. Bugün tüm ülkelerin arşivlerine izinle girilir ve mikrofilm alınması da ayrı izne bağlıdır. Hele, toptan (en bloc)

mikrofilmler verilmesi, eldeki arşiv varlığının başka ülkelere geçmesi demek olur ki bu elbette kabul edilemez.

***

Osmanlı Arşivlerinde temelli ve toplu bir reformun gerçekleştirilebilmesi için şu üç sorun ortaya çıkmaktadır:

1. Uzman arşivci yetiştirilmesi: Bunların Osmanlı tarihini ilgili fakültelerin tarih bölümlerinde okuduktan sonra, Osmanlı Paleografyası ve Diplomatikasını öğrenmesi, ayrıca Türkiye (ve birkaçı dışarıda) arşivcilik eğitimi görmesi (belki "master" düzeyinde öğretim olabilir) gerektiği konusunda yetkili bilim adamlarımız görüş birliği içindedir.

Osmanlıca ve arşivcilik öğrenimi konusu üzerinde bu bilim adamları ile danışmalarda bulunan Vakfımızın Yönetim Kurulu Başkanı İsmail Soysal, YÖK Başkanı Sayın Prof. Dr. İhsan Doğramacı'ya vardığı sonuçlan anlatmıştır.

Yeterince uzman arşivci hazırlanıncaya değin, gecikmemek için, yetişmiş durumdaki arşivcilerle işe başlanılabileceği anlaşılmaktadır.

2. Milli Arşiv Kanunu Tasarısı: Bir Milli Arşiv Kanunu çıkarılması için 1968 yılından beri çalışmalar yapılmış, ancak 1969, 1972, 1974 ve 1981 yıllarında hazırlanan kanun tasarıları TBMM'den bir türlü çıkarılamamıştır. Bugün elde, önceki çalışmalar ışığında hazırlanmış bir tasarı vardır ki bu tasarı yetkili bir kurulda incelendikten sonra 1985 yılı içinde TBMM'ye sunulabilir. Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğünün kuruluşu konusunun da aynı kanun içinde düzenlenmesi beklenmektedir. Kanun çıkınca, halen yürürlükte bulunan "1975 yılı Devlet Arşiv Yönetmeliği" varoluş nedenini yitirecek, buna karşılık kanunda ön görülen çeşitli konularda yeni yönetmelikler hazırlanabilecektir.

Bu düzenlemeler sırasında özen gösterilmesi gereken öncmli ve ivedi konulardan biri de Osmanlı Arşivlerinde araştırma yapacak yerli ve yabancı bilim adamlarının izin istemlerinin çabuk

sonuçlandırılması ve kendilerine -bir sakınca olmadıkça- her türlü kolaylığın gösterilmesidir.

Yönetim Kurulu Başkanımız Soysal, Osmanlı Arşivleri reformunu yasal boyutu üzerinde Başbakanlık Müsteşarı Sayın Hasan Celal Güzel ile temaslarda bulunmuş, Sayın Güzel'in Arşiv konusuna gösterdiği gerçek ilgiye ve inanca tanık olmuştur.

3. Osmanlı Arşiv Sarayı yaptırılması: Bugün Arşivlerin saklandığı binalar bu işe elverişli olmaktan çok uzaktır. Arşivleri ru-tubet, yangın vb.den koruyucu yeterli tertibat da bulunmamaktadır. Tasnif işleri, mikrofilm düzeni, inceleme yeri ise çok yetersizdir.

Osmanlı uygarlığı, Arşivi, yazmaları, sarayları, eşyaları, camileri, anıtları hatta görünümü ile bölünmez bir bütün olduğuna göre. Arşivlerini Ankara'daki yeni Arşiv binasına taşınmasının büyük bir hata olacağında hemen hemen görüş birliği vardır. İstanbul'da da hazır ya da boşaltılabilecek bir bina olmadığına ya da bu işe uymayacağına göre. 4-5 yıl içinde -ki o zamana kadar yeterince arşivci de yetişip tasnif hızlanacaktır- modern arşivcilik gereksinimlerini karşılayan bir saray yaptırılması tek çare olarak görünmektedir.

Kanımızca, Topkapı Sarayı'nın Marmara Denizine dönük yamacındaki geniş arazinin bir kesimine bir "Osmanlı Arşiv Sarayı" yapılması ideal bir formül gibi görünmektedir. Çevre ile uyum içinde bir mimariye sahip bu binanın, modüller halinde peyderpey yapılması mümkündür.

Böyle bir sarayda, alarm, rutubet, vb. koruma tertibatlı depolardan başka, mikrofilm ve mikrofilmlerin bağlanacağı bilgisayar sistemi, konferans salonu, inceleme yerleri, çeviri daireleri, kitaplık, matbaa ve arşiv müzesi gibi ünitelerin kurulması, kısacası bu zengin ve değerli arşivlere layık çağdaş bir düzenin kurulması gerekecektir.

***

Vakfımız, iki ay önce kurulur kurulmaz, Yönetim Kurulu ilk iş olarak, çoktandır ihmale uğramış böylesine önemli bir milli sorunu

ele almış ve Türkiye'de ilk kez bir "Osmanlı Arşivleri" ve onunla bağlantılı olarak, "Osmanlı Araştırmaları" üzerinde bir sempozyum düzenlenmesini kararlaştırmıştır. Sempozyumun amacı, konuyu akademik biçimde ortaya koymanın ötesinde, bir an önce nasıl bir reform yapılabileceğini anlamaya çalışmak, dolayısıyla hükümete ve ilgili öbür devlet kuruluşlarına yardımcı olmaktır. Temas ettiğimiz tüm yetkililer, böyle bir girişimin çok yararlı olacağını ve bizimle işbirliği yapmaya hazır bulunduklarını bildirmişlerdir.

Saygılarımızla
Yönetim Kurulu Başkanı
Em. Büyükelçi (İsmail Soysal)
Raporu Yazan: Kurucu Üye H. İnalcık

Osmanlı Arşivleri ve Osmanlı Araştırmalar Sempozyumu Konuşması İst. 1985

Sayın Başbakan, Sayın Dışişleri Bakanı, Seçkin Meslektaşlarım Bayanlar, Baylar

Arşiv konusunu konuşmak üzere, Türk-Arap İlişkileri İnceleme Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Sayın emekli büyükelçi, değerli tarihçi İsmail Soysal'ın girişimiyle bu mühim toplantı gerçekleşmiş bulunuyor.

Arşiv konusu, Türkiye'mizin bir numaralı sorunlarından biridir. Sayın Başbakanımızın toplantımızı şereflendirmelerini, bu konunun öneminin bütün genişliği ile anlaşılmış olduğunun ve nihayet bir çözüm yoluna gireceğinin bir işareti olarak yorumlamaktayız ve sevinçle karşılamaktayız.

Arşivlerimiz neden memleketimizin bir numaralı sorunlarındandır.

Çünkü arşivlerimiz, Türk devletinin devamlılığını sağlayan temel kuruluşlardan biridir.

Çünkü arşivlerimiz. Milli tarih ve kültürün gerçek kaynağıdır. Türk milletinin hafızasıdır. Milli anıtlarımızın en belagatlisi arşivlerdir.

Arşivlerimiz bütün sosyal ve insani bilim dallarının ana kaynağıdır.

Nihayet arşivlerimiz, yüzyıllarca kader birliği yaptığımız milletlerle, sonra bütün medeni milletleri ile bilgi ve düşünce alışverişine ve kaynaşmaya götürebilecek, en sağlam, en zengin kaynaktır.

Huzurlarınızda sorunları tek tek ele alıp açıklamaya çalışacağım. Arşivlerimiz devletin devamlılığını güvenceye alır, dedik. Devletin geçmişe uzanan bir devamlılığı vardır. Bu devamlılık, ancak arşivlerin düzenli, sistemli yaşar ve işler bir hale getirilmesiyle sağlanabilir.

Bugün devletimiz birçok mesele üzerinde milletlerarası kuruluşlarda tartışmalara girmek zorunda kalıyor. Mesela son defa Bulgaristan'daki soydaşlarımızın acıklı kaderi! Oradaki Türklerin gelmişi, geçmişi hakkında kasten uydurma iddialar ortaya atılıyor.

Bu soydaşlarımızın Balkanlara nasıl geçip yerleştiklerini, hangi köyleri kurduklarını, hatta Anadolu'nun hangi bölgesine ve hangi boya mensup olduklarını bize arşivlerimizdeki '"tahrir defterleri"' bütün ayrıntılarıyla itiraz götürmez bir şekilde bildirmektedir. Fakat şu da bir gerçektir ki, bu arşivlerden fertler kendi haklarını aramak için yararlanır. Fakat devletimiz kendi davalarını ispatlamak için faydalanmaz.

Dış işlerimizde milli sorunların, Kıbrıs meselesinin, Ermeni patırtısının geçmişini, hakikatini araştıracak, zamanında belgeleyecek bir örgüt var mıdır, bilmem. Bu iş muhtemel araştırıcıların ortaya çıkmasına bırakılmayacak kadar acil ve önemli bir ödevdir, kanaatindeyiz.

Devlet yalnız acil işleri için değil, daha geniş bir kültür politikası, kültür gelişimi ve milletler arası ilişkiler için de bu arşivlerden yararlanmamaktadır.

Bu arada, dünyada Türk ve Türkiye imajı üzerinde durmak gerektir. Milli imaj bir millet için bir ölüm kalım sorunu olabiliyor.

Birinci Dünya savaşından sonra birçok milletler bu yüzden parçalanmış hatta yok olmuştur. Devletimizin kurucusu, bu sorunun hayati önemini derinden kavradığı ve tecrübe ile gördüğü içindir ki, Türk tarihinin doğru imajını bulmak ve dünyaya tanıtmak için, yıllarca çalışmış ve bunu milletin bir numaralı sorunu olarak benimsemişti.

Dünya kamuoyunu yanıltabilenler, milletlerin ve devletlerin varlığı ile oynayabilirler. Bugün medeni alemde gazetelerde ve diğer kamu araçlarında milletimizin aleyhine kasıtlı bir propaganda sürüp gitmekte, Türkiye'yi parçalayan haritalar yayınlanmakta, gerçekler tersine çevrilmektedir. Bu, varlığımıza kasteden sinsi, utanmaz bir propaganda ölçüsünü almıştır. Osmanlı İmparatorluğu (Turkish Empire) denerek geçmişin bütün hıncı modern Türkiye üzerine yüklenmektedir. On dokuzuncu yüzyıl Balkanlar ve emperyalist Avrupası'nın çıkardığı Doğu Meselesi taktiği bugün de modern Türk devleti aleyhine yeniden hortlatılmak isteniyor. Osmanlı devletini yıkan olaylar, Avrupa'nın Doğu Meselesi, Hasta Adam dediği Osmanlı İmparatorluğu aleyhine tezgâhladığı bir yapmaca buhranlar silsilesinden başka bir şey değildir. Bu buhranlardan yalnız askeri emperyalist devletler değil, dost sandığımız Batı devletleri de ekonomik bakımdan ve kendi nüfuzlarını pekiştirmek bakımından yararlanmaya çalışmışlardır.

Doğu Meselesi bir Haçlı Seferi gibi yürütülmüştür. Osmanlı veya Türk adını korkunç bir propaganda ile lekelemek, Türkiye'yi dünyada yalnız bırakmak, ondan sonra açıktan savaş açmak Doğu Meselesinin bilinen taktiğidir. Bu taktik bugün aynen kullanılmaktadır.

Tarih bir tekerrür değildir. Fakat bir süredir, tarihi olaylar uzun bir perspektif içinde gelişir, olgunlaşır. Bugünkü Türkiye en azından iki yüz yıllık bir perspektif içindedir. Dün olduğu gibi bugün de Türkiye, bu korkunç propaganda savaşına karşı hakikat savaşı ile karşı koymak zorundadır. Hakikatin yattığı arşivlerimiz, bu savaşta en kuvvetli, en yanılmaz başarı silahıdır. Bu savaşa düşman kadar hayati bir önemle sarılmalıyız. Hakikat bizim yanımızdadır. Arşivlerimizdeki hakikatlerin ortaya çıkması için yerli-yabancı tarafsız

araştırıcıları teşvik etmeliyiz. Bu araştırmaları kösteklememeliyiz. Bunun için, arşivlerimizi modern işler bir örgüt haline sokmak da tabi, ilk vazifemizdir.

Kasıtlı yalanları ancak bu yolla, zamanla söndürebiliriz. Ona inanıyorum ki, bu propaganda savaşını kazanmak Türkiye'nin güveni için NATO kadar, belki de uzun sürede, ondan da önemlidir. Bu savaşın kudretli silahı ise, arşivlerimizde yatan gerçeklerdir. Aşikârdır ki, bu iş devletimizden, geniş örgütleme ve çalışmalar ister.

Her şeyden önce Osmanlı arşivlerine modern manası ile korunan, işler bir araştırma merkezi haline getirmek gerektir. Arşivcilerimizin, bütün kısıtlamalara rağmen, yaptıkları muazzam işler, yine de arşivlerimizi vesikaların çürüdüğü depolar olmaktan kurtaramamıştır.

Arşivlerimizin dünyaca inanılır bir ilim merkezi haline getirilmesinin ilk şartı, açıklık prensibidir. Bu bütün modern arşivlerin ortak prensibidir. Zira arşiv belgelerini yalnız kendinize hasreder ve kendiniz ahkâm çıkarırsanız, kimseyi hakikate inandıramazsınız.

Bununla beraber, şunu da kabul etmek gerekir ki, bugünkü şartlar altında Türk arşivlerinin, Batı arşivleri gibi, mutlak açıklık prensibiyle idaresi olanaksızdır. Evvela, arşivlerimiz kataloglama, örgütleme ve çalışma şartlan bakımından bu arşivlerle asla kıyaslanamaz. Sonra da hükümet maksatlı kimselerin arşivlerimize girerek vesikaları maksatlı şekilde seçip kullanmalarından haklı olarak kuşku duymaktadır.

1968'de Conseil inter des arehives genel sekreteri Macar Kecskemeti dört kişilik bir uzmanlar heyetiyle gelip arşivlerimizi inceledi ve UNESCO'ya bir rapor verdi. Bu raporda arşiv kanununun bir an önce çıkması, uzman bir kadronun yetiştirilmesi, arşivlere bina ve gerekli teknik araçların sağlanması tavsiye olunuyor. Milletler arası mali yardım imkânları düşünülüyor ve beş yıllık bir planla bu işin yürütülmesi öngörülüyordu. Yine UNESCO adına Türkiye'ye gelen Macar Ivan Borsa. 1980 tarihini taşıyan raporunda 1968'deki durumun aynen kaldığını vurgular ve Türk arşivlerinin "'International concern" olduğunu yazar. Bu görüş biraz saldırgan bir görüşün

ifadesidir. Bazı Balkanlı ilim adamları şu iddiadadır: Mademki bu arşivler imparatorluğun arşivleridir, o halde onlar üzerinde bütün bu milletlerin hakları vardır.

Sofya'da CIBAL diye bir merkez kurulmuştur. Bu Balkan dokümantasyon merkezinde Türkçe vesikaların mikrofilmlerini toplamak CIBAL'ın başlıca gayelerinden biridir. Orada yazları Osmanlı okuma seminerleri de düzenleniyor, Sofya, Balkanların, başka bir deyimle Osmanlı tarihinin merkezi haline getirilmek isteniyor. Ama ellerindeki malzeme yetmez. Böyle bir araştırma merkezi potansiyel olarak İstanbul'dur. Türkiye arşivleridir. Onları mikrofilm halinde Sofya'ya taşımak için UNESCO kullanılıyor. Gelen mütehassısların teklifleri koleksiyonların mikrofilmlerini verin döviz kazanın, öğüdüdür.

Arşivlerimizi milletler arası bir kuruluş haline getirmek için yapılan çabalar bizi uyarmalıdır.

Arşivlerimiz modern durumda işler bir araştırma merkezi haline getirmezsek, bu saldırıların sonu gelmez. Bütün bu işleri Türk devleti yapmalıdır. Arşivlerimize sahip çıkmalıyız ve bir an önce bu işleri kendimiz yapacak kudrette olduğumuzu medeni aleme göstermeliyiz. İşte onun için arşiv meselesi Türkiye devletinin bir numaralı sorunlarından biridir, diyoruz.

Arşivlerimiz ve devletimiz konusundan şimdi kültür konusuna eğitim. Tarihimizi yazmak için çeşitli kaynaklar vardır, vakayinameler, seyahatnameler, abideler vesaire. Bu kaynaklar içinde, hiçbiri genişlik ve güvence bakımından arşiv malzemesiyle karşılaştırılamaz. Mesela divanı hümayun'da her gün verilen karar ve emirlerin kopya edildiği mühimme defterlerinden 265 cildi bize kadar intikal etmiştir. Bu seri, Osmanlı İmparatorluğu tarihi bakımından eşsiz bir kaynaktır. Yirmi yıldan beri bu serinin faksimile yayınlanması için çalışmalarımız maalesef sonuç vermemiştir. Şimdi bunun bir cildi Almanya'da yayınlanmış bulunmaktadır. Osmanlı arşiv kaynakları özellikle sosyal-iktisadi tarih bakımından sonsuz bir kaynaktır. Köylere-kentlere ait istatistik bilgileri, toprak tasarrufu şekilleri, köylünün içinde bulunduğu koşullar, köy-şehir ilişkileri, vergi sistemi,

vakıflar ve malikâneler, akla gelebilecek her türlü konu tahrir defterleri ile aydınlanabilir. Arşivlerimizdeki tahrir defterleri Gürcistan'dan Arnavutluk'a, Bosna ve Macaristan'a kadar bugün birçok ilim adamının çalışmalarını üzerinde topladığı bir seridir.

Macarlar, Bosnalılar ve Bulgarlar şimdiden defterlerin birçoğunu yayınlayarak ve tercüme ederek bu son derece önemli kaynağı, memleketlerinin sosyal ve iktisadi tarihi üzerindeki incelemelerin mihveri yapmışlardır. Türkiye'mizde birkaç gencin ilgisi dışında maalesef Türkiye iktisadi-sosyal tarihinin bu ana kaynağı da sistemli bir çalışma konusu olamamıştır. Bu serinin önemini ilkin tanıyan ve incelemeleriyle değerlendiren büyük âlim Ömer Lütfi Barkan'ın burada hatırasını anmak isterim. O yalnız Türkler için değil sözünü ettiğim yabancı ilim adamları için de bir kılavuz olmuştur. Bu alanda yapılacak en acil işlerden biri, Ankara ve İstanbul arşivlerindeki defterlerin doğru ve sistemli bir kataloğunu meydana getirmek, sonra Türkiye'ye ait ciltlerin indeksli faksimile yayınlarını yapmaktır. Birkaç yüzü bulan bu defterler yayınlanınca yurdumuzun beş yüzyıllık tablosu, bütün ayrıntılarıyla gözlerimiz önüne serilecektir. Bu serinin yayınlanması, yalnız yurdumuzda değil, bütün dünyada Türkiye üzerinde sosyal ve iktisadi çalışmaların birdenbire patlaması sonucunu verecektir. Bunun Türkiye için sağlayacağı muazzam tanıtma hizmetini bir tarafa bırakalım, bu gibi araştırmalar, Türkiye'mizi bugün dünya tarihçiliğinin yöneldiği sosyal-iktisadi tarih araştırmalarının en önemli merkezlerinden biri haline getirecektir. Ancak şunu önemle kaydetmek gerekmektedir ki, üniversitelerimiz ve bilim kurumları bu alanda yetkili bir kadro kuramazlarsa, bundan yine en çok yararlanan yabancılar olabilir. Kendi tarihini başkalarından öğrenmek hicabından kurtulmak, Atatürk'ün bize öğrettiği en büyük düsturlardan biridir. Hiç gecikmeden bir arşiv mektebi kurarak bu vesikaları doğru olarak okuma ve değerlendirme metotlarını gençlerimize öğretmeliyiz. Bu mektep yabancılara da açık olmalıdır. Gelsinler burada öğrensinler. Bu vesikaların sahibi olarak öğretmenliğini de biz yapalım.

Başbakanlık Arşiv araştırma dairesinin, bu türlü bir çalışma merkezinin nüvesini yıllarca önce kurmuş olduğunu, büyük hizmetlerini burada şükranla anmak ödevimizdir. Sayın Mithat Sertoğlu, Fazıl Işıközlü, Selahattin İlker'in, arşiv tasnif heyetlerinin, son defa Nejat Göyünç ve Atilla Çetin'in çok değerli hizmetleri olmasa, yerli ve yabancı birçok bilim adamı arşivlerimizde çalışmalarını sürdüremezlerdi.

Arşiv belgelerini tarih için değerlendirmek, işin ikinci safhasıdır.

Üniversitelerimizde iktisadi-sosyal tarih kürsüleri kurulması teşvik olunmalıdır. Batıda çok gelişmiş istatistik ve kompüterizasyon tekniklerini bu kürsülerde öğretmeliyiz/Tahrir defterlerinin içerdiği milyonlarca data ancak kompüterizasyon metotlarıyla değerlendirilebilir. Tahrir defterleri üzerinde bu çeşit çalışmalar Amerika ve Avrupa'da bizden önce başlamış bulunmaktadır. Onların bu malzemeyi bizden daha iyi değerlendirmesi halinde, ister istemez onlara tabi duruma düşeriz.

Bugün Osmanlı İmparatorluğu'nu vücuda getirmiş olan topraklar üzerinde yirmiyi aşkın devlet yaşamaktadır. Bu milletlerin beş yüz yıllık gerçek tarihleri bizim arşivlerimizde bulunmaktadır. Bu arşivlerin sahibi olarak onları bu hazine üzerinde çalışmaya çağırmak ev sahipliği ve kılavuzluk yapmak, hatta bu malzemenin değerlendirilmesinde ön ayak olmak bizim ödevimizdir. İstanbul, bu araştırmaların tabi merkezidir. Burada bu milletler geçmişlerini bütün ayrıntıları ile öğrenerek yalan yanlış iddialara sırt çevirecekler, bizimle tekrar kaynaşacaklardır.

İşte, bana arşivi verin Osmanlı İmparatorluğunu yeniden kurayım, derken bunu kastediyorum. Milli Türk devleti ancak bir kültür birliğinin merkezi olabilir; yine inanıyoruz ki devletimiz, üniversitelerimiz, bilim kurumlarımız ve nihayet genç Türk bilim adamları bu muazzam işin üstesinden gelecek yeteneğe sahiptirler.

25. KONUŞMA

Bilkent Üniversitesi
16.02.1994

İNALCIK: Buraya gelmeden hemen önce bir bankada İstanbul'a havale yaptırmaya çalışıyordum. Banka memurunun küçük bir dikkatsizliği sonucu Cevizli'ye gitmesi gereken havale Cihangir'e gönderilmiş. Epey uğraştıktan sonra hatayı bulabildik.

Bugün bu olayı yaşayınca aklıma yakın dostum Paul Wittek geldi. Bir gün Wittek bana bir makale gösterdi. "Bu makale olmamış, hiçbir işe yaramaz" dedi. Bana yazıda unutulmuş olan bir virgülü işaret etti. "Burada virgül eksik" dedi.

İşte bilimin ilk şartı dikkattir. Medeniyetin de ilk şartı dikkattir. Matematik bilimlerin anasıdır. Eski Yunan bununla yükselmiştir. Felsefe, fikir hayatı bununla başlamıştır. Bir denklemi dikkatli olmazsanız, çözemezsiniz. Tarihçilik de böyledir. Bir tarih kaynağını okurken her şeyi bilmek lazım. Mesela Aşıkpaşazâde'nin kitabını Türkçe diye herkes okur ve anladığım zanneder. Ama o zamanki kelimenin manası bugün farklıdır. Mesela "bitirmek" kelimesi. O devirde "bir işi tamamlamak" demektir. Öyleyse, Aşıkpaşazâde'yi okumak, anlamak için evvela o zamanın filolojisini bilmek lazım. Aksi takdirde yorumunuz yanlış olur.

Mesela İslâm ilk asırlarda muazzam medeni gelişmeler göstermiştir, ama bugün her yerde kültürce geridir. Çünkü o zaman Peygamberin sözlerini en doğru şekilde tespit edebilmek için, hadis âlimleri, kim kimden almış takip ederek bütün ravileri, Peygambere kadar dikkatle götürüp incelemişlerdir. Çünkü Tanrı işi bu ve o insanlarda din gayreti var. İslâm medeniyeti, tüm İslâm ilimleri, yorulmadan dikkatle yapılan çalışmalar sayesinde yükselmiştir.

Dikkatin geniş manası vardır. Dikkat, tam olarak anlamak için bütün melekelerinizi harekete geçirmek demektir. Bu yüzden sizlere ilk tavsiyem, tarihçi, bilim adamı olmak için çok dikkatli çalışın.

Soru Tarih Çevresi: Sayın Hocam, Yunan'dan bahsetmişken Atina'daki kültürel ve felsefi birikimin nasıl onaya çıktığından bahsedebilir misiniz?

İNALCIK: Biliyorsunuz, ben eski çağ mütehassısı değilim, bu durumu belki yorumlayabilirim

Eski Yunan'ı, Yunan medeniyetini kuranlar, bütün Ege, Doğu Akdeniz sahillerinde koloniler halinde, şehirlerde yaşıyorlardı. Tüm Doğu Akdeniz medeniyetleri ile temastaydılar. Mesela Heredotus Mısır'a gitmiş. Bu kültür alışverişi sebebiyle Yunanlı geniş görüşlüdür. Tek bir fikre, dogmaya saplanıp kalmadan bir şeyin çeşitli yönlerini, çeşitli yorumlarını düşünebilmektedir. İkincisi bu kolonilerde servet birikimi mevcuttur ve şehirlerde ileri bir işbölümü vardır. Tıpkı Rönesans devrinde Batı Avrupa'da, İtalya'da olduğu gibi seçkin sınıflar ortaya çıkmıştır. Bir kısım insanlar hayat kaygısından kurtulmuştur. İşbölümü sayesinde filozofu, profesörü, matematikçisi ayrılmıştır.

Yunan cemiyeti, Rönesans'tan sonraki Batı cemiyetinde olduğu gibi zengin bir burjuva sınıfına sahiptir. Ticarete dayalı, büyük pazarları olan refahlı bir cemiyettir.

Yunan medeniyetinin temelinde akıl ve dikkat vardır. Gözü ve eli en iyi kullananlar, eski Yunanlılardır. Heykellerine bakın; insanın bütün adalelerini bir anatomisi gibi tasvir ederler. Bu ancak dikkatle olur. Gözün görmesi lazım. El de görüleni yalınlaştıracak kadar beceri kazanmıştır.

Bugün Batı Medeniyetinin de, Roma Medeniyetinin de temeli eski Yunan'dır. İslâm da Abbasiler döneminde Yunan kültürünü

benimsemiştir. Bu, bir nevi Rönesans'tır. Avrupa'nın Rönesans'ından önce gerçekleşen bu İslam Rönesans'ı, Yunanı incelemekle olmuştur.

Soru Tarih Çevresi: Sayın Hocam, bize son çalışmanızdan bahseder misiniz?

İNALCIK: Önce size, tahrir defterleri hakkındaki çalışmalardan bahsedeyim. Mesela bu elimdeki Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri. 16. asır ortalarına, Kanuni devrine ait defterlerden biridir. Bu defterler sayesinde beş yüzyıl öncesi ile bugünkü Türkiye'yi karşılaştırmak mümkün olacaktır. Bu defterlerden Anadolu'nun bütün üretimini, nüfusunu, köylerini, hayat şartlarını toplu olarak öğrenmekteyiz. Yoksa şu ya da bu sancağa ait çalışmanın yalnız o bölge için bir manası olabilir. Eğer sistematik bir şekilde neşredilirse, bu koleksiyon, tarihçiler için muazzam bir malzeme verecek, sosyal-ekonomik tarihimiz aydınlanacaktır.

Bu projenin. Anadolu'ya ait beş livayı kapsayan birinci cildi çıktı. Projeyi Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'ne götürdüm. İzah ettim, benimsediler. Ve bu güzel kaynak ortaya çıktı.

Bu proje 10-12 sene öncesine gider. O zaman Ankara ve İstanbul'da tahrir defterleriyle uğraşan arkadaşları topladım. Tarih Kurumu'nda yedi-sekiz kişilik bir komite kurduk. Ben projeyi izah ettim. Tahrir defterlerini Türkçeleştirip yayımlamanın tam ilmi ihtiyacı karşılayamadığı inancındayım. Çünkü herkes vesikayı kendi anladığı gibi aktarır. Vesikayı, doğrudan doğruya ilim adamının kontrolüne sunmak lazım. Eğer Türkçeleştirme yapıyorsanız, aynı zamanda vesikanın tıpkıbasımını da vermelidir ki, ilim adamı kontrol edebilsin. Ayrıca terimleri izah etmek, iyi dizinler yapmak lazım. Tabii, haritalar ve dağınık malzemeyi cetveller halinde toplamak da çok mühim. Tüm bu çalışmalar malzemeyi işlemek demek değildir. İşleyecek olan tarihçiye yardımcı olmak demektir. Bence vesikalar böyle

yayımlanmalı. Ben bu metodu 1954'te yayımladığım 1432 tarihli Arvanid defteri üzerinde uyguladım.

Özetle, Tarih Kurumu'nda mesaimizi bu şekilde planlamayı önerdim.

Ama bazı arkadaşlar -ki bunların arasında Dil Tarih'ten öğrencilerim de vardı- Bu projenin yürümeyeceğini evvela arşivin defterleri bize vermeyeceğini ileri sürdüler. Projenin başında kimin olacağını sorun yaptılar vs.

Toplantı sonunda bir genel sekreter tayin ettik. Ben Amerika'dan her gelişimde projeyi soruyordum. O zaman Tarih Kurumu Başkanı olan zat bana projenin kuruldan geçtiğini söyledi, ancak bu hususta büyük bir faaliyet görünmüyordu. Artık projenin tarihe karıştığını düşünüyordum. Bir süre sonra bir cilt çıkardılar. Çıkaran benim söylediğim sistemi oldukça güzel takip etmiş, kendisini kutladım. Proje bütün Türkiye'yi kapsıyordu. Beraber yürütecektik. Bizde, ilmin ilerlememesinin bir sebebi takım faaliyetinin, ortak çalışmaların yapılamamasıdır: "Bu işten bana ne menfaat gelir" düşüncesiyle hareket edilmesidir. Beraber çalışılsaydı bir defter yerine on defter yayımlamış olurduk. Şimdi Devlet Arşivler İdaresi'nin projeyi yürütmesi ile takım çalışması gerçekleşmiş ve bu güzel eser ortaya çıkmıştır. Dünya'da, Osmanlı'nın ve Türkiye'nin yanlış yorumlanmasından şikâyet ediyoruz. İşte bunu yenecek olan şey, böyle vesika külliyatlarını onlara göndermek, onları çalışmaya heveslendirmektir. Bu vesikalar sayesinde hem Türkiye için bilgimizi esaslı bir şekilde ilerletmek, hem de dışarıda Türk tarihinin objektif kaynaklardan incelenmesini sağlamak mümkün olacaktır. Türkiye'de takım çalışması için ortaya attığım projelerden bir tanesi de, Osmanlı tarihinin, İstanbul tarihinin en büyük arşiv malzemelerinden biri olan İstanbul Müftülüğündeki kadı sicillerinin neşredilmesidir. Bu arşivde 9000'den fazla defter bulunmaktadır. Bu vesikalardan yararlanarak bütün İstanbul tarihini ve Osmanlı sosyal, iktisadi tarihini yazabiliriz. Mesela esnaf teşkilatını tetkik etmek istiyorsunuz. Manisa'da,

Diyarbakır'da, yani pek çok yerde esnaf teşkilatı vardır. Ama bu teşkilatın en mühim, en mükemmel şekilleri İstanbul'dadır. Dolayısıyla İstanbul esnaf teşkilatını incelediğiniz zaman Osmanlı tarihinde esnaf teşkilatını en iyi şekilde incelemiş olursunuz. İstanbul Müftülüğü'nde bulunan bu kadı sicilleri, Osmanlı tarihçiliği için birinci derecede önemli vesika külliyat üzerinde bazı ferdi çalışmalar yanında sistemli bir ekip çalışması yapılmamıştır. Bu 9000 defterin taranması, incelenmesi ancak bir takım çalışması ile mümkündür. On yıldan beri, bu kadı sicilleri üzerinde, bir ekiple sistematik tetkikat yapmayı ve bir dergi çıkartmayı düşünüyordum. Bu sicillerin neşredilmesini bir proje olarak zamanın Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'la görüşmek istedim. Birçok defa randevu aldığım halde kendisiyle görüşmek mümkün olmadı. İstanbul Müftüsü Selahattin Kaya ve Abdülaziz Bayındır'ın bu projeye yakınlık göstermeleri üzerine bir vakıf kurmak istedim. Boğaziçi Üniversitesi'nden birkaç arkadaşla görüştüm. Ancak vakıf kurmak çok güçtü. Sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Sayın Nurhan Aksoy'la görüştüm ve kendisine projeden bahsettim. Anlayışlı, enerjik bir bilim adamı olan Nurhan Hanım, projenin İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Sanat Tarihi Araştırma Merkezi'ne bağlı olarak yürütülebileceğini söyledi. Çalışmalara başladık. Sayın Vehbi Koç'tan para yardımı alarak iki asistan tuttuk, bilgisayar vs. edindik. Sicilleri inceletmeye başlattık. Bu vesikaların en mühimlerini ayırıp, tıpkıbasımlarıyla beraber sistemli bir yayın yapma gayesini gütmekteyiz. Bu suretle İstanbul tarihinin kaynaklarını ortaya çıkarıp bilim adamlarına sunmak istiyoruz. Osmanlı-Türk tarih tetkiklerine faydası ile birlikte bu projenin diğer büyük anlamı da Türk İstanbul'unun oluşumu ve tarihini dünyaya tanıtmaktır. Bugün yeniden Ortodoks dünyasının başşehri gibi gösterilmeye çalışılan İstanbul'un tarihini bu kaynaklarla ortaya koymak eski Bizans'ın yerinde beş yüz yıllık bir tarihin, bu medeniyetin yükselmiş olduğunu dünyaya anlatmaktır. Fetihten önce İstanbul harabe idi. 1453'te nüfusu 40.000'e

düşmüştü. Fetihten sonra İstanbul Türk idaresinde Avrupa'nın en nüfuslu şehirlerinden biri haline getirilmiştir.

Bu kadı sicilleri projesi şu anda yürümektedir. Kurduğumuz komitede tanınmış uzmanlar çalışmaktadır. Komitede Abdullah Kuran, Zafer Toprak, Cemal Kafadar, Nurhan Atasoy, Tülay Artan. Abdülaziz Bayındır gibi kıymetli arkadaşlar çalışmaktadır. Proje için İstanbul'da yeni kurulmuş olan Tarih Vakfı ile de işbirliği yapmaktayız.

Başka bir proje ise Tarih Vakfı'nca yürütülen Eyüp Sultan Projesi'dir. Eyüp Sultan Projesi'nin geçmişi de şöyledir:

Ben genç bir doçent iken Rıfkı Melül Meriç bir gün beni bir yere götüreceğini söyledi. Rıfkı Bey mütevazi, kendisini göstermeyen, fakat bilgisi sağlam, Osmanlıcayı çok iyi bilen efendi bir adamdı. Beni Eyüp'e götürdü. Eyüp sırtlarındaki manzara şu idi: 16. ve 17. asra ait mezar taşlarımız, bir kenara atılmıştı. Birçok yerler çimentodan bir duvar örülerek aile mezarlığı haline getirilmiş, mesela üzerine "Ferit Bey'in aile mezarlığı" yazılmıştı. Tarihimizi oradan söküp atmak, gasp etmek çabası inanılacak gibi değildi. Mezar taşları çingeneler tarafından kaçırılıp satılıyor, orası bir taş ocağı gibi kullanılıyordu. Bir de oralardaki sokaklara, kahvelere Pierre Loti gibi bir Fransız subayının adını vermişler. Bu kadar şuursuzluk olmaz. Hiçbir millet, tarihine karşı bu kadar saygısız değildir. Orada, bu tabloyu gösterirken Rıfkı Melül'ün gözleri yaşlı idi ve "Halil bir şeyler yapalım, uyaralım. Bu kadar kayıtsızlık olmaz. Sen buranın halini unutma" dedi.

Rıfkı Bey'in söylediklerini hiçbir zaman unutmadım. Eyüp projesini oluşturdum. Ne yapmak gerektiğini anlattım. İstanbul Müftülüğü Eyüp mahkemesinin 629 tane defteri var. Bu defterler 16. asrın başlarından itibaren tutulmuş. Bunları kullanarak Eyüp'ün bütün tarihini, topografyasını, büyük adamlarını ve türbelerini aydınlatabilirsiniz. Eyüp'ün en önemli tarafı Peygamber'in mihmandarı Eyüb Ensârî'nin mezarının fetih sırasında bulunmasıdır. Bu mezarın keşfî askerlere şevk vermiş ve fetih başarılmıştır.

Osmanlılar Eyüp Sultan'ı yeniden var etmişlerdir. Eyüp bizim yoktan var ettiğimiz bir şehirdir. Bu bakımdan Osmanlı şehirciliği tarihinde özel bir yeri vardır.

Proje için Kültür Bakanlığı'na gittim. Kültür Bakanlığı'nda özellikle belirtmek istiyorum, Sayın Emre Kongar, kendisi de üniversitede olduğu için projenin önemini hemen anladı. Projenin önemli olduğunu ve destekleyeceklerini söyledi. Tabii projeyi şahsıma veremeyecekleri için Tarih Vakfi'na bağlı olarak Eyüp Sultan Projesi faaliyete geçti. Orada proje iki yolda gelişmektedir. İlki anıtların restorasyonu ki bu işi Tarih Vakfı'ndan Prof. Doğan Kuban üstlendi. Eyüp'ün tarihinin ve vesikaların neşri işini ise benimle çalışan bir grup aldı.

Soru Tarih Çevresi: Sayın Hocam, arşive girdiğinizde nasıl çalışırsınız? Belli hipotezlerle mi çalışma yaparsınız, yoksa çalışmalar mı hipotezlerinizi belirler? Model kullanır mısınız?

İNALCIK: Bilimde evvela hipotez konur, yani bir model düşünürüz. Ondan sonra deliller aranır. Deliller, hipotez çürütüyorsa hipotez değiştirilir. Doktrine saplanmamak gerekir. Bugün, Marxist, Weberian ve Vallerstein modelleri var. Bu modeller kullanılıyor. Gerçekler, modellere uydurulmaya çalışılıyor. Bu suretle hakikati bildiren vesikalar ihmal ediliyor, model üstün geliyor. Birçok tarihçimizin yaptığı hala budur. Bir tarihçi, kendisini ezilmiş, sömürülmüş sınıfların kahramanı olarak hisseder ve Marx'ın söylediği şekilde, bu modele göre Osmanlı tarihini izah etmeye çalışırsa tarihimizde hiç olmamış şeyleri olmuş gibi gösterir ve vesikaları saptırır. Bu tarihçilik değildir Esas yaklaşım doğrudur. Yani ilmi çalışmada evvela hipotez konur, ama vesikalar hipotezi desteklemiyorsa hipotez gözden geçirilir. Mesela "Asya Tipi Üretim Tarzı" teorisi, bizim tarihimize, genellikle Asya imparatorlukları tarihine uygulanmak işlenmiştir. Bu modelin ülkemizdeki başlıca savunucuları Prof. Çağlar Keyder ve Prof. Huricihan İslamoğlu'dur. Kendilerinin de belirttiği gibi onlar Asya Tipi Modelini ilk kullanan ve bütün tarihçilere ilham

veren Sencer Divitçioğlu'dur. Bence bu modelcilerin ilk hatası, Osmanlıcayı iyi bilmemeleri ve belgeleri hakkıyla okuyamamalarıdır. İkincisi ise Ömer Lütfi Barkan ve Mustafa Akdağ gibi arşivlere girip vesikalar üzerinde çalışan insanların tetkiklerini, kendi modellerine uygun bir şekilde anlamaya çalışmalarıdır. Öte yandan burada bizim en büyük şikayetimiz, yazdığımız şeylerin dikkatle okunmamasıdır. Ben bir fikir ortaya attığım zaman, bir hakikati söylediğim zaman delillerini sıraladım "Bu neticeye varmak için şu vesikanın tanıklığına, bu vesikanın tanıklığına başvurdum", derim. Dolayısıyla söylediklerimin doğru olup olmadığına bakmak için, söylediğim delillerin dikkatle okunması lazım. Benim en büyük şikayetlerimden biri budur. İyi okumuyorlar, şöyle bir göz atıp geçiyorlar. Diğer bir şikayetim ise, bazı tarihçilerimizin belgeleri okuyup geçmeleri, bunları hakkıyla yorumlamamalarıdır. Mesela, daha önce bahsettiğim tahrir defterlerini okuyan arkadaşlar, defterleri alırlar, hülasa edip, kaç çift var, ne kadar hasıl var, nüfus ne kadar yazıp bırakırlar. Bunların sosyal tarih bakımından yorumuna gitmezler. Muhakkak bir filozofun bir sosyoloğun hipotezine bağlanmak zorunda değiliz. Kendimiz de ortaya bir hipotez atabiliriz. Model demiyorum, çünkü modele karşıyım, ama hipotez kullanmak daima yararlıdır. Mesela Marx'ın modelinden çıkartılmış bir hipotez vardır. Şehir ve köy birbirlerine ekonomik bakımından ne kadar bağlıdır? Bu hipotezle vesikalara bakarak o günkü cemiyette köy-şehir ilişkileri üzerinde belli bir konuyu aydınlatabiliriz. Tabi ki vesikayı kendi halinde bırakacak yerde, bir hipotezle yorumlamaya çalışmak daha ileri bir tarihçiliktir. Modele karşıyım, ama bir hipotezle hareket etmek manalı yorum isteyen bir ilmi faaliyetin ilk basamağıdır.

Soru Tarih Çevresi: Sayın hocam Annales ekolü için ne düşünüyorsunuz? Tarihçiliğe katkıları nelerdir?

İNALCIK: Tarihi hadiseler üzerindeki bilgilerimiz bize büyük bir yığın halinde gelmektedir. Biz "fact"leri tespit ettiğimiz zaman

yani ağaçları gördüğümüz zaman ormanı göremiyoruz. Ormanı görebilmek için daha kapsamlı, daha geniş bir bakış açısı kullanmak lazım. Bütün büyük tarihçilerin yaptıkları budur. Onlar diyorlar ki ıssız vakaların belli bir zaman içinde ne ifade ettiği, nasıl bir gelişme gösterdiği, nasıl bir değişiklik meydana getirdiğini görmek, bunu ortaya koymak lazım. Braudel bunun için "longue durée" nazariyesini yani uzun sureyle belli bir zaman içinde toplumun ekonomisinde, kültüründe, dünya görüşünde yeni bir şekle doğru değişme görüldüğünü ileri sürer. Hadiseler, cemiyeti uzun bir zamanda yoğurur. Bu değişmeleri görmek için uzun zaman dilimlerini de almak gerekir. Bunu yapmak güçtür. Çünkü her tarihçi vakalar üzerinde bu geniş açıyı sağlayamaz.

Braudel, II Filip döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası adlı birinci cildini yazmadan önce uzun süre İspanyol, Fransız ve Ragusa arşivlerinde çalışmıştır. Ondan sonra bu hadiselerde cemiyette uzun süredc meydana getirdiği değişmeleri görebilmiştir. Büyük tarihçilerin savundukları şey şudur: Yüksek seviyede, yani devlet ve politika seviyesindeki hadiseler bize cemiyeti, cemiyetin değişimini göstermemektedir. Yeni ekol II. Dünya Savaşı sonrasında cemiyetin yalnızca devlet, politika olarak değil bir bütün olarak ele alınması gerektiğini ortaya koydu. Bu da Marast yaklaşımın sonuçlarından biridir. Çünkü Marx, siyasi hadiselerin, altında bu hadiseleri belirleyen esas olayların sosyoekonomik "fact"ler olduğunu ileri sürer. Annales Marx'tan ilhanı almıştır. Ama onun formülüne körü körüne bağlanamamıştır.

Annales ekolünün esas fikri şudur: Cemiyeti bütünüyle görmek lazımdır. Bilhassa coğrafya. Ekonomi, nüfus hareketleri gibi temel kurumları ele almak gerektiğini düşünüyorlar. Birincisi Braudel'in "longue durée" kavramında simgelenen, belli bir devir içindeki değişmeleri tarihi verilerden ortaya çıkartmak, ikincisi bütün cemiyet hadiselerini bir bütün olarak araştırmak, üçüncüsü cemiyetin gelişimindeki belli başlı ana faktörleri ve onlardaki değişmeleri

incelemektir. Bu faktörlerden önde geleni coğrafi çevrenin şartlarıdır. Örneğin; hiçbir zaman Orta Asya steplerinde İtalya'daki gelişmeleri bulamazsınız. Annales ekolünde, özellikle Braudel, coğrafyanın önemini bir determinizme kaydırmıştır. Annales de bir determinizm sayabileceğimiz başka bir şey, nüfus değişmelerinin içtimai değişmeleri belirlemesidir. Ama tarih, her şeyden evvel hür insanın iradesine, hür yaratıcılığına bağlıdır. Mesela, aynı çevre içinde şartları ve medeniyetleri farklı iki toplum oluşabilmiştir: Yunan ve Osmanlı toplumları gibi. Demek ki insan unsuru, serbest düşünce ve kültür, determinist bakıştan daha önemlidir. Bugün Fransa'da Le Goff'la, Annales ekolünün son temsilcileri olarak Braudel'e cephe almışlardır. Bunlar mantaliteden, zihni davranıştan hareket ederek tarihi izah etmeye çalışıyorlar.

Soru Tarih Çevresi: Sayın Hocam, elimizdeki kaynaklarla, belge külliyatlarıyla Avrupa'da yapıldığı gibi bir Osmanlı günlük hayatı yazılabilir mi?

İNALCIK: Osmanlının resmi arşivleri günlük hayatın iskeletini resmi kanunlar çerçevesinde verir. Gerçek hayat şartlarını ortaya çıkartmaya yetmezler. Ama Osmanlı arşivlerindeki şikayet defterlerinden, devletin vergilerine, ekonomisine ve idaresine atıflarda bulunan şeyler çıkartılabilir. Bu koleksiyonlarda Osmanlı günlük hayatının yalnız bir cephesini bulabiliriz. Arşivler dışındaki kaynaklar ise seriye sicilleri ve seyahatnamelerdir. Örneğin, Evliya Çelebi'ye dayanarak 17. Yy. Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihi yazılabilir. İlginç seyahatnamelerden bir tanesi Alman gezginci Dernschwam'ın Osmanlı günlük hayatını anlatan eseridir. Bundan başka yine B. La Brocquiére (1432) Bursa'da II. Murat'la görüşmüş bir seyyah casustur. Bu seyahatnâme de Osmanlı sosyal tarihçiliği açısından önemlidir. Charles White(1842), A. Galland'ın yazdıkları da önemlidir. Dolayısıyla bunlardan yararlanarak Osmanlı günlük hayatını yazmak mümkündür. Ama pek çok tarihçimiz, bu kaynakları kullanmadığı

için günlük hayatın yazılamayacağını söylemektedirler. Oysa Osmanlı günlük hayatını günümüzde de görmek mümkündür. Modern ve rasyonel bir devlet olduğumuzu iddia etmemize rağmen, bugün hala patrimonyal toplum geleneklerimiz devam etmektedir. Meclisin kapısında başbakanı karşılayanlar, elini öpmeye çalışırlar. Osmanlı vüzerasından farklı değildir. Çoğu zaman devlet işlerimizi şahsi ilişkilerle çözmeye çalıştığımız bir gerçektir. Osmanlı'yı küçümsemek için söylemiyorum, ama bu sistem zamanını tamamlamıştır. Vakti geçmiş kurumları, sistemi ve zihniyeti bugüne taşımak gericiliktir.

Soru Tarih Çevresi: Sayın Hocam, tarihçilik, tarih eğitimi ve tarih metodu hakkında bunca deneyiminizden sonra neler söyleyebilirsiniz? Bu konuda bir kitap yazmayı düşünüyor musunuz?

İNALCIK: Tarihçi, tarihi belli bir dünya görüşüyle görür. Gerek yaşadığı toplumun geleneklerinden, gerek şalisi felsefesinden sıyrılması güçtür. Ranke der ki: "Tarihçinin vazifesi, kendisini incelediği devrin şartlarına götürebilmesi ve o zamanda yaşayabilmesidir." Bugün, Avrupalı tarihçiler Osmanlı ve Türkiye hakkında objektif tarih yazamıyorlar. 16. asırda süper güç olan Osmanlı'yı bugünkü Türkiye'ye bakarak inceliyorlar. Yakın zamanlara kadar Türk göçebedir, medeniyetsizdir diyorlardı. Bu nedenle bizim tarihçiliğimizin objektif olması ve bu sapmalarla mücadele etmesi gerekir. Bunu önlemek için, biz milli konuları seçip Türk ve Osmanlı tarihini sübjektiviteden vesikaları kullanarak kurtarmaya çalışıyoruz.

Soru Tarih Çevresi: Sayın Hocam, son olarak tarih çalışmak isteyenlere tavsiyeleriniz nelerdir?

İNALCIK: Evvela ilim adamı olmak için insanın kendi kendine karşı yalancı olmaması lazımdır. Hakikatsever olması lazımdır. Övülmek ve şöhret için çalışırsanız bütün disiplinlerde olduğu gibi bu disiplinde de başarılı olamazsınız. Hakikati ortaya çıkaran

tarihçiyi sevmeseniz bile kıskanç olmamalısınız. Onu, okumak ve anlamak zorundasınız. Zamanınızın mantalitesine hoş görünmek için yazarsanız hakikati inceleyemezsiniz. Bir takım modaya tabi tarihçiler vardır. Bunlar arşivlere, vesikalara yıllarını vermiş, buluşlar yapmış tarihçilerden, buluşlarını alırlar ve bir modele, bir kalıba dökerek şöhret yapmak isterler. Bu tarihçiler bir çalışmadan bir cümleyi veya bir fikri alıp esas metni unutarak bu cümleye ve fikre dayanarak tenkitle metnin diğer taraflarındaki deliller ve açıklamalar alınmadığı için noksan ve yanlış tenkitler yapar, çalışmayı yapan insanı küçümserler. Bu yalnız bizde değil ABD'de de çok yaygın bir usuldür. Simgesi şudur: "Putları kır, meşhur ol." Fakat bu metot geri teper.

Tarih Çevresi: Sayın Hocam, bize ayırdığınız zaman ve öğrettikleriniz için çok teşekkür ederiz.

26. KONUŞMA

Arşiv Şurası
20 Nisan 1998
DTCF Farabi Salonu

Yarım yüzyıldan beri arşivlerde dirsek çürüten bu naçize, bu konuşma fırsatını verdiği için sayın müsteşara şükranımı arz etmeyi borç bilirim.

Osmanlı arşivinde araştırmalarıma 1940'ta başladım. O zamandan beri arşivde çalışma koşulları, hükümetlerin ilgi derecesini yakından izledim. Rahmetli Midhat Sertoğlu ve başbakanlık müsteşarı Muslih Fer'le arşiv kanunu çalışmalarına bilfiil katıldım. Rahmetli Özal, Sayın İsmail Soysal ile birlikte örgütlediğimiz sempozyuma yakın ilgi gösterdi. Bu ilgi sonucu, arşivlerimiz büyük bir atılım yaptı, alınan beş yüz kadar uzman sayesinde tasnif işleri büyük ilerleme kaydetti. Yerli ve yabancı araştırmacıların sayısı hızlı bir artış gösterdi. Bununla beraber son yıllarda arşivden yararlanmada, çalışan personelin durumlarında bazı ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Aşağıda maruzatım, yapılması gereken hususlar için yararlı olursa mutlu olacağım.

Temel anlamda, devlet arşivi, geçmişteki devlet faaliyetlerini yansıtan belgeleri emin bir şekilde saklayan bir kurumdur, devletin devamlılığını temsil eder. Bunun yanında, devlet arşivinin temel fonksiyonu, geçmişte devletin tarihini araştıranlara belgeleri tasnif edip sunan bir bilim kurumudur. Onun bu niteliği üzerinde titizlikle durmak gerekir. Çünkü belge, öbür tarih kaynakları arasında, gerçeği en objektif biçimde yansıtan kaynaktır. Belgenin ortaya, koyduğu gerçek karşısında her türlü iddia değersiz kalır. Biz tarihçiler bundan vazgeçemeyiz.

Birinci arşiv sempozyumunda arşivlerimizin önemini çarpıcı biçimde ifade için rahmetli Özal'a: Bana bu arşivi verin, size Osmanlı İmparatorluğunu bir kültür imparatorluğu olarak yeniden kurayım, dedim. Yanıt kısa ve kesindi, öyleyse al. Bu sözle anlatmak istediğim şu idi: Esas fonları Fatih dönemine kadar inen Osmanlı arşivinde, bugün ortaya çıkmış bulunan yirmi beş kadar defter devletin tarihi yansıtmaktadır. Bu belge hazinelerini, her türlü kolaylık sağlayarak bu memleketlerin araştırıcılarına açık bulundurmak, onları gelip burada çalışmaya teşvik etmek, hem saplandıkları yanlış görüşlerden kurtaracak, hem de tarihimize ve memleketimize karşı daha olumlu bakmalarını sağlayarak kendilerini bizimle ortak kültür çalışmalarına yönlendirecektir.

Balkanların, Arap memleketlerinin, Kafkasya'daki milletlerin, Slovakya'ya kadar Avrupa'nın gerçek tarihi elimizin altındadır. Arşivlerimizin çağdaş modern arşivler gibi tam açıklık prensibine uyarak gerçek fonksiyonunu yerine getirmesi, yalnız dünyada Türk imajının değişmesine hizmet etmekle kalmayacak, aynı zamanda dünyada eşi bulunmayan bu belge hazinelerinin hakkı ile gün ışığına çıkması sayesinde, Türk sosyal bilimleri büyük bir atılım yapacak, Byzantinistik gibi Osmanistik de dünya üniversitelerinde hak ettiği yeri alacaktır.

Tam açıklıktan ne anlıyoruz?

Fransız tarihçisi Langlois der ki şayet bir kütüphane veya arşiv idarecisi, kendisi araştırmacı olmaya özenirse, o kütüphane veya arşiv, bilim ve araştırma için ölmüş, esas fonksiyonunu kaybetmiş arşivcinin temel görevi, arşiv malzemesini tasnif etmek, kataloglarını yapmak, araştırıcıya hazır duruma getirmektir; ilmi işbölümü bunu gerektirir. Arşivci kendisi, belgeleri biz yayınlayacağız iddiasında bulunursa, bunu hem hakkıyla yapamaz, hem de o arşiv araştırmaya kapanmış olur.

Arşiv belgeleri üzerinde araştırma yapacaklara dair 1989 düzenlemesi kendilerini son derece güç hale getiren maddeler içermektedir. Bu maddeler yerli yabancı araştırmacıların, master tezi ve doktora yapacak öğrencilerin çalışmalarını önemli ölçüde engellemektedir. İzninizle bu genel şikayeti, yüksek huzurlarında açıklamayı bilim adına borç bilirim.

Arşivin tam açıklığı prensibinin, tarihimiz için önemi bakımından somut bir misal vermeme müsaadenizi dilerim. Arşivimizde defter-i hakânî denilen bir seri vardır. Her vilayetin nüfusunu, vergi için ekonomik kaynaklarını ayrıntılarıyla tespit eder. Macar bilginlerine bundan otuz sene önce Budin Beylerbeyliği defterlerinin eksiksiz tam mikrofilmleri verildi. Macar bilginleri bunları ciltler halinde yayınladılar. Sonuçta. Osmanlı-Türk idaresinde zulüm değil, koruma gördüklerini itiraf etmek zorunda kaldılar. Ondan önce Macar tarihçileri, Türk idaresinde tarımın gerilediği, otlakların genişlediği, nüfusun düştüğü iddiasındaydı. Maliye ve tahrir defterlerinin incelenmesiyle gördüler ki nüfus düşmemiş, yer değiştirmiş. Osmanlı devleti memleketi Avusturyalılara karşı korumak için her yıl İstanbul'dan devlet bütçesinden büyük meblağları Macaristan'a göndermiş. Osmanlılar pirinç ve bazı üzüm çeşitlerini Macaristan'a götürmüşler, ekonomiye katkıda bulunmuşlar.

Arşivlerimizdeki değerli belgelerin incelenmesini bir hafız-i kütüp zihniyetiyle kısıtlarsak, yalnız Türkiye kaybeden tarihimiz hakkında haksız olumsuz Türk imajını düzeltmek şansını kaybederiz. Bu malzeme bilim araştırıcılarına tam olarak verilmeli, açık tutulmalıdır. Bilim adamının bilimden başka kaygısı yoktur.

Arşivimizin. Avrupa arşivleri düzeyinde modern bir arşiv haline gelmesini önleyen başka bir sorun şudur: Özal zamanında imtihanla sözleşmeli alınan beş yüz kadar personel arasında gerçekten yetkili uzman kişiler yetişmiştir. Bu kadar yıl sonra onlar aynı statüdedirler. Çoğu arşivi bırakıp üniversitelere gitmektedir. Bu gibilere kadro

içinde bir statü verilmesi ilk kanun taslağında derpiş olunmuştu. Böylece arşiv gerçekten ilmi bir kurul haline gelebilirdi. Bu yapılmadığı taktirde arşivimiz, elli yıl öncesindeki durumuna düşebilir.

Hazineler üstünde oturup da bu hazinelerden yararlanamayan bir ülke durumuna düşmemeliyiz.

27. KONUŞMA

Osmanlı İmparatorluğu'nun 700. Kuruluş Yıldönümünde Kültür Bakanlığı'nda Toplanan Komitede Osmanlı Kuruluş Kitabı İçin Yapılan Öneri Konuşması
Şubat 1999

Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yıldönümü Değerlendirme Etkinlikleri için Tasarılar

Halil İnalcık

Dünyanın en büyük ve en uzun ömürlü imparatorluklarından biri olan Osmanlı İmparatorluğu, 14-20. yüzyıllarda dünya tarihinin gidişinde ve biçimlenmesinde birinci derecede rol oynamış bir devlettir. Bu imparatorluğun dağılış süreci sonucu, sınırları içindeki topraklarda 27 devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletlerden sonuncusu, Türkiye Cumhuriyeti'dir. Türkiye bugün, millî iradeye dayanan demokratik bir cumhuriyet olarak, bir Orta Çağ patrimonyal İslâm devleti, olan Osmanlı devletinin devamı değildir. Avrupa bugün, bu temel gerçeği göz ardı edemez, etmemelidir. Öbür yandan, tarihe mal olmuş bu imparatorluğun kurucusu, Türklerdir. Onun kurucusu Oğuz Türkleridir; resmi dili Türkçedir, devlet ideolojisi ve örgütlenmesinde, hukuk alanında Türk kimliği ona damgasını vurmuştur. Bu itibarla bugün Türkiye, bu imparatorluğun tarihine sahip çıkmakta, tarih ve kültür bakımından onu benimsemekte ve kuruluşunun 700. yıldönümünü kutlamaktadır. Fakat bu kutlama bizi onunla özdeşleşmeye götürülmeli geçmişe bir nostalji psikolojisi içinde geriye dönüş akımına yol açmamalıdır. Osmanlı rejimini, siyasi ideolojisini, kültür politikasını idealize etmek, bu hanedan imparatorluğunda demokrasi, insan hakları vb. çağdaş değerleri bulmak gibi, yanıltıcı yorumlara kapılmamalıdır.

Kutlama ve yorum darımızda, Osmanlı geçmişinin bir tarih olduğu unutulmamalı: tarihi gerçeklere bağlı kalmalıdır. 19. yüzyılda tarihi romantizmin, Fransa'da. Almanya'da aşırı aldatıcı akımlara yol açtığını hatırdan çıkarmamalıdır. Gerçekte. II. Abdülhamid döneminde Osmanlı romantizmi güçlü bir akım haline gelmiş, bunu 11. Meşrutiyet'in pan-turanizmi izlemişti. Biz, gerçekçi bilimsel tarih alanında kalmak kaygısıyla yorumlarımızda tarihi gerçeklere bağlı kalmaya çalışacağız.

Son yirmi yılda toplumumuzda, Osmanlı kültürünün güçlü biçimde uyandığı ve kitleleri etkisi altına aldığı, bazı Osmanlı kurumlarının yeniden hayata geçtiği de bir gerçektir. Birileri, 700. yıldönümünü bu akımı güçlendirmek için bir olanak gibi algılayabilir. Her halükarda bu kutlamayı, tarihi geçmişimizi daha iyi anlama doğrultusuna yöneltmeliyiz. Osmanlı imparatorluğunun birçok millet için bir siyasi çatı oluşturduğu olgusundan hareket ederek, Balkan ve Arap devletlerini bu doğrultuda işbirliğine çağırmalı, bu amaçla Osmanlı arşivlerini kullanmada kolaylık sağlamalıyız. İmparatorluktan ayrılmış 27 devleti bir Ottoman Heritage (Legacy) kongresinde toplamak, bir yakınlaşma ve objektiflik gösterisi olarak son derece yararlı olur (üzüntü ile kaydetmek gerektir ki arşivlerimiz yanlış bir zihniyetle her gün biraz daha araştırmaya kapalı bir hale getirilmektedir; bu hususta Arşiv Şurasında verdiğimiz bildiriye bakınız: Arşiv Bildirileri. Ankara 1998).

Kutlama etkinliklerinin elle tutulur en önemli amacı, Osmanlı araştırmalarının, dünya ölçüsünde bir tarihi disiplin haline getirilmesi olacaktır. Bugün Yunan araştırmaları, dünyada her büyük üniversitede Byzantinistik kürsü ve enstitüleri ile temsil edilmekte ve Yunanlılar bundan millet olarak büyük bir prestij sağlamaktadırlar. Osmanlı tarihi kaynakları, arşiv belgeleri, kıyas kabul etmez düzeyde bol olduğu halde, bilim dünyasında Osmanlının adı pek geçmez durumdadır. Osmanlı Divan-i Hümayun, hükümet kararları durumunda olan 270 cilt kadar Mühimme külliyatının sistemli biçimde

hızla yayınlanması tasarımızı, bugüne kadar kurumlarımıza kabul ettiremedik. Bu külliyat ortaya çıktığı anda, Osmanlı incelemeleri bütün dünya kütüphane ve üniversitelerinde Osmanlı araştırmalarını en üst düzeye çıkarabilirdi. Halbuki bugün, mesela Amerika'da, Osmanlı tarihi kürsüleri birkaçı geçmez ve bazı üniversitelerde mevcut olanlar kaldırılmaktadır. Kuşkusuz kaynaklarımızın sistematik yayımlanması, tarihimize en büyük katkıyı sağlayacaktır. Bu işi bilimsel kurumlarımızda, araştırma ve yayın enstitü ve komiteleri örgütleyerek gerçekleştirebiliriz. Bunun ilk koşulu, başbakanlığımızca arşiv, kanun ve idaresinde köklü bir reform yapmaktır.

700. yıldönümü etkinliklerinin en önemli hedeflerinden biri, Osmanlı tarihi üzerinde, gerçeğe aykırı, yanlış görüş ve iddiaların tenkidi ve düzeltilmesi olmalıdır. Hammer'den, Zinkeisen ve Jorga'dan başlayarak günümüze kadar yazılan bütün genel tariflerde haçlı zihniyeti pek açıktır; Osmanlı imparatorluğundan ayrılmış millî devletlerde, Balkanlarda ve Arap memleketlerinde de Osmanlı Türk'le özdeşleştirilerek Osmanlı (Türk) tarihi son derece bağnaz ve yanıltıcı bir biçimde sergilenmekte, bu bağnaz, düşmanca görüşler mektep kitapları yoluyla genç kuşakların belleğinde bir Türk düşmanlığı ve aşağılaması biçiminde yerleşmektedir.

Bu durum, gerçeğe aykırı Türk aleyhtarı geniş bir propaganda niteliği kazanmaktadır. Bunun uzun vadede millî varlığımız için ciddi bir tehlike oluşturduğunu unutmayarak, kapsamlı bir plan hazırlamalıyız. Bu amaçla Osmanlı araştırmalarını teşvik için, arşiv rejimimizde reform yapmak, iç ve dış bilimsel kongreleri desteklemek, yabancı öğrencilere üniversitelerimizde öğretim kolaylığı sağlamak, yayınlara yardım etmek gibi birçok etkinliği kapsayacak sistemli bir plan geliştirmek zorundayız. Bugün, Osmanlı araştırmaları alanında Batı'da çıkan dergilerle, mesela Fransa'da çıkan Turcica dergisiyle kıyaslayabileceğimiz kalitede bir dergimiz yoktur. Uluslararası itibarda bilimsel bir dergi çıkarmak için gerekli koşulları süratle yerine getirmeliyiz.

28. SÖYLEŞİ

"Osmanlı Tarihi En Çok Saptırılmış, Tek Yanlı Yorumlanmış Tarihtir"
Halil İnalcık ile Söyleşi
Söyleşiyi Yapan: İlber Ortaylı

Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman zamanında Anadolu'da ortaya çıkan tüm beylikler tipik patrimonyal devletçiklerdir. Patrimonyal devlette ülke ve reaya hanedan kurucusunun atadan mirası, mülkü gibi algılanır. Bu nedenle beylikler kurucusunun adını almıştır: Aydın-ili, Menteşe-ili, Saruhan-ili gibi. Osmanlı devleti de kurucusunun adıyla Osmanlı beyliği diye anılmıştır. Gerçekten ilk savaşçı grup; gaza liderinin, kutsal savaş ve ganimet için etrafına nöker/yoldaşlar toplamasıyla ortaya çıkar. Nöker/yoldaşların mutlaka kan akrabalığına dayanan bırakılan-boydan gelmesi şart değildir. Daha ziyade dışarıdan gelen "'garibler", ganimet için savaşmaya hazır yabancılar, kullar olabilir. Orhan'ın imamı İshak/Fakf ya (Fakih) kadar inen en eski rivayette Osman Gazi'nin nöker/yoldaşları, "gaziyan" bu biçimde onun bayrağı altında toplanan çeşitli kökenden insanlardır. Oruç Tarihi'nde yazıldığı gibi 'bu Osmânîler garîbleri sevicilerdir*' ve bu gelenek Osmanlı tarihinde sonuna kadar devam etmiştir. Hanedana bağlanan yabancılar, daima liderin yakınları olmuştur. Bu savaşçı grubu birleştiren faktör, bir taraftan "doyum", ganimet olmuşsa öbür yandan kutsal savaş, gaza olmuştur. Türkmen 'halkından yaya yahut ata binip, kızıl börk giyip gaziliğe özenen ve alpların hizmetine girenler belki çoğunlukta idiler.

Osman Gazi'nin gaziyan için gösterdiği son hedef Selçuklular Süleymanşah (1075-1086) payitahtı olup 1097'de Haçlıların aldığı İznik'tir. Onun Köse Mihal ve Samsa Çavuş ile işbirliği yaptığı Mudurnu-Göynük "doyum" seferi ve Sakarya'nın geçit şehirleri

Lefke ve Mekece seferleri İznik'in fethine hazırlıktır. İznik bu Uc Türkleri için tekrar İslâma kazandırılması gerekli bir kutsal amaçtı. 1075'te İznik'i fethedip payitaht yapmış olan Selçuklu Kutalmışoğlu Süleymanşah, Osman'ın dedesi olarak benimsenmiştir. Başka deyimle, İslâmi kutsal savaş, Osman'ı ve onun gibi bu Uc'ta, gaza serhaddinde savaşan alplar ve alp-erenleri harekete geçiren, "doyum" akınlarına anlam kazandıran kutsal ideolojidir. Başlangıçta Aygut Alp, Turgut Alp, Konur Alp, Hasan Alp, Akça Koca, Samsa Çavuş gibi Uc liderleri bağımsız hareket ediyordu. Zamanla Osman Gazi'nin tâbii oldular; zira Osman Gazi, çağdaş gözlemci Pachymeıes'in kanıtladığı gibi bu Uc'ta en atılgan, en başarılı gaza öncüsü durumuna gelmişti. Öbür yandan rivayetin anlattığına göre, Uc toplumunda, Babaî dervişlerin en saygılı kişisi Vefâiyye halifelerinden Ede Bali Osman'a teberrükte bulunmuş, Tanrı'dan gaza önderliği beşaretini vermiştir. Ede Bali'nin bu Uc'ta Vefâiyye halifesi olduğunu çağdaş bir kaynak, Elvan Çelebi Menâkibnâmesi kesinlikle açıklar. Hanedana Tanrı'nın dünya egemenliği bağışladığı hakkında çok rastlanan rüya motifi ise kuşkusuz çok sonraları eklenmiş bir hikayedir. Osman'ın ve sonraları Osmanlı sultanlarının Vefâiyye şeyhleriyle yakınlığı tarihi bir gerçektir. Not: Türk-Moğol geleneğine göre "anda" veya ritüel yeminle gerçekleşen savaşçı nökerlik/yoldaşlık kurumu böylece İslâmi gaza ideolojisiyle kaynaşıyor. Osman Gazi'yi ucların en ileri kutsal savaş lideri durumuna yükseltiyordu. Kuşkusuz bu Osman'ın kariyerinde siyasi formasyon yolunda ilk aşamadır, Osman geleneksel rivayette daima Osman Gazi diye anılır ve onun torunları da en ziyade bu unvanla övünürler.

Birinci aşamada Osman Gazi'nin harekat üssü Söğüt'tür. Devletin doğuşunda ikinci aşama, Karacahisar (Eskişehir'e 7 km) fethidir. Bu fetih onu gazilikten Uc beyliğine yükseltmiştir. Osman Gazi döneminde tüm Anadolu Türkmen beyleri, Selçuk sultanının bir menşurla atadığı beyler/emirler durumunda idiler ve onlardan hiçbiri sultan unvanını almaya cesaret edemezdi. Böyle bir hareket,

meşru hükümdara, Selçuk sultanına ve İlhan'a karşı isyan anlamına gelirdi. Selçuk devleti kadrosunda, sınır bölgelerinde sultanın menşuru ile atanmış "sipâh-bed'" veya '"sipeh-sâlâr" unvanı ile emirler vardı. Onların emrinde sınırın en ileri kesimlerinde yerel Türkmen (tîc) beyleri, gaza faaliyetleri gösterirlerdi. Osman Gazi bu /atabeylerinden biri olarak, Kastamonu bölgesi sipah-sâlârı olan Çobanoğullarına bağlı olduğuna yukarıda işaret ettik. Demek ki Osman için o zaman şöyle bir hiyerarşi mevcuttu. Osman, Kastamonu beylerbeyine, o da Selçuklu sultanına. Sultan da İran'daki İlhan'a bağımlı idi. Siyasi otorite, bu bağımlılık zinciri içinde meşruluk kazanırdı. Eski Menakibnâme geleneğinde, Osman Gazinin Karacahisar fethi üzerine (1288) Selçuk sultanından bir menşur ile resmen sancak beyliği unvanı aldığı iddia edilmiştir. Bu sonradan eklenmiş bir iddia olabilir. Osman oğlu Orhan Gazinin 761/1360 tarihli vakfiyesinde Osman Gazi, Bik (Bey) diye anılmıştır. Herhalde Osman, daha sağlığında, beylik iddiasında bulunmuş olmalıdır. Karacahisar fethinden sonra bu bağlamda, eski rivayette, Osman'ın devlet politikasına ait kararlan üzerine ilginç bir bölüm ayrılmıştır (Aşıkpaşa-zade Bab 9). Kardeşi Gündüz ile konuşmasında Gündüz yağma akınlarına devam önerisinde bulunur. Buna karşı Osman der ki, "bu nevâhîlerümüzü yakıp yıkacak, bu şehrümüz kim Karacahisardur, rna'mûr olmaz. Olası budur kim. komşularımız ile müdârâ dostlukların edevüz." Osman, Germiyan tarafından gelen yağma akınlarına karşı bölge Hristiyanlarını koruma görevini üstlenmiş, fetih olunan yerlerde yerli Hristiyan halkı, köylü ve şehirliyi "istimâlet' ile yerlerinde bırakıp korumuştur. "İstimâlet'" hoşgörü ile kendi tarafına kazanma anlamındadır. Osmanlı kaynakları, istimâletin, Osmanlı fetihlerinde ve devletin kolaylıkla yayılışında önemini vurgularlar. Aşıkpaşazade (Bab 13) diyor ki; ''Bu dört pare hisarları (Bilecik, Yar-hisar. İnegöl. Yenişehir) kim aldılar, vilayetinde âdivü dâd ettiler ve cemî köyleri yerlü yerine gelüp mütemekkin oldılar. Vakitleri kâfir zamanından daha eyü oldı belki. Zira bundaki kâfirlerin rahatlığını işidüp gayrı

vilayetlerden dahi adam gelmeye başladı." Geyve fethinde (Bab 20) "halkını emn ü âmân ile inandurdılar." Rum halkı.

İslâmın "ehl-iz-zimme" hukuku idaresinde koruma, Rum Ortodoks rahiplerinin ayrıcalıklarını tanıma, Osmanlı egemenliğinin hızla ya-yılış sırrını açıklar. İslam devletinin egemenliğini kabul eden gayrimüslimler, "zımmî" haklarını kazanır, onların canını malını himaye ve dinini serbeste icra, devlet için dini bir borçtur. Osmanlılar bir yeri zorla fethe girişmeden önce üç kez teslim önerisinde bulunurlar, kabul edilirse amân verirler, şehirlere "amânnâme" veya "ahdnâme" ile güvenceler tanırlardı. Karahisar fethinden sonra ikinci aşama, 699/1299 yılında Eskişehir batısında Bilecik, Yarhisar, Yenişehir ve İnegöl tekfurlarının hisarlarını fethettiği zaman gerçekleşir. Rivayete göre, o zaman Osman kendi adına hutbe okutmuş, bağımsızlık iddiasında bulunmuştur. Öyle görünüyor ki, Menâkibnâme, bu aşamada Osman'ı öbür Türkmen beyleri gibi bağımsızlığa hak kazan-mış, kendi adına hutbe okutabilecek bir İslam hükümdarı gibi göstermeye çalışmaktadır. Menâkibnâme, Osman'ın 699/1299 yılında Karacahisar'da kendi adına hutbe okuttuğunu, bağımsızlık iddiasında bulunduğunu (Bab 14), kendi töre/kanununu ilan ettiğini (Bab 15), kadı tayin ettiğini, özetle bağımsız beyliğini bir Türk-İslâm saltanatı gibi teşkilatlandırma işine giriştiğini anlatmaktadır. Başka deyimle

Menakibnâme'yı yazan (Yahşi Fakîh) veya anlatan (Orhan'ın imamı İshak Fakîh) bağımsız Osmanlı devletinin bu Tarihte doğduğu bilincindedir. Biz onu izleyerek bu tarihi, devletin gerçekten ve hukuken kuruluş tarihi olarak kabul etmekteyiz. Egemenliğini Tanrı'dan aldığına inanılan karizmatik bir liderin ortaya çıkışına bağlıdır. Tabi, liderin ülkesi, vergi ödeyen geniş bir halk kitlesi, yani reayası gerekli koşullar olarak düşünülür. Bu tip devlet tipik patrimonyal devlettir. Yazıcızade Ali (Târîh-i Âl-i Selçuk, 30a, yazılışı II. Murad devri) bu koşulları şöyle anlatır: "Padişahların devleti ve hörmeti nöker ve il ve memleketledir. Eğer nöker ve il ve raiyyet olmayacak olursa

padişahlık mümkün değildir." (nöker, lidere "anda" ile bağlanmış, ona ölüme kadar sadık yoldaş demektir. İl ve memleket, vergi veren tabi halkın oturduğu bir ülke anlamındadır). Çoğu kez önemli bir zafer. Tanrı desteğinin açık bir işareti kabul edilerek karizmatik liderin zuhurunda ve hanedan kurma yolunda en önemli olay sayılır. Bu eski rivayet, başlangıçtan beri bağımsızlık iddia eden sonraki Osmanlı sultanları zamanında eklenmiş olmalıdır. Herhalde Bilecik-Yenişehir bölgesinin fethi Osman'ın kariyerinde kesin bir gelişme aşamasını ifade eder. Bu fetihten az sonra 1300-1302 yıllarında Osman doğrudan doğruya Bizans Devleti'nin Bithynia iki önemli merkezini İznik ve Bursa'yı abluka altına alacaktır.

Bizans'tan Batı Anadolu topraklarını fetheden öbür beylikler gibi, Osman Bey de 1299'da Selçuk sınırları ötesinde geniş bir bölgeyi egemenliği altına almış, birçok şehir ve kalelere hükmeden bir bey durumuna gelmiştir. Bundan sonra Osman, Selçuk sultanına tabi yerel tekfurlarla değil, doğrudan doğruya Bizans imparatorluk kuvvetlerine karşı savaş vermek zorunda kalacaktır. Bu tarihlerde gerek Selçuklu sultanları, gerekse onların metbûu İran İlhanlıları artık bu Uclarda kontrolü kaybetmişlerdi. Osman'ın beyliğine dair eski rivayetin dikkatle incelenmesi gerekir. Evvela kaynağımız Karacahisar tekfurunun sultanının bir haraç-güzâr olduğunu kaydeder. Karacahisar. Eskişehir'den 7 km. kadar uzakta, sarp bir tepe üzerinde kurulmuş kuvvetli bir hisardır. Selçuklu sultanı haraç ödeme koşuluyla bu hisarı tekfurunun elinde bırakmıştır. Darü'l İslâm'a dahil bu tekfur, bir harac-güzâr olarak sultanın himayesi altındadır, ona saldırmak sultana isyan anlamına gelir: fakat: rivayete göre Tekfur Osman Gazi'ye, yani Müslümanlara saldırmış, böylece İslam hukukuna göre "illik"ten çıkıp "yağılık" durumuna düşmüştür. Rivayete göre sultan "Karacahisar tekfuru bizüm ile yağı olmuştur" demiş. O sırada, Orta Anadolu'da İlhanlı kumandanı Bayancar'ın saldırısı üzerine sultan kuşatmayı Osman'a bırakmış ve kale Osman tarafından fetih olunmuş. Öte yandan gerçekte biliyoruz ki çağdaş Selçuk

kaynağı Aksarâyî'nin Müsâmeretü'l-Ahbâr adlı kroniğine göre, III. Alaeddin Keykubat (1298-1302) zamanında İlhanlı generali Bayancar Anadolu' da Moğol kuvvetlerinin başına getirilmiş, ona karşı bu mevki kendisi için isteyen öbür İlhanlı kumandanı Sülemiş isyan bayrağını kaldırmıştır (1299). Görülüyor ki Osman'ın Karacahisar fethi (1288; ile Bayancar olayı (1299) arasında bir ilişki kurmak güçtür. Öbür yandan III. Alaeddin Keykubad'ın 1298-1302 arasında Selçuklu tahtında oturduğu kesindir. 1299 yılına ait olaylar Osmanlı kroniğinde 1288'de Osman'ın Karacahisar fethiyle karıştırılmış olmalıdır. Özetle, Osmanlı rivayeti, Sultan'ın bir harac-güzârı olan Karacahisar tekfuruna karşı 1288'de Osman'ın saldırısını meşru gösterme çabası içindedir ve Alaeddin ile ilgili 1299'da vuku bulan olayları karıştırmış görünmektedir. İ288'de Selçuk tahtında Alaeddin değil, II. Gıyaseddin Mes'ud oturmakta idi. Sülemiş isyanı (1299), Osman'ın bağımsızlık iddiasıyla ilişkili olabilir. Çünkü bu isyan sonucu uzak Uc bölgeleri İlhan'ın otoritesi altından çıkmış oluyorlardı.

Bu koşullar altında Osman, 1299'da fiilen bağımsız bir bey durumundadır ve önemli siyasi girişimlerde bulunmaktadır. O, bu tarihte Selçuk sultanının haraç-güzârı güçlü Bilecik tekfuruna karşı harekete geçmiştir. Osman 1299'da Yenişehir Uc merkezinden doğrudan doğruya İznik'i tehdit etmektedir.

Herhalde 1288-1299 döneminde Anadolu'da ortaya çıkan olaylar göz önünde tutulmadan Batı Anadolu'daki gelişmeler anlaşılamaz. 1284-1288 dönemi Selçuklu Anadolu'sunda bir kargaşa dönemidir. I284'te Argun Han, Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev'i idam etmiş ve Gıyaseddin Mes'ud'u Selçuk tahtına oturtmuştu. Ona karşı Karaman ve Eşrefoğlu kuvvetleri Konya'yı aldılar ve Keyhüsrev'in iki oğlunu tahta oturttular. Türkmen beylerini cezalandırmak için Argun Han, oğlu Geyhatu'yu büyük bir Moğol ordusuyla Anadolu'ya gönderdi. Keyhüsrev'in oğulları yakalanıp ortadan kaldırıldı. Sultan Mes'ud'la birlikte Keyhatu Konya'ya girer. 1288'de Germiyanlılar dahil Türkmen beyleri Sultan Mes'ud'a itaat ederler. işte bu bağlamda Osman

Gazi Karacahisar'ı fethetmiş görünüyor. 1288 yılı, Orta Anadolu'da Moğol askeri ve mali kontrolünün her zamandan daha kuvvetle yerleştiği bir tarihtir. Konya Selçuklu payitahtında artık bürokrasi tümüyle İlhan'ın İran'dan gönderdiği İranlı bürokratların eline geçer. Osman'ın komşusu güçlü Germiyan beyi, İlhanlı tehdidi altında Osman'a karşı hareket edecek durumda değildir. 1291-1292 döneminde Keyhatu'nun Uc Türkmenlerine karşı sert tedip harekatına tanık oluyoruz. Konya'da Sultan Mes'ud tamamıyla Moğollar elinde güçsüz bir oyuncak durumundadır. 1298'de İlhan, III. Alaeddin Keykubad'ı onun yerine Konya tahtına oturtacaktır. 1302'de Mes'ud ikinci defa Selçuklu tahtına oturtulacak, onun ölümüyle (1308) birlikte Anadolu'da Selçuk saltanatı son bulmuş olacaktır. Görülüyor ki Osman Gazi'nin 1288'den bu yana Uc'ta Bizans'a karşı gittikçe artan saldırılarını gerisinden önleyecek bir güç kalmamıştır. Komşusu güçlü Germiyanlılar, Orta Anadolu olaylarıyla oyalanmakta, Selçuk sultanı gücünü tamamıyla kaybetmiş bulunmakta ve Moğol hanları kendi aralarında taht kavgaları ve Anadolu'ya gönderdikleri askeri valilerin isyanları ile uğraşmaktadır. 1299-1300 yıllarında Gazan Han isyan eden vali Sülemiş'e karşı Anadolu'ya birbiri arkasından ordular göndermek zorunda kalmıştır.

1299-1301'de Moğol kontrolünün zayıflamasından yararlanan Osman ve tüm öteki Uc beyleri Bizans şehirlerine karşı genel bir saldırıya geçmişlerdir.

Osman öldüğü zaman (1324), beylik öteki beylikler gibi oldukça geniş bir bölgeyi egemenliği altına almış, şehirleri, ordusu ve de bir bürokrasisi olan bir devletçik haline gelmiş bulunmakta idi. Beylik durumunu kanıtlayan bir belge bize kadar gelmiştir Bu belge, Mekece vakfına ait bir tevliyet nişanıdır. Belge sonradan yapılmış bir kopya olmayıp orijinal nüshadır ve 724 yılının Rebi'ülevvel ayının ortalarında / 1324 Mart ayında yazılmıştır. Aynı yılda Osman'ın ölümünden hemen sonra düzenlendiği açık olan bu belge, tâvâşî (hadım) ağalarından Şerefeddin Mukbil'i zaviyenin mütevilliğine atıyor.

Şahitler arasında Osman Gazi'nin çocukları Çoban. Melik, Hamid, Bazarlu, Fatma Hatun sıralanıyor, Ömer Bey kızı Malhatun da tanıklar arasında yer alıyor. Farsça bürokratik kurallara göre yani bir bürokrasiye sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Zaten 15. yüzyıl tahrir defterlerinde Osman'ın, Ede Bali dahil birçok derviş, ahi ve takıya (Fakiri) vakıflar yapmış olduğunu ortaya koymaktadır. Tevliyet'in bir hadım ağasına verilmiş olması, Osman'ın bir sarayı olduğuna kanıt kabul edilebilir. Özetle diyebiliriz ki Osman Bey zamanında Osmanlı Beyliği; Aydın Beyliği, Karaman Beyliği gibi tam teşkilatlı bir beylik olarak kurulmuş. Bizans'a karşı önemli başarılar kazanmış ve oğlu Orhan hiç itiraza uğramadan onun yerine beylik tahtına oturmuştur. Arap Seyyah Ibn Battuta Bursa'yı ziyaret ettiğinde Orhan'ı şöyle tanıtıyor: "Bu sultan Türkmen hükümdarlarının en büyüğü, servet, toprak ve askeri kuvvetler bakımından en ileride olanıdır. Elinde olan kaleler yaklaşık yüz kadardır, kendisi zamanının büyük bir kısmını devamlı bu kaleleri ziyaret edip, durumlarını gözden geçirip ıslah etmekle geçirir... Babası İznik şehrini yirmi yıl abluka altında tutmuştur, alamadan ölmüş, adı geçen oğlu Orhan, şehri 12 yıl daha kuşatarak almıştır. Kendisiyle orada buluştum, bana büyük meblağda para gönderdi."

Not: (The Travels of Ibn Battuta, 1325-1354, çev. H.A.R. Gibb, II. Cambridge, 1962, 451-52). Bu tasvir, Osman'ın ölümünden ancak 7 veya 9 yıl sonrasına aittir. Özetle, Osmanlı Beyliği, Gazi Osman Bey tarafından kurulmuş, Orhan zamanında bir sultanlık haline gelmiştir.

29. SÖYLEŞİ

Türkiye'de Tarihçilik ve Osman Turan TTK Başkanı Prof. Dr. Ali Birinci ile Söyleşi (Bu konuşma Ali Birinci ve Bülent Arı tarafından yapılmış. Metin tekrar Prof. Dr. Halil İnalcık tarafından tashih edilmiştir)

Halil İnalcık

14 Ekim 2001

Soru: Muhterem Hocam, DTCF'nin kuruluşunu anlatabilir misiniz?

Prof. Dr. Halil İNALCIK: Atatürk 1933'te tarih tezine güç ve meşruluk kazandırmak için, daha doğrusu ilmi bir temele oturtmak için, bir fakülte kurdu Ankara'da. Bu fakülte bir edebiyat fakültesi değildi. Tarih tezlerini incelemek ve okutmak için özel nitelikte bir fakülteydi. Ondan üç dört sene önce Tarih Kurumu kurulmuştu.

Tarihe Atatürk neden bu kadar önem veriyordu? Tarihe bu kadar önem vermesinin sebebi şudur: O, kurtardığı Türk milletini gerçekten bir millet haline getirmek, ümmet duygusu yerine millî bilinci getirmek, onun millî tarihini inceleyerek ona millî benlik kazandırmak istiyordu. Yani, millî devletin kurulması demek, her şeyden evvel milletin, daha doğrusu halkın bir millet haline dönüşmesi esasına bağlıydı. Onun için tarihe o kadar önem veriyordu.

Devletin eğitim siyasetini tespit eden Talim ve Terbiye Heyeti gençlere, gelecek nesillere layık bir eğitim sistemi vermek, öbür taraftan millî benliği güçlendirmek ödevini yüklendi.

Fakülte, bugün Evkaf binasında açıldı. Odaları ona göre düzenlendi. Dünyanın her tarafından kitaplar getirildi. Ayrıca, o zaman bir talih eseri, Hitler'in şerrinden kaçan Alman profesörleri de bu fakülteye davet ettiler. O zaman Yüksek Tedrisat Genel Müdürü çok uğraştı. Onun himmetiyle, Avrupa'daki fakülteler seviyesinde bir fakülte olarak oluştu.

Fakültede tarih çağlara göre üç bölüme ayrılıyordu: Eski Çağ Tarihi, Orta Çağ Tarihi, Yeni Çağ Tarihi. Ben. Yeni Çağ Tarihine girdim. Osman Turan Orta Çağ Tarihine girdi.

Ayrıca Sinoloji. Hindoloji. Latince, Akad, Sümeroloji, Hititoloji, Antropoloji Hungaroloji bölümleri açıldı. Niçin Hungaroloji? Çünkü Türk tarihinin en eski devletlerini Orta Asya'dan başlayarak ve Türk dili filolojisini en iyi araştıran milletlerden biri Macarlardır, kendileri de Avrasya'dan gelen bir kavim olduğu için. Macar yayınlarından oluşmuş mükemmel bir kütüphane kuruldu. Tarih Bölümü Seminer Kütüphanesine Avrupa'dan en yeni, en mühim eserler getirilmiş. Fransızcam okuyacak kadar iyiydi. Fransız tarihçiliğiyle bu seminer kitaplığında tanıştım.

Demek istiyorum ki, biz o çevrede, Türk ve Alman hocalar, o güzel kütüphanelerde, yatılı olarak gece gündüz çalışarak orada yetişme imkanını bulduk.

Fakülteye 40 genç yatılı olarak alındı ve bunun için o yaz bir imtihan açıldı. Tabi, Atatürk'ün kurduğu fakülteye girmek bir imtiyaz, bir ayrıcalık. İstanbul'da ve Ankara'da yüzlerce kişi bu imtihana girdi yatılı olmak için. Benim için bir engel vardı: 6 senelik Muallim Mektebi mezunuydum. Allah rahmet eylesin, Afet İnan Öğretmen Okulundan olduğundan Atatürk'e demiş ki. "onlara da şans verelim, bu imtihana girsinler, kazanırlarsa okusunlar".

O yaz gece gündüz o 4 ciltlik devlet tarih kitaplarını hatmettik. Faik Reşit Bey Yayın İşleri Müdürüydü Eğitim Bakanlığı'nda. Bilirsiniz, benden çok yaşlı o. İmtihan kağıtlarını onun bulunduğu bir komite okumuş. O 40 kişi arasında, Tahsin Özgüç, Kemal Balkan, Nermin Aygen. Sonradan her biri profesör olarak, rektör olarak, dekan olarak Türkiye'ye büyük hizmet yapmış uzmanlar olarak yetiştiler.

Bu 40 kişi dışında. Muallim Mektebinden mezun olup da yüksek tahsil yapmayan birçok yaşlı zevat, Aziz Berker, Kütüphaneler Genel Müdürü Reşit Unat; onlar da fakülteye girdiler.

Osman Turan bu ilk imtihanla giren 40 kişi içinde idi. Mehmet Altay Köymen, Mustafa Akdağ, bir sene sonra geldiler fakülteye. Biz ilk 40 kişi Vakıflar binasında yatılıyız. 40'lardan, Tahsin Öz-güç 12 sene Ankara üniversitesi rektörü oldu. Tahsin, dünyaca tanınmış bir arkeologdur. Benim takip ettiğim Alman profesörler arasında yalnız beşeri coğrafya hocası Herbert Louis vardı, sonra Almanya'da ordinaryüs olmuş.

Biz genel tarih bilgisi almak için diğer bölümlere de devam ederdik. Aynı zamanda, o zaman Millet Meclisinde milletvekili olan Şemsettin Günaltay, Fuat Köprülü; ayrıca müsaade edildi, geldiler. Hikmet Bayur Hint tarihi, Şemsettin Günaltay Bey eski Türk tarihi, Fuat Köprülü Orta Çağ tarihi okutuyorlardı.

Bu şekilde, Türkiye'nin en tanınmış tarihçileri ve Alman profesörlerle, mükemmel bir kadro kuruldu. Atatürk'ün özel ilgisi olduğu için imtiyazlı öğrenciler olarak yetiştik. Yani bize her şey sağlanmıştı.

Allah'ın lütfu, ben o sene. yani o yaz o imtihan açılmasaydı ve oraya girmeseydim bir Halil İnalcık olmazdı, bir Osman Turan olmazdı, bir Tahsin Özgüç olmazdı. Hadiselerin sevkiyle o imkana kavuştuk. Atanın ilgisi, gözetimi altında çalışıldı. Orada biz hepimiz Türk tarihinin, millî tarihin erleri gibi millî cepheyi geliştirmek için gece gündüz çalışıyorduk. Böyle bir çevre içinde yetiştik. Bunu genel olarak size anlatmak istedim. Ta ki, Osman Turan nasıl bir çevreye geldi, nasıl ayrıcalıklı bir grup içinde, anlaşılsın.

"Atatürk'ün Fakültesi açılıyor, sen de imtihana gir" diye beni teşvik eden Sadri Maksudi Arsal idi. Sadri Bey bana Sinoloji tavsiye etti, "Türk tarihinin derinliklerine girmek istiyorsan Çince öğren, Sinoloji öğren" dedi. Ben o zaman düşündüm taşındım, yani Sinoloji yapmak için evvela semboller, işaretler, en aşağı 2000 işaret ezberleyeceksiniz falan. Beni sarmadı, ben daha çok entelektüel bir konu istiyordum.

İkincisi, Türk tarihinin büyük devri Osmanlı devridir. Gerçi o zaman Osmanlı pek benimsenmiyordu. Osmanlı padişahları müstebit, Türklüğü ezmiş, Türklüğe sırtını çevirmiş bir hanedan olarak algılanıyordu o zaman. Ona rağmen ben Osmanlı tarihini seçtim.

Osman Turan'ı nasıl tanıdık? Osman Turan ve, Mehmet Altay Köymen, Orta Çağ Türk-İslâm tarihini seçtiler. Sonra bu ikisi Türk-İslâm sentezi fikrini ilk ortaya atanlardandır. Osman Turan, Trabzon Lisesi'nden mezun idi.

Soru: İki sene orada, bir sene Ankara Erkek Lisesi'nde okudu Hocam, son seneyi.

- Evet. O da kazanmış. Orta Çağ tarihini. Ben yardımcı ders olarak Orta Çağı almıştım. Aynı sınıfta, seminerlerde beraberiz. Zamanla tabii çok yakın arkadaş olduk. Çok bilgili, çok okumuş biri olarak saygı kazandı. Bilgisiyle Orta Çağ Hocası Fuat Köprülü'nün yakın öğrencisi durumuna geldi. Mesela, hoca sınıfa girdiği zaman hemen kapıya koşar, elinden çantasını, şapkasını alırdı. Eski, güzel Türk terbiyesi değil mi? Köprülünün gözde öğrencisi idi.

Fuat Köprülü derse pek hazırlanmazdı, hatta kendi yazdığı eserleri okuyup gelmezdi. Milletvekili, bin türlü işi vardı. Biraz genel şekilde konuşurdu. Bütün hocalar öyleydi. En hazırlıklı gelen Yusuf Hikmet Bayur'du, çok iyi hazırlanırdı. Şemsettin Günaltay da umumi Türk tarihi anlatırdı. Hepsine Allah rahmet eylesin; kendilerinden çok yararlandık. Osman Turan'la Mehmet Altay Köymen arasında. Fuat Beyin has talebeleri olarak rekabet vardı.

Mehmet Altay Köymen, Orta Çağ için gerekli dilleri. Farsçayı, Arapçayı daha esaslı bilirdi; Arapça derslerine girdi. Farsçası daha Mehmet Altay, kaynakları daha iyi okuyan, daha iyi anlayan, Osman Turan ise kendi zekasına ve eski bilgilerine güvenerek pek kendisini yormayan, dile hazırlık safhasında biraz gevşekti; bunu belirtmek isterim. Fakat ikisi de Orta Çağ Türk tarihinin, bilhassa Selçuklular

tarihinin en ileri uzmanları oldular. İkisi de geniş kaynak bilgilerine sahiptiler. Onlar Fuat Köprülüden tabii istifade ediyorlar. Fuat Köprülü o zaman çok meşgul; derslerde pek umumi. İstanbul'da, Mükrimin Halil'den çok istifade ettiler, İstanbul üniversitesi hocalarından.

Asıl onların üstadı, kaynakları okurken onların büyük yardımcısı Necati Lugal'dı. Necati Lugal olmasa, mesela Osman, Farsça Müsameret-ül Ahbar kitabını neşredemezdi. Necati Lugal, Almanya'da Osmanlıca, Arapça, Farsça hocasıydı. DTCF'ye geldi; büyük üstattı. Onu hoca olarak aramızda bulmak büyük talih eseriydi. Bütün bu gençlerin, bizlerin, Osman Turan, Köymen ve ondan sonra Şevkiye İnalcık, Tahsin Yazıcı, kim aklınıza gelirse, Adnan Erzi, hepimiz, Necati Lugal'ın dilbilgisinden yararlandık. Biz her birimiz, Necati Lugal olmasa esaslı bir şey yapamazdık. Orta Çağ kaynaklarına girmemiz Necati Lugal sayesinde olmuştur.

Osman Turan, mesela Selçuk tarihine ait vesikalar peşinde, bu kaynakların tespitinde Mükrimin Halil, Fuat Köprülü yardımcı oldu.

Seminerlerden bahsedeyim. Fuat Köprülünün bilgi aktarmaktan çok, araştırma inceleme metodu sahasında seminerleri çok faydalı oldu. Onun tavsiyeleri, onun irşadı, "'böyle yapacaksınız, şöyle yapacaksınız" gibi uyarıları. Ve seminer vazifelerini eleştirileri. Her birimiz seminerde vazife alıyorduk. Fuat Bey'in eleştirileri çok kıymetli olmuştur. Derslerden çok onun eserlerini okumakla yetiştik.

Bir hatıramı anlatayım. Osman Turanın ne kadar hocayı benimsediğini ve ne kadar kendine nihayetsiz bir güven olduğunu gösteren bir olay Osman'la arkadaşız, aynı yatakhanede yattığımız oldu filan. Fakat bir huyu vardı, kendisini herkesin üstünde görmeye heveslenirdi. Mesela Köymen'i küçümserdi. Bizleri küçümserdi. Yani, büyük ağabey rolünde idi.

Seminerde bir hadise oldu, size onu anlatayım. Şerif Baştav da sağ, ona sorarsanız o da hatırlar. Fuat Bey bana bir seminer vazifesi verdi. Timur üzerinde üç müellif, Cahun, Barthod ve Bouvat'nın,

Timur üzerindeki çalışmalarını mukayese et dedi. Bouvat'ın eseri Fransızca idi. Seminerde tezi okudum, iki müellif Timur'u nasıl incelemişler, tahlil ettim eleştirilerini. Fuat Bey 'in çok hoşuna gitti ve seminerdeki arkadaşlara döndü dedi ki, "Bakınız, hepinizden bu Halil'in vazifesi gibi vazife beklerim". Osman dayanamadı: "Efendim, ne yapmış? Basılmış olan şeyleri okudu, bunlar malum şeyler" dedi. "Barthod'un da üstünlüğü belli hepimiz için. Yani, neyi hazırlamış?.." Osman'ın o huyu vardı, yani kendini çok yukarıda görürdü.

Osman'la beraber biz Londra'da bulunduk. 1949-1950'de o zaman güzel bir kanun vardı. Bir sene asistanları, dil Öğrensin, görgüsü artsın diye harice gönderirlerdi; Fransa'ya, İngiltere'ye. Amerika'ya, bir sene. Ben bir sene daha uzattırdım. Ama iki sene kalmadım Londra'nın havası yüzünden, 1,5 senede döndüm. İşte kızımda olmuştu o zaman.

Londra'daki hayatımızı anlatayım size: Osman'la bir maceradır, m la aynı pansiyonda kalıyoruz Londra'da. "Emperor's Gate"te; güzel bir muhittir. Eski aristokratların evlerini İkinci Dünya Harbinden sonra böyle pansiyon haline getirmişler. Güzel bir binaydı.

Soru: Para yetiyor muydu Hocam, verdikleri para?
-Ooo, çok.

Soru: Çok cüz'i bir para...
-Cüz-i değil. Mesela ben İngiltere'nin güneyinde bir sahil şehri vardır; tatillerde oraya gidebiliyordum. Torquay diye, keza oraya, İngiltere'nin de düşkün zamanı, harp sonrası. Haftada iki yumurta, yarım kilo et, şeker, her şey rasyona bağlı; şekeri böyle kasanın yanına koymuşlar, herkes bir tane alır, iki tane alamazsın. Ben iki tane almak isteyince elime vurdu, "'çek elini" diye şekeri bıraktırdı bana.

Ben devamlı British Museum'a giderdim, sabah giderdim, aksam beşte çıkardım. Osman Turan oraya pek gelmezdi. British Museum'da yazmalar üzerinde çalıştım. Umumi tarih serileri vardır. Onlar üzerinde çalışıyordum.

Soru: İngiltere'de daha çok nasıl malzemeler topladı Osman Turan?

-Pek yakın bilmiyorum: yazmalar üzerine çalıştı. Çalışma konusu, Selçuklu kaynaklarıydı. British Museum'da, yani Şark yazmalarıydı, orada çalışıyordu daha çok. O benden önce döndü.

Evet, yakın arkadaşız; samimiydik yani.

Fuat Köprülü, Demokrat Partiden milletvekili olmuş. Osman, evvela hocası için bir armağan kitabı çıkarmaya önayak oldu.

Soru: Hocam, Köprülü'nün fakülteye alınmaması hususunda Faruk Sümer Hocanın büyük rolü var derler.

- Nasıl? Hoca olarak alınmamasına mı?

Soru: Tekrar siyasetten sonra. Sizin hu hususta söyleyeceğiniz?..

-Köprülü Faruk'la da iyi geçinemezdı, ama onu bilmiyorum; herhalde rolü olmuştur. Köymen'in de rolü olmuş alınmamasına. Yani Köprülü kendini sevdirmemiştir, yakın, sıcak bir ilişki kurmamıştır.

Soru: Hocam, Selçuklu tarihçiliğinde Osman Hocanın yeri hususunda sizin kanaatiniz nedir?

- En iyi tarihçi. Köymen'den daha iyi bence, şüphesiz.

Soru: Yani, dünyadaki Selçuk'lu tarihçiliğinde yeri ne?

- Yeri. en iyi tarihçi. Selçuklu tarihinde, Claude Cahen'i bile arkada bırakacak çalışmaları var onun ..

Soru: Yani bir numara diyebilir miyiz?

-Bir numara, evet, bir numara diyebiliriz. Fakat dediğim gibi, eserlerinde, Arapçaya ve Farsçaya tam hakimiyeti olmadığı için hatalar vardır. Köymen daha iyidir o bakımdan.

Soru: Peki, Turan'ın siyasete girişi hakkında sizin yorumunuz Hocam, 1954'te?

-İşte hocası Demokrat Partiye girince, Fuat Bey'e yakınlığı dolayısıyla Demokrat Parti'den milletvekili oldu. Kaç, iki devre mi, iki devre oldu. Orada da kendini sevdiremedi. Fakat orada da büyük oynamak istedi, bakan olmak istedi falan. Fakat iltifat etmediler, kendisini sevdiremedi.

Bir kere, siyasette başarının ilk şartı hitabet sahibi olmaktır. Osman Turanın Türkçesi çat-pat Türkçe.

Soru: Konuşurken?..

-Konuşurken, evet. Tabii, Türkçe yazması kuvvetli, ama hatip olarak veyahut ders verirken böyle birinci sınıf bir hatip değildi.

Soru: Peki. Türkçe yazarken gerçekten akıcı, şairane denecek kadar yer yer...

-O kuvvetli tabii. Yani çok okuyan, çok okumuş, çok sağlam bilgisi olan; ama böyle akıcı, rahat Türkçe konuşamazdı. Siyasetle hitabet çok mühim, değil mi? Onun için büyük başarı gösteremedi konuşmalarında. Menderes'le arası açılıp da politika dışında kalınca, Osman Turan'ı da aynı şekilde dışarıda bıraktılar.

Osman, her yerde olduğu gibi fazla atılgan, ön safhaya geçmek isteyen bir karakterde. O, bir tepki yaptı. Ondan sonra, işte bu mevkufiyet devrinde neşriyatla, Selçuklu tarihiyle uğraştı, çeşitli kitaplar bastı. Karısının adı neydi?

Soru: Satıa Sultan.

-Satıa Sultan hanedan-ı Osmaniye'den. Bunları araştıracaksınız; kimin? Reşad'ın torunu mu?

Soru: Yazdım Hocam.

-Evet oradan.

Şimdi Osmanlı hanedanına intisabı var ya karısı dolayısıyla, kitabın kapağının üzerine Osmanlı tuğrası koydu.

Soru: Talebeleriyle münasebetleri hakkında bir bilginiz var mı Hocam?

-Onu söyleyemiyorum, bilmiyorum yani.

Soru: Aynı anda imtihana girdiniz, asistanlık imtihanı Hocam, hatırladığınız bir şeyler var mı?

-Evet evet.

Soru: Doçentliğiniz de aynı gün.

- Tabii onun doçentlik imtihanına nasıl girdiğini filan bilmiyorum. Ama mesela benim girişim, o zaman ilmi yardımcısı; asistan imtihanı yok da ilmî yardımcısı seçimi için galiba aynı zamanda müracaat ettik ve ilk ilmî yardımcılardan olduk.

Mesela benim rakibim vardı Kıbrıslı bir çocuk, ezberci, böyle hadiseleri ezberler. O daha cerbezeli falan. O seçilecekti, ben rakibiyim. Orada Fuat Beyin büyük rolü var. Dekana "İnalcık'" dedi. Biliyorsunuz, o seminer hadisesi var, "İnalcık varken olmaz" dedi ve beni empoze etti Erişilgil'e. Yani, akademik hayata girişimi Fuat Beye borçluyum. Tabii, kendi sadık öğrencisi Osman'ı da destekledi. Fuat Beyin ikimizin de, birisi Orta Çağda, birisi Yeni Çağda iki tarihçinin yetişmesi yönünde, kariyere girmesinde rolü var.

Soru: Bir de tez meselesinde Osman Hocayla siz; 1941'de Osman Turan Türk Üniversitelerinde yapılmış ilk doktora tezinin sahibi oluyor...

-1941'de mi o?

Soru: 1941'de. Siz ikinci, 1942. Tabii siz o zaman 26 yaşındasınız, Osman Hoca olduğu zaman 27 yaşında. Siz daha gençsiniz, yani delikanlı yaşta, aynı günde doçent oluyorsunuz 1943 sonbaharında.

-Öyle mi?

Soru: Evet.

-Onu bilmiyorum. Ama benim fakültedeki dosyadan çıkardığım tarihler, yakında bir armağan çıkaracaklar, orada var.

Soru: 28 Aralık 1943 Hocam, tayininiz doçentliğe.

-İlmi yardımcılığa?

Soru: Doçentliğe, 28 Aralık 1943.

- Beraber.

Soru: Aynı gün.

-Aynı gün... Evet, çabuk doçent olduk.

Soru: Hocam, vakit ayırdınız...

-Satıa Hanımla ne zaman evlendi o?

Soru: 1954'de Hocam.

-Mebus olduktan sonra...

Soru: Mebus olduktan sonra. 1 Kasım 1956 Hocam.

-Tamam.

Şimdi Osman Turan'ın Selçuklu tarihi, iktisadi tarih ve bu Selçuklu devrinden kalan vesikaların çıkarılması hususunda büyük

hizmeti var. Onun Kafesoğlu'yla da bir tartışması oldu, eserleri ve şahsiyeti bakımından büyük bir kavga. "Selçuklar" maddesinde İslâm Ansiklopedisi'nde Osman Turan'"benim buluşlarımı aynen aktardı" suçlamasında bulundu. O yüzden büyük skandal çıktı.

Kafesoğlu, Hungarolojiden mezun. Macar ilmi iyi benimsenirse çok yararlıdır. Kafesoğlu milliyetçi bir arkadaş. Bir sözünü unutamam. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünde dedi ki, "Türklük aleyhinde olan bir şeyi benimsemem tarih yazarken". Yani, "ilimden önce benim için Türklük gelir" dedi. Ben, tabii hemen karşı çıktım. Hakikatten, gerçeğe bağlılık, Türk tarihine bir hizmettir. Biz gerçeğe sadık kalırsak, hem iddialarımız herkes tarafından, düşman tarafından okunabilir, hem de Türk tarihinde yalana sapmak için hiçbir sebep yoktur. Tezine karşı çıktım, fakat Kafesoğlu kıymetli bir ilim adamıdır. Bilhassa Türk tarihinin Orta Asya dönemini iyi bilir. Macar neşriyatı dolayısıyla iyi yetişmiştir, bazı bakımlardan, bazı konularda Osman Turandan ileridir.

Osman Turan Selçuk vesikalarını yayınladı, çok önemlidir. Bilhassa, Osman Turanın İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı Selçuklu sultanlarının her birisi; Keykavus, Keyhüsrev, Keykubad; her birisi, ilmi; son söz... Ama o da, İbrahim Kafesoğlu da bazı olumsuz durumları haklı göstermek için birtakım düzeltmelere, tartışmalara girmiştir. Efendim, işte "kardeşlerini öldürttü falan ama şu sebepten" gibi, temize çıkarmaya çalışırlar.

Soru: Nizam-ı alem için, huzur için...

-Nizam-ı alem için değil de...

Soru: Devletin bütünlüğü için...

- Öyle; yani hakir göstermek için. Mesela; nihayet çirkin hadiseleri de, mesela Alaeddin Keykubad, büyük sultandı ama onun da hataları var. Örneğin, bir defasında kızdı, bütün ümerayı toptan

ziyafete cağırdı, katletti. Ondan sonra kendi gulamlarını kullandı, emirliklere getirdi. İşte, onu haklı göstermek için böyle bir takım yollara başvurdu. Tarihçilik değil bu; hadise neyse, onu olduğu gibi objektif bir şekilde ortaya koymak lazım. Yani Osman Turan ile orada ayrılıyoruz. Okurken dikkat ediyorum; mesela, mağlup oldu değil mi bir sultan? "İşte efendim, mağlup olmasının sebebi; başlangıçta galip gelmişti ama askerinin bir kısmı kaçtı" gibi temize çıkarmak gayreti, çabası vardı. Bu hiç doğru değil. Neden? O zaman bizim karşımızda Batı dünyası var, batı dünyasının metotlarıyla tamamen objektif yazmak zorunda. Aksi halde, çok kıymetli neticelere vardığınızda kabul ettiremezsiniz. Batının metotlarıyla, objektif bu biçimde yazmak lazım ki, bizim tarihimizde büyük bir tarih, bir şey uydurmaya, bir şeyi müdafaa etmeye ihtiyacımız yok, aksine, batılıların hatalarını düzeltmiş oluruz. Yani, '"her savaşta muhakkak galebe çaldık. Eğer mağlup olduysak, işte şu aksi sebepten dolayı" filan gibi. Böyle bir şey vardır. Mesela, Ali Selim ile Merçil'in çıkardığı Selçuklu Devletleri Tarihini görmüşsünüzdür; orada da aynı şekilde savunma var. Yani, menfi tarafları hiç kabul etmemek yanlış.

Vaktim olsa. Bizans'ın son devrini, tarihini yazmak istiyorum. Bizantinistler o kadar abartıyorlar ki; daha 1333'de Orhan'ın haraçgüzarı oluyor Bizans imparatoru. Bizans tahtına kimin geleceğini Osmanlı sultanı tayin ediyor. Seferlerinde askerle gelip Anadolu'da hizmete geliyor Manuel'i, Batı tarihçileri için Emperor; yani, bir tekfur, "İstanbul Tekfuru" diyor bizim kaynaklarımız. Onun hizmetinde, Sultan Murat'ın hizmetinde Anadolu'ya geliyor; maiyetinde giriyor. Ama Bizans tarihi bunu hiçbir zaman kabul etmez. Mesela İstanbul fethinde, sözde son 9. Konstantin, surların üzerinde Türklere karşı savaşarak ölmüş, kahramanca. Bütün Bizans tarihlerinde var. Halbuki esas olan şudur: Baktı ki, Cenevizli komutan yaralanıp kaçtı, kale düşmek üzere, hemen sarayına gitti, tekfur sarayına; oradan mücevher dolu kasaları aldılar kucaklarına, maiyetiyle. Haliç'te bir gemi bekliyordu, o yokuştan inerken, Haliç'teki bizim gemilerden

azebler çıkıyordu, aynı yolda karşılaştılar. Kavga oldu, bizim azebler imparatoru öldürdüler ve kasaları, mücevheratını da elinden aldılar. Yani, imparator perişan bir halde kaçarken öldü. Bunu hiçbir Bizans tarihçisi yazmaz, "IX. Konstantin surlar üzerinde kahramanca çarpışarak öldü" diye yazarlar.

Ben bunu Tursun Bey'de gördüm; o zaman muhasarada bulunmuş. Sonra, imparatorlara özgü pabuçlarından teşhis ettiler; sokakta yatıyor... Ama benim objektif bir tarihçi olduğumu batılı görürse, bu yazdığım şeyi sonunda kabul edecektir. Ama hadiseleri çeviren bir tarihçi olarak, kendi tarafına yontan bir tarihçi olarak tanınırsam, benim yazdığım hiçbir şeyi kabul etmezler. Anlatabiliyor muyum? Kafesoğlu'nda da, Osman Turan'da da bu zaaf vardır. Bugün Merçil, Ali Sevim yazıyor; onlarda da aynı hata var. Eğer onlar daha objektif bir tarih yazsalar, tercüme edilir kitapları. Bununla beraber, Selçuklu maddesini, Türkçe İslâm Ansiklopedisi'nde İngilizceye tercüme ettiler biliyor musunuz?

30. KONUŞMA

Üsküdar Sempozyumu Açılış Konferansı
23 Mayıs 2003

Sayın başkan, sayın kaymakam, çok değerli meslektaşlarım, seçkin konuklar.

Bugün burada, hakikaten tarihi bir gün yaşıyoruz. Yurtlarına sahip çıkmayan milletler, yurtlarını kaybederler. Dünyanın incisi İstanbul üzerinde herkesin gözü vardır. Kıymetli idarecilerimizi, böyle bir bilinçle ve tarihimizin gerçeklerini ortaya çıkarmak amacıyla gerçekleştirdikleri bu sempozyum dolayısıyla candan tebrik ediyorum.

Üsküdar, (Bizans döneminde Chryzopolis) İstanbul'un bir parçasıdır, surların içindeki (İntra-Mura) İstanbul dışında bu büyük- şehri oluşturan bütünün önemli bir parçasıdır.

Konuşmama İstanbul için şöyle bir müşahedeyle başlamak istiyorum; 1958 yılında Münih'te Bizantinistler Kongresi toplanmıştı. Şu an aramızda bulunan değerli dostum Prof. Dr. Semavi Eyice de o kongreye katılmıştı. Kongrenin açılış merasiminde, Almanya Katolik Kardinali kürsüye çıkıp "Ayasofya'nın kubbesindeki yıldız hiçbir zaman sönmeyecektir!" dediği zaman, kongre katılımcıları (200-300 kişi) ayağa kalktılar ve dakikalarca çılgınca alkışladılar. Bu olay, Avrupa'nın göbeğinde İstanbul'un fethi için ortaya konan duyguların nc nitelikte olduğunu göstermeye yeter.

Şimdi size, mütevazı bir tarihçi olarak keşfedebildiğim Üsküdar'a ait bazı gerçekleri anlatmak istiyorum. Bunlar hepsi belgelere dayanan bilgilerdir.

Üsküdar bölgesi, İstanbul'un fethinden çok önce, Orhan Gazi (1324-1362) döneminde Hereke ve Pendik'ten beri Türklerin eline

geçmiş bulunuyordu. Fakat ondan da öncc buraya ilk ayak basanlar. Osman Gazi'nin akıncılarıdır. Osman Gazi'nin 1301-1302'de İznik'i Sakarya tarafından abluka altına almak için iki seferi vardır. Bu iki seferin ayrıntılarını, o zaman Bizans sarayında yaşayan Georgos Pachymeres'e ait Bizans kaynağının Osmanlı rivayetleriyle karşılaştırmasından ortaya çıkarıyoruz. Bu savaş, tarihlerimizde maalesef şimdiye kadar tespit edilemeyen bir olaydır. Osman Gazi'nin asıl maksadı İznik'i almaktı. 1302'de Yenişehir'den İznik'e geldi ve şehri abluka altına aldı. Güçlü surları ve etrafı bataklık olduğu için şehri alamadı. Çekilirken iki havale kulesi yaptı. Bunlardan birisi Draz Ali Kulesi'dir. Gerçekten yıllar önce İznik'e gittiğimde şehir merkezine 4 km. mesafede bir Draz Ali Köyü olduğunu gördüm.

Osman Gazi'nin bütün amacı, İznik'i abluka ile tecrit etmek, İstanbul'dan gelecek herhangi bir orduya yolu kapamaktır. Pachymeres Anadolu'nun dört bir yanından gelen bu akıncıların 5.000 kişi olduğunu bildiriyor bize. Bu seferlerde Kara Çepüş, Kara Tigin ve Akhisar kalelerini alan Osman Gazi'nin akıncıları, Geyve boğazından geçerek Adapazarı ovasına indiler ve akıncılar oradan ganimet için İstanbul boğazına kadar geldiler. Üsküdar'ı ve Yoros (Hieron) kalesini yağmaladılar (Pachymedes söylüyor bunu). Bazıları kayıklara binip İstanbul surlarına kadar geldiler. Kaçan Rum ahalinin, İstanbul sokaklarında hastalıktan ve açlıktan perişan duruma düştüklerini okuyoruz. (Bu kaynağı, Bizans araştırmalarının bizim için ne kadar önemli olduğunu belirtmek için zikrediyorum. İki Fransız Bizansinist'i V. Laurent ve Failler, bu eseri 4 cilt halinde Fransızcaya tercüme ettiler. Ben bu tercümeleri kullanıyorum.)

Üsküdar tarihi ile ilgili ikinci büyük olay, 1329'da Orhan Gazi'nin, Pelekanon (Gebze sahilinde bir Bizans kalesi) Savaşı'dır Biz Pelekanon Savaşı'nın bütün ayrıntılarını, o zaman bu savaşta hazır bulunmuş Büyük Domesticos Kantakuzinos'un tarihinden öğreniyoruz. Bu kaynak bize şunları anlatıyor:

Osman Gazi zamanında 1302'de başlayan İznik ablukası Orhan Gazi zamanında da devam etmektedir. O zaman top olmadığı için şehrin açlıkla düşürülmesi planlanmaktadır. Batı Anadolu'da İzmir, Güzelhisar, Efes ve Ege'de şehirler hep açlıkla teslime zorlanarak fethedilmişlerdir. Şehirde abluka sonucu ölümler olmakta. Zaman zaman Rum askeri, huruç hareketi ile püskürtülmektedir.

İznik neden bu kadar mühim? İznik, Anadolu'da ilk Türk-Selçuklu saltanatının payitahtıdır, 1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'da Bizans savunması tamamen çöktü. İmparatora karşı generaller arasında taht için mücadele başladı. 1220'lerden beri Azerbaycan'da yerleşmiş Türkmenler, Ege Denizi'ne kadar savun-masız Anadolu'yu istila ettiler. Bu arada Melikşah'ın rakibi Süleymanşah, 1078'de İznik'i fethetti ve bu önemli şehri kendine saltanat merkezi yaptı. Yani, Anadolu'da Selçuklu saltanatı ilkin İznik'te kurulmuştur. Bu fetihten sonra Avrupa ayaklandı, ilk Haçlı seferini organize ederek 1097 tarihinde iki dalga halinde geldiler ve İznik'i alarak Bizans'a geri verdiler. İznik şehri tam on sene Anadolu Selçuklu sultanının merkezi olmuştur. Bu olayın yankıları Osmanlı Devrine kadar devam etmiştir. Osmanlı rivayetlerinde bulduğumuz çok önemli bir kayıtta Osman Gazi şöyle demiş: "Benim ceddim Süleyman Şah'tır (tabii bu asılsız bir iddiadır), Anadolu'ya benim atalarım Konya Selçukluları'ndan önce gelmiştir". Bu çok ilginç bir kayıt. Yani Osmanlılar kendilerini Süleyman Şah'ın devletinin bir devamı gibi görüyorlar ve bu yüzden İznik'i almak için bu kadar çaba gösteriyorlar.

Pelekanon Savaşı (1329) neden bu kadar önemlidir?

Çünkü bu savaş sonunda Orhan Gazi. 1331'de İznik'i teslim alacaktır. Bu zafer, tarihimizde Fatih'in İstanbul'u fethi kadar önemli bir dönüm noktasıdır.

1329 tarihinde imparator III. Andronikos, İznik'i kurtarmak için ordusuyla Gebze'nin sahil kısmına gelir. Zira İznikliler, imparatora bir heyet göndererek açlıktan kırıldıklarını ve eğer yardıma gelmezlerse teslim olacaklarını bildirmişlerdir. Gebze civarında o

zaman dört tane kale vardır. Birisi Eski hisar ki, ongun hala ayaktadır. Diğerleri; Daritson, Darca Kalesi ve Pelekanon Kalesi. (Bazı kitaplarda savaşın Maltepe'de olduğu yazılıdır; bu tarihi bir yanlıştır). Bizans ordusu Gebze sahilinde Pelekanon'a gelmiştir. Bunun önemli bir nedeni vardır; bir bozgun halinde ordu buradaki kalelere sığınacaktır. Asıl maksat, Eskihisar'dan ve İzmit körfezinden karşıya geçip İznik'i kurtarmaktır. Bunları Kantakuzinos itiraf ediyor.

Orhan Gazi, casusları aracılığıyla imparator ordusunun hareket halinde olduğunu öğrenip, derhal Gebze'nin önündeki tepeleri ele geçirir. İmparator ordusunu sahildeki düzlükte düzenler. Orhan Gazi daha başlangıçta stratejik bakımdan üstündür. Bu savaşta imparator yaralanarak tam bir hezimete uğrar. Bizans askeri, kalelere sığınmaya çalışırken, imparator bir halıyla zorla gemiye taşınır ve İstanbul'a kaçar. İki sene sonra da İznik teslim olur (1331).

İznik Bizanslılar için İstanbul kadar önemli. İmparatorluğun ikinci önemli şehri. Konsillerin, Patriklerin şehri... Hristiyanlığın esasları bu şehirde tespit edilmiştir. İlk Konsil, İstanbul'un ve Hıristiyanlığın kurucularından büyük Konstantin'in huzurunda bu şehirde yapılmıştır.

Pelekanon zaferinin en önemli sonuçlarından birisi, o tarihte sahildeki bütün Rum kasabalarının (Pendik. Kartal, Hereke Kalesi ve Üsküdar) Orhan Gazi'nin eline geçmesidir. Bütün bu sahil, 1329'da Üsküdar'a kadar Osmanlı olmuştur. Bugün Gebze'de Orhan Gazi'nin Camisi, han ve hamamı hala faaliyettedir.

Üsküdar'ın ne zaman bir Türk kasabası olduğunu böylece tespit etmiş bulunuyoruz. Bununla beraber Üsküdar tarihinde karanlık noktalar var. Yine Batı kaynaklan yardımımıza geliyor. 1352'de Venedik-Aragon ve Bizans ile Cenevizliler arasında geçen büyük Bosfors deniz savaşında, Orhan Gazi, Cenevizlilerin müttefiki olmuş, Galata'nın müdafaası için Cenevizlilere yardımda bulunarak Üsküdar'dan bin okçu göndermiştir.

Bu 1352 tarihi, size bir başka önemli olayı anlatmaktadır. Osmanlı'nın Rumeli'ye yerleşmesi bu tarihte olmuştur. O zaman Cenevizliler Herakleon Kalesi (Marmara Ereğlisi)'ni fethederken, Osmanlılar da Ysympe(Cinbi) Kalesi'ni fethederler. Osmanlı'nın Avrupa'da ilk yerleşmesidir bu. Biliyor musunuz, Pelekanon savaşı gibi İstanbul'un fethi kadar önemli bir savaş hakkında Aşık Paşazade ve diğer vakayi-namelerde hiçbir bilgi yoktur. Yani "Türk yapar, fakat övünmez" sözü doğrudur.

Şimdi Osmanlı dönemi Üsküdar tarihinin çok önemli bir kaynağını size tanıtmak istiyorum. Fakat daha önce bu zamana kadar yapılan çalışmaları anmakta fayda görüyorum. Öncelikle, Sayın Belediye Başkanımız Yılmaz Bayat'ı tebrik etmek isterim. Üç ciltlik şehir envanteri ile Üsküdar tarihine büyük katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca Üsküdar tarihine katkıda bulunmak amacıyla önümüzdeki yıllarda da sürecek bir sempozyuma öncelik etmişlerdir. Daha önce Prof. Dr. Semavi Eyice Bizans devri Üsküdar'ını ve Boğaziçi tarihini vukufla yazmıştır. Üsküdar tarihine büyük katkıları olan başka büyük bir tarihçi ise, iki ciltlik Üsküdar tarihi ile İbrahim Hakkı Konyalı'dır.

Benim şu anda bahsedeceğim kaynak ise şimdiye kadar kullanılmamış belgesel bir kaynaktır. Bu da bugün müftülük arşivinde bulunan Üsküdar Kadı Sicilleridir. Elimizdeki kadı sicillerinin en eskisi bu Üsküdar sicilleridir. Yavuz Sultan Selim devrine ait. Birinci cilt sicil kayıtları, 1519 Aralık ayında başlıyor. Yani Yavuz Selim'in son senelerine rastlıyor. İkinci cildin sonraları ise Kanuni'nin ilk yıllarına rastlıyor. Bu siciller, kadıların her gün hukuki kararlar ve olaylar üzerinde tuttukları ve merkezden gelen Padişah emirlerini kopya ettikleri sicillerdir. Bu sicilleri kullanarak biz, uzun yüzyıllar boyunca 20-30 cilt Üsküdar tarihi yazabiliriz. Sayın Celil Güngör'ün himmetiyle bu siciller bana ulaştı; bunlar üzerinde çalıştım ve gördüğünüz gibi pek çok notlar çıkardım. Şimdi bu sicillerden birkaçını sizlerle paylaşmak istiyorum.

O zaman Üsküdar'a bağlı kasabalarda Rum halkı çok olduğu için kadı mahkemesine gelen pek çok Rumun kaydı var. Rum halkı daha çok bağcılıkla uğraşıyor.

Üsküdar, bir denizci şehri aynı zamanda; ünlü denizcilere ait kayıtlar buluyoruz. Mesela Kemal Reis hakkında önemli bir kayıt bulduk.

Sicillerde çok önemli olan bir başka seri terekeler, yani ölen insanların mal varlığı listeleridir. Bu listelerden, halkın sosyal ve ekonomik koşulları ile ilgili kıymetli bilgiler ediniyoruz. Mesela bir Yeniçerinin terekesinde bir gümüşlü kılıcı, bir kalkanı, bir nacağı, bir kuşağı, bir abası, bir gök kaftanı ve pabuç çizmesi olduğunu öğreniyoruz. Chicago Üniversitesi'nde bir öğrencim Yuonne Seng ilk sicil defterindeki terekeleri kullanarak bir doktora tezi hazırlamış ve sonra yayınlamıştır.

Bu sicillerde, tarih kitaplarına geçmemiş çok kıymetli bilgiler de var. Onlardan bir tanesi Yavuz Selim devrinde Anadolu'da şiddetli takibata uğratılan Kızılbaşlar hakkında. Elimdeki bu sicillerde Kızılbaşların elçileri vasıtasıyla Şah İsmail ile olan gizli temasları yer alıyor. (Metin okundu).

Efendim, ben olayları gerçeği ile tespite çalışan bir tarihçiyim. Size parlak bir hitabede bulunamadıysam özür dilerim. Hepinizi sevgi ve saygıyla selamlarım.

31. SÖYLEŞİ

Osmanlı Uzmanı Tarihçi Prof. Halil İnalcık'tan Tempo'ya Türkiye'deki Kültürel Çatışma Üzerine Çarpıcı Değerlendirmeler

Türkiye'de İki Farklı Halk Var

PROF. HALİL İNALCIK'TAN TESPİTLER

- Batılı kesim ve geleneksel halk hala çatışıyor
- Türban bu çatışmanın sonucu olarak gündemde
- Medeni kanun var, ama hala imam nikahı da var
- Tepeden yasayla halkın âdatını değiştiremezsiniz
- II. Meşrutiyet "Garplaşma" hareketinin başlangıcı
- Atatürk "Garpçılar"ın fikirlerini hayata geçirdi

Soru: Sayın İnalcık, Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlının değerini gerçekten biliyor mu?

Bağımsızlık Savaşı, millî bir savaştı. Cumhuriyet yeni, modern bir devlet. İmparatorluk "devletin dini İslâm'dır" diyen ve Ortaçağca bakan, geleneksel bir rejim. Siyası yapılanma olarak cumhuriyetin Osmanlıyla hiçbir bağlantısı yok.

Soru: Ya halk?

Ziya Gökalp, Eisenstadt gibi siyaset bilimcileri ve sosyologlar bir toplumun siyasi rejiminde yukarıdan kanun ve emirle yapılan devrimlerin, toplumu kökünden kültürce yeni bir şekle soktuğu iddiasını kabul etmezler.

Afrika'da, Çin'de, Orta Asya'da falan Batılılaşma hareketine şahit oluyoruz: fakat modernleşmede Türkiye en radikalidir. Bizim Batılılaşma tarihimiz 18. yüzyıla kadar gider. Evvela silahlarda, askerlikte sonra devlet idaresinde yenilikler başladı. Ama cumhuriyetin

kuruluşundan bu yana 80 sene geçmesine rağmen geleneksel değerler, halkın örf ve âdatı kanunlarla bertaraf edilememiştir. Güzel, harf değişikliği yapabilirsiniz; külahı atıp şapka giyebilirsiniz; fakat sosyal yapıyı bir çırpıda değiştiremezsiniz. En önemli reform Medeni Kanundur. Ama toplumda imam nikahı da devam ediyor.

Soru: Neden en önemlisi Medeni Kanun?

Çünkü bireyi, Türk vatandaşını tarif ediyorsunuz; haklarını, davranışlarını tayin ediyorsunuz. Aile, mülkiyet her şeyde İslâm hukukundan tamamen ayrı yeni bir Batı hukuku getiriyorsunuz.

Soru: Yabancılardan akıl almak. Bize uyuyor mu?

Kanunu kabul etmek başka, uygulanması başka. Sonuçta sosyologlar birbirine karşı iki toplum ve kültürden söz eder. Geleneksel değerleri, örfi ve âdatı bırakmayan bir tabaka halk ile yenileşme reformlarını benimsemiş olan bir halk. Samuel Huntington, kültürler çatışması nazariyesinde, Türkiye'yi Rusya gibi bölünmüş, iki kampa ayrılmış kabul ediyor. Onun bu gözlemini Eisenstadt da destekliyor. Reform yapanların hedefleri yani Batılı toplum tam gerçekleşmemiştir müşahedesini yapıyorlar.

Soru: Ama Avrupalılar yapmış değil mi?

Biz Fransız İhtilali'nden gelen laik bir toplum kurumunu benimsedik. Mesela Fransa veya Almanya dini inancı vicdanlara bırakan fakat devlet idaresini dünya gerçekleri üzerine oturtan bir rejimin takipçileridir. Fransız İhtilali'nin tasarladığı devlet de buydu. Ama bunu Fransa bile tam tatbik edememiştir. Bugün Fransa'da Katoliklerin hisleri kilisenin önemi büyüktür. Almanya'da mesela Hristiyan Demokrat Parti var. Biz İslam Modern Partisi diye bir parti kabul etmiyoruz. Fakat Almanya kabul ediyor. Bunu biz reformlara karşı

bir irtica gibi görüyoruz, özetle yukarıdan kanunla, emirle bir toplumu temelinden başka bir şekle getiremiyorsunuz.

Soru: Türkiye'yi nasıl tanımlayacağız o zaman?

Kültür ve davranış bakımından birbiriyle uyumlu olmayan iki halk var gerçekte. Birisi türban takıyor, takke giyiyor, selamünaleyküm diyor; biz merhaba diyoruz. Bu kültür çatışması, kültür ayrılığı inkar edilemez bir olgudur. Evet. Türkiye'de reformlar geniş ölçüde gerçekleşmiştir. Halkın bir kısmı, Avrupalı gibi davranıyor. Ama bir kitle de eski geleneksel kültürü devam ettiriyor. Devlet kesin olarak laik, sosyal, demokrat devlet. Bu prensip kanunla, emirle devlet müesseselerinde tatbik edilebilir. Ama halkın âdatını emirle değiştiremezsiniz. Bizim başımızı ağrıtan türban meselesi de buradan kaynaklanıyor. Biri inanca dayanıyor, öbür taraftan siz kanun çıkarmışsınız. Onunla çatışıyor. Toplum ve devlet bunalımlara sürükleniyor.

Soru: Peki kıyafet kanunu ya da benzerleri çıkmasaydı iyi mi olurdu?

2. Meşrutiyet'le Türkiye'de radikal bir fikir serbestliği ortaya çıktı. Buna ben "Aydınlanma devrimiz" diyorum. Bu aydınlanma devri II. Abdülhamit döneminde başladı/idadi mektepleriyle. Eğitimdeki reformda Tanzimat devrinde yapılmış bir planı uyguluyorlar ki bu da laik mektepler, yani idadiler. Batılı bir eğitim başlıyor. Askeri mekteplerde de bu aynı şekilde, 1880'den Birinci Dünya Harbi'ne kadar olan devirde yeni bir nesil yetişiyor. Fransızca biliyorlar. Fransız kültürü Türk aydınlarının kuvvetle takip ettiği yoldur. Fransızcadan çevrilen eserler bu devirde neşredilmeye başlandı. Yani bir kültür kaynaşması var Türkiye'de; hâlâ İslâm dinine karşı çıkan hareketler var Hüseyin Cahit geliyor bunların başında. İslâm dini bile münakaşa konusu edildi bu devirde. Tıpkı Fransız İhtilali'nden önceki

aydınlanma dönemindeki gibi. Onun için diyoruz ki bu devir cumhuriyeti hazırlayan Atatürk gibi genç aydın subayların fikir kaynağı olan fikir kaynaşması devridir. Bunlara biz Garpçılar diyoruz. Bunlardan Celal Nuri, Atatürk'ün kitaplarını en çok okuduğu adamdır. Hüseyin Cahit, Doktor Abdullah Cevdet, Kılıçzade Hakkı. Mesela Kılıçzade Hakkı, 'Garplılaşma' dosyasında Batılı gibi olmak için şapka reformunun, Latin harflerinin kabulünü tavsiye ediyor, Atatürk'ten çok önce. Bu genç subaylar, aydın ve ileri bir toplum yaratmak için bu yazarlardan aldılar fikirlerini.

Soru: Aydın ve ileri bir toplum için çabalayanlar, subaylar mıydı genelde?

Çoğu doktor aslında. Fizik ilimleriyle uğraştıkları için çok daha açık fikirliydiler. Mesela Darwinizm bu devirde literatüre girdi. Hz. Muhammed hakkında Dozy'nin yazdığı çok aykırı bir kitap vardır ki yasaklanmıştır. Türkçeye tercüme de edildi. Bu aydınlar arasında ateist olanlar vardı.

Soru: Yani cumhuriyetin tohumları daha önceden atılmıştı?

Reform fikirleri önceden de vardı. Çünkü ileri eğitimin uygulandığı idadilerde, gençler ülkenin felakete sürüklendiğini gördüler. Abdülhamit'in düşürülmesiyle hanedanın siyasi kudreti kalmadı. İktidar ittihat Terakki'ye, orduya geçti. Askerin yeni devletin kuruluşundaki faaliyeti, öncülüğü ve sonraki müdahaleleri bu gelişime mal edilebilir. Hanedanı bitiren meşrutiyettir.

Soru: Yeniçeri de padişah devirirmiydi?

Yeniçeriler, hangi sultanın tahta geçeceği konusunda rol oynamışlardır Saray entrikaları da önemlidir Ama bizde cumhuriyeti doğuran fikir kaynaşması, fikir serbestliği orduya, askeri mekteplere intikali, 2. Meşrutiyet'le başlamıştır. Çünkü ihtilali ordu yaptı.

Bağımsızlık savaşını ordu kazandı. Atatürk bir subaydı ve onun esas fikirleri Kılıçzade Hakkı'nın 'Garpçılar'ın dosyalarında daha önce mevcuttu. Yani Atatürk'ün yaptığı reformlar Garpçıların ideolojisini gerçekleştiren bir inkılaptır. Esas fikirler oradandır.

Soru: Bir devam yani...

Tabi ama Atatürk'ün şahsi kudreti, şahsiyetinin payı inkar edilemez. Reformlarının tarihini maalesef cumhuriyet tarihi yazanlar, iyi tespit edemiyorlar. Reformların ana fikri Lozan konuşmalarında belirmiştir. Çünkü Lozan'da Lord Curzon bize kendi şartlarını dikte etmek için şu tezi savunuyordu: "Siz bir İslâm devletisiniz. Onun için kapitülasyonlar kalacaktır. İslâm hukukuna tabi olmayan azınlıklar var." Atatürk bunun üzerine komisyon kurdu 1924'te. Bunun başına da Mahmut Esat getirtildi. İki sene sonra Medeni Kanun kabul edildi. Fakat bilhassa üzerinde durduğum nokta, cumhuriyet fikrinin, laik idarenin köklerini 2. Meşrutiyet'e bağlamak lazımdır.

Soru: Biraz daha açabilir misiniz?

Çünkü toplum gelişme geçirmiştir 2. Meşrutiyet'le. Cumhuriyet o devir fikriyatının sonucudur. Tabi reformları hayata geçirmek için Atatürk gibi büyük bir lider: güçlü bir irade gerekliydi.

Soru: Osmanlı tarihçilerinin gerçekleri saptırdığını söylediniz. Cumhuriyet tarihçileri de mi bunu yaptılar yani?

Maalesef. Efendim biz tarihçiler tarihi gelişimi sebep ve netice araştırarak yazarız. Bir adam çıkıyor birdenbire karanlıktan, her şeyi yaratıyor ve tarihi değiştiriyor. Bu olamaz bir tarihçi için. Belki de ben bu beyanlarımla eleştiriye uğrayacağım siyasiler tarafından: ama ben tarihçiyim.

Araplar Türkleri Kabul Etmez

Soru: Irak, Osmanlı zamanında nasıldı? Bugün nasıl? Şu an Ortadoğu'da Osmanlı idaresi model oluşturabilir mi?

Evvela İmparatorluğun dağılış sürecini ele almak gerekir. Osmanlı, büyük devletlerin oyunlarıyla dağılmaya gitti. Dünyanın merkezi sayılır doğu Akdeniz. Napolyon "Buraya hakim olan dünyaya hakim olur" demiştir.

Soru: Bu hala geçerli mi?

Araplar hala Hatay'ı gündemde tutmaktadırlar. Tehlikeler altında çok nazik bir bölgedeyiz. İngiltere'nin yerine, yeni güç ABD geçmiştir. Ya güçlü olur bunların kontrollerini itebilirsiniz, yahut da onlara bağımlı olursunuz.

Soru: Türkiye Irak'ta ne yapmalı sizce?

Biz "Irak kardeş" diyoruz. Yani ABD yahut İngiltere'den farklı bir tepki bekliyoruz. Yani umuyoruz ki Iraklılar "Müslüman kardeşlerimiz geldi. Onların sözünden çıkmayalım. Amerikalılarla onlar vasıtasıyla görüşclim" diyecek. Mümkün değil. Bugün Arap dünyası, Türkiye'yi olumsuz algılamaktadır. Çocuklarına okuttukları mektep kitaplarını alın, tarihimize, bize karşı olumsuz bakmaktadırlar. Koloni devletlerinin kendilerinden önceki Osmanlı rejimini kötülemeleri, Arapların tarihte Türkleri Arap hakimiyetine son veren bir ırk olarak görmcleridir. Türkiye laik bir devlet olmuştur. Bunu olumsuz görmekte, İslâm'dan çıkmış gibi algılanmaktadırlar. Her Arap devleti aslında millî bir devlettir. İslâm ideolojisi ikinci plandadır. Son zamanlarda ABD'nin baskısı dolayısıyla İslâm dayanışması fikri ortaya çıkmışsa da hala bugün Arap memleketlerinde Arap gençliği, Arap milliyetçiliğine tabidir. Saddam gaddar bir rejim kurmuş olsa da Arap gençliği onu millî bir kahraman gibi algılamaktadır. ABD bunda hata yapmıştır. ABD'nin "Demokrasi getireceğim"

demesi Arap'ın kulağına girmez. ABD politikası çok yanlış. Bocalıyor. Arap için Arap milliyetçiliği o kadar kuvvetlidir ki, Hz. Peygambere İslâm Peygamberi değil Arap Peygamberi derler. Biz yeni koşulların farkında değiliz.

Soru: Yani Irak'ta sevilmiyoruz...

Arap dünyası Türkiye'yi siyasi ve millî hisler bakımından benimseyemez. Suudi Arabistan bizim Hatay'dan giden hacılara vize vermiyordu. Şimdi biz Irak'a eski efendiler olarak ve laik bir cumhuriyet ve ABD'nin müttefiki olarak Türk askerinin oraya gitmesi Arap milliyetçiliği için kabul edilemezdir.

Soru: Tamiri imkansız olaylar çıkar mı?

Tabi tabi. Yani Irak savaşından önce de Türkiye'ye bakışları budur. Bize sempatisi olan Tunus, Cezayir'dir. Onun için kendimizi aldatmayalım.

Soru: Orada bir şey yapamayız öyle mi?

Yapamayız diyemem. Türkiye askeri bakımdan kudretlidir. Daha önce kuvvetli ilişkileri vardır. Liderlerle temas edebilir. Fakat geçici hükümetin Dışişleri Bakanı Kürt'tür. Bir tane bakanlık Türkmenlere verildi. İpin ucu hala ABD'nin elinde. ABD Kuzey Irak'ta kendisine uydu bir devlet yaratma peşindedir. Irak'ta İsrail gibi, kendisine güvenilen bir devletçik yaratmak peşindedir. O devletçiği koruması altına alarak petrol yataklarını kontrol altında tutmak azmindedir. Kuzey Irak Kürtleri, 1991'den beri bu koşullardan yararlanmış ve ABD desteği ile bir Kürt devletinin tüm altyapısını kurmuşlardır. Biz ABD'nin bu politikasını ne derece değiştirebiliriz? Son temaslar ümit verici görünmektedir. Türkiye. Irak'ın bölünmezliği tezinden, politikasından şaşmamalıdır. Amerika'ya yüzde yüz bağımlı durumdan kurtulmamız lazım. AB'ye girmek bu bakımdan çok mühimdir.

Osmanlı'nın kendini ispat savaşı 1302'de Yalakova'da Bizans'a karşı oldu, hukuki bağımsızlık ise 1335'te Mogollara karşı kazanıldı.

Soru: Osmanlı Devleti'nin Söğüt'te değil, Yalova'da kurulduğu yönündeki demeciniz basında hayli yankı buldu...

Bu hadiseyi Yalova da anlatırken dinleyen muhabir, nasıl dinlediyse yanlış haber yapmış. Benim hiç söylemediğim şeyler bana atfedildi Muhabirler haberi verirken yalnız ve yalnız sansasyon, heyecan yaratma noktasına kapılmamalı. Medyaya haber verenlerin iki şeye dikkat etmeleri gerekir. Birincisi kamuoyuna doğru bilgiler aktarmaktır. İkincisi, verdiği haber gazete satışını desteklemek için heyecan verici bir haber olmalıdır. Ben bilim adamı olarak zarar gördüm. Haberde bir değil, birden fazla hata var.

Soru: Peki doğrular ne?

700. yıldönümü, Tarih Kurumu ve başka tarih enstitüleri 1299'u Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıldönümü olarak kabul eder. Kurumlar bu iddiayı yaparken Söğüt değil. Eskişehir civarındaki Osman Gazi'nin ilk önemli fethi olan Karacahisar'ı gösterirler. Söğüt, ondan önce Osmanlılar bu bölgeye ilk geldikleri zaman Ertuğrul'un yerleştiği yerdir. Osman Gazi Karacahisar'ı fetheder. Sonra 1299'da Bilecik ve Yenişehir'i ele geçirip Bizans'la doğrudan hemhudut olur. Karacahisar 1288 i; fethedilmiştir. 1299'da bu büyük fetihler neticesinde Karacahisar'da Tursun Fakih, Osman Gazi adına hutbe okumuş.

Soru: Hutbe niye okutulur?

İslâm'da hükümdarlık, camide okunan hutbede sultanın adının anılması ve sikkede sultanın isminin geçmesi ile tamamlanır. Sikke iddiasında bulunmamıştır bu rivayette. Tursun Fakih. "Karacahisar'da

Müslümanları yerleşti. Bunların kadısı olması lazım. Bunun için de Konya'daki Selçuklu sultanından izin alınması lazım" der. Oysa sikke ve hutbe hükümdarlık iddiasıdır. Osman Gazi Selçuklu Sultanı'na bağlıdır. Osman Gazi "Bu yerleri kılıcımla fethettim. O ne karışır?" der. Ama sikke yoktur. Zaten İlhanlı hanı, İran'da hakim; Selçuklu sultanı ona tabi. Osman Gazi de Selçuklu sultanına tabi. Kaldı ki 1335'e kadar Anadolu beylerinden hiçbiri sultanlık iddiasında bulunamamıştır.

Soru: 1299'da Osmanlı Devleti'nin kurulduğu öğretilir bize ama?

1335'te İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han ölünce varis bırakmaz taht için. Ancak o zaman Anadolu'daki beylerin her biri kendi saltanatını ilan eder. Yani Orhan dahi ilk zamanlarda sultan unvanını alamamıştır. Ama sultan unvanı caziptir. Osmanlı'ya ait olarak Selçuklu toprakları dışında yapılmış fetihler var. Buna göre bu iddia ile Orhan Gazi Sultan-ül Guzat (Gaziler Sultanı) unvanını alır; fakat sultan-ı azam unvanını kullanamaz. Gaziler Sultanı, Selçuklu Sultanı'na ya da İlhan'a karşı bir iddia değildir. Demek ki Orhan Gazi'nin tam istiklali ve Osmanlı devletinin hukuken bağımsızlığı sonradır. Osman Gazi için böyle bir şey bahis konusu bile değildir. Bu uydurmadır.

Soru: Neden böyle bir yanıltma var peki?

Daha sonraki devirlerde yazılmıştır bu iddialar. Tabi Osmanlı sultanları o devirde artık büyük bir devletin hükümdarı olduğu için, kendi atalarına üstün durum atfetmişlerdir. Osman Gazi müstakil bağımsız bir sultan olmamıştır. Yani Osmanlı devletinin kuruluş tarihini 1299'da almaları çok zayıf; sonradan ortaya atılmış bir rivayete dayanmaktadır.

Soru: Diğer hatalar neler, ilgili haberdeki?

Osman Gazi'nin Bapheus muharebesini yaptığı yer Altınova değil, Yalakova'dır. Burası Yalova'nın doğusunda Hersek Dili'nin olduğu yerdir. Geniş bir ovadır orası.

Soru: Bu savaşın önemi ne?

Osmanlı devletinin kuruluşu bakımından Osman Gazi, Yenişehir'de Bizans'ın iki büyük şehri Bursa ve İznik'e akınlar yapmak için bir uç merkezi kurar. Merkezini de Karacahisar'dan Bilecik'e getirir. Osman Gazi'nin ilk seferi zengin İznik'i elde etmek için yaptığı seferdir, Osman Gazi gelip İznik'i kuşatır. Bunun hikayesini çağdaş bir kaynak olarak Giorgios Pachymeres adlı İznikli Bizans tarihçisi de ayrıntılarıyla anlatır. Pachymeres, Osman Gazi'yi ilk defa zikreden tarihçidir. O zamana kadar Osman Gazinin kim olduğu belli değildir. Osman İznik'i kuşatır. Bu abluka üzerine İznikliler imparatordan yardım ister. İmparator II. Andronikos Heteriark Mouzalon adlı hassa kumandanını İznik'e yardım için gönderir. Bizans ordusu. 2000 kişi kadardır. Bu, o zaman için büyük bir ordudur. Bunlar Yalakova'ya çıkarma yaparlar. Daha önce keşif kuvveti Koyunhisar'daki garnizonla çarpışır. Fakat onun arkasından Osman Gazi, düşmanı karşılamak için harekete geçer ve Yalakdere üzerinden gelir. Bu savaş 27 Temmuz 1302'de Yalakova'da olur. Bu savaşla Osman'ın karizması bir anda artar. Hanedanın kuruluşu oradaki zafere bağlıdır.

Soru: Hanedan bile değil yani...

Osman Gazi Kastamonu'daki Çobanoğulları'nın kumandası altındaydı. Ama Çoban hanedanından Ali, Bizans'la anlaşma yapınca, onun maiyetindeki gaziler Osman'ın kumandası altına girer. Çünkü ganimet yoktur artık Çobanoğulları'nın yanında. Bu sayede Osman Gazi kuvvetlenir.

32. SÖYLEŞİ

PROF. DR. HALİL İNALCIK: AVRUPA BİRLİĞİ'NDE TÜRKLER HAKKINDA HÂLÂ HAÇLI İMAJI

Mostar Dergisi, Nisan 2005

"17 .YÜZYILDA TÜRKLERE KARŞI BİRLEŞİK AVRUPA PROJELERİNİN İLKİ FRANSIZ DEVLET ADAMI SULLY'YE AİTTİR. BU PROJENİN TAM TARİHİ 1607'DİR. SULLY, PAPALIK VE 15 AVRUPA ÜLKESİNDEN KURULACAK BİR KONFEDERASYON DÜŞÜNÜYORDU."

Yaşayan en önemli Osmanlı tarihçisi, denince akla gelen isimdir. Prof. Dr. Halil İnalcık... Fuad Köprülü, Şemsettin Günaltay. "Muzaffer Göker ve Yusuf Hikmet Bayur gibi meşhur tarihçilerden dersler alan İnalcık, otuz yıl ders verdiği Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nden 1972 yılında emekli olunca, Chicago Üniversitesi tarih bölümüne davet edilmiş. Burada Osmanlı tarihi alanında öğrenciler yetiştirdikten sonra, 1986 yılında ikinci kez emekli olmuş. Şimdi de Bilkent Üniversitesi'nde devam ediyor akademik hayatına.

Bugün 88'ine merdiven dayamasına karşın oldukça dinç görünüyor. Bilgisi, birikimi, büyüklüğü bir tarafa, oldukça sevecen bir insan aynı zamanda. Hala çocuksu bir merak içinde. Ben ona soru sormak isterken, o bana soruyor, tanımaya çalışıyor. Evindeki çalışma masasının, oturduğu kanepenin, koltuğun ve salonda gezdiği halının üzeri kitaplar, sayfalar, fotokopiler ve sayısız belgelerle dolu.

"Yaşayan en büyük Osmanlı tarihçisi" sıfatıyla meşhur olduğunu biliyor olsa gerek ki, dergimizin adının niçin Mostar olduğunu izah ettiğimde, bana, "'Ben aslında Balkan tarihçisiyim" diyor. Uluslararası övgülere sebep olan doktora tezinden başlamak üzere Balkanlarla ilgili pek çok çalışması bulunuyor. Profesör İnalcık'ın. Bu bölge ile ilgili arşivlerimizde saklı bulunan pek çok tarihi geçeği çekip çıkarmış bir tarihçi o...

Biz de böylesine büyük bir unvana sahip Prof. Dr. Halil İnalcık ile son aylarda kendisinin de üzerinde titizlikle durduğu ve hepimizi çok yakından ilgilendiren Avrupa Birliği meselesinin tarihsel kökenlerine ve bugününe değinen röportaj yaptık.

***

Soru: Avrupa Birliği'ni nasıl tanımlamamız gerekiyor; uluslararası bir birlik mi, uluslar üstü bir birlik mi, bir imparatorluk mu? Ne demeliyiz?

-Bir nevi konfederasyon olarak adlandırılabilir. Ancak şimdi bir anayasa da var, biliyorsunuz. Bu anayasa ile daha sıkı bir işbirliğine giriyor Avrupa.

Soru: 1390-1683 döneminde Osmanlı tehdidi karşısında kalan Avrupa'da üstünlük kurmayı tasarlayan her monarkın, bu tehdide karşı birleşik bir Avrupa'yı temsil etme ve savaşma iddiasında olduğunu söylüyorsunuz... Bu açıdan bakıldığında Türklere karşı Avrupa Birliği projesinin tarihsel kökenini nereye kadar uzanabiliriz?

-Avrupa'ya Doğu'dan gelen tehdit, 1699'a kadar Osmanlı'dan geliyordu. Ve onun karşısında Avrupa'da bir birlik düşüncesi doğdu Türklere karşı. 15 ve 16. yüzyıllarda Avrupa'ya meydan okuyan en büyük tehlikeyi, Avrupa'nın kalbine kadar sokulan Osmanlı Türkleri temsil ediyordu. Avrupa devletleri arasında ittifak, birleşme, koalisyon, konfederasyon girişimleri o zaman ortak savunma ihtiyacıyla gündeme geldi.

17. yüzyılda Türklere karşı Birleşik Avrupa projelerinin ilki Fransız Devlet adamı Sully'ye aittir. Bu projenin tam tarihi 1607'dir. Sully, Papalık ve 15 Avrupa ülkesinden oluşacak bir konfederasyon düşünüyordu. Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya'yı ise bu konfederasyon dışında bırakıyordu. Konfederasyonun bir meclisi olacaktı ve uluslararası anlaşmazlıkları çözmek için ayrı kurumlar öngörülüyordu. Kurulacak

bu birliğin Osmanlıları Avrupa'dan çıkarıncaya kadar savaşı sürdürmesi öngörülüyordu. Aynı yüzyıllarda Osmanlı Türklerine karşı benzeri pek çok birleşme girişimi vardır. Avrupa'da 17. yüzyıl boyunca Türklere karşı kutsal savaş açma, XIV. Louis Fransa'sının Avrupa'da üstünlük iddialarının bir sembolü haline geldi. 1683'teki Viyana bozgunu sonrası savaşlar, Osmanlı'nın artık direnme gücünün tamamen yok olduğuna Avrupa'yı inandırdı ve o zamandan sonra Osmanlı gibi devasa zengin bir ülkenin paylaşımı projeleri ele alındı.

Soru: Viyana bozgunu bir milat öyleyse... Bu tarihten sonraki projeler nasıldı? Nasıl bu şekillenmeden söz edebiliriz?

- Bozgun üzerine Osmanlı ülkesinin taksimi gündeme geldi.

Ünlü filozof Leibniz'in Türklere karşı savaş projesi, geleneksel Hristiyan Avrupa düşüncesinin modern fikirlerle beslenmiş bir versiyonudur. Leibniz'in planı "Osmanlı tehdidi karşısında geleneksel Avrupa Hristiyan birliğinin sağlanması, Doğu'da savaşın devamı" gibi pratik bir amaçla yazılmıştı. Aslında bu plan, 1530'larda İmparator V. Karl'ın planı idi. Leibniz raporunda Haçlı seferlerine sık sık gönderme yapıyordu.

Öte yandan Osmanlı'ya karşı Saint Gothard savaşından az sonra 1670 tarihini taşıyan ve Avusturya devlet adamlarına sunulan raporlarda Leibniz, Osmanlı Türklerini dünyada savaş ve istikrarsızlığın başlıca nedeni saymakta, Rusya dahil Avrupa devletleri arasında bir Hristiyan cephe oluşturmak için bir Avrupa Konfederasyonu önermekteydi. Bu plan 1683'ten sonraki savaş yıllarında Papa'nın kutsadığı Kutsal ittifak ile gerçekleştirilecektir.

Soru: Bir makalenizde insaniyetçi projelerden de söz ediyorsunuz. Mesela "William Penn'in dünya barışı için Avrupa Konfederasyonu, Türkleri ve Rusları da içine alan bir barış projesini öngörüyordu" diyorsunuz...

-Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamak ve mirasına konmak için ortaçağ haçlı projelerini izleyen emperyalist Avrupa hükümdarları karşısında 18. yüzyılda, özellikle İngiltere'de dünya barışı adına "hümanitaire"" proje sahipleri ortaya çıkmıştır. 1693'te, yüzyıl sonuna yaklaşırken William Penn, Avrupa'da genel barış için bir Avrupa Diet'i bir çeşit Devletler Parlamentosu tasarısı ileri sürmüş ve Osmanlı Devletimin bu birliğin bir üyesi olma imkanı fikrini ortaya atmıştır.

İnsaniyetçi Penn, Macaristan'daki savaşın sebep olduğu yağma ve sefaletlere özellikle işaret ediyordu. Penn'in düşündüğü konfederasyondan beklenen başka önemli bir sonuç da, seyahatlerin kolay ve güvenilir şekilde cereyan etmesi. Avrupa'nın Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden beri kaybettiği genel barışa kavuşmasıdır. Avrupa, özellikle Almanya, birçok devlete bölünmüş olduğundan bu projeyle, sınırlarda duraklama ve kontroller son bulacaktır. Penn'in sıraladığı yararlar listesinde, Türklerin Hristiyan ülkelere akınlarının son bulmasının getireceği faydalar da anılmaktadır. Perime göre bazı Hristiyan hükümdarların ihmal veya göz yumması sonucu, Osmanlıların Hristiyan ülkelere yaptıkları saldırılar böylece imkansızlaşacaktır.

Başka önemli bir nokta da 15. yüzyıl aydınlanma çağı düşünürlerinin Türkiye'ye karşı Ortaçağ Haçlı geleneğinden kısmen kurtulmuş Türkiye'yi tasarladıkları barış planları içine almayı kabul etmiş görünmeleridir.

Soru: 1699'a kadar Avrupa'ya gelen doğu tehdidinin Osmanlı olduğunu söylediniz. Bu tarihten sonra Avrupa'ya gelen tehdit nereden oldu ve bu Avrupa'yı nasıl etkiledi.

-Modern çağlara gelindiğinde, Avrupa zaman zaman Doğudan gelen iki hayati tehlike altında birleşmek, birleşik bir cephe halinde teşkilatlanmak ihtiyacını duymuştur. 1390-1690 döneminde bu tehdit Güneydoğu'dan Osmanlı Türk'lerinden geliyordu. 1699'dan sonra

tehdit, Rus İmpatorluğu'ndan, Çarlık Rusya'sından ve Komünist Rusya'sından geldi.

1699'dan sonra yarımada/Avrupa'sını Doğudan tehdit eden en büyük güç, Osmanlı değil Rusya'dır. Rusya I. Petro ile Batılılaşarak kendisini Avrupa'nın bir parçası "öteki Avrupa" yapmayı başarmıştır. Gerçek dönüm noktası ise 1696 yılıdır. 1694'te Osmanlı saldırısı karşısında Avrupa birleşti: Osmanlı'ya karşı bir Kutsal İttifak kurdu ve kuzeyde yeni bir cephe açma düşüncesiyle o zamana kadar "barbar" saydığı Rusya'yı ittifaka davet etti. Rusya geleneksel "Doğu Avrupa" imparatorluğu kurmak için bu daveti kaçınılmaz bir fırsat kabul etti. 1696'da kutsal ittifaka katıldı. Bu Avrupa tarihinde dönüm noktasıdır. Rusya, Hristiyanlığın ve batı medeniyetinin savunucusu sıfatını benimseyerek, Habsburglar'la birlikte Osmanlı'ya karşı emperyalist bir savaş dönemini başlattı. Özellikle 1768-1774 savaşı ve onun akabinde Kırım Hanlığı ve Karadeniz kuzey ülkelerinin işgaliyle Rusya, bir yandan Batı'da Saltık ve Lehistan'a doğru genişleme öte yandan kapitalist batının büyük Osmanlı pazarım istila etme tehdidinde bulununca; Avrupa, Rusya'yı doğuda büyük tehlike olarak görmeye başladı. Rusya, 19. yüzyılda sıcak denizlere inme politikasıyla Avrupa çıkarlarını; aynı zamanda Kafkaslarda. Ortadoğu'da, Afganistan'da ve Hindistan'da da tehdit ediyordu.

Bundan sonra Rusya, hem Avrupa için hem de Osmanlı için büyük bir tehdit halini aldı. Yakın Doğu'da ve Balkanlar'da ekonomik çıkarları olduğu için bu kez Avrupa Rusya'ya karşı cephe aldı. Ve kendisini Osmanlı İmparatorluğu ile dayanışma halinde gördü. Ortak Rusya tehdidine karşı, ekonomik ve siyasi bakımdan Avrupa ile işbirliğine gittik. Bu Tanzimat döneminde çok açıktır. 1853-1856 Kırım savaşında Batı ile Rusya karşılaştı. Bu gelişme bugün bizi Avrupa Birliği'ne yaklaştıran bir gelişmedir. Nitekim Soğuk Savaş'tan sonra Türkiye, 1952'de NATO'ya katılarak Avrupa'nın Sovyetlere karşı müdafaasını üstlendi. Bu olaylar bizi Avrupa'ya çok yaklaştırdı.

Soru: Batı Avrupa, Osmanlı'ya karşı siyasetini ne zaman değiştirdi?

-Bu çok sonra, 1878'de düşünülmüştür. Osmanlı tamamen gücünü kaybedince, İngiltere Kıbrıs'a yerleşti. 1882'de Mısır'ı ele geçirdi. İngiltere için artık Türkiye'nin stratejik bir önemi kalmamıştı. Yani Hint yolunu, Hindistan yolunu ele geçiren İngiltere, bu sefer Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak için her türlü teşebbüsü ele almıştır. Bu arada mesela Doğu Anadolu'da Ermeni meselesi ilk defa bu tarihlerde ortaya çıkmıştır.

Soru: Bu bakış bugün de geçerliliğini koruyor mu?

-Bugünkü durum biraz farklıdır. İngiltere'nin Ortadoğu'daki yerini Amerika almıştır. Şimdi Ortadoğu'daki siyaseti bugün için Amerika sürdürmektedir. Bilhassa petrol bölgelerinde aktif olarak bulunmakta ve Kürtleri desteklemektedir. Ama bölgede Türkiye güçlü olduğu ve bu gelişmeler kendisi için kesinlikle bir tehdit teşkil ettiği için, Türkiye haliyle Amerika'nın izinden yürümeyi reddetmektedir; Ortadoğu'da büyük devletlerin ve bilhassa Amerika'nın dengeyi bozduğunu görmektedir. Onun için Amerika bize taktik baskı yapıyor. Bugünkü gerginliğin nedeni budur sanırım.

Türkiye büyüyen bir devlet; ekonomik ve askeri bakımdan... Bu büyük devlet Amerika'nın Ortadoğu politikasını önleyebilir. Onun için Türkiye'nin bu güçlü konumdan düşmesi onun işine yarar. Onun için Ortadoğu'daki Batı devletlerinin ve bilhassa Amerika'nın varlığı, 19. yüzyıldaki İngiliz emperyalizminin devamıdır bence. Ben bir tarihçi olarak gelişmeleri geniş açıdan böyle yorumluyorum.

Soru: Türkiye kendi geleceğini nerede aramalı? Batı'da ya da Doğu'da alternatif ittifaklara mı yönelmeli, yoksa bütünüyle kendisine yönelip başka bir varoluş yoluna mı gitmeli?

-Türkiye, Batı ile dayanışma yapmaktan hiçbir zaman vazgeçemez. Türkiye için en önemli mesele ekonomik bakımdan büyük ve bağımsız bir duruma ve güce kavuşmaktır. Amerika'nın varlığı bizim için hayati bir önem arz ediyor. Dünya stratejisi yönünden baktığımızda Batı ile ittifakın yanı sıra AB-Rusya dengesi sebebiyle Avrupa Birliği'ne girmemiz büyük önem taşıyor.

Soru: 1960'larda Avrupalılar Türkiye'nin AB üyeliği söz konusu olduğunda "Çok büyük, çok kalabalık ve Müslüman" diyorlardı. Siyasi olarak Avrupa-Türkiye ilişkileri konu edildiğinde temel sorun nedir sizce?

-Temel sorun şudur; Avrupa Birliği'nde Türk imajı hala eski Haçlı imajı halinde devam etmektedir. İkinci temel sorun, Avrupa'nın iki asırdır Yunanistan'a romantik bir şekilde bağlılığı ve Yunanistan'ın da Avrupa Birliği gücünü Türkiye'ye karşı kullanmasıdır. Eğer Türkiye askeri ve ekonomik açıdan Avrupa için önemliyse, AB'nin bu Haçlı anlayışından ve Yunan romantizminden vazgeçmesi lazım. Avrupa Parlamentosu'ndakiler maalesef bunu anlayamamaktadırlar. Mesela Kıbrıs meselesini dayatmakta, Ege meselesinde Yunanistan'ı savunmakta, yani Avrupa bugün kendini geleneksel politikalardan kurtaramıyor ve kurtaramadıkça da Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkileri gergin kalacaktır.

Soru: Bir taraftan birleşmelerden söz ediyorsunuz, ancak diğer taraftan dünyanın geleceğinin çatışmalarda olduğu tezleri yaygın bazı çevrelerde. Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" nı ne derece ciddiye alıyorsunuz? Medeniyetler ancak çatışarak mı var olabilirler?

-Huntington'ın nazariyesi, maalesef Amerika ve Avrupa'da çok fazla rağbet görüyor. Bu yanlış bir görüş bence. Yani din ve politikayı birleştirmek daima hatalıdır. Huntington, medeniyetleri din temeline

oturtmaktadır. Medeniyetler derken Konfüçyen, İslâm, Hristiyanlık vs. arası bir mücadeleyi kastetmektedir. Ama bu yanlıştır. Çünkü devletlerin birleşmesi sadece dinle değil, daha çok hayati, ekonomik, siyasi, askeri menfaatlere dayanır. Onun için Türkiye'nin, Müslüman bir memleket olmasına rağmen, siyasi bakımdan Avrupa Birliği ile birleşebileceği kanaatindeyim.

Bakınız Avrupa'da bir grup Sosyalistler bu gibi hurafelerden tamamen arınmışlardır. Ama papa, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne, Hristiyan Birliği'ne katılmasına karşı olmuştur. Ve bunu açıkça beyan etmiştir. Bu yüzden Katolik olarak Fransa, Papa'nın sözünü dinleyecektir. Bu Ortaçağ'da olduğu gibi, Haçlı Hristiyan Birliği'nin Türkiye'ye karşı çıkışı demektir.

Soru: Türkiye kendini hangi medeniyet içerisinde görmelidir? İslâm medeniyeti, Ortadoğu medeniyeti, Avrupa...

- Türkiye bugün kendini anayasasında açıkça ifade etmiştir. Türkiye bugün demokratik, laik bir devlettir. Devlet işlerinde din hakim bir unsur olamaz. Atatürk açıkça hedefi göstermiştir: Batılı olmak...

Hocam, çok teşekkür ediyoruz.

33. SÖYLEŞİ

Prof. Dr. Halil İnalcık:

"Biz duygusal milletiz;
Tarih tenkidini de duygularımızla yapıyoruz"
Klavuz Dergisi, Mart 2006

Sadece tarih alanında değil, tüm diğer bilimler hesaba katıldığında da Türkiye'nin yetiştirdiği en önemli birkaç bilim adamından birisi Profesör Halil İnalcık. Yayımladığı makaleler, kitaplar kanun olmuş, öne sürdüğü fikirler dünyadaki bütün tarihçilere ışık tutmuş bir büyük üstat. Tarih bilgisinin, bu bilgiyi çarpıtmadan, kötü niyetle kullanmaya kalkmadan sahip olmanın öneminin giderek arttığı günümüzde Halil İnalcık'ın varlığı ülkemizde yaşayan her ahlaklı bilim adamının yüreğine su serpiyor. Bu düşünceyle kapısını çaldığımız hoca. bize bir öğleden sonra Bilkent'teki evinde randevu verdi. Halik İnalcık, evinin her santimetrekaresini makalelere, kitaplara, belgelere ve bilimsel çalışmalara terk etmiş. Kitaplardan, ansiklopedilerden, dokümanlardan neredeyse oturacak yer bulmakta zorlandığınız bu evde insanın içini tarih aşkı, çalışma neşesi ve coşkusu kaplıyor. Büyük hocanın yeni çalışmalarına, incelediği ve yazdığı makalelerin detaylarına ve gündelik hayatına daha yakından bakma fırsatı bulduğumuz söyleşide, her kesimden insanın gıptayla izlediği üretkenliğin arka planını. Halil İnalcık'ın, atölyesinde durmak dinlenmek bilmeden sürdürdüğü çalışmalarının nasıl yürüdüğünü gördük. Bu farklı söyleşiyi ilgiyle okuyacağınızı düşünüyoruz.

Soru: Sayın hocam, bir öğrenciniz olarak (Emrah Safi) öncelikle şunu sormak istiyorum: sadece Osmanlı ve Türk tarihinin zirvesi olarak değil, aynı zamanda dünyanın eserleri karşısında saygıyla eğildiği bir dünya tarihçisi olarak, bizlere araştırma metotlarınızdan biraz bahseder misiniz?

Tarihte metot konusu, her şeyden önce geçmişten bize kalan izleri, en önemli olarak da yazılı metinleri doğru okumak ve yorumlamaktan

geçer. Eski metinleri yorum bilgisine hermenötik denir. Tabi bu arada belli başlı modern dilleri öğrenmek gerek. Ben şahsen lisanları Öğrenmeye özen gösterdim. Bütün üniversite mezunlarına salık vermek isterim. Mutlaka yabancı dil öğreniniz. Çünkü modern bilim, modern tarih Avrupa'da gelişti Rönesans'tan beri. Bizde geleneksel tarih devam ediyor. Neden? Mesela, Aşık Paşazâde'yi okuyorsun, öyle masallar var ki inanılmaz. Fakat bu masallar başka kaynaklardan alınıp aynen veriliyor. Bizde atalarımız ne yazmışsa bunlar doğrudur inancı vardı. Çünkü İslam inancında Müslüman yalan söylemez. Eğer onun söylediği şeyleri tenkite kalkarsan, yalanını çıkarırsan ona karşı hakarettir bu. Onun için bizde geleneksel ilim kitapları birbirinden aktarır. Bir yalan: Osman Gazi rüya görmüş, göbeğinden bir ağaç çıkmış, dünyayı kaplamış. Edebali'ye söylemiş, o da demiş ki senin soyun büyük hanedan olacak, senin soyundan büyük padişahlar çıkacak. Bu bir masal. Rüya masalları birkaç hükümdar için İslam aleminde yaygındır. Bir şeyh onun gelecekteki büyüklüğünü keşfeder. Osman Gazi'nin bu rüya hikayesi Kanuni veya Fatih zamanında uydurulmuş olabilir. Rüya masalının folklordaki yerini biliyoruz bu folklorik malzeme Osman'ın adına verilmiş. Bu besbelli Osmanlı Padişahları büyük padişah olduğu zaman uydurulmuş İşte bu misal enteresan ben bunu bilhassa belirtmek isterim. Müslüman yalan söylemez. Onun için ataların yazdığı şeyleri tenkitten kaçınırız. İlk defa olarak bizde eski metinleri tenkit 19. asırda başladı. Tenkidinde çeşitli yollan var tabi. Bir metnin, bir hikayenin tenkidi nasıl yapılır? Seminerlerde Aşık Paşazâde'deki hikayenin gözden geçirilmesi, kontrolü nasıl yapılır anlatıyoruz. Colin Imber bunların hepsi toptan yalandır deyip bir kenara atıyor. Ben de bunların yüzde ellisinin masal olmadığını fark ettim: yüzde ellisi doğru rivayettir. Nasıl? İçinde bir yer adı geçiyor. Diyor ki mesela Osman Gazi Yalakova'da düşmanı denize döktü. Bakıyorum coğrafyada Yalakova'ya, Bugün Yalakova'ya Hersek-dili denir. Birde Yalakdere var. Yalakdere'nin denize ulaştığı yer Yalakova'dır. Yahut daha güzel bir örnek vereyim,

mesela diyor ki Osman Gazi Orhan'ı gönderdi, Karatigin Kalesi'ni al diye. Gittim Karatigin Köyü'nü buldum. İznik'e 4-5km. uzaklıkta bir ova üzerinde. Bugün o ovaya Karadin demişler (G harfi umumiyetle düşer bizde. "Değil mi" yerine "dimi" diyoruz simdi). Neden Karatigin? Çünkü Osman Gazi zamanından beri İznik abluka altında. 50 seneden fazladır abluka var. Bu ablukayı tamamlamak için bu Karatigin'i almak lazım. Karatigin Aşık Paşazâde'de geçiyor. Anonimlerde geçiyor. Şimdi Karatigin'in hakikaten o zamanki stratejiye de uyduğu ve öyle bir yer adının olduğu doğru. Bu Karatigin kimdir? Karatigin Melikşah döneminde, bölgede İznik'e taarruz eden bir Selçuk emiridir. Osman Gazi'ye kadar orada onun ismi kalmış Karatigin ayrıca Anna Comnena'nın babası için yazdığı kitapta, Karatiges diye geçiyor. O gitmiş Sinop'u almış, Melikşah'ın müdahalesi ile Karatigin Sinop'u geri veriyor. Bugün Karatigin'in Çorum'da heykeli yapılmıştır. Demek ki Karatigin Karadeniz bölgesinde fetihler yapmış büyük bir emirdir ve o köyde adı kalmıştır. Osman Gazi onu oğlu Orhan'a söylemiş. Şimdi, biz bunu nasıl bulduk? Metot ne? Topografi. Bir kaynakta bir yer adı geçiyor. Gidip onu yerinde araştıracaksın. Eğer onu bulursan ve tabi diğer deliller de uygun gelirse rivayet doğrudur. Aşık Paşazâde'nin Osman Gazi ve Orhan'a ait ilk anlatılarındaki yer adlarını yer yer gezerek buldum. Beş altı sene böyle dolaştım bu yer adları için be bu rivayetlerin yüzde ellisinin doğru olduğunu ortaya çıkardım. İlk Osmanlı devri işte bu tenkil yoluyla gerçeğe kavuşturuldu. Evet, şimdi bu bir çalışma metodudur. Batı'da Hümanizm ortaya çıktığından beri, eski metinlerin tenkidi ve hatalardan arındırılarak gerçeğin tespiti Hermenötik metodudur. Kelime ve tabirlerin, dilin ve öbür delillerin doğru biçimde yorumudur. Rönesans'ta İncil üzerinde, papalığın otoritesini tespit eden meşhur bir vesika vardır. Yunan düşüncesiyle uyanan Rönesans hümanistik düşünce Hermenötik'i kurdu. Yani metinlerin tenkidi usulü Hermenötik bize henüz tam anlamıyla girmedi. Hermenötik metotlarını titizlikle uygulamalı.

Soru: Lisanın önemine de değiniyordunuz hocam...

Evet, Modern dilleri de bilmek çok önemli. Mesela, tanınmış bir tarihçi, yazar arkadaşım var. Yalnız İngilizce biliyor. Almanca bilmiyor. Fransızca bilmiyor. Bir makale yazmış, getirdi bana. Bu yazdığı şey daha önce Fransızca bir makalede yayımlandı dedim. Amerika'yı yeniden keşfediyor. Sonra, "hocam ben Fransızca bilmiyorum'" dedi İlim adamı olmak için bilim sahasında en ileri gitmiş en az üç Batı dilini. İngilizce. Fransızca ve Almancayı bilmek gerekir. Bu üç dildeki yazarları okuyacak duruma gelmeliyiz. Her dilde mükemmel dilbilgisi gerekmez. Mesela ben Almancayı lügatle okuyorum. İtalyancayı da lügatle okuyordum.

Benim üniversitede ilim yapmak sevdasında olan genç arkadaşlarıma bir tavsiyem şudur; dil öğrenmelidirler. Şimdi imkanlar çok. Almanya'da enstitüler var. Oraya gidin, kalın, yaz tatilinde Almanca Öğrenin. İtalya'ya gidip İtalyanca öğrenin. Bizim ilk devrin ana kaynakları Yunanca ve İtalyancadır. Tarihimiz için devre devre lisan bilgisi değişir Mesela, 1500'den önceki ana kaynaklar Bizans kaynakları ve daha sonraki devirde İtalyan kaynaklarıdır. Muazzam arşiv neşriyatı var. İtalyanca da mesela Sanuto senatoda katipti. Bütün gelen vesikaları Diarii isimli 58 ciltlik eserinde topladı. Orada Osmanlı ya ait muazzam bilgiler var. 1500'den öncesine dair Buna dayanarak. Sydney Fisher'in II. Beyazıt devri üzerine güzel bir kitabı var. İlk devir için Yunanca mühim. Yunancanın tercümeleri var Ben tercümeleri kullanıyorum Pachymeres'in Fransızca tercümesi var. Pachymeres'i kullanmak için Fransızca bileceksin. Cantacuzenos'ı, Gregoras'ı kullanabilmek için lisan lazım. İlmi çevirileri var. 1500'den sonra hangi kaynaklar önemli? 1500'den sonra, Avrupa devletleri ile ilişkiler, ticaret vs. artıyor. Fransız, Viyana ve İtalya arşivlerinin önemi artıyor. Demek ki, bu arşivleri kullanmak için Fransızcayı bileceksin. Almancayı bileceksin. Viyana'ya gideceksin. Fransızca neden önemli? Bakın Selim ve Kanuni devri üzerinde bir Fransız, Charriére, dört cilt halinde bu vesikaları topladı.

Bu kaynaklardan bütün teferruatı ile Avrupa'daki Osmanlı politikası takip edilebilir. Muazzam kitaplar. Benim ayağımın dibinde işte şu dört cilt Charriére Bu dört büyük hazinedir. Burada mesela Timur'dan gelmiş bir vesika var. Arşivci onu bile bulmuş. Söylemek istediğim şu: Charriére'i kullanmadan XVI. yüzyıl Osmanlı-Fransız münasebetlerini yazamazsınız, Ursu adındaki bir Rumen bunu kullanmış. Rumen tarihçileri Osmanlı tarihçiliğinde çok ilerdedir. Şimdi lorga'yı tercüme ettik. Çok iyi oldu. lorga bu işe nasıl başladı? İtalya ve Batı arşivlerinde çalışarak Osmanlı'ya, Balkanlara ait vesikaları topladı. Bunları 6 cilt halinde neşretti. Özetle, tarih öğrencilerimiz lisana çok önem verecekler. Evvela bu üç Batı dilini öğrenecekler. Eğer Doğu Avrupa üzerinde çalışıyorlarsa. Rusçayı da öğreneccekler. Rus arşivi çok zengindir. Ben üniversite mezunu olduğum zaman Almanca bilmiyordum. İngilizce yarım yamalak biliyordum ve senelerce bu iki dili öğrenmeye çalıştım. Siz gençler, önünüzdeki zamanı iyi kullanın.

Soru: Muhterem hocam, sizinle işbirliği yapmış insanlar dünyanın en saygın üniversitelerinde bölüm başkanı oluyorlar. Yani, sizinle çalışmış olmak bile insanları dünyada en üst seviyelere taşıyabiliyor. Bu noktada şunu merak ediyorum. Tarih alanında Türk milletinin bir Halil İnalcık'ı var. Fakat diğer alanlarda Halil İnalcık'ların çok az olmasını neye bağlıyorsunuz?

Aslında her alanda değerli bilim adamlarımız var. Ben TUBA (Türkiye Bilimler Akademisi) üyesiyim Orada 100'e yakın arkadaş var. Her sahada aralarında Avrupa'da takdir edilen, eserleri basılan çok insan var Avrupa'ya çağırılıyorlar. Mesela. Paris'te Prof. Orhan Güvenen ekonometri üzerinde ders veriyor, Türkiye ilerliyor. Türkiye'de son 20-30 senede büyük bir değişiklik oldu, her şeyde. Eskiden o kadar ileri bir memleket değildik.

Soru: Türkiye'de sürekli eleştirilen bir eğitim sistemi var. Sürekli eleştirilen bir yayın dünyası var. Peki, bunu nasıl değerlendiriyorsunuz hocam?

Güzel noktaya değindiniz. Bizde üniversite mensuplarının çıkarttığı eserler, doktoralar hakkıyla tenkit süzgecinden geçirilmiyor. Avrupa'da böyle bir eser çıktığı zaman derhal o sahanın otorite tanınmış insanları o kitabı alır, bir tanıtma yapar. Buna critica denir. Bizde tanıtma diyoruz Bizde çıkan eserleri öyle tenkit yoluyla gözden geçirip, onun bilim dünyasına ne getirdiği ve eserin bilim dünyasında nerede olduğunu tespit eden sistemli yayın yok. Benim Arvanid Sancağı kitabını beni bilim dünyasında tanıtan ilk eserdir. II. Murat devrine ait, en eski tahrir defteridir. O tez Osmanlı teşkilatını anlatan çok eski bir kaynaktır. Ben onu 50 sene önce çıkardım. Halâ bunun önemi nedir diye belirten bir yazı çıkmadı. Avrupa'da Paul Wittek bu tezi almış, öğrencilerin Önüne atmış böyle bir şey yapabilir misiniz diye Yani benim oryantalistler arasında tanınmama neden olmuş önemli bir kitaptır. Arvanid Defteri. Şimdi, bizde genelde nasıl tenkit yazılır, nasıl tanıtma yazısı yazılır? Ya alaşağı etmek için yerin dibine batırılır. Yahut da dost görülür, işe yaramaz bir kitap göklere çıkarılır. Biz duygusal bir milletiz. Bakın günümüz siyasetine, tamamen duygusal Yapılan tenkitler, hücumlar tamamen hissi. Mesela çok kıymetli bir insan var, ama aksi. Eğer size bir iltifatta bulunmuşsa onu göklere çıkartırsınız. Ama hoşunuza gitmeyen bir şey yaptıysa yerin dibine batırırsınız. Birini biliyorum mesela, oturduğu zaman bütün konuşması piyasada olan insanları yerin dibine batırmak üzerine kuruludur. Bazen insaflıdır. Objektif düşünemiyoruz. Düşmana bile objektif bakabilmek gerek. Bu büyük bir erdemdir.

Soru: Hocam, bir çalışma metodu olarak tenkitin önemi üzerinde biraz daha bilgi verir misiniz?

Tenkit çok önemlidir. Metodik tenkiti (herrmenotik). Yazılmış bir eserin, bir müzik parçasının tenkidini yapmak nasıl olur? Objektif bir şekilde, o ilim dalının kuralları, o zamana kadar vardığı

seviycyi göz önünc alarak. "bu yapıt ne getirmiştir?"" sorusuna cevap vereceksiniz. 30-40 sene önce Osmanlı tarihi üzerine yazılmış yazılarımı gözden geçiriyorum ve onları daha Türkçeleştirerek bir Osmanlı tarihi yazmaktayım, iki veya üç cilt olarak çıkacak inşallah. Her konuda yazmışım ama bir köşede kalmış İngilizce makalelerimi Variorum adında Londra'da bir firma iki cilt halinde çıkardı. Middle East and the Balkans under the Otoman Empire adlı eserim Bloomington'da bazı Türkçe yazılarımın tercümesiyle bir cilt halinde çıktı. Şimdi yaptığım şey eski yazılarımı, biraz da ilaveler yaparak modernize etmek. Şimdi bunu hazırlıyorum. Allah kısmet ederse bu sene içinde herhalde iki cilt halinde yeni araştırmalarıma da dayalı olarak bir Osmanlı Tarihi çıkartacağım. Yeni yaptığım ilaveler eseri daha kıymetli hale getirebilir. Mesela Osman Gazi'yle ilgili daha bu sabah bir şeyler yazdım. Orhan Gazi'nin 1324 tarihli Mekece Vakfiyesi Osman Gazi'nin ailesi üzerinde bize bazı kesin bilgiler vermektedir. Osman'ın oğullarını öğreniyoruz bu vakfîyeden. Kimlermiş? Çoban, Hamit, Melik, Bazarlu. Bu Bazarlu'yu bir Contecuzenos'da 1329 Pelekanon Savaşı'nda kumandan olarak görüyoruz. Çoban mesela. Bugün eğer Bursa ya giderseniz yukarı tarafta Balabancık Hisarı vardır. Bu hisarın hemen yanında bir türbe var. Onu bir yatır zannediyorlar. İşte o Osman Gazi'nin oğlu Çoban'dır. Tabii bugün türbe olduğu için insanlar onu şeyh zannediyorlar. Neden orada? Çünkü Bursa muhasarasında Osman Gazi iki oğlundan birini, Aktimur'u bugünkü Karamustafa hamamının önünde bir kule vardır, oraya yerleştirdi abluka için. Öteki oğlu Çobanı da tepeye, yani Balabancık Hisara gönderdi. Bu ikisi Bursa'yı 30 sene abluka altında tuttular ve açlıktan teslim oldu Orhan'a. Bunu yapan kim? Osman Gazi'nin oğulları Çoban ile Aktimur. Osman Gazi'nin oğullarından Melik'in kızı Melek. Osman'ın eşi Ömer Bey'in kızı Mal Hatun Demek ki Edebali'nin kızı değil. Osman'ın oğlu Aktimur un ismi bu belgede geçmiyor Bursa fethinde. Şimdi bu vakfiye Farsçadır. Demek ki Farsça da bilmek lazım. I324'te Mekece "de Tavaşi hadım ağasına

oradaki bir zaviyenin tevliyetini veriyor Bundan ne gibi bilgiler çıkar: Evvela 1324 Osman'ın ölüm tarihidir. Demek ki Mekece'deki zaviyeyi Osman Gazı kurmuş ve Orhan onun tevliyetini Tavaşi hadım ağasına vermiş. Tavaşi 1324'te hemen hadım ağası olmadı ki Demek ki Osman'ın bir sarayı vardı ve orada bir hadım ağası vardı ve burada ona bir tevliyet veriliyor. İşte vesikalar böyle tahlil edilirse birçok tarihi gerçeklere erişmek mümkündür. Mesela Kanuni devri için Charriere'i kullanmak gerek. Bizde daha önce kimse kullanmadı.

Çok enteresan bir şey anlatacağım size. Kanuni'nin Luther'le bir ilişkisi olabilir mi? Evet var. Nasıl? Kenneth Setton diye Amerikalı büyük bir alim var. Haçlılar üzerine ciltlerle kitap yayımladı. Onun idaresinde, Crusades adı altında altı cilt kitap çıktı. Onun son cildinde Osmanlı kısmını ben yazdım, iki fasıl halinde. Tercümesi yok maalesef. Kenneth Setton Turkish Peril (Türk Tehlikesi) diye bir makale yazdı. Orada Luther'in Osmanlı'nın Orta Avrupa'ya istilaları karşısında aldığı tavır araştırılmıştır 1532 Alman seferinde Kanuni Almanya'yı istila etmek için gitti. O tarihe kadar Luther Osmanlı'ya adeta sempati ile bakıyordu. Çünkü kendisi Protestanlığın kurucusudur ve Protestanlığı ezmek isteyen kim? Katolik İmparator Şarlken (V.Karl) Türkleri övmüyor, övemez de tabii. Bir keşiş nasıl övebilir ki! Bu yüzden Osmanlılar Allah'ın cezası olarak gönderildi başımıza diyor. Papaya ve İmparatora bundan ders almalıyız diyor. Fakat 1532'de Kanuni Almanya'ya giremedi. Bir beylerbeyi idaresinde ikinci kuvvetler gönderdi Almanya'nın içine. Bu akıncı kuvvetler Almanya'yı altüst etti. O zaman Almanlar Türklerin gelişini haber vermek için kiliselerde çan çalarlardı. Alman literatüründe buna Türk Çanı denir. O zaman Luther'in görüşü değişiyor ve bütün Protestan prensler İmparator'un hizmetinde, ordusuna Luther o zaman Türklere karşı mutlak Haçlı Seferi yapmalıyız diyor. Luther'in sebep olduğu savaşlar var. İsviçre'de Kalvinistler var mesela. Protestanlık Avrupa'yı karıştırdığı için Osmanlı memnun başlangıçta, imparatora karşı bu Protestan prensler, mesela Saksonya

prensi savaşıyor, Fransızlar birleşiyorlar. Kanuni Fransa yoluyla onlarla temas kuruyor. Bizim o zaman çok ince bir diplomasimiz var. Avrupa din, siyaset bakımından parçalanmış ol-sun istiyoruz. Siyasi bakımdan Osmanlı Fransa'yı tutuyor. Din bakımından Protestanlığı tutuyor. Avrupa parçalanmış olsun ki bütün Avrupa toplanıp bir Haçlı seferi şeklinde bize yüklenmesin. Kanuni bir Alman elçisi geldiği zaman diyor ki: "Bu Luther'e söyleyin benim yanıma gelsin". Bunu Setton o makalede yazdı. Luther rahipleri, dostlarını zaman zaman masa etrafında toplayıp konuşurmuş. Setton bu masa başı konuşmalarını okumuş. O makalesinde bundan bahsediyor. Luther'e bu haberi söylüyorlar. Kanuni seni çağırıyor diyorlar. Luther de bunu duyunca hemen "Allah korusun!" diye haç çıkarıyor.

Şimdi birkaç noktaya dokunduk burada. Tenkit meselesi, lisan meselesi, hermenötik, topografi ve kaynaklara hakim olmak. Bunları yapmak güç bir iş. Bizim tarihçilerimizin çoğu bu güçlüğü göze alamıyor. Alıyor bir metni, biraz Arapça ve Farsça öğrenmiş, o metni işletiyor. Bazen de yalan yanlış yapıyor bunu. Bizde ilim bundan ibaret, insan bu şekilde kendini hazırlamayınca ilim yapamaz. İlimde dünyayı takip etmek gerek.

Buradan şu noktaya geliyorum: Türkiye büyüyor. Türkiye'de muazzam bir büyüme var. İlim sahasındaki büyüme, ekonomik ve sosyal büyümeyi takip edemiyor. Sebebi de 8-10 üniversitemiz dışında, üniversitelerimiz, özellikle devlet üniversiteleri çok fakir. Kitap alamıyor. Hocaları araştırma yapamıyor. Talebelere 20-25 saat ders veriyorlar. Adam nasıl ilim yapacak! Üniversitelerimiz acıklı durumdadır. Ben Amerika'da uzun süre kaldım. Orada bir inanç yerleşti bende. Amerika'yı bilimde, sanatta, diplomaside bu duruma getiren üniversitedir, kütüphanedir. Benim hizmet ettiğim Chicago Üniversitesi kütüphanesinde 4 milyon kitap var. Orada bulamadığın bir kitap varsa, bütün Amerika üniversiteleri arasında anlaşma var, 15 gün içinde kitabı gönderiyorlar Congress Library'de 10 milyon kitap var. Bu iş böyle başladı. Amerika'da 1832'de Jackson zamanında

üniversiteleri çoğaltmak için devlet boş arazileri üniversite kurmak isteyenlere bedava verdi. Amerika'yı Amerika yapan üniversitedir, kütüphanedir. Ben oraya geldiğim zaman Sayın Doğramacıya dedim ki, her şeyden kısın, fakat kütüphaneyi paradan mahrum etmeyin. Bugün Bilkent kütüphanemiz çok iyi, 400 bin kitabımız, var. Fakat bu sene bir mali zorluk olmuş, maalesef kitap almayı durdurmuşlar. Üniversiteler ve kitaplar kalkınmanın yegane yoludur. Türkiye geriliyor. Türkiye üniversiteye önem vermediği için geriliyor. Bakmayın binalar yapılıyor. Üniversitcye kitap parası vereceksin. Üniversite mensuplarını çok iyi seçeceksin. Onlara imtiyazlı bir statü kazandıracaksın. Batıya göndereceksin. Ama Prof. Dr. unvanını çok titizlikle vereceksin.

Soru: Bir kısım tartışmaların içine çekiliyor üniversiteler. Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz hocam?

Cumhurbaşkanlığı ödülünde kısa bir konuşma yaptım, generaller ve bakanlar önünde. O konuşmada, sayın cumhurbaşkanımızın yüksek müsaadeleri ile Türkiye'nin durumu hakkında bir şeyler söyledim. Gerçeği açıkça ifade etmek lazım. Biz Türk milleti kültür bakımından ikiye bölünmüş durumdayız, İslamcılar ve Atatürkçüler diye. Bu bir vakıadır. Millet ikiye bölünmüştür. Birbirini anlamıyor, birbirini sevmiyor. Türkiye için bu çek felaketli neticeler doğurabilir dedim. Parçalanmış ve bölünmüş bir millet, bir memleket. İki tarafta lüzumsuz konularda, birbirine sataşıyor. Mecliste öyle. hükümette öyle, partiler arasında da öyle. Son zamanlarda görüyoruz işle. Hanı biz dünyanın rahat bir köşesinde otursak Brezilya gibi mesela... Öyle değil ki! Biz bütün dünya mücadelelerinin tam ortasındayız. Bizim için en mühim şey istikrardır. İki taraf istikrarı bozmak için gayet önemsiz meselelerle birbirine hücum ediyor. Efendim Kırban sokakta mı takılacak, evde mi takılacak? Bunları münakaşa ederek., bunları büyük problemler, büyük davalar ve ihtilaflar olarak ortaya atınca memleketin huzuru bozulur, istikrar tehlikeye düşer. Türkiye'de en mühim

mesele istikrardır Bakınız bundan önce koalisyon devresinde perişan duruma düştük. Çünkü istikrar sıfır. İstikrar bozulursa ekonomi bozulur. Ekonominin bozulması demek felaket demektir. Türkiye'nin dünyadaki varlığı sıfıra iner, işsizlik artar, üniversiteler para bulamaz hale gelir. Ekonomi esastır. Bunu tetikleyen kötü şey istikrarsızlıktır. İstikrarsızlık neden geliyor? Ben tarihçiyim. Bizans'ın son zamanları kilise kavgalarıyla doludur. Pachymeres'i okuyup görün. Rica ediyorum, bu memleketin geleceğini düşünüyorsanız, bu lüzumsuz semboller veya başka gayri ciddi konular üzerinde kavgaları kesin, birbirinizi anlamaya çalışın, aranızda uzlaşmaya çalışın. Benim Süleyman Demirel'e çok hürmetim vardır. Çünkü bu meseleyi çok iyi anlamıştır. Bundan 10 sene önce kalktım, gittim. Bir tarihçi olarak Türkiye'nin hali beni çok korkutuyor dedim. Türkiye ikiye, iki kampa bölünüyor dedim. İslâm'ı tarifeden, bütün İslam dünyasının en büyük otoritelerini toplayalım, bu meseleler üzerinde esaslı bir kitap çıkaralım, dedim. Önemsedi bunu. Prof. Dr. Hüseyin Atay var ilahiyatta, onu da çağırdı. Bir kongre toplayacaktık. Fakat hem benim çok meşgul olmam, hem de Sayın Demirel'in meşguliyeti yüzünden bunu yapamadık. Son hadiselerde basına bakın. Hayati konulara gözlerini kapayıp ne kadar önemsiz konular üzerinde hükümetler, partiler birbirleriyle kapışıyorlar.

Soru: Peygamberimizin karikatürleri yayınlandıktan sonra bütün İslâm aleminde türlü tepkiler meydana geldi. Fakat Türkiye'de bir rahibin vurulması dışında, aklı başında tepkiler verildi. Bu da Atatürk'ün Türkiye'ye kazandırdığı bir şey değil midir?

Atatürkçülüğü de bir bağnazlık, bir mücadele konusu yapmayacaksın. İslâmcılığı da aynı şekilde. Ben iki tarafı da tenkit ediyorum. Tutup da iktidara geldikleri zaman, her binada bir camii olsunu ortaya attılar. Ben bunu da tenkit ediyorum. İki taraf da hatalı. Çünkü asıl meseleyi görmüyorlar. Asıl mesele Türkiye'nin istikrar

içinde büyümesidir. Gayet münasebetsiz, incir çekirdeğini doldurmayan konularda birbirimize girmiş durumdayız. Ben korkuyorum bu çatışmalardan. Seçimlere kalmaz, daha kötü neticeler de doğurabilir diye. İki tarafı da uyandırmalı, vatanı düşünün. Bu gemi batarsa hepimiz batarız. İslâmcısı da Atatürkçüsü de. Onun için benim 10-15 senelik neşriyatıma bakın, Doğu Batıda yazdığım makalelerde bütün hedefim uzlaşma. Çünkü ben Türkiye'nin büyüklüğünü, selametini burada görüyorum. Bunları Cumhurbaşkanı huzurunda söyledikten sonra, türban sokakta giyilir mi giyilmez mi gibi kavgalar çıktı. Ben herkesten çok Atatürkçüyüm. Ama herkesten, her şeyden vatanımı seviyorum Onun geleceği beni endişelendiriyor. Siyasetçisi, yargıcı her şeyden önce bunu düşünmeli.

Soru: Araştıracağınız konuları neler belirtiyor hocam? Güncel olandan mı yola çıkıyorsunuz yoksa o günlerde tarih yazımına hakim olan paradigmalar, temalar mı daha çok etkiliyor sizi?

Güzel bir soru. Güncel hadiseler insanı yazı yazmaya teşvik ediyor. Mesela Doğu Batı dergisinde kamuoyunu ilgilendiren sorular diye 8 soruya cevap veren bir yazı yazdım. Padişahlar içki içer miydi? Vahîdettin hain miydi? Matbaa niçin geldi? vs. sorular herkesin ağzında. Yalnız sansasyona önem veren basında herkes bir şey uyduruyor bu konular hakkında. Onlara cevap vermek istedim. Toplumun problemleri bizi daima ilgilendirir Tarih kendini sosyal problemlerden arındıramaz. Patrik tamamen tarihi hakikatleri çarptırarak birtakım iddialarda bulundu, patriklik hiçbir zaman kesintiye uğramadı gibi. Tamamen saçma sapan iddialar. Buna karşı tarihçi, tarihi hakikati söylemek zorundadır. Ermeni meselesi çıktı ortaya. Bunlara karşı hassasız. Çünkü tarihçi bir milletin geçmişini bilmek zorunda olan kişidir. Bugün ortaya çıkan meseleler tarihteki gelişmelerin sonucudur. Tarihçi, tarihin tanıklığını getirmek zorundadır. Fatih'in İstanbul'u fethi 1453'tür. 1953'e gelirken, benim çalışmalarımı 1-2 sene önce arşivde Fatih devri defterleri üzerinde tespit ettim ve bu

konuda birçok makalelerim çıktı. Öbür taraftan benim bu tarih soruları üzerinde programım var. Modern tarihçi olarak üzerinde durulmayan bir takım problemler daima önemdedir. Mesela sosyal ve ekonomik tarih. Bunlar ya hiç araştırılmamış yahut az araştırılmış.

Kendi programım var ve o programdan da ayrılmıyorum. Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi kitabı bunun bir göstergesidir. Fakat zaman zaman tarihçinin tanıklığını isteyen meseleler oluyor. Ermeni meselesi önümüzde işte. Hiç tarihten anlamayan biri çıkıyor ve tamamen siyasi bakımdan hasım olan tarafın iddialarını destekliyor. O zaman tarihçinin buna tepki göstermesi bir ödev.

Soru: Bu bağlamda, özellikle soykırım tezini savunan insanların çok büyük bir kısmı tarihçi değil. Buna nasıl bakıyorsunuz hocam?

Ermeni meselesiyle ilgili olarak, Chicago'da Ermenilerin panellerine karşı bir panel organize ettim, büyükelçi Sayın Şükrü Elekdağ'ın desteğiyle. Ermeni meselesi ile o zamandan beri ilgileniyorum. Bu siyasi bir meseledir. Karşı taraf hakikati aramıyor. Birtakım siyasi iddialar ortaya koymuş. O iddiaların arkasında kendi menfaatleri, siyasi hedefleri var bizim ülkemiz üzerinde, bizim ekonomimiz üzerinde. Yalan yanlış iddialarla dünyayı aleyhimize çevirmeye çalışıyorlar. İşte bunları 'nicelemek varken, düşmanın açıkça siyasi olan bu iddialarını destekler duruma düşmek beni üzüyor. Hakikat ortaya çıksın, biz de bunu istiyoruz. Başbakanımız söyledi, arşivlerimiz açık, gelsinler. Halbuki Ermeniler hakikati bulduk iddiasında.

Fakat aslında ben günlük politika meselelerine karışmak istemiyorum. Çünkü benim belli bir programım var. Osmanlı devleti nasıl ortaya çıktı sorusu üzerinde Avrupa'da çok bağnaz görüşler var. Maalesef bizde bazı profesörler, doçentler ya da kendini Türk hissetmeyen bazıları ya da onların talebesi olduğu için bu görüşleri

benimsiyor ve yayıyorlar. Selçukluların alp sınıfı vardı. Osman Gazi bir alp, bir profesyonel askerdi. Bütün bu beylikleri kuranlar bu alplar sınıfından çıkıyor. Bunlar siyasi görüşleri olan, iyi hazırlanmış, profesyonel askerlerdi. Aşıkpaşazade niye Osman'ın kabilesinden, aşiretinden bahsediyor? Bunun cevabını da vermek lazım. Bunun cevabı şu: bugün ilim düşüncesiyle yaklaştığımız zaman, Aşıkpaşazade tarihini yazan basit bir insan. Tarihine folklorik malzemeleri de koymuş. Bunlar ta Osman Gazi'nin dedesinin dedesine ait şeyler.

Bunlar daha Osman Gazi ortaya çıkmadan önceki döneme ait. Eskişehir'de Bizans şehri karşısında, tepede Türkler daha 1260'dan önce 13 mahalle halinde yerleşmişlerdi. Camiler, hanlar... 1260'larda Osman Gazi daha ortaya çıkmamıştır. Bunu nereden öğreniyoruz. Moğol Valisi Cacaoğlu Nurettin'in vakfiyesi var. 1272 tarihli. O vakfiyede Eskişehir'deki bu camilerden bahsediyor. Bu bir vesika, Moğolca ve Arapça. Demek ki Osman Gazi hakkındaki görüşlerimizi tamamen değiştirmemiz lazım. Osman Gazinin 1324'te ölümünden 9-10 sene sonra Arap seyyahı İbn-i Batuta geliyor, Bursa'yı tasvir ediyor. Evvela, diyor ki bu İznik ve Bursa'yı Orhan'ın babası 20 sene abluka etti. İznik'i nasıl muhasara ettiğini biz Pachymeres'den ve anonimlerden biliyoruz. Osman alamadığı için iki kule yapıyor, oraya asker yerleştiriyor, tecrit ediyor etraftan İznik'i, 1302'dc. Bunu yapan Osman Gazi'dir. 30 sene ablukadan sonra şehir Orhan Gazi'ye teslim oluyor. Göçebe ata binemez, göçebe ok atamaz. Göçebe nasıl tutup da bir beylik, bir devlet kurabilir Bunu hiç düşünmüyorlar. Efendim işte "Bu bir kabileydi, bu da kabilenin başıydı, ata bindi, gaza kılıcını taktı" diyor Aşıkpaşazade. Bir kere Aşıkpaşazade'yi hermenötik metoduyla iyi tenkit etmek lazım, o konuda birleşiyoruz. Fakat masal olanlar, folklorik kayıtlar var. Ancak bunlar masaldır diye tümünü birden bir kenara atamazsınız. Colin Imber'in yaptığı hata işte bu. Benim yaptığım gibi incelemiyor rivayetleri. Onlardaki hakikatleri bulmaya çalışmıyor. Toptan atıyor, bunların hepsi masaldır diye. Başka bir soru şudur: Kanuni Avrupa İmparatoru olmak

istiyor Şarlken'e karşı. Avrupa devletler denge sisteminde üstün bir rol oynuyor. Kanuni'nin seferleri olmasaydı Avrupa'daki millî devletler ortaya çıkamazdı, Protestanlık yerleşemezdi. Muazzam bir siyasi etkisi var Avrupa üzerinde gerek seferileri gerek diplomasisi ile Fransa'yı tamamen kendine bağladı Kanuni. Hristiyan olduğu için bunu gizliyordu Fransuva. Fakat daima elçilerini gönderip Şarlken'e karşı Osmanlı'yı tahrik ediyordu. Mesela, 1543'te Barbaros Hayrettin Paşa donanmayla gitti. Kışın dönmek zor olduğu için, kışı güney Fransa'da Toulon'da geçirdi. Toulon şehrini boşalttılar Fransızlar. Bizim donanma askerlerimiz orada yerleşti ve ertesi bahar Fransızlarla tekrar deniz harekatına başladılar. Bu arada bugün Fransa'nın bütün güney eyaletleri o zaman fethedildi. Korsika o zaman Fransa'ya katıldı Hayreddin'in, sonra Turgut'un yardımıyla. Bugün Korsika adası Fransa'nın ama İtalyan'dır. Tabi Osmanlılar bütün bunları Fransa'nın hatırı için yapmıyor. Avrupa'da büyük bir hükümdar Şarlken'e karşı Fransız kralını destekliyor. Gayet akıllı bir diplomasi. Bu meseleleri incelemek ve ortaya çıkarmak lazım. Allah ömür verirse, Osmanlı Tarihi kitabımı çıkardığım zaman, bilinen şeylerin çoğunun masal olduğunu göreceğiz. Biz ve Avrupa yeni gerçekleri görmeye alışacak. Bu çok iddialı bir şey, bilmem ömrüm yeter mi?

Pek muhterem hocam, uzun ömürler diler, söyleşi için çok teşekkür ederiz.

34. KONUŞMA

Ankara Üniversite'sinde Konuşma
04.05.2006

Sayın Dinleyiciler;

Beni dinlemek için gelmek zahmetine katlanan sizlere içten teşekkür ederim.

Sizlere bu konuşmamda, tarihin yorum şekli ile yaşanan zamanın gerekleri arasındaki sıkı bağlantıyı, başka deyimle tarih bilgisinin nasıl tarih yaptığını anlatmaya çalışacağım. Şu bir gerçektir ki hiçbir zaman objektif bir tarih yazılamaz; zira tarih daima belli politikaları ve ideolojileri yönlendiren ve temsil eden bir görüş ve anlayışla ele alınmıştır. Osmanlı tarihi, Osmanlı döneminde İslâm tarihinin bir devamı olarak yorumlanmış, gaza ve cihad teknolojisi açısından değerlendirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında mekteplerde Osmanlı dönemi, Türk milletinin kanını dünyanın dört bir yanında boşuna heba eden müstebit padişahlar dönemi olarak tanıtılıyordu.

Mustafa Kemal'in önderliğinde Kuva-yi Milliye'nin yarattığı Türkiye devleti kurulunca, tarih görüşü kökünden değişti. Türk tarihi. Orta Asya'dan Akdeniz'e uzayan bir coğrafyada Türk kavminin tarihi olarak ele alındı ve Osmanlı tarihi Türk tarihinin bir parçası olarak millî görüşle yorumlanır oldu. Cumhuriyet Türkiye'sinde bir İslâmi cemaatten bir Türk milleti yaratılmak istendi. Türk kimliği, Türk vatandaşlığı tüm öbür kimliklerin üstünde hakim bir kimlik, bir devlet politikası olarak ortaya atıldı.

Mustafa Kemal Batı emperyalizmine karşı büyük mücadeleyi örgütlerken, tüm Asya milletleri, Orta Asya. Hindistan ve Çin, onun

milli mücadelesini kendi mücadeleleri olarak benimsediler. Gandhi, Türk millî mücadelesini desteklemek için İngiltere'nin asker toplamasına karşı. Müslümanlarla *non-cooperation* hareketini başlattı. Türkiye kapitülasyonları kaldırınca, Çin bunu örnek alarak kapitülasyonları kaldırdı. Afganistan'da, İran'da, milli hareket Mustafa Kemal örneğini izledi.

Millî ideolojiyi gençliğe mal etmek için, bizzat Atatürk'ün gözetiminde yazılan dört cilt tarih kitapları tüm mekteplerde zorunlu ders kitabı oldu. Türk tarihinin İslami ve etnik açılardan yorumlanması, Türkiye Cumhuriyeti devlet ideolojisine ayları sayıldı. Tarih yine de milletlerin bilincinden silinemiyor: zamanla Osman Gazi, Fatih. Yavuz Selim. Kanuni Süleyman Türk tarihinin kahramanları olarak yeni bir kimlik kazandı, Osmanlı'nın sanatı Türk sanatı olarak benimsendi.

Kabul edelim etmeyelim, şu son 20-30 yıl içinde yeni bir nesil yetişmiştir, toplumumuz dünyadaki derin değişikliklere denk olarak tarihin yeni bir evresini yaşamaktadır. Günümüzde dünya görüşü, kimlik ve tarihin yorumu, derinliğine değişmiştir. Tarih, çoğulcu bir görüşle yorumlanmaya başladı. Tarih kitapları serbest bırakıldı. Türk kimliği ideolojisi yanında veya ona karşı, yeni kimlikler seslerini yükseltmeye başladılar, etnik bilinçlenme sonucu azınlık tarihleri yazıldı ve heyecanla okunur oldu. Toplumda İslâm kimliği güçlü biçimde kendini gösterdi, İslâm tarih ve edebiyat eserleri rafları doldurmaya başladı. Bugün Doğu-Batı kültür ayrılığı, toplumu ayırmıştır. Doğu ve Batı, iki aykırı görüş, her iki tarafta bir bağnazlık konusu olmuştur. Bize uzaktan bakan yabancı gözlemciler, Türk toplumunu kültürce bölünmüş, parçalanmış bir toplum olarak görmekledirler. Bu bölünmüşlük, kültür ve kimlik sembollerinde göze batacak kadar açıktır ve zaman zaman dramatik bir görünüş almaktadır. Bu tarihi gerçek karşısında kimlik yorumunda topluma önderlik edenler, tarihçiler, sosyal bilimciler, siyasiler bu parçalanmayı körüklemek değil, bütünleşme yolunda çalışmalı, birlikte yaşama yollarını sağlayacak

yeni formüller üretmelidir. Bu tarihi sorun bağnazlıkla, taraf tutmakla çözülemez. Bu yaklaşımda, özellikle tarihçi, bu topraklarda geçmiş ortak tarihimizi yeni bir görüşle yorumlamak zorundadır.

Türkler, bütün tarihleri boyunca dünya tarihinin yürütücüsü ve dinamik güçlerden biri olmuştur. Türk yurdu, Avrupa'nın sömürü yapamadığı tek dünya ülkesidir. Bağımsızlık, kendi kaderini kendisi belirleme azmi, onun hiçbir zaman vazgeçmediği hayat damarıdır. AB toplumuna girmeye hazırlanırken de bu prensip hiçbir zaman göz ardı edilemez.

Bazıları millî devletin, toplumları temsil etmekte hayatiyetini kaybettiği düşüncesindedir. Yakınlarda görüşleri Batı dünyasında benimsenen, bir siyaset teorisyeni, Samuel Huntington'a göre, dünyada din temelinde kimlik ve ayrılma hareketleri öne çıkmakta, dini inanç öteki inançları ikinci plana itmektedir. Huntington'un günümüzde gittikçe yaygınlaşan tezine göre, millî kimlik ve millî devlet tarihte eski anlam ve gücünü kaybetmektedir. Huntington'a göre Türkiye kültür bakımından Batı camiası dışındadır ve dışında kalmalıdır. Onun düşüncesinde AB, tarihi Avrupa kültürü ve Batı Hristiyancılığını paylaşan milletler birliğidir, tarihi bir temele dayanır; bu millet ortak bir tarihten gelmiştir. Feodalizm, hümanizm, Protestanlık ve Katolik reformasyonu, XVIII. yüzyıl Aydınlanma felsefesiyle ferdin mutlak özgürlüğü ve devletin bireylerin iradesine dayanan bir kurum olduğu inancı, sekülarizm (laiklik), demokrasi, liberal parlamenter sistem, makine endüstrisi ve liberal pazar ekonomisi, tüm bu tarihi gelişmeler bütünüyle Avrupa'yı Avrupa yapan tarihi gelişmelerdir. Huntington'a göre, tarihinde bu gelişmeleri yaşamamış toplumlar, Avrupa toplumunun bir parçası olamaz. Huntington'a göre, Türkiye AB ile bütünleşemez. Bu iddia sosyolojik bir gözlem ile güçlendirilmiştir: Avrupa'ya özgü tarihi gelişim aşamalarından geçmemiş geleneksel Doğu toplumları, batılılaşma için ne kadar çaba harcarlarsa harcasınlar batılı olamazlar, ikisi-arası bir sentezde kalırlar. Bu görüş, Eisenstadt gibi tanınmış sosyologların

görüşüdür. Böylece Huntington, Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olamayacağı sonucunu çıkarır. Bütün bu görüşler, AB'de güç kazanmakta, Türkiye Avrupa ile sadece ekonomide bütünleşebilir, inancı yayılmaktadır. Huntington; Avrupa ile ekonomik bütünleşmenin de mümkün olmadığını iddia eder. Hemen söyleyelim, Huntington'un iddiaları her şeyden evvel Batı'nın aydınlıkçı felsefesine aykırıdır; bu felsefeye göre insan her yerde aynı insandır. İnsanlık, medeni gelişmede aynı evrimi paylaşabilir. Türkiye'nin karşısında olanlar sadece Huntington gibi düşünenler değildir, Avrupa'da Ortaçağ'dan gelen geleneksel Hristiyanlık birliği düşüncesinin temsil eden Papalık ve Doğu Hristiyanlığını temsil eden ve Bizans'ı ihya etme hayalini besleyen saldırgan Helenizm, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılmasına kesinlikle karşıdır. 3 Ekim'de başlayan görüşmelerin seyri bunu açıkça göstermektedir. Yunanistan'da yapılan bir ankette, halkın ancak yüzde sekizi müzakerelerin başlamasını tasvip etmiştir.

Tarihe dönelim: Huntington'un medeniyetler çatışması teorisi, 1922'de bir İngiliz tarihçisi tarafından ortaya atılmıştır. Medeniyetler-dinler arasında uzlaşmaz çatışma fikrini yüzyıl kadar önce, büyük İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee ortaya atmıştır. Çok ilginçtir, dinlerin, medeniyetlerin tarihi temelini oluşturduğu fikrini Toynbee ilk kez Türk Bağımsızlık savaşını gözlemleyerek formülllendirdi. Toynbee, 1921'de İngiliz hükümeti tarafından Türk-Yunan savaşı hakkında bir rapor yazmak üzere Anadolu'ya, Garp Cephesine gönderildi. Toynbee oradaki gözlemlerini tarihi bir çerçevede, medeniyetlerin çarpışması şeklinde yorumladı. Bu fikrini 1922'de yayınladığı *The Western Question in Greece and Turkey, A Study in the Contact of Civilisations* kitabında özetledi.

Toynbee, Türk-Yunan savaşını iki medeniyetin çarpışması şeklinde yorumlar. Ortodoks Yunanlı emperyalistler saldırgandır, ona karşı Türkler milli ayaklanma ile Batı'nın self-determination fikrini savunmaktadırlar. Toynbee'ye göre İngiltere, Yunanlıları desteklemekle kendi temel felsefesine ihanet etmiştir. Toynbee, sonraları

Doğu-Batı mücadelesini kadim tarihe götürür, Türk-Yunan harbinde Greko-Romen medeniyeti ile İslâm medeniyeti çarpışmaktadır, der. Toynbee'ye göre İnönü savaşlarında, iki din iki medeniyet karşı karşıya gelmiştir. O buradan tarihte, dine dayanan medeniyetlerin millî devletlerden daha sürekli çatışmaların kaynağı olduğu gözlemini yapar. Toynbee'ye göre, Batı'nın İslâm'a karşı Ortodoks Hristiyanlığını desteklemesi hatadır. Batı ile İslâm'ın uzlaşması imkanını ortadan kaldırmaktadır. Toynbee daha sonra anıtsal kitabı, A Study of History'de şu görüşe yer verir: Batılılaşma yoluyla tüm dünya bir tek toplum haline gelecek, aynı tarihi yaşamaya başlayacaktır. Günümüzde Fukuyama ve Huntington gibi siyaset bilimcileri bunu, milletler ve ideolojiler arasında mücadelenin, dolayısıyla alıştığımız klasik tarihin sonu olarak yorumlayacaklardır.

Batı'daki bu karşıt teorilere rağmen, 2000'li yıllarda Türkiye'nin katı, inhisarcı milliyetçi tarih görüşünü terk ederek, Avrupa milletler camiası ile bütünleşmesinde Türkiye'ye karşı güçlü bir karşıtlık gözden kaçmıyor. Bu karşıt görüş Huntington tarafından kesin bir dille ifade edilmiştir. Huntington'a göre bu gün, birbiriyle uzlaşmaz medeniyeti kompleksleri olarak Batı Hristiyan, Doğu Hristiyan, İslâm, Konfüçyüs, Budist dinlerinin temsil ettiği medeniyetler vardır ve bunlar uzlaşmaz biçimde birbirine karşıdır; millî kültürler yerine din, medeniyetleri belirleyen temel toplumsal gerçektir; milletler bu medeniyetler çerçevesinde birliğe gitmek ve evrensel rekabet ve çatışma bu medeniyet toplulukları arasında gelişmektedir. Huntington'a göre, Türkler temelinde bir İslâm toplumu oluşturur; Türkiye kültürce bölünmüştür, kültürce Batı'ya dönük geniş bir kitle vardır, ama aslında İslâm medeniyetini benimsemiş milletler camiasında kalmaktadır ve öyle kalmalıdır; ona göre Türkiye, Avrupalı olacak mı problemi bugün tüm dünyayı ilgilendiren ana problemlerden biridir. Problem, aynı zamanda Türkiye iç politikasında başta gelen bir tartışma konusudur; halkın çoğunluğu, hükümet, genelkurmay,

sivil toplum örgütleri basın ve üniversiteler memleketin geleceğini bu proje bağlamında düşünmekte, tartışmaktadır.

Bir kelime ile Avrupa Birliği'ne katılma projesi, Türkiye için topyekün yeni bir tarihi yönlenmedir. Memleketin alınyazısını belirleyecek bir yöneliştir. Türkiye iki yüz yıldır bu doğrultuda ilerlemektedir; tarihine bu yöneliş damgasını vurmuştur. Batı, geleneksel Türk düşmalığı ve hurafelerle çarpıtılmış bir tarih görüşünden kendini kurtaramıyor. Buna karşın bugün tarafsız tarih ve siyaset yazıcılığında Osmanlılar, artık İslâm'ın gazileri olarak düşünülmüyor. Osmanlı imparatorluğu beş yüzyıl Güneydoğu Avrupa'sında birçok etnik ve dini toplumu kendi egemenlik şemsiyesi altında birleştiren ve 20. yüzyıla kadar koruyup getiren bir Asya-Avrupa imparatorluğu olarak düşünülüyor. Osmanlı, Avrupa'nın dışında değil, içinde, hoşgörülü, uzun ömürlü bir siyasi düzen yaratmış bir medeniyet olarak algılanıyor. Açıklamak gerekirse, Osmanlı devleti, Süleyman döneminde Avrupa devletler sisteminin vazgeçilmez bir üyesi idi. Habsburglu İmparator V. Karl, Papa ile birlikte tüm Avrupa'yı kontrolü altında toplayıp Türklere karşı haçlı seferleri oluşturmaya çalışırken, Kanuni Fransa kralının müttefiki olarak Avrupa'da bağımsız devletler nizamına destek verdi. Almanya'da Protestanlığın yerleşmesinde başlıca amil oldu Özetle. Türkiye Avrupa'nın modern nizamını yaratan kuvvetler arasında yer aldı. *Turkey and Europe in History* adlı kitabımda bu yorumların ayrıntılarını bulacaksınız.

Osmanlı Türkiye'si, Avrupa siyaseti, ekonomisi, kültürü bakımından Avrupa ile daima iç içe olmuştur. Avrupa'da millî devletlerin yükselişi sürecinde Osmanlı, en önemli faktörlerden biri idi. Osmanlı'nın belki daha elle tutulur bir katkısı şudur: Avrupa'nın ekonomik alanda gelişmesine Osmanlı'nın büyük katkısı vardır. Avrupa'da XVI. yüzyılda gelişen kapitalist merkantilist ekonomiye Osmanlı, kendi zengin Doğu pazarlarını açarak gelişmeyi hızlandırmıştır İngiltere'nin ilk korporatif ticaret kumpanyası olan Levant Company, 1532'de Osmanlı ülkesiyle ticareti düzenlemek üzere kurulmuş ve East India Company'den önce İngiliz kapitalizmi, ilk

sıçrayışını Osmanlı İmparatorluğu ile yoğun ticaretiyle gerçekleştirmiştir. Daha sonra Avrupa'da ekonomik gelişme yoluna giren her memleket ikin bir Levant Company kurmuş ve Osmanlı'dan kapitülasyonla serbest ticaret müsaadesi almaya çalışmıştır. Özetle modern Avrupa'nın siyasi coğrafyasında ve ekonomik gelişmesinde Türkiye, kesin tarihi bir rol oynamıştır.

Bugün Avrupa'ya dostça el uzatıyoruz, bu tarihi beraberliği devam ettirmek istiyoruz. Ama karşılığında ne görüyoruz, devletimizin ve milletimizin bağımsızlığına, bütünlüğüne, kültürüne açıkça aykırı düşen faaliyetler, dayatmalar, bağnazca, tabiri mazur görün, küstahça önümüze getiriliyor.

Osmanlıya karşı haçlı döneminden kalma bağnaz bir tutum içinde, Papa, Katolik Avrupa, Ortaçağ taassubu içinde Türkiye'yi dışlamaya çabalıyor. Avrupa kendi tarihini bilmiyor, saptırılmış bir tarihin hurafelerinden kendini kurtaramıyor; yaşamakta olduğumuz tarihi de dikkate almıyor. Türkiye bugün geçmişte olduğu gibi, Avrupa ekonomisinin vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Avrupalılar ekonomik bakımdan Türkiyesiz bir Avrupa olamayacağının bilincindedir ve bize *imtiyazlı ortaklık* öneriyor; başka deyimle Türkiye'yi sadece bir sömürü bölgesi olarak bağımlı tutmak istiyor.

Türkiye; toplum, siyaset, ekonomi ve kültüründe yepyeni gelişmeler içindedir. Avrupalı kimliği; dini, etnik ve siyasi çatışmaları bertaraf edecek, demokratik bir refah devleti yaratma iradesini temsil ediyor.

Maalesef, üyelik müzakerelerinde küçük ortaklarının sözcüsü gibi davranan bir Avrupa var karşımızda. Evet, Türkiye'nin de vazgeçilmez koşulları vardır: Avrupa, çarpıtılmış bir tarih görüşünden ve hurafelerden kendini sıyırmalıdır. Romantik bir dönemden kalan Philhellenizmi terk etmeli, Yunanistan'ın 19. yüzyıldan beri Türkiye karşıtı iddialarının arkasında olmaktan vazgeçmelidir, Türkiye'nin birliğe katılma arzu ve iradesini istismar etmemelidir. Müzakerelerin seyri gösteriyor ki, bugün AB, Türkiye'ye karşı haklı haksız tüm Yunan iddialarını benimseyen, sanki görüşmeleri sırf bu maksat

için vetoya kadar sürdüren bir kuruluş görünümündedir. Her bakımdan güçlü, dinamik, genç bir ülkeyi bünyesine alan bir Birleşik Avrupa, Batı'da, Kuzeyde ve Doğuda dünya hegemonyasını elinde tutan veya ele geçirmeye çabalayan devletler karşısında güvenlik ve refahın güvencesidir.

Avrupa tarihçileri bir ağızdan, Balkanlardaki bu faciayı, Hristiyanlık, medeniyet, demokrasinin zaferi gibi kutlarlar ve biz gerçekleri ortaya çıkarmaya çalıştığımızda bunu *milliyetçi* tepki diye göz ardı etmek isterler. Ne yazık ki günümüzde entelektüel geçinen bazı Batı hayranı *entel*'ler bu tarihçilerle ağız birliği yapmaktadır.

Osmanlı'nın tarihi Ortadoğulu imparatorluk siyasetinin koruyucu hoşgörülü karakteri üzerinde size çarpıcı bir tarihi gerçeği belirtmek isterim: 19. yy. da bu ortaçağ yapısı çatırdamaya başlayınca batıcı, milliyetçi Balkan entelligalitsası Yunan, Sırp, Bulgar, Rumen devletlerini kurmak imkanını buldular. Osmanlı bu milletleri kendi şemsiyesi altında korumuş, bugüne kadar getirmiştir. Ama tarihe bakınız, İspanya'da bir Müslüman veya Yahudi bırakılmış mıdır?

Avrupa-Osmanlı ilişkileri üzerinde son araştırmalarımı yoğunlaştırdım, bunları *Turkey and Europe in History* başlığı altında bir kitapta topladım, nisanda yayınlanmış olacak.(Bu kitap, Eren Yayınevi tarafından 2006 yılında basılmıştır.)

Osmanlı'nın Avrupa tarihinde şimdiye kadar göz ardı edilmiş belirleyici büyük etkilerini göstermeye çalıştım. Üzerinde durduğum başlıca temalar şunlardır: 16. yüzyılda Osmanlı devleti Doğu ve Akdeniz'de süper bir güç olarak kıtada yükselen Fransa millî monarşisini imparator ve Papa egemenliğine karşı koruyan en etkin güç olmuş, Fransa kralına mali yardım yapmış, donanmasıyla Provenç'i ve Korsika adasını Fransa'ya kazandırmıştır. O zaman kral François Osmanlıyı "Avrupa'da siyasi dengeyi koruyan en büyük güç" olarak tanımıştır. Fransız ekonomisi kapitülasyonlar sayesinde zengin Levant ticaretine imtiyazlı bir devlet olarak katılmıştır. Fransa dış ticaretinin yarısı Levant ticaretinden kaynaklanıyordu. Bir kelime ile Habsburgların Avrupa'da üstünlük iddialarını frenleyen üstün güç

devleti idi. Osmanlı, Avrupa devletler denge sisteminde belirleyici bir rol oynamıştır. Almanya tarihinde çok önemli bir gelişme de dolaylı olarak Osmanlı gücü sayesinde gerçekleşmiştir. Osmanlılar Almanya'da Protestan prenslerle temas kurmuş, imparatorların Protestanlara yaşama hakkı vermesini sağlamıştır.

Kardak krizi sırasında Avrupa Birliği sınırlarını Kardak kayalıklarından geçtiğini ilan etti. Birliğin Maastricht anlaşması 5. maddesi üyelerinden herhangi birine yapılan saldın karşısında tüm AB saldırıya uğramış gibi hareket eder maddesi yer almıştır. Ocak ayında Datça'yı ziyaret ettim, kasabanın hemen önündeki bir kaya kitlesi üzerine büyük bir Türk bayrağı asılmış gördüm. Yunan bizi nereye kadar sıkıştırmış. Eski Yunan başkanı Simitis, Ege'de hava sahasını ihlal iddiasıyla AB'yi harekete geçmeye çağırmadı mı? Boğazlar Avrupa'nın sınırı, İstanbul, Hristiyan dünyasının merkezlerinden biri sayılıyor.

Nihayet, şu tarihi gelişmeyi gözden uzak tutmamak gerekir: Güney-Doğu Avrupa, Balkanlar, Osmanlı'nın Rumeli'si beş yüz yıllık Osmanlı devleti şemsiyesi altında yaşamış, uzun asırlar kuzeyden gelen istilalara karşı korunmuştur. Güney-Doğu Avrupa Osmanlı himayesinde beş yüz yıl yaşamış bir Müslüman-Hristiyan ülkesi idi. Bu gerçek tarih, dinmez bir kin ve taassupla yok edilmiştir. Avrupa'nın suç ortağı olduğu bu soykırım bir yüzyıldan uzun süregelmiş, son dramına günümüzde Yugoslavya'da tanık olmuştur. Osmanlı'nın Rumeli'sinden Türkler Trakya'da tutunabilmiştir. Bugün Avrupa'sını sınırları boğazlardır diyen AB sözcülerinin beyanlarını nasıl yorumlamak gerekir.

18. ve 19. yüzyıllarda (1768-1774, 1791-1793, 1828-1830, 1853-1856, 1877-1878, 1912, 1914-1918,1920-1923) Rus ve Avusturya istilaları ve Müslüman nüfusun kitle halinde göçleri sonucu Rumeli İslâm karakterini büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu göçlere rağmen Yarımada'da Müslüman nüfusu 19. yüzyıl sonunda yapılan istatistiklere göre 4 milyondan aşağı değildir (K. Karpat). Avrupa Osmanlılara karşı 1359'da ilk Haçlı seferinden sonra on üç kez haçlı projesi yapmış,

mutaassıp Hristiyan emperyalist devletlerin baskı ve katliamlarıyla Rumeli Müslüman karakterini kaybetmiştir. 19. yy. da bazı Avrupalı siyasetçilerin söylediği gibi Türk Balkanlara çadırıyla gelmiş, çadırını toplamış gitmiş değildir. 20 Yüzyıl başlarında Sırp, Rumen, Hırvat, Bulgar, Arnavut dillerinde yazılmış lügatlerde Türkçe kökenli kelime sayısı 3000 ile 6000 arasında değişmektedir. Rumeli'de Türk milletleri sistematik biçimde Güney-Doğu Avrupa'da bir tarih, Türk varlığı ve medeniyeti barbarca yok edilmiştir, bundan Avrupa sorumludur. Bir Rumen tarihçi Juvara, "Türkiye'yi Yüz Parçalama Projesi" adlı kitabın yazarıdır. Avrupa'nın desteğini alan Balkan Hristiyanlarının "etnik temizleme" soykırımına Yugoslavya'da tanık olduk.

Siyaset bilimcisi Huntington'un tezine karşı şu tez öne çıkıyor. İslamiyet'i de yanlış anlıyor. Evrensel semavi dinler, Yahudilik, Hristiyanlık ye İslâm aynı kökten gelir, Orta-Doğu'da aynı tarih içinde ortaya çıkmışlardır, peygamberleri aynıdır, aralarında bir uzlaşma daima mümkündür. Dinlerin, dolayısıyla medeniyetlerin çarpışması yerine medeniyetlerin ittifakı mümkündür, insanlığın sonu gelmez bir mücadeleden kurtulması için böyle bir uzlaşmaya varmak tek selamet yoludur. İslâmiyet, uhuvvet, kardeşlik, selamet, barış dinidir. Bütün dinler, her şeyden önce sulh ve selameti vaaz eder. *Ben ve öteki* münaferetini ortadan kaldırır, diller, ırklar, milletler üstünde birliğe, uhuvvete yönelir. Karşı fikir ve akımlara bakalım. Millet fikrini öne atanlar, Kroeber, Ziya Gökalp Levi-Strauss, milli kültürlerin toplumlarda en temel kimliği oluşturduğunu belirtirler. Millî kültürün, dil, gelenek ve tarihin bugün birleşme, uzlaşmayı, birlik ve beraberliği sağlarlar. Huntington'un teorisi, Batı medeniyeti ve topluluğu tarihin yarattığı bir medeniyet kompleksidir, tarihi bir gerçektir.

Bugün Yunanlıların *Mikro Asiatik* felaketi dedikleri Anadolu macerasını AB sayesinde geri çağrışan bir Yunanistan karşısındayız. Bugün AB sayesinde Yunan devleti, yenilmez güçlü bir devlettir, Akdeniz'de tüm Balkanlar'da, Ege'de tam egemenlik iddiasındadır.

35. SÖYLEŞİ

Polatlı Belediyesi
Polatlı'da Sakarya Zaferi Kutlamasında Yapılan Konuşma
13 Eylül 2006

Türklerin kader zaferidir Sakarya. Yüzyıllarca dünyada tek basma Avrupa'ya karşı durmuş bir milleti Avrupa nihayet Sakarya'da tarihe gömmek istiyor. Türkler tarihte var olduklarını ve var olacaklarını bu zafer ile cihana göstermişlerdir. Sakarya Zaferi'nin 85. yılında Sakarya'nın büyük bir coşku ile kutlanması günümüz için çok anlamlıdır. I. Dünya Savaşı'nda karşı cephede savaştığımız Avrupa'yı. Çanakkale'de hüsrana uğratmamızı, müttefikler hiçbir zaman affetmediler. Türk'ten intikam almak umudu ile galip Avrupa devletleri Yunan'ı öne sürdüler Olayları kısaca hatırlayalım: 15 Mayıs 1919'da donanmaları İzmir önüne geldi. Yunan ordusu bu donanma himayesinde İzmir'de karaya çıktı. Anadolu'yu bölüşmede Avrupa, Batı Anadolu'yu Yunanlılara peşkeş çekmek kararında idi. Anavatanlarının "Harimî İsmet" ine ayak basan müstevlileri Türk milleti bir vücut halinde, Kuvay-i Milliye saflarında ayaklanarak karşıladı. İnönü savaşlarında onları durdurdu. O zaman Yunanlıların Avrupalı hamileri, saldırganı en güçlü silahlar ile takviye ederek. Türk direncinin kalbi Ankara'yı hedef gösterdi. Bu ikinci genel saldırıda Yunan ordusu Sakarya'ya kadar ilerledi. Sakarya'da Türk milleti, Yunanla değil, gerçekte yedi düvelle savaşıyordu. Tüm dünya o zaman. Sakarya kıyılarında bütün bir milletin erkeği, kadını, canla başla savaşını heyecanla gözlüyordu. Yalnız Batı'daki düşmanlarımız değil. Hindistan'dan. Orta Asya'ya, Çin'e kadar hürriyet güneşinin doğmasını bekleyen tüm Batı mahkumu milletler, nefesi kesilmiş o 22 günlük

direnişi heyecanla izliyordu. O zaman Yunanlıların işi başaramayacağını anlayan İngiltere hükümeti, Hintlilerden bir ordu teşkili ile sahneye girmek istedi. Sömürgecilere karşı çıkan büyük Hint lideri Gandhi emperyalist İngiltere ve işbirliğine karşı, *Non-Cooperation* hareketini başlattı. Müslüman-Hindu tüm Hintlilerin gönlü, umudu Sakarya'da idi. Sonunda 3 Eylül günü özgürlük güneşi Sakarya suları üzerinde doğdu. Dünya tarihinde yeni bir dönem başlıyordu.

Şu tepedeki haşmetli anıtın canlandırdığı gibi, Türk direnci adım adım bir çığ gibi büyümüş, her an daha güçlenerek sonunda düşmanı ayakları altına almıştır.

Sakarya Zaferi kazanıldığında ben İstanbul'da beş yaşında bir çocuktum. Düşman işgali altındaki İstanbul, mücadeleyi nefesi kesilmiş izliyordu. Çok iyi hatırlarım, bir işadamı olan babam milletin anına tercüman olarak *Zafer-i Millî* adıyla bir ürün çıkarmıştır. Sakarya'da Türk milletini zafere götüren ana etkenleri özetlemek gerekirse:

1. Ankara'da milletin vekilleri Büyük Millet Meclisi'nde Çanakkale kahramanını başkomutanlığa getirdi ve zafer için tüm yetkileri onun eline verdi.
2. Sakarya Zaferi'ni milleti ile kazanan Kahraman Gazi Mustafa Kemal'dir Mustafa Kemal milletin topyekun mücadele Kurtuluş azmini zafere götüren büyük askerdir.
3. Yunanlılar, bir milletin anavatanını istila eden bir kuvvet olarak gelmişti. Arkasında duran büyük devletlerin himayesine güveniyordu. Yunan hükümeti ve komuta arasında anlaşmazlık eksik olmuyordu. Özetle, haksız bir savaş yapan düşman zayıf ve perişandı.
4. Anadolu'nun paylaşılmasında büyük devletler arasındaki rekabeti büyük lider, tam bir diplomatik maharet ile dava için kullanma yeteneğini gösterdi. Karşı cephede çatlaklar kendini gösterdi.

5. Sakarya Türklerin bin yıllık tarihinde bir dönüm noktasıdır, bir başlangıçtır. 600 yıllık bir imparatorluğu tarihe gömmüş, yeni Türkiye'nin, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşunu sağlamıştır. Bu zaferi Asya'da tüm mahkum milletler heyecan ve umut ile selamlamışım Bir kelime ilc modern Türk Devleti'nin temeli Sakarya'da atılmıştır.

Sevgili vatandaşlarım. 85 yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti bugün, hemen hemen aynı biçimde Yunan iddialarını destekleyen bir Avrupa karşısındadır. Sakarya'da olduğu gibi tehdit, Türkler ile asla barışmamış olan aynı düşmandan geliyor. Ege'de, Kıbrıs'ta Türkiye'nin hayati çıkarlarını tehdit edcn aynı düşmandır. Yunan, bu sefer Avrupa Birliği'nin bir üyesi olarak çok daha güçlü bir halde karşımızdadır. Avrupa, vaattir, bugün de Yunanın davalarını benimseyerek, bizim birliğe katılma isteğimizi istismar etmektedir. Düşman, dostluk maskesi altında Türkiye'yi çökertmek için her çareye başvurmaktadır: Türkiye'de ayrılıkçı hareketleri tahrik ve teşvik etmektedir. Vatanımızın bir parçası olan Karadeniz bölgesinde, Pontus iddiaları ile Avrupa'yı harekete geçirmeye çalışmaktadır. Kardak kayalıklarında aynı Avrupa, sınırımız bu kayalıklardır diye toptan karşımıza çıkmadı mı? Yunanlılar Maastricht Antlaşması'nın arkasına sığınmıştır. Bu antlaşmaya görc birliğin herhangi bir üyesi ile yapılacak mücadele, karşısında tüm birlik devletlerini bulacaktır. Avrupa'nın hudutları konusunda Türk boğazlarının birliğin doğu sınırı olarak ilan edilmesi istenmektedir. Yunan, kendisini kesintisiz Bizans'ın mümessili olarak ilan etmek iddiasında bulunmuştur. Yunan bakanları ve Batılı geçmiş cumhurbaşkanları gelip Patrik'i ziyaret etmektedirler.

Son zamanlarda Avrupa birliği müzakereci diplomatların, Atina'nın iddialarını baskı ile Türkiye'ye kabul ettirmek çabası içinde görüyoruz. Vaktiyle bir yerde yazdım. Avrupa ve Yunanistan, bizim AB'ye katılma irademizi istismar ederek, Yunanlıların tüm davalarını gerçekleştirmek iddiasındadır. Yunan milleti, bizim kendileri ile birlikte Avrupa'da olmamızı hiçbir zaman kabul etmez.

Müzakerelerin başlaması kabul edildiği zaman Yunan halkına soruldu ankette Yunan halkının yalnız %8'i Türkiye'nin birliğe katılmasını doğru buldu. Kendimizi aldatmayalım. Yunanistan'ın millî politikası 19. yüzyılda olduğu gibi, bugün de *Megali Idea*, Büyük Emel'dir. *Megali Idea*'nın hedefi, İstanbul. Kıbrıs, Karadeniz kıyıları dahil Rum İmparatorluğu'nu ihya etmektir. Beş yıl önce Atina'da bulunduğum zaman, Pontus davasını benimseyen Yunanlıların Türk elçiliği önünde gösterilerine tanık oldum. Size bir tarihçi olarak düşmanın ikiyüzlü politikası ve dostluğun nasıl sömürüldüğü hakkında bir misal vermek isterim; 1934'te Yunan hükümeti Ege'deki adalarının karasularını 10 mile çıkardığını ilan etti. O zamanki hükümetimiz Yunanistan ile dostluğa halel gelmemesi düşüncesi ile sesini çıkarmadı. Lozan Antlaşmasının bir ihlali olan bu hareket daha sonra karasularının 12 mile çıkarılması açıkça Türkiye'yi tehdit eden bir durumu beraberinde getirmiştir. Vatandaşlarım, geçici bir diplomasi gereği ile de olsa, Megali Ideacılara inanmayınız. Sonunda yeni bir Sakarya Savaşı'na sürüklenmeyelim. Ben Türk devletinin başına daima, uzak görüşlü, vatansever devlet adamlarının geldiğine inanıyorum. Burada, Polatlı'da Sakarya Savaşı'na şahit olan bu yerde, şehitlerimizin manevi huzurunda Tanrı'dan dileğim, emanet aldığımız bu vatanı yeniden bir Sakarya; bir ölüm-kalım savaşı ile koruma durumuna gelmeyelim.

36. KONUŞMA

Bilim ve Sanat Vakfı'nda Yapılan Konuşma
2006

Sayın Dinleyiciler;

Sizlere bu konuşmamda, tarihin yorum şekli ile yaşanan zamanın gerekleri arasındaki sıkı bağlantıyı, başka deyimle tarih bilgisinin nasıl tarih yaptığını anlatmaya çalışacağım. Şu bir gerçektir ki, hiçbir zaman objektif bir tarih yazılamaz; zira tarih, daima belli politikaları ve ideolojileri yönlendiren ve temsil eden bir görüş ve anlayışla ele alınmıştır. Osmanlı tarihi, Osmanlı döneminde İslâm tarihinin bir devamı olarak yorumlanmış, *gaza ve cihad* ideolojisi açısından değerlendirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında mekteplerde Osmanlı dönemi, Türk milletinin kanını dünyanın dört bir yanında boşuna heba eden müstebit padişahlar dönemi olarak tanıtılıyordu.

Mustafa Kemal'in önderliğinde Kuva-yi Milliye'nin yarattığı Türkiye devleti kurulunca, tarih görüşü kökünden değişti. Türk tarihi, Orta Asya'dan Akdeniz'e kadar uzayan bir coğrafyada Türk kavminin tarihi olarak ele alındı ve Osmanlı tarihi Türk tarihinin bir parçası olarak millî görüşle yorumlanır oldu. Cumhuriyet Türkiye'sinde bir İslâmi cemaatten bir Türk milleti yaratmak için köklü reformlar gündeme geldi. Türk kimliği, Türk vatandaşlığı tüm öbür kimliklerin üstünde hakim bir kimlik, bir devlet politikası olarak ortaya atıldı.

Öte yandan Mustafa Kemal Batı emperyalizmine karşı büyük mücadeleyi örgütlerken, tüm Asya milletleri, Orta-Asya, Hindistan ve Çin, onun milli mücadelesini kendi mücadeleleri olarak benimsediler. Gandhi, Türk milli mücadelesini desteklemek için İngiltere'nin asker toplamasına karşı. Müslümanlarla *non-cooperation* hareketini başlattı. Türkiye kapitülasyonları kaldırınca, Çin bunu örnek alarak

bunları kaldırdı. Afganistan'da, İran'da, millî hareket Mustafa Kemal örneğini izledi.

Millî ideolojiyi gençliğe mal etmek için, bizzat Atatürk'ün gözetiminde yazılan dört cilt tarih kitapları, tüm mekteplerde zorunlu ders kitabı oldu. Türk talibinin İslâmi ve etnik açılardan yorumlanması. Türkiye Cumhuriyeti devlet ideolojisine aykırı sayıldı. Tarih yine de milletlerin bilincinden silinemiyor; zamanla Osman Gazi, Fatih, Yavuz Selim, Kanuni Süleyman Türk tarihinin kahramanları olarak yeni bir kimlik kazandı. Osmanlı'nın sanatı Türk sanatı olarak benimsendi.

Kabul edelim etmeyelim, şu son 20-30 yıl içinde yeni bir nesil yetişmiştir, toplumumuz dünyadaki derin değişikliklere denk olarak tarihin yeni bir evresini yaşamaktadır. Günümüzde dünya görüşü, kimlik ve tarihin yorumu, derinliğine değişmiştir. Tarih, çoğulcu bir görüşle yorumlanmaya başladı. Tarih kitapları serbest bırakıldı. Türk kimliği ideolojisi yanında veya ona karşı, yeni kimlikler seslerini yükseltmeye başladılar, etnik bilinçlenme sonucu azınlık tarihleri yazıldı ve heyecanla okunur oldu. Toplumda İslâm kimliği güçlü biçimde kendini gösterdi. İslâm tarih ve edebiyat eserleri rafları doldurmaya başladı. Bugün Doğu-Batı kültür ayrılığı, toplumu ikiye ayırmıştır. Doğu ve Batı, iki aykırı görüş, her iki tarafta bir bağnazlık konusu olmuştur. Bize uzaktan bakan yabancı gözlemciler, Türk toplumunu kültürce bölünmüş, parçalanmış bir toplum olarak görmektedirler. Bu bölünmüşlük, kültür ve kimlik sembollerinde atacak kadar açıktır ve zaman zaman dramatik bir görünüş almaktadır Bu tarihi realite karşısında kimlik yorumunda topluma önderlik, edenler, tarihçiler, sosyal bilimciler, siyasiler bu parçalanmayı körüklemek değil, bütünleşme yolunda çalışmalı, birlikte yaşama yollarım sağlayacak yeni formüller üretmelidir. Bu tarihi sorun bağnazlıkla, taraf tutmakla çözülemez. Bu yaklaşımda, özellikle tarihçi ortak tarihimizi yeni bir görüşle yorumlamak zorundadır.

Türkler, bütün tarihleri boyunca dünya tarihinin yürütücü, dinamik güçlerinden biri olmuştur. Türk yurdu, Avrupa'nın sömürü yapamadığı tek dünya ülkesidir. Bağımsızlık, kendi kaderini kendisi belirleme azmi, onun hiçbir zaman vazgeçmediği hayat damarıdır. AB toplumuna girmeye hazırlanırken de bu prensip hiçbir zaman göz ardı edilemez.

Bazıları milli devletin, toplumları temsil etmekte hayatiyetini kaybettiği düşüncesindedir. Yakınlarda görüşleri Batı dünyasında benimsenen bir siyaset teorisycni, Samuel Huntington'a göre, dünyada din temelinde kimlik ve ayrılma hareketleri öne çıkmakta, dini inanç öteki inançları ikinci plana itmektedir. Huntington'un günümüzde gittikçe yaygınlaşan tezine göre, milli kimlik ve millî devlet tarihte eski anlam ve gücünü kaybetmektedir. Huntington'a göre Türkiye kültür bakımından Batı camiası dışındadır ve dışında kalmalıdır. Onun düşüncesinde AB, tarihi Avrupa kültürü ve Batı Hristiyanlığını paylaşan milletler birliğidir, tarihi bir temele dayanır; bu milletler ortak bir tarihten gelmiştir. Feodalizm, hümanizm, Protestanlık ve Katolik reformansyonu, XVIII. yüzyıl aydınlanma felsefesiyle ferdin mutlak özgürlüğü ve devletin bireylerin iradesine dayanan bir kurum olduğu inancı, sekülarizm (laiklik), demokrasi, liberal parlamenter sistem, makine endüstrisi ve liberal pazar ekonomisi, tüm bu tarihi gelişmeler bütünüyle Avrupa'yı Avrupa yapan talihi gelişmelerdir. Huntington'a göre, tarihinde bu gelişimleri yaşamamış toplumlar, Avrupa toplumunun parçası olamaz. Huntington'a göre, Türkiye AB ile bütünleşemez. Bu iddia sosyolojik bir gözlem ile güçlendirilmiştir: Avrupa'ya özgü tarihi gelişim aşamalarından geçmemiş geleneksel Doğu toplumları, batılılaşma için ne kadar çaba harcarlarsa harcasınlar batılı olamazlar, ikisi-arası bir sentezde kalırlar. Bu görüş, Eisenstadt gibi tanınmış sosyologların görüşüdür. Böylece Huntington, Türkiye'nin Avrupa'nın bir parçası olamayacağı sonucunu çıkarır. Bütün bu görüşler, AB'de güç kazanmakta. Türkiye Avrupa ile sadece ekonomide bütünleşebilir, inancı yayılmaktadır. Huntington,

Avrupa ile ekonomik bütünleşmenin de mümkün olmadığını iddia eder. Hemen söyleyelim, Huntington'un iddiaları, her şeyden evvel Batı'nın aydınlıkçı (enlightenment) felsefesine aykırıdır: bu felsefeye göre insan her yerde aynı insandır. İnsanlık, medeni gelişmede, her yerde aynı evrimi paylaşabilir. Türkiye'nin karşısında olanlar sadece Huntington gibi düşünenler değildir. Avrupa'da Ortaçağ'dan gelen geleneksel Hristiyanlık birliği düşüncesini temsil eden Papalık ve Doğu Hristiyanlığını temsil eden ve Bizans'ı ihya etme hayalini besleyen saldırgan Helenizm, Türkiye'nin birliğe katılmasına kesinlikle karşıdır. 3 Ekim'de başlayan görüşmelerin seyri bunu açıkça göstermektedir. Yunanistan'da yapılan bir ankette, halkın ancak yüzde sekizi Türklerle AB müzakerelerinin başlamasını tasvip etmiştir. Tarihe dönelim: Huntington'un medeniyetler çatışması teorisi. 1922'de bir İngiliz tarihçisi tarafından ortaya atılmıştır. Medeniyetler-dinler arasında uzlaşmaz çatışma fikrini yüzyıl kadar önce, büyük İngiliz tarihçisi Arnold Toynbee ortaya atmıştır. Çok ilginçtir, dinler medeniyetlerin tarihi temelini oluşturur fikrini Toynbee ilk kez. Türk bağımsızlık savaşını gözlemleyerek formülllendirdi. Toynbee, 1921'de İngiliz hükümeti tarafından Türk-Yunan savaşı hak-kında bir rapor yazmak üzere Anadolu'ya, Yunan Garp cephesine gönderildi Toynbee oradaki gözlemlerini tarihi bir çerçevede, me-deniyetlerin çarpışması şeklinde yorumladı. Bu fikrim 1922'de yayınladığı *The Western Question in Greece and Turkey, A Study in the Contact ta of Civilisations* kitabında özetledi.

Toynbee, Türk-Yunan savaşını iki medeniyetin çarpışması şeklinde yorumlar. Ortodoks Yunanlı emperyalistler saldırgandır, ona karşı Türkler, millî ayaklanma ile Batı'nın self-determination (her millet kendi kaderini kendisi belirler) fikrini savunmaktadır. Toynbee'ye göre İngiltere, Yunanlıları desteklemekle kendi temel felsefesine ihanet etmiştir. Toynbee. sonraları Doğu-Batı mücadelesini kadim tarihe götürür. Türk-Yunan harbinde Greko-Romen medeniyeti ile İslâm medeniyeti çarpışmaktadır, der. Toynbee'ye göre İnönü savaşlarında,

iki din iki medeniyet karşı karşıya gelmiştir. O, buradan tarihte, dine dayanan medeniyetlerin milli devletlerden daha sürekli çatışmaların kaynağı olduğu gözlemini yapar. Toynbee'ye göre, Batı'nın İslâm'a karşı Ortodoks Hristiyanlığını desteklemesi hatadır. Batı ile İslâm'ın uzlaşması imkanını ortadan kaldırmaktadır. Toynbee daha sonra anıtsal kitabı, *A Study of History*'de şu görüşe yer verir: Batılılaşma yoluyla tüm dünya bir tek toplum haline gelecek, aynı tarihi yaşamaya başlayacaktır. Günümüzde Fukuyama ve Huntington gibi siyaset bilimcileri bunu, milletler ve ideolojiler arasında mücadelenin, dolayısıyla klasik tarihin sonu olarak yorumlayacaklardır.

Batı'daki bu karşıt teorilere rağmen, 2000'li yıllarda Türkiye, katı, inhisarcı milliyetçi tarih görüşünü terk ederek, Avrupa milletler camiası ile bütünleşmede kesin karara varmıştır. Bununla beraber, Avrupa'da, özellikle halk düzeyinde Türkiye'ye karşı güçlü bir karşıtlık gözden kaçmıyor. Bu karşı görüş Huntington tarafından kesin bir dille ifade edilmiştir. Huntington'a göre bu gün, birbiriyle uzlaş medeniyet kompleksleri olarak Batı Hristiyan. Doğu Hristiyan. İslam, Konfiçius, Budist dinlerinin temsil ettiği bağımsız medeniyetler vardır ve bunlar uzlaşmaz biçimde birbirine karşıdır; millî kültürler yerine din, medeniyetleri belirleyen temel toplumsal gerçektir; bugün milletler bu medeniyetler çerçevesinde birliğe gitmekte ve evrensel rekabet ve çatışma bir medeniyet toplulukları arasında gelişmektedir. Huntington'a göre. Türkler temelinde bir İslam toplumu oluşturur; Türkiye kültürce bölünmüştür, kültürce Batıya dönük geniş bir kitle vardır, ama aslında İslâm medeniyetini benimsemiş milletler camiasında kalmaktadır ve öyle kalmalıdır; ona göre Türkiye, tarihi ve kültürü itibariyle Batı'ya ait olamaz. Türkiye, Avrupalı olacak mı problemi bugün tüm dünyayı ilgilendiren ana problemlerden biridir. Problem, aynı zamanda Türkiye iç politikasında başta gelen bir tartışma konusudur: halkın çoğunluğu, hükümet, genelkurmay, sivil toplum örgütleri, basın ve üniversiteler memleketin geleceğini bu proje bağlamında düşünmekte, tartışmaktadır.

Bir kelime ile Avrupa Birliği'ne katılma projesi, Türkiyc için topyekun yeni bir tarihi yönlenmedir. Memleketin alınyazısını belirleyecek bir yöneliştir. Türkiye iki yüzyıldır bu doğrultuda ilerlemektedir; tarihine bu yöneliş damgasını vurmuştur. Bununla beraber Batı, geleneksel Türk düşmanlığı ve hurafelerle çarpıtılmış bir tarih görüşünden kendini kurtaramıyor. Buna karşı bugün tarafsız tarih ve siyaset yazıcılığında Osmanlılar, artık İslâm'ın gazileri olarak düşünülmüyor. Osmanlı İmparatorluğu beş yüzyıl Güneydoğu Avrupası'nda birçok etnik ve dini toplumu kendi egemenlik şemsiyesi altında birleştiren ve 20. yüzyıla kadar koruyup getiren bir Asya-Avrupa imparatorluğu olarak düşünülüyor. Osmanlı, Avrupa'nın dışında değil, içinde, hoşgörülü, uzun ömürlü bir siyasi düzen yaratmış bir medeniyet olarak algılanıyor. Açıklamak gerekirse, Osmanlı Devleti, Süleyman döneminde Avrupa devletler sisteminin vazgeçilmez bir üyesi idi. Habsburglu İmparator V. Karl, Papa ile birlikte tüm Avrupa'yı kontrolü altında toplayıp Türklere karşı Haçlı seferleri oluşturmaya çalışırken, Kanuni Fransa kralının müttefiki olarak Avrupa'da bağımsız devletler nizamına destek vermekte idi.

Almanya'da Protestanlığın yerleşmesinde Osmanlı'nın imparatora karşı savacı başlıca etken oldu. Özetle, Türkiye Avrupa'nın modern düzenini yaratan kuvvetler arasında yer aldı. *Turkey and Europe in History* adlı kitabımda bu yorumların ayrıntılarını bulacaksınız.

Osmanlı Türkiye'si, Avrupa siyaseti, ekonomisi, hatta bazı bakımlardan kültürü itibariyle, Avrupa ile daima iç-içe olmuştur. Avrupa'da millî devletlerin yükselişi sürecinde Osmanlı, en önemli faktörlerden biri idi. Osmanlı'nın belki daha elle tutulur bir katkısı şudur: Avrupa'nın ekonomik alanda gelişmesine Osmanlı'nın büyük katkısı vardır. Avrupa'da XVI. yüzyılda gelişen kapitalist-merkantilist ekonomiye Osmanlı, kendi zengin Doğu pazarlarını açarak gelişmeyi hızlandırmıştır. İngiltere'nin ilk korporatif ticaret kumpanyası olan *Levant Company*, 1582'de Osmanlı ülkesiyle ticareti düzenlemek üzere kurulmuş ve *East India Company*'den önce İngiliz kapitalizmi, ilk

sıçrayışını Osmanlı İmparatorluğu ile yoğun ticaretiyle gerçekleştirmiştir. Daha sonra Avrupa'da ekonomik gelişme yoluna giren her memleket, ilkin bir Levant Company kurmuş ve Osmanlı'dan kapitülasyonla serbest ticaret müsaadesi almaya çalışmıştır. Özetle, modern Avrupa'nın siyasi coğrafyasında olduğu gibi ekonomik gelişmesinde de Türkiye, kesin tarihi bir rol oynamıştır.

Bugün Avrupa'ya dostça el uzatıyoruz, bu tarihi beraberliği devam ettirmek istiyoruz. Ama karşılığında ne görüyoruz, devletimizin ve milletimizin bağımsızlığına, bütünlüğüne, kültürüne açıkça aykırı düşen faaliyetler, dayatmalar, bağnazca, tabiri mazur görün, küstahça önümüze getiriliyor.

Osmanlı'ya karşı haçlı döneminden kalma bağnaz bir tutum içinde, Papa, Katolik Avrupa, Ortaçağ taassubu içinde Türkiye'yi dışlamaya çabalıyor. Avrupa kendi tarihini bilmiyor, saptırılmış bir tarihin hurafelerinden kendini kurtaramıyor; yaşamakta olduğumuz tarihi de dikkate almıyor. Türkiye bugün geçmişte olduğu gibi, Avrupa ekonomisinin vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Avrupalılar ekonomik bakımdan Türkiyesiz bir Avrupa olamayacağının bilincindedir ve bize *imtiyazlı ortaklık* öneriyor; başka deyimle Türkiye'yi sadece bir ekonomik sömürü bölgesi olarak bağımlı tutmak istiyor.

Türkiye; toplum, siyaset, ekonomi ve kültüründe yepyeni gelişmeler içindedir. Avrupalı kimliği; dini, etnik ve siyasi çatışmaları bertaraf edecek, demokratik bir refah devleti yaratma iradesini temsil ediyor.

Maalesef, üyelik müzakerelerinde küçük ortaklarının başlıca Yunanistan ve Kıbrıs'ın sözcüsü gibi davranan bir Avrupa var karşımızda. Evet, Türkiye'nin de vazgeçilmez koşulları vardır: Avrupa, çarpıtılmış bir tarih görüşünden ve hurafelerden kendini sıyırmalıdır. Romantik bir dönemden kalan Philhellenizmi terk etmeli, Yunanistan'ın 19. yüzyıldan beri Türkiye karşıtı iddialarının arkasında olmaktan vazgeçmelidir. Türkiye'nin birliğe katılma iradesini istismar etmemelidir. Müzakerelerin seyri gösteriyor ki bugün

AB, Türkiye'ye karşı haklı haksız tüm Yunan iddialarını benimseyen, sanki görüşmeleri sırf bu maksat için vetoya karşı sürdüren bir kuruluş görünümümdedir. Her bakımdan güçlü, dinamik, genç bir ülkeyi bünyesine alan bir Birleşik Avrupa, batıda, kuzeyde ve doğuda dünya hegemonyasını elinde tutan veya ele geçirmeye çabalayan devletler karşısında barış ve refahın güvencesidir.

37. KONUŞMA

Ankara Üniversitesi 2006 Akademik yılının açılış dersi
21.08.2006

Sayın rektör, çok değerli meslektaşlarım, saygıdeğer konuklar,

2006 akademik yılına girerken siz değerli meslektaşlarıma akademik düşüncenin kısa bir tarihi ve temel yapısı hakkında bir özet sunmaya çalışacağım. Modern akademik düşünce ve onu tenis üniversitenin temeli, XV. yüzyılda ortaya çıkan hümanizmdir. Türkler bir var olma mücadelesi akabinde modern Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmaya karar verdikleri zaman bu geleneği benimsemiş, düşünce ve bilim kurumlarını aynı temel üzerinde kurmaya karar vermiştir. Büyük önder Atatürk, bunu modern dünyada var olmanın yegane güvencesi olarak millete ilan etmiştir.

Akademik düşünceyi temsil eden kurum. Yunan filozofu Plato ile başlar. Onun Atina'da kurduğu akademi aynı zamanda bir üniversite idi. Öğrencilerden istediği ilk koşul, matematik bilgisi, yani aklın temel prensiplerini benimsemiş olmaktı. Plato'dan bin yıl sonar Hristiyan bağnazlığı akademiyi hazmedemedi. Bizans imparatoru Justinian Atina akademisini 529 tarihinde kapattı. Ancak bin yıl sonra İtalya'da klasik Grek gelençğini benimseyen hümanizma harcketi akademiyi canlandırdı. İkinci Atina sayılan Floransa'da 1442 tarihinde *Academia Platonica* kuruldu. Modern Avrupa medeniyeti, bu temel üzerine yükselecektir. Fransa'da hümanizmin öncülerinden bir matematikçi-filozof Descartes hümanist bilim düşüncesinin temel prensibini şöyle tanımlamakta idi. Serbest düşüncenin aklın, deneyimin kabul etmediği hiçbir şeye inanmam. *Carteziyanizmin* bu temel prensibi, düşünce tarihinde agnostisizm diye bilinir. Bu

düşünce, akademik araştırma metodolojisinin temeli olmuştur Ancak aklın ve deneyimin ispatladığı şey bilimdir. Kurallaşmış inanç sistemlerine bağlı, başka deyimle gelenekçi düşünce tarzı *agnostisizme* karşı *gnostik* düşünce tarzını temsil eder. *Gnostisizm*'in en gelişmiş şekli, tasavvufta odaklanmıştır. Gnostisizme göre en yüksek gerçeğe akıl, mantık ve matematik yolu ile değil, mistik duygu, intiution/sezgi ile erişilebilir. Serbest akıl ve eleştiriyi temsil eden carteniziyanizm karşısında gnostisizm toplumun inançlarını, gelenek ve görençğini gerçek bir realite gibi algılar. Onu inkar edemezsiniz. Eleştirirseniz bağnaz bir tepki, direnç karşınıza çıkar. Modern sosyoloji, özellikle *functional-structuralism*'i Türkiye'de bu akımı temsil eden Ziya Gökalp bu olguyu şöyle açıklar: Gelenek ve görenek sosyal yapıyı oluşturan ve devam ettiren adeta organik bir nitelik gösterir. Bu sosyolojik ekol, geleneği, toplumun var olması ve toplum hayatının ahenk içinde işlemesi için zaruri görmektedir. Her toplum için belli sosyal kurallar, organik bir sistem oluşturur, onun herhangi bir öğesine dokunmak şiddetli bir tepki uyandırır.

Agnostik karteziyen (Descartes ekolü) düşünce ile *gnostik* düşünce, tarih boyunca karşı karşıya gelmiştir. İnsanlığın düşünce tarihi bu karşılaşmalar ile doludur. Toplumların bütününe hakim olan *gnostik* düşünceyi, dinler ve Augustinus, Spinoza, Mevlana, Yunus ve günümüzde Heidegger gibi mistik felsefeye yönelen filozof ve şairler temsil etmişlerdir. Onlar en yüksek gerçeğe, Zat'a erişmenin olarak mistik düşünceyi, *vecd extase* ve *intuition*'u göstermişlerdir.

Vahdaniyetçi dinler, insanlığın ilkel toplumlardan ve Mezopotamya medeniyetlerinden gelen inanç, adet ve gelenekleri bir tek mücerret Tanrı bilinci etrafında toplamış ve ona dayanan bir kuramsal sistem getirmişlerdir. Kainatın ve insanın yaradılışı, hakkında Kur'an'daki ayetler, insanlığın vazgeçilmez geleneklerini temsil etmektedir. İnsanlığın uzun tarihinde dinlerin temsil ettiği bu geleneksel inanç yapılan, insanların bir arada yaşama kurallarını kutsal bir sisteme bağlıyor. İnsan bu sayede sosyal ve ahlaki yaşamına yön

veriyor. Sosyoloji bu gerçeği böyle yorumlamaktadır. Avrupa'da hümanist düşünce tarzını benimsemiş olanlar ile Hristiyan geleneğini temsil eden Papalık arasında çatışma kaçınılmazdı. Kutsal geleneğin temsilcisi Papalık, kuşkusuz inanç sahibi toplumun temsilcisi olarak hümanist serbest düşünceye karşı mücadeleye girdi. Bu mücadelede kilisenin, *inkizisyon* (inquizition) gibi utanç verici baskılara yöneldiğini biliyoruz. *İnkizisyon* mahkemesi karşısına çıkarılan Galileo'nun trajik çıkmazını hatırlayınız. Buna benzer kayda değer olaylar Türk tarihinde de yaşanmıştır. Orta Asya'da büyük matematisyen ve astronom sultan Uluğ Bey'i bir bağnaz grup katletmiştir. Osmanlı Türkiye'sinde Molla Lütfi'yi, taassubun kurbanı özgür düşünceli biri olarak burada anmak gerekir. Fatih Sultan Mehmed, *Semaniye* medreselerini kurmak için Orta Asya'da matematik ve astronomiyi en yüksek seviyede temsil eden Ali Kuşçu'yu görevlendirmişti. Medreselerin genel kütüphanesinin başına da yine bir matematikçi olan serbest düşünceli Molla Lütfi'yi tayin etmişti. Molla Lütfi, etrafındaki gelenekçi medrese ulemasını çekinmeden eleştirir, alaya alırdı. Bu yüzden ulemayı kendine düşman yapmıştı. Onlar, Lütfi'nin tanrı birliğine inanmayan mülhit, zındık, kafir olduğu söylentisini yaydılar. Bu suçlama Sultan Bayezid'e duyuruldu; sultan başta inanmadı ve olayın bir ulema meclisinde görüşülüp karar verilmesini emretti. Lütfi, ulemadan dört otorite önünde sorguya çekildi. Onun İslâm dinine karşı küfür sayılan bazı ifadelerini teyit eden tanıklar buldular. Tanıklardan biri, onun medresede ders verirken, selamet için, kuru kuru yatıp kalkmak yetmez dediğini, iddia etti. Molla Lütfi kendini savunurken, İslâm dini esaslarına olan inancında hiç kusuru olmadığını, küfür ve ühattan uzak bulunduğunu, söylentilerin yalan ve iftira olduğu karşılığım verdi. Muhakeme sonunda ulema meclisi onun mülhit olduğuna hükmetti ve katline karar verildi. Karar padişaha sunuldu. İdamı için ferman çıktı. At meydanında toplanan büyük bir kalabalık önünde idam yerine götürülürken molla, iki tarafta biriken halka dönüp kelime-i şehadet getirerek celladın önüne

geldi. Zamanında birçokları onu, ulemanın kinine kurban olmuş bir şehit olarak andılar. Genelde halk, onu mülhit saymadı. İslâm'ı geniş bakışla yorumlayan mutasavvıf kişiler, medrese ulemasına karşı Lütfi'nin mülhit olmadığına tanıklık etmişlerdir. Özgür düşüncenin öncüsü, taassubun kurbanı olan Molla Lütfi'nin hatırasını, akademik düşüncenin çatısı alımda saygı ile yaşatmak gerekir.

Fatih Sultan Mehmet, medreselerinde mantık ve diğer akli ilim okutulmasını şart koşmuştur. Fakat kendisinden sonra bu gibi bilgilerin inancı zayıflattığına hükmedilerek medrese tedrisatından çıkarıldı.

Dogmatik İslâm yanında tarihi bir İslâm vardır. Başka bir deyişle karakteriyle İslâmî akâ'id, dogma yanında, toplumsal ve tarihi koşulların etkisi altında fıkhın kabul ettiği, toplum hayatını düzenleyen kurallar, yani fıkh dilinde *muamelat* yer almıştır. Fıkh uleması, Muamelata ait birçok hükümlerin, tarihi bir gelişim, gelcnek sonucu olduğu gerçeğini ortaya koymuşlardır. Bunun yanında tasavvuf, dogmatik kurallar üzerinde, serbest yorumlamaya doğru bir gelişme ifade eder. Anadolu'da Türk medeniyeti, bu iki akımı birlikte temsil etmiştir. Genelde İslâm'ın teoloji sorunları ile zihnini yoran özgür, geniş görüşlü Fatih Sultan Mehmed'den sonra Osmanlı tahtına oturan II. Bayezid her alanda bir tepki ve taassup dönemi açmış ve Şerî'at'ı ihya eden Veli Padişah olarak selamlanmıştır. Onun saltanatında Fatih'in kütüphanecisi, serbest düşünceli Molla Lütfi'nin cellada teslim edildiğini gördük. Yine de sonunda, Osmanlı'da hoşgörülü bir İslamiyet egemen olmuştur. Kanuni döneminin Şeyhülislam'ı Ebusuud Efendi, Hanefi mezhebinin geniş düşünceli, hoşgörülü İslamiyet'ini temsil eder. Ulemadan Hanbeli mezhebine bağlı bağnaz Mehmed Birgivî isc, bid'at'lara, yeniliklere karşı çıkan, mesela para vakfı meselesinde Ebusuud'u kafir ilan eden bağnaz bir müderris idi, Hanbeli bağnazlığını XVIII. Yüzyılda Suudî'lerin desteklediği Vahhabi Tevhid hareketi temsil etmiştir. Günümüzde Modern Türkiye Cumhuriyeti'nde bu çeşit bir bağnazlığı temsil eden grupların ortaya

çıkması hayret edilecek bir olaydır. Fakat Türk halkının bütünü Fatih Mehmed'den gelen geniş hoşgörülü İslamiyet'i benimsemiştir.

Avrupa'da hümanist düşünce, çok geçmeden akli bilimin buluşlarını toplum hayatına uygulamaya başlamıştır. XVI. asır ikinci yarısında Fransa'yı kana bulayan din savaşları sırasında büyük bir düşünce adamı Jean Bodin, *Altı Cumhuriyet* adlı kitabında, insanın insan olarak mutlak özgürlüğü prensibini ortaya atmış, her insan hür doğar, insanlar birbirlerine karşı eşittir, tezini savunmuştur. Onun bu düşüncesi. XVIII. yüzyılda Voltaire, Montesquieu, Diderot, Jean Jack Rousseau gibi serbest düşüncenin mümessilleri ile Aydınlık Çağı'na yol açtı. Onlar için devlet, hür ve eşit insanların bir araya gelerek yarattığı toplumsal kurumdur. İnsan, aklın kabul etmediği bir şeye inanmak zorunda değildir. Aydınlık dönemi sosyolojisi ve felsefesi, Fransa'yı Büyük Fransız Devrimi'ne götürmüştür. Devrim sırasında bu vadide en radikal görüşler ortaya atılmış, gelenekçi Hristiyanlık yerine toplum için bir akıl dini icat edilmiştir. Bu köktenci düşünceler çok yaşamamış, 20-30 yıl içinde gelenekçi Hristiyan düşüncesi üstün gelmiştir. Türkiye'mizde Fransız Aydınlanma Çağı II. Meşrutiyet'e ilham kaynağı olmuştur. Aydınlanma fikirlerinin 1909'dan sonra inanılmaz bir tercüme faaliyeti ile Türk düşüncesine hakim olduğunu görüyoruz. Bu dönemde yayın hayatında, ailede, ilk üniversitemiz olan *Dârül-Fünun*'da laik, garpçı düşünceler tartışılıyordu. Bu çerçevede sosyalizme kadar her çeşit siyasi düşünce, Türk düşünce hayatına aktarılıyordu. Modern Türkiye Cumhuriyeti, 1888-1908 yıllarındaki bu Türk Aydınlanma Çağı'nın eseridir. Bağımsızlık savaşı akabinde 1923'te yeni Türkiye Cumhuriyeti kurulurken, tüm reform hareketleri, aslında sözünü ettiğimiz bu Aydınlanma Çağı'nın düşüncelerini hayata geçirme, gerçekleştirme dönemi olarak gelmiştir. Toplumun gelenek ve göreneklerini, dini hayatını, devletin faaliyetleri dışında devam ettirmesi, lakin devlet ve siyaset hayatına karışmaması, laiklik yeni devletin temel prensibi olarak doğmuştur Türkiye Cumhuriyeti'nde başta üniversite ve

akademik kurumların. Türk Anayasasında bir temel medde olarak ifadesini bulan bu prensibi titizlikle benimsemesi ve izlemesinden daha doğal birşey olamaz. Fakat serbest düşünceye, *kartezianizme* dayanan, üniversite, dar görüşlü bağnaz bir tartışma arenasına çekilemez, çekilmemelidir. Üniversite, siyasetin üstünde kalmalı, aklın objektifliğini temsil etmeli, günlük siyasete kendini kaptırmamalıdır. Bugün büyük kararlar ve gelişmeler karşısında bulunan Cumhuriyet Türkiye'si her şeyden önce ahenkli bir işbölümü ve istikrar ister.

38. KONUŞMA

Birinci İktisat Tarihi Kongresi - Açılış Konferansı
7 Eylül 2007

Sayın rektör, sayın kongre başkanı, sayın konuklar ve aziz katılımcılar ve öğrenciler. Benim için bu yaşta Ankara'dan koşup gelmek ve bu çok önemli kongrede hazır bulunmak bir ödevdi. Bunun için organizasyon komitesine beni davet eden sayın rektöre, sayın başkana burada şükranlarımı arz etmeyi bir vazife biliyorum.

Günümüzde, sayın rektörün pek veciz bir şekilde anlattığı gibi bir iktisat devresindeyiz. Global bir müessese bir kalkınma manivelası haline gelen iktisat, bugün bütün milletlerin talihini tayin eden en önemli hadisedir. Savaşları durdurabilecek kudrette insanlığa refah ve saadet getirecek yani yol olarak düşünülen en önemli gelişmedir diye Kabul ediyorum. Türkiye, Türkiye'miz, Osmanlı devrinde de bu devirde de aynı ödevi üstlenmiş iktisat sahasında. Dünya İktisat Tarihinde Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu merkezde olan, çok önemli bir ekonomik fonksiyon icra etmiştir. Bunu çok zengin arşivimiz sayesinde sizlerin değerli çalışmaları ortaya koyacaktır. Bu vesile ile Türkiye'de İktisat Tarihini, ilmi bir kürsüye kavuşturan üstadımız rahmetli Ömer Lütfi Barkan'ı minnetle ve rahmetle anmayı bir vazife biliyorum.

Türkiye özellikle 1400-1600 yılları arasında Avrupa ekonomisini yönlendiren, besleyen en önemli faktörlerden biriydi. Ne zaman ki Atlantik ekonomisi, koloni gelirleri iktisada hakim olmaya başladı. Türkiye'nin bu rolü 1600'den sonra zayıfladı hiç şüphesiz. Fakat bir kere düşünün (!) İtalya Rönesans'ı, Venedik, Ceneviz, Floransa yalnız gıda maddelerini değil, fabrikalarını, kendilerini zengin eden ipek,

ham ipek Bursa'dan gitmekte idi. Büyüyen İtalyan Rönesans'ı parlak şehirlerini besleyen, oraya gıda maddeleri gönderen Bati Anadolu idi. Fransız tarihçisi Heers Ceneviz üzerine meşhur kitabında söyler: "1400'lerde Batı Anadolu'dan İtalya'ya oradan da bütün Avrupa'ya yayılan pamuk ihracı 500 bin altına mal olmakta idi. Onun yanında Venedik, Osmanlı ile bütün diplomasisini Anadolu buğday kaynağını emniyete almak için sarf etmekte idi.

Bugün Türkiye'yi bir Avrupalı olarak AB'ye katma hususunda, Avrupa tereddüt etmektedir. Şansölye Merkel ve yakınlarda Sarkozy (Fransa Cumhurbaşkanı) bizi kendi aralarına bir "eşit ortak olarak değil, sömürmek için ekonomik ortaklık" teklif etmektedirler. Bu büyük bir gaftır, cehalettir. Şimdi sizlere zaman çok mahdut, çok sınırlı olduğundan Türkiye'nin Avrupa ekonomisi üzerindeki tayin edici, belirleyici büyük rolünü devirler zikrederek kısaca hatırlatmak isterim.

Rönesans İtalya'sının ekonomik hayatında birinci faktör ona gıda temin eden, ona hammadde pamuk, ipek gibi temel sanayi maddelerini sağlayan atalarımız Osmanlı Türkleri idi. Avrupa'da ileriki asırlarda ekonomiyi belirleyen temel sanayi ipek sanayi, pamuk sanayi olmuştur. İpek sanayi İtalya'da evvela 1250'lerde Fransa yakınında Lukka'da ortaya çıktı ve Rönesans İtalya'sını servete boğdu. Çünkü bütün Avrupa yüksek sınıfları yeni ipek kumaşlarını almak için büyük ahis (istek) gösteriyordu. Floransa, bizim onlara gönderdiğimiz ipek, -hammadde ipek- sanayi sayesinde refaha, zenginliğe ve kültüre sahip oldu. Büyük Venedik şehri daha Yıldırım Beyazıt zamanında bunları garanti altına almak için diplomasisini (Venedik diplomasisini incelediğimiz zaman görüyoruz) bütün endişesi bunları garanti altına almaktı. İtalya'yı bırakalım şimdilik, Rönesans İtalya'sı Osmanlı atalarımızın ekonomi sahasındaki belirleyici işbirliği sayesinde yükselmiştir. İpek sanayi çok önemliydi Avrupa'da. Venedik ipek sanayi, Cenova ipek sanayi Lukka'dan sonra önemli ipek sanayi merkezleri olmuştur. Sanat tarihçilerimiz çok yakından

bunu tespit etmişlerdir. Ham ipeği İran'dan, Hazar Denizi güneyindeki Gilan, Şamahi gibi merkezlerden gelen ipekle İtalyan ipek sanayii besleniyordu ve yaptıkları kumaşlarda bizim Bursa'da istihsal ettiğimiz (ürettiğimiz) kumaşların motiflerini kullanmaktaydı Sarayda iç oğlanlarına, yüksek saray memurlarına giydirilen kumaş yabancı menşeden olmak dolayısıyla Venedik'ten ithal edilirdi. Fakat aynı zamanda Bursa'dan o eşsiz ipekli kumaşlar, burada Nurdan Atasoy'u 'İpek' kitabı ile tekrar anmak yerindedir, bu kumaşlar mesela Rus Çarlarının merasim elbiselerinde ve İsveç'te piskoposların merasimlerinde kullanılan kumaşlardı. Büyük bir ipek sanayi ve ticareti Bursa'dan neşet etmekte idi.

İpek sanayi, ipek lüks bir madde olarak, ipekli kumaş- Fransa'da 1540'larda ve Lyon'dan önce de başka yerlerde başlamıştır. O 16. asır ortalarında Fransa ipekli kumaş üretmeye başladı ve bu zenginliği İtalya'dan kendi üzerine çekti. Fransız ipek kumaş sanayi Türkiye'nin rakibi olarak ancak 18. asırda ortaya çıkmıştır. Bu da Jakar'ın buluşları, yeni bir dokuma tekniğinin bulunması ve bilhassa o zaman Fransız sanatının güllü, güzel kumaşlar, satenler yapması dolayısı ile Türk kumaşçılığı ile rekabet etmeye başlamıştır. Fransa'nın zenginliği, başlıca zenginlik kaynaklarından bir tanesi ipek sanayi olmuştur. Onun menşeine giderseniz. Osmanlı'ya gelirsiniz. Asıl büyük inkılap, büyük devrim, pamuklu sanayinde olmuştur. Pamuk üzerine, yakında İş Bankası bir kitabımı basmakta "Türkiye Tekstil Tarihi" üzerine araştırmalar adlı kitabımda göreceksiniz bütün teferruatı ile.

Türkiye o devirde Hindistan'dan sonra dünyada en büyük, en maharetli güzel pamuklu kumaşları yapan ülkeydi. Pamuklu kumaşların Avrupa pazarında önemli bir talep mevzuu olması Hindistan'dan başlar. Hindistan'ın bugün de çok renkli hafif basmaları (basma kumaşları), pamukluları evvela İtalya, sonra Fransa olmak üzere Avrupa'yı istila etti. Çok cazip bu kumaşlar, basmalar -Hint basmaları- İngilizler "chintz" diyorlar, bizim de "çit" dediğimiz basmalar, o kadar cazip bir madde bir giyim maddesi olarak yayıldı ki yerli

kumaş sanayileri bilhassa ünlü sanayi İngiltere'de cephe aldı. Hatta Hint pamuklarının basmalarının memlekete sokulması yasaklandı. O derecede önemli bir etki, şok yapmakta idi. Fransa'da. İngiltere'de bilhassa 1700'lerde, ondan sonra baktılar ki bunu önleyemiyorlar, kaçak olarak giriyor. Güney Fransa'dan, Marsilya'dan Türk pamukluları, bu arada ilginç bir noktaya dokunmak isterim bunu kitabımda da göreceksiniz bütün delilleri ile ortaya koydum.

Bugün mavi kaba pamuklu menşei Türkiye'dir. Çok eski zamanlardan beri fakir halk maviye boyanmış kaba pamukluyu giyerdi. Çünkü Türk pamuğu serttir, yani mısır pamuğu gibi. Hint pamuğu gibi ince elyaflı değildir. Onun için halk bu ucuz pamukluyu, Hindistan'dan ithal edilen İndigo çivit boyası ile boyar ve günlük giyimlerinde bunu kullanırlardı. Kefe gümrük defterinde 15. asırda (onu da gösterdim) "Kirbas" deniliyordu buna. Büyük ölçüde başka memleketlere de ihraç edilmekte idi bu ucuz mavi kumaş. Bunu İspanya'daki esir ve plantasyon işçilerini giydirmek için ucuz kumaş arayan ve pamuk tarlalarında kullanması kolay olan kaba pamukluyu Marsilya tüccarları İspanyollara satmaya başladılar. İspanya'dan bu Amerikan kolonilere intikal etti. Güney Amerika plantasyon işçileri için kullanılmaya başlamıştır. Bu mavi pamuklu İzmir'den ve özellikle güneydoğu illerinden ihraç oluyordu. Antep bu sahada çok büyük bir ihraç merkezi idi, Diyarbakır, Mardin, Halep yolu ile Marsilya'ya gönderilir. Marsilya'dan büyük ölçüde ticaret filosu bulunur. Japon araştırıcısı Fukasava'nın söylediğine göre de bir dünya ticaret idi bu mavi pamuklular. Bunlar Amerika'ya, Amerika'ya gönderilir idi. Daha sonra 18. asır sonlarında Birleşik Amerika'nın güney eyaletlerinde pamuk ekimi hakimdir, üretim konusu olmuştur.

Bunu bilhassa belirtmeyelim, bu pamuklu kumaşların bu kadar talep karşısında kalması neticesinde İngiltere ve İsviçre, tülbent sanayinde çok ilerledi. Avrupalılar da yine pamuklu sanayine geçtiler. İlk pamuklu fabrikaları kurulmaya başlandı ve biliyorsunuz 18.

asırda büyük talep karşısında pamuklu sanayinde mekanizasyon, endüstriyel devrime yol açmıştır. Fakat Avrupa'nın pamuklu sanayi boya meselesinde yine Türkiye'ye muhtaç idi. Bizim Edirne kırmızısı, Diyarbakır kırmızısını yapamıyorlardı. 18. asırda ancak bunu Türkiye'den kaçırdıkları Ermeni Rum ustaları vasıtası ile öğrendiler ve Avrupa bu büyük pamuklu sanayi sayesinde dünyada Hindistan'ı ve Türkiye'yi bertaraf eden büyük bir sanayi koluna sahip oldular. İngiliz sanayiinin, kapitalizmin 18. asır sonunda 1830'lara doğru bütün dünya pamuklu pazarlarına hakim olması, büyük devrim sayılır ekonomide. Kısa kesmek istiyorum, blue Jean nasıl bugün moda haline geldi? Güney Amerika'daki işçileri –pamuk işçilerini- kaba pamuklular ile giydirmeye başladıkları zaman, bunun dayanıklı biraz daha göz alıcı mavi pamukluları madenciler giymeye başladı, Amerika'nın batısında. Ondan sonra bu ucuz kumaş kovboyları da cezp etti. Birtakım madenler takarak bunu moda haline getirdiler. Fakat 20. asırda 2. Dünya Harbi'nden sonra solculuk hareketi başlayınca münevver hakim sınıflarda, işçilerle tesanüdü göstermek için onların kılığını yani mavi pamukludan yapılan elbiseleri giymeye başladılar ve oradan tabi bütün dünyaya bu blue Jean dediğimiz mavi pamuklular yayıldı, bunun menşei Türkiye idi.

Şunu kısaca belirtmek, özetlemek istiyorum: Türkiye tekstil sanayindc dünyada Hindistan'dan sonra en önemli memlckettir. Pamuklu çeşitlerini ve onun teknolojisini demin arz ettim, Türkiye'de hemen hemen her kasabada bu kaba pamukludan halk elbise yapardı. Eğer tahrir defterlerini araştırırsanız hemen hemen her yerde pamuklu evvela Batı Anadolu'da, sonra Adana Çukurova'da pamuk istihsali vardı. Türkiye'nin en iyi pamukları da Akhisar'da ve Çine'de yetiştirilmekte idi. Türkiye pamuk ihracatına 15. asırda başladı, o zaman çok ince kıymetli bir pamuklu "bogasi" dedikleri, Burdur havalisinde yapılan bir pamuklu vardı. Macaristan gümrük defterlerinde, Boğdan defterlerinde bu pamukluyu buluyoruz. Pamuklu

daha sonra işte bahsettiğim gibi Güneydoğu Anadolu'dan, Marsilya yolu ile Amerika'ya mavi pamuklular ihraç edilmeye başladı, fakat bütün bu güzel Anadolu'muzun pamuklu sanayi endüstri devrimiyle, fiyatlar makinalı üretim pamuklular çıkınca 5 misli ucuzladı ve Türk pamuklu sanayi öldü 19. asırda.

39. KONUŞMA

AK Parti Kütüphanesi Açılışında Konuşma

Sayın bakanlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çok değerli üyeleri, sayın konuklar, hepinize, beni buraya davet eden kütüphane başkanına (Reha Denemeç) teşekkürlerimle sözüme başlamak istiyorum.

Size bugün, Avrupa Birliği, Avrupa ve Türkiye üzerinde tarihte ve bugünkü ilişkilerimiz hakkında yaptığım araştırmaların bir özetini sunmak istiyorum. Söze başlamadan önce bu kütüphanenin, böyle bir ilim yuvasının, AK Parti'nin merkezinde kurulmasını candan tebrik ederim. AK Parti, birçok alanda olduğu gibi, bilim toplumu doğrultusunda yürüyen insanlığın, bu kıymetli elemanını, yani kütüphaneyi burada kurmakla gerçekten büyük bir başarı kaydetmiştir. Çok güzel tertip edilmiş ve en son teknoloji ile donanmış olan bu kütüphane büyük hizmet görecektir. Çünkü bugün bilim toplumunda hükümet adamları, siyasiler, herhangi bir meseleyi ele almadan önce, bir hüküm vermeden önce tarihe bakarlar, bu meselenin evveliyatını araştırırlar. Bu ileri devletlerde siyasete yardım eden, siyasileri aydınlatan ve atacakları adımda en emin yürümelerini temin eden bir kurumdur. İngiltere'de Chatham House keza Amerika'da State Department'ta böyle bir büro vardır. Mesela size söyleyeyim Amerika'da Kürt meselesine dair raporları 50 yıldan beri bu büro hazırlar. Bu bürodaki ilim adamlar, mütehassıslar, tarihçilerdir, siyasilerdir. Bu bölümdeki üyelerden birisi, benim. Harvard'da öğrencim olan George Harris; Kürtler hakkında bundan 50 sene önce bir kitap

yazmıştır ve her meselede, Amerikan hükümeti bir karara varmadan önce bu büronun hazırladığı raporları inceler. Meselenin evveliyatını öğrenirler. Bizde bu fonksiyonu bugün kıymetli müsteşarlarımız yerine getirmekte, araştırıyorlar, raporlar hazırlıyorlar. Fakat ben derim ki, Chatham House gibi bizim de böyle bir araştırma merkezimiz siyasileri aydınlatan, onlara rehber olabilecek bir bilgi merkezi, bir enstitü olmalı. Bu kütüphane zannederim bu istikamette ilk adımdır, burada tarihçilerden, ekonomistlerden, siyaset bilimi mütehassıslardan bir grup olsun. Mesela bugün çok canlı olan İsrail meselesi, İsrail-Hamas-Filistin meselesinin evveliyatını hakkıyla bilmiyoruz sanıyorum. Ama bu işi derinliğine araştıran bir mütehassıs, birkaç sayfalık bir rapor verse, çok daha emniyetle bu meselelere yaklaşabiliriz. Siz sayın değerli siyaset adamlarına bunu teklif ediyorum; bunun bir zaruret olduğuna inanıyorum. Çünkü aslında İsrail'in yaratılması 2000 sene önceki bir iddiaya dayanır. Yani tarih suiistimal edilmektedir. 2000 yıl önce mevcut olan bir İsrail devletini ihya etmek için Amerika ve Avrupa devletleri tüm güçlerini kullandılar. Filistinlileri oradan sürerek bir İsrail devleti yaptılar. Bu artık bir olgudur. Bunu hatalı bir şey gibi kötülemek istemiyorum, fakat artık fiili bir vaziyet olmuştur. Şimdi, Filistinliler, milyonlarca insan, bunu hiçbir zaman benimseyemiyor, hazmedemiyor. Biliyorsunuz İsrail son savaştan sonra Batı Şeria'yı ve Gazze'yi işgal etti. Haritasını geliştirmek için, gelecek göçmenleri yerleştirmek için hudutlarını biteviye genişletiyor. Ortadoğu'da güçlü, nükleer silahlara sahip, kudretli bir devlet haline geliyor. Yani bizler, bölgeyi asırlarca idare etmiş olan biz Türkler, hadiselerin tarihini ve gelişmesini çok iyi anlamak zorundayız. Bugün mesele sadece Hamas meselesi değil, Şeria ve Gazze meselesidir. İsrail'in genişleme politikasıdır. Demek ki Türk devleti böyle bir meydan okuma karşısındadır. Bunun tarihini bilmek gerek; İsrail devleti nasıl kuruldu, hangi istikamette genişlemek istiyor, bütün bunları ancak bir mütehassıs, bir ilim adamı araştırıp siyasilerimize rehber olabilir. Bu kütüphanenin ilk adım

olduğunu düşünüyorum, önemini belirtmek istedim. Bu işe önayak olanları tebrik ederim, başta sayın doçent milletvekilimiz (Aşkın Asan), kütüphaneyi kuran kıymetli elemanlar.

Avrupa ve Türkiye ilişkileri tarihte nasıldı ve bugün nasıldır? Birliğe katılma gayretindeyiz. Avrupa ile ilişkilerimizin tarihini bence iyi bilmiyoruz. Burada, müsaadenizle çok kısa olarak Avrupa-Türkiye ilişkilerinin tarihteki gelişimini ve bazı meseleleri kısaca arz etmeye çalışacağım.

Aslında Avrupa Birliği'ne katılma fikri çok yerinde ve tabi bir gelişmedir. Uzun bir tarihin hazırladığı çok yerinde bir girişimdir. Bugüne kadar büyük adımlar attık bu yolda. Şimdi üye olmak için müzakere safhasındayız. Bu müzakerelerde de karşımıza büyük engeller çıkarılmaktadır. Sebebini anlamak için yine tarihe bakmak gerekir. Tarih bize bu konuda çok şey öğretebilir. Neden Avrupa bu kadar ayağını sürüyor; müzakere fasıllarını açmakta karşı geliyor? Kıbrıs'ı birliğe alıp Kıbrıs davasını benimsiyor. Bize karşı son olarak Avrupa Parlamentosu Kıbrıs lehine yeni bir karar aldı. Avrupa'da birlik içinde siyasilerden Kıbrıs'ı birliğe almanın büyük hata olduğunu itiraf edenler de vardır. Ama orada Yunanistan üye oldukça bunu önleyemezler. Şimdi biz müzakereler tamamlansa dahi iki veto karşısındayız. Müzakereler nereye varacak?

Evet. Yunanistan'ın bizimle başka büyük problemleri var, Ege meselesi var. Ege'de bir uçağımızı düşürdüler. Hemen Yunanistan, birliğe müracaat etti ve Türkiye'nin kınanmasını, Türkiye'ye karşı harekete geçilmesini istedi. Biliyorsunuz. Avrupa Birliği'nin Maastricht'te bundan 15 sene kadar önce yeni bir düzenlemesi oldu. Avrupa Birliği'ne dahil herhangi bir devlete dışarıdan bir taarruz vaki olursa veya Avrupa Birliği bütünüyle buna karşı çıkacaktır. Yunanistan veya Kıbrıs'a karşı bunu sağlıyor, elinizde hiçbir imkan kalmıyor Avrupa, 400 milyonluk Avrupa Birliği karşımızdadır. Maastricht'in 5. maddesi bunu sağlıyor ve bu madde kabul edildiği zaman, ben hatırlıyorum Amerika'daydım. Yunanistan bayram yaptı,

Ege'de bizi hapsetmek istiyor, adaların karasularını 12 mile çıkarıyor. Bunu yaptığı zaman biz, İstanbul'dan, İzmir'den Akdeniz'e çıkamıyoruz. Kıbrıs'a tamamıyla hakim olduktan sonra güney sahillerimizden de çıkamayız İskenderun'dan, Antalya'dan yapacağımız askeri harekatlar veyahut petrol araştırması için pek açılamayacağız. Yani Yunanistan biz; böyle her taraftan sarma planını uygulamakta. Ne sayede? Avrupa Birliği'nin desteği sayesinde. Kıbrıs meselesinde, karşımıza çıkıyor; Ege meselesinde karşımıza çıkıyor. İşte bu modern Türkiye'ye karşı tarihi bir gelişmedir. Yunanistan hakkında Fransızca bir tabir vardır "enfant gaté" XIX. asırda söylenmiş bir sözdür. "Şımarık çocuk", Avrupa'nın şımarık çocuğu Yunanistan'dır. Tabi ben tarihçi olarak konuşuyorum, diplomat olarak konuşmuyorum, ben bir tarihçi olarak bazı gerçekleri ortaya atmak istiyorum.

Evet, Avrupa'yı ikna ettik ve sayın başbakanımızın gayretleriyle üyelik müzakerelerine başladık. Biliyor musunuz? Çok önce rahmetli Ecevit'in başkanlığında, Avrupa Birliği teşekkül sürecindeyken, Yunanistan ve Türkiye birlikte davet edilmiştir. O zaman benden bir rapor istemişlerdi. "Avrupa Birliği'ne girelim mi, girmeyelim?" diye. Ben bir rapor hazırladım, hala dosyamda. Ecevit biliyorsunuz "Yunanistan girsin biz sonra gireriz" dedi. Yunanistan da bizi destekledi o zaman. "Ben gireyim evvela sonra sizi alırız..." dedi. Yunanistan daima böyle yapmıştır. Bizle dost gibi göründüğü zamanlar bizden birçok avantajlar temin etmiştir. Fakat sonra sırtını çevirmiştir. Bunu bilmek gerek.

Tarihte Girit nasıl elimizden çıktı? Girit'in tarihini yazdım. Oradaki Müslümanların da adadan nasıl atıldığım, Avrupa'nın bunu nasıl desteklediğini bilmek lazım. Kıbrıs için Sayın Denktaş "Girit'i unutmayın, Kıbrıs Girit olmasın" diye bir risale yazdı. Çok haklıdır. Bugün Kıbrıs idaresi, oradaki Türkleri işgalci olarak, kabul ediyor. İşgalci dediği insanların yanında Türk askeri olmasa, Girit'te yaptığı gibi bir günde onları denize döker. Tarihi gerçekleri unutmayalım.

Yunanistan'ın bu politikası asırlık bir politikadır ve her Yunanlı bunu en mukaddes bir emanet olarak taşır kalbinde. Bu, "Megali Idea" denilen istila politikasıdır. *Megali idea*, İstanbul'u almak, Girit'i almak. Kıbrıs'ı almak. Trakya'yı almak ve Bizans'ı ihya etmektir. Bundan vazgeçmiş midir? Evet, bugün dostuz. Yunanistan bu meseleleri yavaş yavaş halletmektedir ve bugün çok güçlü bir durumdadır. Çünkü Maastricht garantisi altında, Avrupa arkasındadır. Ege'yi bir Yunan denizi yapmak yolundadır, Kıbrıs'ı alma yolundadır.

Ben dört yıl önce Atina'dayken elçiliğimiz önünde Pontusçuların, Karadeniz bölgesinin Yunan olması yolunda yaptıkları tezahüratı gördüm. Yunan millet meclisinin önünde Öcalan lehinde, onun büyük portresiyle tezahüratı gördüm. Demek istiyorum ki, bütün bunları tarih ve siyasetçimiz tespit etmelidir. Dün, daha evvelsi gün tarihtir. Ama olacak gelişmeleri ancak dün, evvelki günkü durumlar tayin eder. Onun için tarihi bilmek lazım, gelişmeleri bilmek lazım.

Evet, benim Yunanlı dostlarım vardır. Yunanistan'ın başka büyük projeleri var: bunlara ben Yunanistan'ı ziyaretlerimde şahsen şahit oldum. Yunanistan Akdeniz milletleri ni, bilhassa Arapları etrafında toplayarak Akdeniz'de Türkiye karşısında bir birlik yapmak için teşebbüslerde bulunmaktadır. Eski Yunan'da Delos bütün Akdeniz'deki ticaretin, tüccarların, devletlerin toplantı yeridir, yani Akdeniz'in bankasıydı Delos. Bugün Yunanistan dışişleri Mykonos'ta bütün Akdeniz devletlerinin mümessillerinin dışişleri bakanlarını topluyor. Tabi Türkiye'yi de ihmal edemezlerdi. Türkiye'den dışişleri delegasyonuna çağrıldım. Orada "Mediterranean Faith", "Akdeniz Projesi" işleniyor. Yunanistan Arap devletlerini ikna ederek Yunanistan'ın başında olduğu bir siyasi birlik yapmaya çalışıyor. Yunanistan'ın AB'ye girdikten sonra büyük iştahları vardır. Arap memleketleriyle bu "'Mediterranean" projesini AB'ye kabul ettirmiştir. Avrupa birliği bunu benimsemiştir. Sarkozy bunu Yunanistan'ın elinden almak istiyor yahut Yunanistan'la beraber bir Akdeniz Devletleri Birliği kurmak

istiyor, ama gerçekle Türkiye'yi dışarıda bırakarak bunu gerçekleştirmek istiyor.

Şimdi bu tablo karşısında soru, Avrupa Birliği'ne katılma gayretlerimiz sonuç veri: mi, sorusudur. Karar vermişizdir. Bugün müzakerelere giriyoruz, türlü engeller çıkarılıyor bu yüzden, vaktiyle %70'e varan Avrupa Birliği'ne katılalım diyenler, bugün %40'a kadar inmiştir. Avrupa Birliği'nin Yunanistan'ın bir aleti haline gelmesi, Kıbrıs meselesi, Patrik meselesinde AB'nin tutumu Türkiye'yi uyandırmıştır. Halk artık anlıyor, ama ben derim ki yine de Avrupa'ya katılma çabaları devam etsin; Yunan engelleri bertaraf edilsin. Avrupa Birliği bizim için bir mukadderat sorunudur, neden?

Evvela, bir tarihçi olarak kesinlikle derim ki biz bütün tarihimizde Avrupalı olmuşuz. Avrupa tarihçileri, sıradan Avrupalı; papalık bizi dışlamaya çalışır. Danimarka, İsveç, Fransa, Amerika'nın soykırım teşebbüsleri, dünya parlamentolarındaki hava "Türk ezeli düşmandır", saplantısı tarihten gelen bir saplantı der. 1683'te Viyana'yı muhasara ettiğimiz zaman bütün Avrupa ayaktaydı. Titriyordu Avrupa. İlk gazete o zaman ortaya çıktı, cepheden haberleri bütün Avrupa günü gününe izlemek istiyordu. Evet, bütün Avrupa ayaktaydı ve bunu Avrupa hiçbir zaman unutmuyor. Bugünkü Türkiye'ye Osmanlı gibi bakıyor Avrupalı. Türk'ün dostu yoktur sözü bir gerçeği yansıtıyor. Çünkü hep efendi olmuş, Avrupa'yı tehdit etmiş, ama paranın öbür tarafı da var. Yeniçağda gerçekte Avrupa'yı biz yaptık. Biz Avrupalıydık. Fransa ile Almanya mücadele, savaşlar yapmadılar mı? Asırlarca savaştılar. Türkiye ile Avrupalılar da savaştı ama savaşın ötesinde gerçekler var. Avrupa'nın ortaya çıkmasında Osmanlı'nın büyük katkısı olmuştur.

XVI. asırda Avrupa ekonomisi Osmanlı'ya dayanıyordu iki cilt yayınlanan "İktisat Tarih" kitabımı okumanızı öneririm. Bugün bu kitap Avrupa ve Amerika'da üniversitelerin el kitabıdır. XVI. asırda dünya ticaretinin ekseni Osmanlı İmparatorluğu idi. Hint'ten, Çin'den

gelen mallar, İran'dan gelen ipek, Osmanlı ülkesinden geçiyordu. Avrupa'daki ipek sanayi Türkiye üzerinden gelen ipekle besleniyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun doğal ürünleri, Avrupa'sı besliyordu. Avrupa'da ilk önemli Korporasyon (Corporation) Levant Company, Türk ticari için kurulmuştur. Hint kumpanyası ondan on sene sonra kurulmuştur. Bu kumpanya, korporasyon sistemini Avrupa da kapitalizmin temel müessesesidir. Yani ufak anonim sermayeleri sürekli bir araya getirerek bir kumpanya yapmak, korporasyon sistemi, Avrupa'da o zamana kadar yoktu. Sırf Osmanlı, Türk ticaretini yürütmek için Levant Company kuruldu. Bütün Avrupa milletleri bu zengin ticarete katılmak için Levant kumpanyaları kurmaya başladılar. Bu suretle yalnız Halep'ten Venedik'e yapılan ihracat 1,5 milyon altına yükselmekteydi. Kısaca, Osmanlılar Avrupa ekonomisini kalkındırmak için en elverişli şartları hazırlamıştır. Bizim gümrük duvarımız %3'tü. Fransa'nın aynı tarihte gümrük duvarı %10'du.

Türkler, Avrupa ticaretini teşvik etmişti. Kapitülasyonlar Avrupa ekonomisini kalkındırmak için en müsait şartlan hazırlamıştır. Bu hukuki garantiler tüccarların serbestçe gelip ticaret yapmalarını garanti altına almakta idi. Demek istiyorum ki benim kitabımda teferruatını okuyacaksınız. XVI. asırda dünya ekonomisinin ekseni, mihveri, temeli Osmanlı İmparatorluğu'ydu ve Osmanlı İmparatorluğu en müsait şartlarla Avrupa ekonomisini kapitülasyonlarla ve diğer kaynaklarla desteklemekteydi.

Evet, bugün Avrupa Birliği'ne Türkiye'yi kabul etmek istemeyenler ne diyorlar: Efendim, birliğe girmesinler, yani birliğimizin Yunanistan'a. Kıbrıs'a sunduğu kolaylıklardan, garantilerden faydalanmasın Türkiye, ama gümrük birliği yapalım. XVI. asırda olduğu gibi bizim ekonomimize yine destek olsun Türkiye. Bugün en büyük ticaret hacmi yine Avrupa ile. Bundan vazgeçmek istemiyor Avrupa. Vazgeçemez: asırlardır ona dayanmış, ama birlik dışında kalmak ve Gümrük Birliği ile iktifa etmek demek, XVI. asırdan beri

Avrupa'nın kapitülasyonlarla tesis ettiği istismar siyasetini kabul etmektir. Bunu katiyen kabul etmemek lazım. Evet, bizi yabancı gibi tutacak ve ekonomik olarak bizi sömürecek.

Görüyorsunuz, tarih ne kadar önemli, gözlerimizi açmak için, kararlarımızı vermek için ne kadar önemli. Evet, Avrupa'nın bugünkü siyasi coğrafyasını da Osmanlı İmparatorluğu hazırlamıştır. Bu iddia bir masal değildir. "Turkey and Europe in History" adlı başbakana sunduğum İngilizce kitabıma bakınız. Bugünkü Avrupa'nın siyasi coğrafyasını Osmanlı devleti belirlemiştir Tabi, Avrupalı tarihçiler, XVII-XVIII. Asrın perişan Osmanlı İmparatorluğu'nu göz önünde tutarak bunu kabul etmek istemezler. Avrupa'da Osmanlı ve Türk'e gelince historiography gayet perişan ve zayıftır. Avrupa'da okuyorlar kitabımı, "Classical Age" i bütün Balkan devletleri tercüme etti. Araplar tercüme etti. Bu mücadeleyi onlarca yıl arşivlerde çalışarak tespit etmeye çalıştım. Avrupa artık bugün tarihimizi eskisi gibi, savaşlarla, iftiralarla ve küçümsemelerle öğrenmiyor.

XVI. asırda, Avrupa'da iki büyük otorite vardı: Mukaddes Roma-Germen imparatorluğu. Alman İmparatorluğu; ikincisi Papalık Türkiye'ye karşı 14 kere haçlı seferi organize etmiş olan Papalık. Bu iki otorite, Ortaçağ'daki gibi öteki Avrupa milletlerini kendi vesayetleri altında tutmak isterlerdi. Milli bir devlet Avrupa'da yükselemezdi; her devlet imparatorluk ve papalığa bağlı olacaktı. XIV ve XV. asırda Fransa Papalıkla ilgisini kesti, vergi vermedi; imparatora karşı geldi. İngiltere de öyle. İngiltere. İspanya, Fransa milli devletler olarak ortaya çıkıyor. Fakat Papalığın ve imparatorluğun ezici kudreti karşısında bunlar acizdiler. Gözlerini o zaman doğudaki büyük süper güce Osmanlı İmparatorluğu'na çevirdiler, ondan yardım istediler. Fransa kralı 1525'te Pavla muharebesinde imparatora esir düştü; V. Karl, Alman imparatoru ve aynı zamanda İspanya kralı idi. Kralı Madrid'e hapis götürdü. O zaman annesi, Fransa'dan, Büyük Süleyman'a mektup gönderdi; oğlumu kurtar diye. Mohaç Seferi bir

sene sonra yapılmıştır. Kanuni'nin gönderdiği mektup bugün elimizde. Yüksek kalpli bir insandı Süleyman, Selim gibi değildi "Hükümdarlar için savaş yapmak, esir düşmek normal bir şeydir. Kendinizi üzmeyiniz" diyor ve ertesi sene büyük Osmanlı ordusunu Macaristan üzerine sevk ediyor; Mohaç Meydan Muharebesi (1526). Mohaç'ta ezilen imparatordur. İmparator ezilince Fransa kendine geliyor ve o tarihten itibaren Avrupa politikasında XIV. Louis'e kadar Fransa daima Osmanlı ittifakına dayanmıştır. Avrupa'daki rakiplerini, bilhassa imparatoru Osmanlı gücüyle yola getirmiştir.

Dolayısıyla ne oluyor? Avrupa'da millî devletlerle bir devletler denge sistemi kuruluyor. İmparator yahut Papalık üstünlük iddiasında bulunduğu zaman bu devletler gözlerini Osmanlı İmparatorluğu'na çeviriyorlar ve Osmanlı ordularını Avrupa'ya gönderdiği zaman rahat nefes alıyorlar, İngiltere de öyle, İspanya biliyorsunuz İngiltere'yi istilaya hazırlanıyordu. Kraliçe I. Elizabeth de 1580'lerde aynı şekilde III. Murat'tan yardım istedi. İlk İngiliz elçisi o zaman gönderildi. Maksat İspanya'ya karşı Akdeniz'de Osmanlı gücünü harekete geçirmekti. Çünkü Osmanlı donanması İspanya'ya gelirse donanması ikiye bölünecek, bu neyi gösteriyor? Avrupa'da bir devletler sistemi XV.-XVI. yüzyılda kurulmuştur. Yani imparator ve Papalığa karsı millî devletler birbirine ve Osmanlı'ya dayanarak bağımsızlıklarını koruyorlar. İngiltere Kralı VIII. Henry buna baskül siyaseti diyordu. Bu suretle Avrupa'daki devletler sisteminde, denge sisteminde önemli bir rol oynamışız. Bugün Avrupa'nın siyasi coğrafyasının ortaya çıkışında kesin bir rol oynamışız. Bunu Avrupalı tarihçiler itiraf etmezler, edemezler. Fransa arşivinde bulunan kraliçenin mektubunu yayınladım. Süleyman'ın cevabını neşrettim. Paris'te bundan 15 sene kadar önce Süleyman Kanuni üzerinde bir sempozyum yapıldı. Hiçbir Fransız tarihçisi bundan bahsetmedi. Utanıyorlar çünkü.

Kesinlikle o dönemde Türkler Avrupalıydı. Tuna'nın ötesinde Macaristan'da Avrupa devletler sisteminde bir güç olarak, Avrupa

millî devletlerin doğuşunda, denge sisteminde Türkiye vardı. XVIII. yüzyılda Rusya ve Habsburglar, Lehistan'ı parçalamak istediği zaman da Lehistan'ı müdafaa eden yine Osmanlı devletiydi Fransa ile ittifak halinde Rusya'nın karşısına yine Osmanlı devleti çıkıyordu.

40. KONUŞMA

10 Kasım 2009 tarihinde ODTÜ'de
Atatürk'ü anma toplantısında yapılan konuşma,
Atatürk ve Atatürk'ten Hatıralar
10 Kasım 2009

Değerli meslektaşlarım, geleceğin büyük adamları sevgili öğrenciler, bugün matem günü değildir. Bugünü yaratan insan aramızda değildir, fakat onun düşündüğü, hayal ettiği büyük Türkiye bugün ayaktadır. Biz o Türkiye'nin içinde yaşıyoruz. Bugün övünme günüdür. Atatürk'ü ağlayarak değil, övünerek anacağız. Onun Kuva-yi Milliyesi iş başına geçerek ve millet meclisini toplayarak, millî devletin temellerini attığı o günlerdeki Türkiye. 13 milyonluk, fakir, perişan bir vatandı. Türk halkı 11 yıl cepheden cepheye sürülerek kanını dökmüştü. Onun kurduğu, onun, düşmanla, yabancı elçilerle hatta kendi arkadaşlarıyla vuruşa vuruşa gerçekleştirdiği Türkiye, bugün dünyanın en kudretli devletleri arasındadır ve gittikçe büyümektedir, büyük devletler dediğimiz, bizi her an mezara gömmeye hazır olan o devletlerin karşısında bugün büyük Türkiye ayaktadır.

Bugün Türkiye vatandaşları olarak hepimizin alnı açık ileriye bakmaktayız. Bugünü ona borçluyuz. Evet, gözlerim yaşlı, ama içimde bir sevinç var. Ben şahsen Atatürk'ü gördüm o, benimle konuştu. Size bundan bahsedeceğim. Ben tarihçiyim, tarihi sanırım iyi biliyorum. İnsanlığı, insan topluluklarını ileriye götüren büyük adamlar olmuştur. Toplumun kaderini kendi vicdanında hisseden, yol gösteren, mücadele eden, bir fikir uğrunda savaşan insanlar, peygamberler, vatan yaratıcıları, milletini kurtaranlar, bu insanüstü önderlerdir. Atatürk onlardan biridir. Onun vatanı Makedonya'dır. Makedonya'dan bundan 2300 yıl önce bir büyük lider çıktı, ordunun başına geçti, Anadolu'yu fethetti. Büyük İran İmparatorluğu'nu yıktı: Büyük İskender adında bir lider tarihi değiştirdi. Büyük İskender genç yaşında

öldü. Mustafa Kemal gibi çok yaşamadı. İskender'in kurduğu imparatorluk büyük bir çağın başlangıcıdır. Helenistik medeniyeti, Doğu kültürü ile Batı kültürünü, Aristo ile İran mistizmini birleştiren büyük bir kültür hareketi ifade eder. Helenistik medeniyeti, Avrupa yükselmeden önce Grek düşüncesini temsil ediyordu. Avrupa ancak 14-15. yüzyıllarda onu keşfetti, ondan önce doğuda büyük İslâm medeniyeti Helenistik kültürün mirasçısıdır.

Evet Büyük İskender'in mirasçısı İslâm medeniyetidir. Bizim Fatih Sultan Mehmed, dünya tarihini değiştiren büyük bir önder, büyük vizyon sahibi bir deha, 21 yaşında Konstantinopolis'i fetih için Edirne'den hareket ederken hiçbir hükümdarın aşamadığı o muazzam surları yıkmasını bilmiş. Konstantinopolis'i almış, sonra bir dünya imparatorluğu kurma azmiyle fetihlerine devam etmiş. Fatih olmasaydı, Osmanlı İmparatorluğu olmazdı. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerçek kurucusu İstanbul fatihidir. O, vizyon sahibi büyük bir adamdı. O Kayser-i Rum unvanını aldı, kendisini Roma İmparatorluğu'nun varisi sayıyordu. Onun vizyonunda, Roma'yı alıp dünyayı kendi hükmü altında birleştirmek ve eski Roma İmparatorluğu'nu doğuda ve batıda yeniden kurmak vardı. İşte büyük bir Türk, evet, sonrasında yüzyıllar geçti, onun kurduğu imparatorluğu, yükselen Batı, sonunda yıkmayı başardı. İmparatorluğun son günlerinde Türk kurmay subayları arasında Makedonyalı İskender'in vatanında yetişmiş, Makedonya'da manastır idadisinde okumuş bir subay vardı: Mustafa Kemal. O zaman Avrupalıların beslediği hain komitecilerin, saldırı hedefi olan Makedonya, anarşi içinde idi. Hiçbir imparatorluk bir Çanakkale zaferi ile tarihe gömülmemiştir. Çanakkale'nin kahramanı işte o Makedonyalı çocuk olacaktır. Makedonyalı genç subay, 1905'te bir kurmay yüzbaşı olarak cephelere atıldı, 1915'te Gelibolu'da bir tümenin başına getirildi. Orada denizden bir taarruza karşı planlarını hazırladı. Mütevazı bir evde saldırıyı bekliyordu. 18 Mart 1915'de Çanakkale Boğazı'na Fransa ile İngiltere'nin donanmaları geldiler ve Mehmetçiğin toplarıyla denizin dibine gömüldüler.

Fakat onların hedefi ikinci saldırı planı boğaza, Gelibolu yarımadasından inmek ve donanmasıyla İstanbul'u almaktı. Konstantinopolis'i Fatih'in fethinden 462 yıl sonra nihayet ele geçirmekti. Gelibolu sırtlarında karşılarında bu genç tümen komutanını buldular. Kemal onları Conk bayırında durdurdu. Anafartalar'da onların yolunu kesti, düşmanı çekilmeye zorladı. Türk milletinin gözünde bir kahraman ortaya çıkmıştı. Mustafa Kemal Paşa Gelibolu'dan Edirne'ye gittiği zaman halk onu ilk defa büyük bir coşkuyla karşıladı. Türk milleti, vatanı yeni ufuklara götürecek bir kahraman bulmuştu. Saray bile ona saygı duymaya başladı. Rakipleri vardı, o 1905'te Erkan-ı Harbiye yüzbaşısı olarak orduya katıldığında sınıf arkadaşları büyük mevkilerde idi. Bugünkü Cumhuriyet Türkiye'sinin menşeini tarihçi olarak 1908'den başlatıyoruz...

1908'de İttihat ve Terakki döneminde genç nesil tıbbiyeliler, doktorlar, sene kurmay subayları her bir vatan ve hürriyet için kaynaşma halinde idiler. O tarihte gerçekte hanedan sahneden çekilmiştir. Bu nesil içinde bir kahraman vardı, o Mustafa Kemal idi. 1908-1918 dönemini tarihçi olarak araştırdığımda şunu görüyorum: 1908 devriminden sonra bugünkü Türkiye'nin idealleri o tıbbiyelilerin, o Harbiyelilerin kafasında idi. 1908-1913'de bir fikir düşünce tufanı, model Türkiye'yi yaratan büyük bir ruh kalkınması, ileriye bakan bir Türkiye ortaya çıktı. Mustafa Kemal'in ideolojisi o zaman obadaydı. Kemal o fikriyatı, o coşkunluğu, o hayalleri temsil eden bir kahramandı. Biliyor musunuz o tarihte, 1918'de bu genç subay bu tümen komutanı idi. Vazife ile Gelibolu'ya gönderilmişti. Orada savaş planlarını hazırlıyordu, okuyordu. Onun ilk fikirleri cephedeki odasında, karanlık gecelerde gelişiyordu. Hem de içiyordu, o koşullarda ne yapsın, sonradan onu eleştirmek isteyenler çok içiyordu dediler. Mustafa Kemal özellikle Hüseyin Cahid'in dergisi *Ictihad* etrafında toplanan garpçıları çok okuyordu. Bu fikir hareketinin başında olanlar, modern Türkiye'nin Atatürk'ü sonradan gerçek yaptığı Türkiye'nin vizyonunu temsil etmekteydiler.

Bizim için diyorlardı, gelecek Batı'nın sadece bilim ve teknolojisini almaktan öte tam anlamıyla Batılı olmakla mümkündür. Garpçılardan Celal Nuri, Atatürk'ün çok okuduğu bir yazardı. Kılıç-zade Hakkı'nın dosyasında şunlar vardı: Türkler tam Batılı olacaktır. Batı'nın ilmini, teknolojisini alacağız, aynı zamanda Batılı gibi tüy ineceğiz. Fesi atıp şapka giyeceğiz. Latin harflerini kabul edeceğiz, tam bir Batılı millet olacağız. Kılıçzâde Hakkı birinci Büyük Millet Meclisi'ne mebus olarak seçilecektir ileride. Atatürk'ü şimdiye kadar yazanlar gerçek fikir tarihini, onun hangi vizyon ile ortaya çıktığını yazmadılar. Ata'nın bu milleti, bu devleti yaratırken büyük Türkiye'yi nasıl düşlediğini araştırmadılar. Aksiyondan önce fikir vizyonu gelir. Yunus Nadi'nin 1920'de daha hiçbir şey belli değilken Mustafa Kemal'den naklettiği sözleri önemlidir. Mustafa Kemal 1918'de durumu şöyle görüyor: Mondros mütarekesi bir ölüm fermanı: devlet çökmüş, ordu dağılmış, perişan bir millet, vatan parçalanmakta, aç kurtların üşüştüğü bir vatan.

Yunan Batı Anadolu'ya çıkmış, Fransızlar, Pontuscu çeteler güney Karadeniz'de faaliyette, 1920'de Mustafa Kemal Yunus Nadi'ye gidiyor ona şunları söylüyor: milleti toplayacağız, milletin iradesiyle yeni bir vatan kuracağız, mücadele edeceğiz. Yunanı denize dökeceğiz. Kemal 1920'de söylüyor bunları, evet, vatansever bu kahramanın planı bu. Daha sonraki gelişmeleri sizde çok iyi biliyorsunuz, tekrar etmeyeyim. Mustafa Kemal'in mücadelesinde Sakarya bir dönüm noktasıdır. Kendisini Sakarya'ya başkumandan olarak gönderen mecliste, onun karşısında olanlar, onu bilmeyenler, onu küçümsemek isteyenler vardı. İttihatçıların lideri Enver Paşa Kafkasya'ya gelmişti. İttihatçıların rakibi Mustafa Kemal idi. Atatürk'ü mücadele adamı yapan başka şahsi bir faktör Enver ile rekabetidir. İttihatçılarla rekabetidir. Yunanlılar Polatlı'ya kadar gelmiş. Enver Kafkasya'dan artık Mustafa Kemal bitecek, tekrar millet bana dönecek ümidinde, Sakarya'nın sonunu bekliyor. Meclis, başkomutanlığı Kemal'e güçlükle veriyor. Kemal Sakarya'da orduların başına geçti. Bu vatanın

çocukları 22 gün boyunca, evet, yalnız Yunan değil tüm Avrupa'ya, düveli mu'azzamaya karşı Sakarya'da 22 gün 22 gece kahramanca savaştılar. Sakarya Türk tarihinde ve Kemal'in kariyerinde bir dönüm noktasıdır. Sakarya zaferi ile Çanakkale kahramanı *Halaskâr Gazi* oldu. Türk milleti kendisini büyük geleceklere götüren bir *Halaskâr*'a kavuştu. O zamanki unvanı Halaskâr Gazi idi. Sakarya'dan sonra bütün hikayeyi biliyorsunuz: Fransa evvela baş eğdi. İngiltere neden baş eğdi biliyor musunuz, çok önemli bir gelişme oldu: Mustafa Kemal'in emperyalistlere karşı zaferi Batı'yı sarsıyordu. Avrupa'nın sömürge haline getirdiği Hindistan, Çin, bu kahramanın mücadelesini günü gününe izliyorlardı. Harpten yeni çıkmış İngiliz halkı Yunan'ın yardımına gitmek için asker olmayı kabul etmedi.

Yunan yalnız kaldı. İngiliz hükümeti Büyük Savaş'ta olduğu gibi Hintlilerden, Hintli Müslümanlardan bir ordu yapıp Mustafa Kemal'e karşı Yunanlıların yardımına gelmek istedi, fakat Hintli Nehru ve Gandhi o zaman Mustafa Kemal'in Anadolu'daki savaşını heyecanla izliyorlar bağımsızlıkları için bir savaş öncesi gibi algılıyorlardı. İngiltere'ye asker vermemek için *non-cooperation* hareketini başlattılar. Eğer Gandhi ve Nehru bu hareketi başlatmasalardı, İngiltere Yunan'ın yanına gelecekti, o zaman işler çok daha başka olabilirdi. Mustafa Kemal kendi vizyonu ile Asya'yı fethetmişti. Hindistan'ı bağımsızlığa götüren Gandhi'nin kahramanı Mustafa Kemal idi. Çin, o tarihte kapitülasyonlarla Batı'nın bir sömürgesi halinde idi. Çin kapitülasyonları Batı'nın yüzüne atma cesaretini ancak Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra başardı. O günlerin gazetelerini okursanız göreceksiniz, Avrupa'nın bir kölesi haline getirilen ülkeler Endonezya, Çin, Hindistan. Orta Asya, Mustafa Kemal'den destek aldılar. Afganistan'da Amanüllah Han, İran'da Rıza Şah Pehlevi Gazi Mustafa Kemal'i örnek aldılar. Tarihi değiştiren liderler büyük bir azim ve kahramanlık ile, bir vizyon ile ortaya çıkan insanlardır. Biz tarihçiler tarihi gelişmeleri açıklamak için birçok faktörleri araştırırız, ama kahramanların tarihin seyrini değiştiren

gücünü hesaba katmayız. Bir İngiliz tarihçisi Carlyle tarihi anlamak için, büyük kahramanların hayatını araştırmak lazımdır, der. Onun kahramanı Büyük Frederik idi. O, bugünkü Almanya'yı yaratan bir kahramandır. Büyük askerdi büyük vizyon ile ortaya çıkmıştır. İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar, batı devletlerinin orduları caddelerde gösteri yapıyorlardı. Donanmaları toplarını saraya çevirmiş bekliyordu. O günlerde babam Osman Nuri, kolonya imalatçısıydı ve şekerlemeler yapardı İstanbul'da. 4. Vakıfhan'ının üst katında imalathanesi vardı. Osman Nuri, Kırım'dan Rusların ordusunda hizmet etmemek için 1905'te, Rus-Japon harbinde Türkiye'ye kaçmıştı, bir işadamı oldu. Sakarya'da Türk milleti savaşırken o İstanbul'da bütün Türkler gibi nefesi tutulmuş savaşın sonunu bekliyordu. Sakarya'da Yunan ordusu bozguna uğradığı günlerde, babam bir şeker ezmesi imal etti ve adını *zafer-i millî* koydu.

O zaman bütün Türkler bu zafer-i millîyi kurtuluş günü olarak kutlamaktaydılar. Evet, ben Atatürk'ü gördüm, Atatürk ile konuştum. Bu tarihi girişten sonra izninizle Atatürk dönemindeki hatıralarımı anlatmak isterim, bunlar tamamıyla kişisel hatıralardır. Evet, babam bir Türk milliyetçisiydi. Rus zulmünü görmüş oradan kaçmış, Yusuf Akçura'nın, Sadri Maksudi Arsal'in hayranı bir işadamı. 1924'te ben 7 yaşımda iken, babam İstanbul'u bıraktı, Ankara'ya geldi. Sonra ailece Ankara'ya taşındık. Gazi'nin yeni devlet merkezinde kurduğu ilk mektep, Gazi mektebine yazıldım, aslında bu iki mektepten birisi Latife Hanım mektebi idi. Sonra Latife Hanım mektebi de Gazi Mektebi oldu. Bu ilk mektepte okudum. Halaskâr Gazi'nin biyografisini, onun çeşitli zamanlarda aldığı unvanlardan izleyebilirsiniz. O zaman Müslüman Türk Anadolu'su, onu Gazi olarak, İslâm için çarpışan bir kahraman olarak karşılıyordu. Vatan için o Halaskâr idi, bir kurtarıcı idi, ama o her şeyden önce Gazi idi. Ankara'nın merkezi Ulus meydanında büyük bir abide yükseltildi. Mermer bir kaide üzerinde ufuklara bakan bir Mustafa Kemal, altta cephe gözetleyen Mehmetçik ve sırtında top taşıyan Fatma, o zamanın Türkiye'sini

yansıtan büyük bir abide. Ulus meydanından geçerken o abideye bir an bakınız. Ben o zaman Gazi ilk mektebinde 4. Sınıf öğrencisiydim. Hocamız Nimet Hanım sınıfta 2 öğrenci seçti. Bu öğrencilerin ödevi bu heykelin açılışında büyüklerden sonra çocukların duygularına tercüman olacak bir konuşma yapmaktı. Ben sevinerek eve döndüm. Babama söyledim, babam heyecanlandı, tuttu benim, konuşmamı o yazdı ve tabi birtakım Arapça ifadelerle. Hocam nutku görünce konuşma, rakibim olan çocuğa verildi. Gazi mektebinden mezun olduktan sonra ilkin Sivas Muallim Mektebi'nde, 1931'de Ankara Gazi Muallim Mektebimdc (bugün Gazi Üniversitesi) Öğrenci oldum. İşte Gazi ilc bu mektepte tanıştım. Mustafa Kemal o zaman Çankaya'daydı.

Gazi hazretleri Gazi Çiftliğine sık sık giderdi, o zaman Çankaya ile Çiftlik arası bir bina yoktu. Gazi, o zaman halka bir millet olduğu bilincini aşılamak için bir tarih serisi yayınlattı. Türk milletine kendi milli benliğini kazandırmak için tarihin birinci araç olduğunu biliyordu ve Türklerin Eti (Hititler)'den, Göktürklerden beri büyük bir millet olduğunu anlatmak istiyordu. Onun için devletin kontrolünde 4 ciltlik bir tarih yazdırdı ve bütün mekteplerde okutulmasını şart koştu. Anadolu halkını bir ümmet halinden bir Türk milleti haline getirmek için bunun en etkili yol olduğunu biliyordu Yeni tarih kitaplarının nasıl okutulduğunu zaman zaman mekteplere gider, öğretmenlerin sınıfına girerek kontrol ederdi. Bir gün, galiba yıl 1933 idi. Gazi Muallim Mektebi'ne geldi ve bizim sınıfa girdi. Sınıfta hoca yoktu. O zaman yandaki sınıfta tarih okutuluyordu. Hocamız Hamdi Nazım Bey, yaşlı bir zat idi. Gazi, tesadüf bizim sınıfa girdi, hoca yok, gayet iyi hatırlıyorum, ben harita kopya ediyordum. Yakın Doğu haritasını çiziyordum. Ben küçük Halil, en önde oturuyordum Tabii en önde ve ortada oturduğum için doğru benim önüme geldi. Burada Ahmet Haşim'in Mustafa Kemal'in gelişini tasvir eden bir ifadesini nakledeceğim; "bir alev sütunu gibi

Gazi," nasıl heyecanlandım bugünkü gibi, Mustafa Kemal, Halaskâr Gazi önümdeydi, hiç yüzüne bakamıyordum.

Medine'nin üzerine, parmağını uzattı, burası neresi' dedi eski adı ile Yesrib dedim. İslâm'dan sonra adı Medine, Peygamberin şehri olmuştur. Ben Yesrib deyince Gazi başka adi yok mu, dedi. Medine diyemedim, kendisi açıkladı Gazi sonra sordu; Bu Arap yarımadası nasıl bir memleket? Bizim Hamdi Bey coğrafya dersine gelirdi. Bu Arabistan bir tepsiye benzer, etrafı dağlarla çevrili ortası düz. Bugünkü gibi hatırlıyorum. Efendim, Arabistan bir tepsiye benzer dedim. Güldü, onu o güzel tebessümü ile hatırlıyorum. Sonra parmağını Şap denizine koydu. Buranın adı nedir, dedi. *Bahr-i Ahmer* dedim. Tabi Türkçe adı bekliyordu, başka adı yok mu? Diye sordu. Şap denizi dedim. Onun istediği şey Türkçe Kızıldeniz adı idi. Kendisi söyledi onu da. *Kızıldeniz* dedi. Neyse uzatmayayım, bizden sonra Gazi, Hamdi Nazım Bey'in tarih dersine girmiş, sonradan anlatıyorlar. Tarih tezine ait soru sormuş sınıfa, fakat ama Gazi cevaplardan tatmin olmamış.

O zaman kendisi tebeşiri almış, haritanın üzerinde Orta Asya'yı Türklerin ana vatanı burası demiş ve tarih tezini anlatmış. Sonra o haritayı müzeye koydular. Nazım Bey bir aralık Gazi'ye beyefendi diye hitap etmiş. Zaten hiddetlenmiş olan Mustafa Kemal Gazi hazretleri, "efendi muhatabını bil" diye paylamış. Hamdi Nazım'ın kızı bugün sağdır. İzmir'de yaşıyor. Bana telefon etti, bu hadiseyi ben başka bir yerde anlatmıştım, televizyonda, orada izlemiş.

1933-1935 Balıkesir Muallim Mektebi'nde öğrenciyim. Mustafa Kemal'in, Gazi hazretlerinin 10 yılda yarattığı Cumhuriyet'i kutlamak için büyük gösteriler yapıldı. Büyük vizyon adamı, 10 yıl sonraki Genç Cumhuriyet Türkiye'sini coşkulu bir nutukla milletle paylaştı. Ankara'ya Türkiye'nin her tarafından mekteplerden izciler gitti. Ben o izciler arasında olamadım, cılız bir çocuktum belki onun için beni seçmediler. 10. yıl kutlamalarına, Ankara'ya gidemedim, ama annem Gazi'yi gördü. Babamın vefatından sonra annem

*Bozkurt Kolonyası*nı çıkartıyordu. Ankara'da Osman Nuri kolonyası Bozkurt kolonyası olmuştu, bir yerli mallar sergisi açılmıştı. Bugünkü Gençlik Parkı'nda, orası o zaman park değildi. Orada annemin standı vardı. Bir kadının böyle bir teşebbüsü, kolonyacılık yaptığını gören Atatürk annemin standı önünde durdu. Annemi tebrik etti. Bir Türk kadınının böyle bir teşebbüsle sergilere katılmasını takdir etti. Kendisine maddi destek verdi. Atatürk ile son hatıralarım DTC Fakültesi'nde olduğum zamana aittir. Talihimden, Türk Tarih tezini ilmi temellere dayandırmak için kurduğu Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nin ilk öğrencisi oldum, numaram 31 idi. Uzatmayayım, Makedonyalı çocuk, cepheden cepheye yıllarca varlığını bu millete feda eden. Türklere bir vatan, bir devlet veren kahraman Türk, 10 Kasım 1938'de ölmezler dünyasına kavuştu. Onun naaşı Büyük Millet Meclisi'nin önünde katafalda bir milletin gözyaşlarıyla ölmezliğe uğurlandı. Dünyanın her tarafından geldiler. Hezimete uğrattığı Britanya İmparatorluğu'nun bir askeri heyeti o katafalkın önünden başlarını eğerek geçtiler. Tasavvur edemezsiniz o günleri, bütün bir millet nasıl ağlar. O günleri gördüm ve çok mutluyum. Orta Doğu Teknik Üniversite'ni büyük Türkiye'nin yarattığı en büyük kurumlardan biri olarak selamlıyorum. Beni çağırmanıza çok müteşekkirim. Çünkü bu üniversitenin kuruluşunda hazır bulundum. O zamanlar böyle muhteşem binalar yoktu. Çobanoğlu bu üniversiteyi barakalarda kurdu. Beni de Devrim Tarihi dersi vermek için davet etti. Ben bu üniversitenin ilk devrim tarihi hocasıyım. Kadere bakın, yıllar sonra, tekrar sizin karşınızdayım. Bu üniversite bugün uluslararası şöhrete sahip dünya üniversiteleri arasında 30-40 bin öğrencisi olan büyük bir üniversite, Türkiye'nin geleceğini temsil eden bir üniversite. Sizin önünüzde bu konuşmayı yapmakla iftihar duyuyorum. Hepinize yürekten saygı ve şükranlarımı sunarım.

41. KONUŞMA

Özel Bursa Kültür Okulları Eğitimin Geleceği Üzerine Tartışmalar Sempozyumu Açılış Konuşması
EĞİTİMİN GELECEĞİ ÜZERİNE TARTIŞMALAR
21 Kasım 2009

Türkiye eğitimine gelecekte yön vermek için yapılan bu sempozyum çok anlamlı bir toplantıdır. Ben şahsen, bir tarihçi olarak katılmaktan çok mutluyum. Bir nebze bu tartışmalara bir şey katabilirsem kendimi bahtiyar sayarım. Dostlarım, beni konuşmaya davet ettiler. Aslında ben Bursa'da bu sempozyuma şahsen katılmak istiyordum, fakat biraz soğuk algınlığı ve yaşım dolayısı ile beni bu seyahatten affettiler. Kendilerine müteşekkirim. Buraya, Ankara'ya, Bilkent Üniversitesi'ne geldiler. Bu konuşmayı Halil İnalcık Osmanlı Araştırmaları Merkezi'nde size yapıyorum. Burası Bilkent Üniversitesi'nin kurduğu, tarih araştırmaları için organize ettiği bir merkezdir.

Eğer çocuklarımız kendi tarihini bilmez ise şahsiyetsiz, kişiliği olmayan bir fert konumuna düşer ve o bir Afrikalı ile yahut bir Amerikalı ile aynı seviyede olabilir. Ama bir Türk olarak 1000-2000 sene evvelden beri kendi tarihini öğrenirse mensup olduğu toplumun devletin gerçek kişilikli bir üyesi olur. İşte tarihin önemi buradadır. Onun için eğitim sistemlerinde tarihe önem verilir. Tarih ilmi diğer bilimlerden farklı, çok farklı bir yapıya sahiptir. Fizik ilimlerinde zaman boyutu yoktur. Bir fiziki haritayı laboratuvarda veya herhangi bir zamanda tekrar edebiliriz. Fakat tarihte mutlaka bir zaman ve mekân vardır. Tarih bilgisinin boyutları zaman ve mekândır.

Tarihi bir olayın ne zaman olduğu 100 sene önce mi, 1000 sene önce mi olduğu çok önemlidir. Onun için kronoloji daima önemlidir. Fakat eğitim sisteminde sırf kronoloji öğretmek kâfi değildir. Toplumun getirdiği değişiklikler ile gelişme bundan da önemlidir.

Fakat mutlaka bir kronoloji, yani olayın ne zaman olduğunu bilmek gerekiyor. Tabi öğrencilerimizin en çok nefret ettiği şey de budur. Bu olay bu hadise hangi tarihte olmuştur. Tarih hocalarının çok önemle sorduğu bir soru ve en çok da öğrencileri müşkül duruma düşüren, onların en çok nefret ettiği şey de bu kronoloji mesclesidir. Fakat mutlaka zaman tayin etmek lazım hadiselerde. Tarihin ikinci boyutu mekandır. Bir olay nc zaman, nerede cereyan etmiştir. Tarihin temel prensipleri boyutları zaman ve mekan içinde olayları anlatmaktır. Ankara Muharebesi diyelim, Timur ile Bayezid arasında. Bu hadise 1402 tarihinde Ankara'da Çubuk Ovası'nda cereyan etmiş, önemli bir tarihi olaydır. Osmanlı devleti o zaman perişan olmuş, dağılmış, Fetret Devri'ne girmiş, uzun bir bunalım devresi yaşamış, 1402'de Çubuk ovasında bunu tayın edip, bildirmez isek genel olarak bir Ankara savaşı olmuş, Osmanlı devleti parçalanmış, bir bunalım devresine girmiş, ama hemen önümüze çıkan mesele bu olay nerede, ne zaman olmuş, işte tarihin iki boyutu bunun için kaçınılmaz bir gerektir. Öğrenciler tarihten nefret ederler, çünkü bunları ezberlemek lazım. Hadise, olay nerede, ne zaman olmuştur? Bu çerçeve, bu boyutlar içinde olayı anlatmazsak manâsız olur. Acaba Ankara savaşı Atatürk'ten önce mi oldu? Öyle bir şey söylersek saçma bir şey olur tabi. Bu savaşın bu olayın arkasından gelen büyük Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılışı, fetret devri, ondan sonra yeniden yapılanma tekrar imparatorluğu ihya etme faaliyetleri havada kalır. Eğitimi sisteminin güçlüklerinden biri çocuklara tarih öğretirken cazip çekici olayların yanında, zamana ve mekâna önem vermeli. Osmanlı İmparatorluğu dağıldı, bir fetret devri oldu vs. o zaman bu olay zaman ve mekân içinde, bu çerçevede bir manâ kazanır. Çocuk bu olayın sonuçları hakkında kafasını işletirse o zaman bu soyut boyutlar bir anlam kazanır. Bakınız ufak bir misal vereyim. Selanik Rumeli'nin Akdeniz'de kapısıdır. Eski zamanlardan beri ticaret çok gelişmiştir. Rumeli'nin en nüfuslu şehirlerinden biridir. Osmanlılar şehri aldıktan sonra şehirlerin alınması, bakınız

hemen söylemek lazım, kaç tarihinde alındı, Osmanlılar ne zaman şehri aldırlar? 1387'de ve şehri alan komutan Çandarlı Halil Paşa'dır. Şehir teslim oldu. Niçin teslim oldu? Bunu da anlatmak lazım. Evet, teslim olduktan sonra Türkler geliyor, bazısı yörük halinde şehrin dışında dağlarda yaylalara yerleşiyor, fakat Selanik'te Anadolu'dan birçok insan, esnaf yerleşiyor. Daha Bayezid zamanında merkezde 7 bin yeniçeri var daha sonra 12 bin yeniçeri var. Bunları giydirmek lazım. Devlet bunları giydirmek için Selanik'te. Bir yün endüstrisi, devlet endüstrisi olarak kuruyor. Yünlü kumaşa yeniçeri çuhası deniyordu o zaman. 1492'de İspanya'dan kovulan, bu kumaş tekstil sanayinde beceri sahibi olan Yahudiler, ele alıyorlar kumaş imalatını. Burada dokunan yünlüler İstanbul'a gönderiliyor. Yeniçerilerin kaputları, elbiseleri, poturları bu yünden yapılıyor, fakat bu sanayiyi beslemek için yün lazım; büyük bir sanayi çünkü. Bu yün nereden geliyor işte yaylalardaki yörüklerin sürülerinden. Yörükler bu sayede ekonomik hayatı geliştiriyor. Bu yünü Selanik'e satıyorlar. Bu yün yapılıyor, yeni şehirlere gidiyor. Bakınız istila, Selanik'in fethi meselesi başka fakat Selanik'te bu sanayinin kurulması ve hangi şartlarda geliştiği maddelerin nasıl temin edildiği, tarihin önem verdiği konulardır. Bu medeniyet tarihidir, kültür tarihidir. Demek ki artık biz tarih ilminde bu konulara önem veriyoruz ve eğitimde de çocuklarımıza bu konuları öğretiyoruz. Toplumun tarihini öğretiyoruz. Tarihçilikte en büyük devrim budur.

42. KONUŞMA

Ankara Üniversitesi Balkan Araştırmaları Merkezi
Kosova Cumhurbaşkanı'nın Ziyaretinde Tarih Merkezinde
Yapılan Konuşma
2 Şubat 2010

Kosova Cumhurbaşkanı Sayın Fatmir Sejdi,

Yurdumuza hoş geldiniz, Kosova adı tarihimizde çok önemli olayları hatırlatır; günümüzde o bölge halkının bağımsız bir devlete kavuşması bizleri derinden etkilemiş, sevindirmiştir.

Kosova bölgesi Doğu Roma-Bizans egemenliğinden 1168'de Sırp krallığına katılmış, 1389'da Kosova Meydan Savaşı sonunda kesin olarak Osmanlı-Türk İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir. 1389'da Kosova savaşında şehit düşen Sultan Murad'ın oradaki türbesi, altı yüzyıllık tarihimizin kutsal ortak sembolü olarak durmaktadır Bugün Kosova Cumhuriyeti birçok bakımdan bu ortak tarihin izlerini taşımaktadır. Kosova tarihini iyi incelemek gerekir. Zira bugün yükselen Kosova Cumhuriyeti'nin etnik-dini yapısı ve Türkiye ile bağlantıların anlamı ancak o zaman iyi anlaşılır.

Ortak tarihimizin kesin belgeleri bugün, Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı arşivlerinde saklıdır. Yarım yüzyıl önce arşivden 1432 tarihli Arvanid Sancağı kütüğünü yayınladım, bu yayın Arnavut tarihinin en eski, en güvenilir kaynağı olarak tüm Arnavutlar tarafından heyecanla karşılandı ve beni Arnavutluk Akademisi üye seçti Kosova. Arnavut tarihinin etnik, soruları için bu kitap önemli ve Osmanlı arşivinde mevcut bunun gibi kaynaklar Kosova bölgesi ve halkının tarihini aydınlatmak bakımından en önemli, en güvenilir kaynaklardır. Kosovalı tarihçi meslektaşlarımı, bu kaynaklar üzerinde çalışmaya davet ederim.

1960'larda Balkanlı devletler, UNESCO desteğiyle *Association International des Etudes du Sud-Est Européen* derneğini kurdular.

Uluslararası Balkan etütleri hız kazandı, bu bilim kurumuna her Balkanlı devlet üyedir. 1972-1974 döneminde bu kurumun başkanlığını yaptım, halen Prof. Dr. Melek Delilbaşı ile beraber Türkiye Milli Komitesi başkanlığını üstlenmiş bulunuyorum. Kosova Cumhuriyeti'nin bu uluslararası teşekküle katılması bizi sevindirecektir.

Ben şahsen, Bilkent Üniversitesi Tarih bölümünde Kosovalı öğrencileri görmekle sevineceğimi huzurunuzda ifade etmek isterim.

Cumhurbaşkanı sizi Ankara Üniversitesi'nde karşılamak şerefine erişmekle bahtiyar okluğumu belirtmek isterim, yurdumuza hoş geldiniz.

43. KONUŞMA

Yemekte Tarih Var Sempozyumu
Bilkent Üniversitesi
26 Nisan 2010

Evvela sayın başkana teşekkür borcum var. Bana bu ilk konuşma imtiyazını bahşettiler. Hepinize de bu konuşmayı dinlemek için geldiğiniz için şükranlarımı arz ederim. Ben doğrudan doğruya yemeklere intikal etmeyeceğim, fakat yemek kültürü dediğimiz, insan yaşamının çok önemli bir bölümünü işgal eden bu faaliyetin, bu faaliyete götüren kültür özelliklerini belirtmeye çalışacağım.

Evvela şunu müşahede etmek lazım: İnsanın kaçınılmaz yaşam koşulu olarak yemek ihtiyacını tayin eden esaslar, şartlar, iklim ve coğrafya şartlarına bağlıdır. Orta Asya steplerinde step nebat bitkilerine bağlı olan insan buğdaya ve sürü sahibi olduğu için, koyun sürüleri, at sürüleri ete bağlıdır. Fakat sahillerde yaşayan halklar tabi olarak balıkçılığa bağlıdır. Orta Asya'da insan meyve böcek yediği ormanlardan kurtulup da kurak steplere geçtiği zaman, artık koşmaya başlamış ve stepteki tohumları, buğdayı, arpayı, yulafı, onun vahşi şekillerini yemeye başlamıştır. Bu bölgede yaşayan kavimler arasında ortak bir yemek şekli mevcut; hamur içine konulmuş et bizim bugün mantı diye bildiğimiz bu yemek şekli. Bu yemek Moğolistan ve Çin'den Ukrayna'ya kadar bütün step bölgelerinde yaşayan halkların lüks yemeği olmuştur. Sebebi gayet açık: Buğday ve et. Et mümkün; sürüleri var. Bir step nebatı olarak tabi buğday, arpa bu gibi un mamulü ve etle yapılan yemek çeşidi mantıdır. Bu kültür, bu step kültürü Anadolu'ya da gelmiş. Bir televizyon programında Kırım'da Kırımçak diye bir Yahudi cemaati var. Orada bu mantı şeklinde fakat daha büyük börek türü hamura sarılmış et yemeği var.

Bu Kırımçak Yahudileri, Hazar Hakanlığı'ndan Kırım'a sığınmış bir cemaattir. Ukrayna'da. Kiev'de, bulunduğum zaman aynı yemeği yedim. Moğolistan'da, Çin'de de var. Eğer Çin lokantasına gittiyseniz hamura sarılmış et yemeği yersiniz. Yani step bölgesinde, kontinental bölgede belli bir yemc şekli gelişmiş. Bcn diyorum ki Anadolu'da bu kadar lezzetle ycdiğimiz mantı Orta Anadolu'da hâkimdir, Kayseri mantısı efendim meşhurdur. Orta Anadolu halkı zeytinyağı yemez; Sivaslıya sorarsanız zeytinyağlıdan nefret eder. Ama bizim sahillerimizde. Karadeniz sahillerinde. Ege'de, güneyde, temel yemek zeytinyağlı yemeklerdir, balıktır. Yani Orta Anadolu'daki halk bu yemeklere başını çevirir, hoşlanmaz. Demek ki yemek coğrafyaya bağlı, coğrafi şartlara bağlı bir kültür çeşidi, yemek kültüründen bahsederken coğrafyayı iklim şartlarını nazar-ı itibara almak lazım. Anadolu'ya gelelim. Anadolu'da çeşitli yemek kültürünü temsil eden bölgeler vardır. Hiç şüphesiz seyahatlerinizde Anadolu'da bu durumu fark etmişsinizdir. Orta Anadolu'da, bu hamura sarılmış mantı çeşidi, et yemekleri, kebaplar tercih edilir. O kültürün temel yiyecek şeklidir Fakat sahillere giderseniz sahil bölgelerinde Anadolu'da çeşitli sebze, balık zeytinyağı temel maddeleri bu olan yemekleri bulursunuz. Bunun kültür tarihi bakımından önemi şurada: Anadolu'yu ele alırsak, Anadolu'nun kültür bölgelerini, yemekte çeşitlerini, yemekte kullanılan temel maddeleri ve onun yapılış şekillerini tayin etmek suretiyle-ki bir folklor mevzuudur, folkloristlerin üzerinde durmaları gereken bir konudur. Oradan Anadolu'nun kültür bölgelerini tayin etmek, bir kültür haritası ortaya çıkarmak mümkündür. Tabi kültür haritası derken, giyim tarzı, düğünlerin yapılış şekli filan bütün bunları göz önünde tutmak lazım, fakat yiyecek, yiyecek maddeleri ve yiyeceği şekillendiren kültür tarzları çok önemlidir. Bir de üzerinde durmak gereken bir nokta, halkın seçtiği yemek şekilleriyle, yüksek kültür tabakalarının, bilhassa sarayların temsil ettiği menüyü ayırmak lazım. Halkın yiyecek tercihlerini biz, yani yiyecek kültürünü, halk seviyesinde bir folklor konusu olarak kaile

alıyoruz. Ama yüksek sınıflar çok daha farklı, çok daha zengin ve birçok yiyecek şekillerini bir araya getiren daha sofistike, -maalesef bu yabancı kelimeler o kadar yerleşti ki kendimizi ifade edemiyoruz, sofistike karşılığı ne diyeceğiz- bir yemek hazırlama yemek şekillerini ayırmak lazım. Bu yüksek sınıfın menusu, yemek şekilleri çok daha sofistike ve muhtelif menşeiden olan yemekleri biz bu yüksek sınıf bilhassa saraylarda görmekteyiz. Osmanlı sarayı; Fransız sarayı gibi, İngiliz sarayı gibi, Çin sarayı gibi yemeği, yemek şekillerini çok daha sofistike bir şekilde, sultanın, devletlinin damağını şekillerini çeşitlendirdiğini görüyoruz. Bu bizi aldatmamalı Ben yemek kültürü deyince ilk akla gelen saray, tatlılar, efendim imambayıldılar, vezirparmakları bunlar akla geliyor. Hâlbuki bu saray kültürünün temsil ettiği mutfak tamamen ayrı bir konudur. Yemek kültürü saray kültüründen çok daha geniş bir konudur. Kültür tarihi, kültür coğrafyası konusudur.

Osmanlı sarayında yemek çok önemli bir konu idi. Osmanlılar'da saray halkını, binleri on binleri bulan bir kitledir. Vesikalarımız çok geniş bu sahada, matbahı amire, kileri amire şeklinde iki teşkilat var Osmanlı sarayında. Kiler-i âmire malzemeyi toplayan dairedir. Kilerci et ekmek baharat her türlü saray mutfağına gereken şeyi gider piyasadan toplar, Kiler-i Amireye getirir ve Kiler-i Amireden matbaha aşçılara bu malzeme nakledilir. Mutfakta çalışanlar, saray için şiir yazan yahut minyatür yapan teşkilatlar gibi çok yaratıcı bir gruptur. Sultanın, devletlinin damağına uygun gelecek heyecan uyandıracak, ondan aferin almak için, mutfakta çeşitli tecrübeler yapılır. Yani emperyal mutfak dediğimiz mutfak, Çin'de olsun. Fransa'da olsun, dünyanın en sofistike yemeklerini temsil eder bu saray mutfakları Yemek kültürü dediğimiz zaman bunlara öncelik vermeyelim. Evvela halkların kültürlerini, yemek kültürünü tespite çalışalım öteki sunidir, divan şiiri gibi, giyim tarzı gibi saray kültüründe bambaşka bir kültür vardır yapay bir kültür. Bugün dünyanın

en iyi mutfakları sorsanız Çin mutfaklarıdır. Çünkü orada emperyal bir saray kültürü vardı.

Osmanlı en sofistike yemek kültürünü temsil eden bir teşkilat. Senede, yeniçeriler dışında, sadece sarayda miktarı ne kadardır biliyor musunuz? Telhisu'l-Beyan'da yazıyor, 990.000 okka, İstanbul'un nüfusu en çok 400.000-500.000'e erişmiştir. Bu 400.000-500.000 insan çeşitli menşeilerden. Rumlar tabi çok önemlidir. Fatih'ten sonra en kalabalık nüfus Türklerdi, ama ondan sonra onun en aşağı yarısı kadarı Rumlardı, üçüncü olarak Yahudilerdi, dördüncü Ermenilerdi. İstanbul böyle çeşitli kültür toplandığı, tabi damak tercihleri farklı olan cemaatler bunlar İstanbul bu 500 000 kişiyi doyurmak için, buğday Karadeniz şimalindeki steplerden gelirdi. Oradan Kırım üzerinden geliyor, Kefe'den step halkı muazzam miktarda tuz, buğday gönderirdi bunu Rum gemiciler. Yeniköy'de odaklanmış olan Rum nalburcular. Yüzlerce nalburcu vardı orada, bugün de o bölgenin bir aristokratların mekânı olması sebebi budur: Zengin Rumlar, nalburcular, kuzeyden buğday tuz getirirlerdi. Yüzlerce gemi bu iş ile uğraşırdı. Ama İstanbul'da yemek pişirmek için baharat lazım. İstanbul'un bilhassa yüksek sınıfı için. Baharat nereden gelir? Hindistan'dan gelirdi. Et; et meselesi çok önemliydi. Bunun için özel bir teşkilat kurulmuştu. İstanbul'a koyun getirme sorumluluğunu üzerine alan zengin bir takım insanlar celep adıyla anılırdı. Özellikle Akkerman bölgesindeki, step bölgesindeki, sürülerden yahut Bulgaristan'dan ve Orta Anadolu'dan çok sayıda hayvan gelirdi. Orta Anadolu Konya Ovası, Haymana Ovası, burada muazzam sürüler vardı. O zamanlar ziraat yapılmazdı orada. Mesela Cihanbeyli Kürt aşireti Konya ovasından İstanbul'a her sene 300.000 koyun göndermek için idare ile bir sözleşme yapmıştır. Her sene bu 300.000 koyunu toplayıp getirmek onun mesuliyeti altındaydı.

Akkerman civarında, Bulgaristan'da da bu gibi celepkeşan vardı ve İstanbul'da, tabi İstanbul halkı ihtiyaçlarından birisi de zeytinyağı. Özellikle Rum halkı, Hıristiyan halkı çok miktarda zeytinyağı

tüketiyor. Bunun menşei Girit idi. Girit zeytinyağı çok önemliydi, fakat daha yakın olarak önemli başka bir zeytinyağı bölgesi Midilli Adası idi. Sebze; İstanbul'un sebzavatı güney Marmara bölgesinden Mudanya Kara Biga limanlarından gelirdi. Adeta bu bölge İstanbul'u beslemek için bir bahçe halini almıştı. Bursa Ovası'ndan Karesi'ye kadar giden bu bölge İstanbul'un sebze bahçesi durumundaydı. Yani yemek konusu mutfakta nasıl pişiriliyor, hangi çeşit yemekler, tatlılar var meselesi değil. Bu yemek kültürü, Ekonominin istihsal kaynaklarının iyi araştırılması gereken çok daha geniş bir konudur. Onun için yemek kültürü üzerinde çalışanları bu konuya geniş bir perspektif içinde yaklaşmalarını öneririm. Size nakletmek istediğim başka bir şey imaretlerdir. İstanbul'da, İstanbul şehrinin kuruluşunda, bir İslâm şehri olarak kuruluşunda imaret önemlidir. Biliyorsunuz Fatih İstanbul'u aldığı zaman bütün ordu en aşağı 70-80 bin kişi idi. Ayrıca bunun üzerine 100.000 kişi İstanbul'un yağması için gelmişti. Fatih'i zorladılar, yağma ilan edilinceye kadar İstanbul'un fethi şüpheliydi. Fakat 21 Nisan'da bir toplantıda ulema, kumandanlar geldiler: Bu İstanbul fethi imkânsız, görüyorsunuz, alamadık, boşuna burada bekliyoruz dediler. 20 Nisan'da dört gemi yardıma geldi, zinciri indirdiler ve Haliç'e girdi bu dört gemi Buğday ve erzak getirdi İstanbul'a zinciri tekrar kaldırdılar.

Türk donanması dışarıda kalmış 20 Nisan hadisesinden sonra toplanan mecliste, artık bu fetih yapılmayacak bundan dönelim düşüncesi vardı. O zaman efendim iki insan, genç, tecrübesiz Fatih'i cesaretlendirdi, onun arkasında durdular. Bunlardan birisi Şeyh Akşemseddin tanrıdan haber aldı. Kuranı açtı İstanbul mutlaka fetih olunacaktır. Zaganos denilen bir Arnavut dönmesi vezir. O genç adamın arkasında durdular ve bundan sonra gayet şiddetli top atışıyla fethe yöneldiler. 21 Nisanda ordu dağılıyordu. Fatih bu son taarruz kararı alındığı zaman yağma ilan etti. Dedi ki surların önünde bulunan bu insanlar, şehrin fethi sırasında şehrin bütün halkını esir edebilir. Fethin şartlarından birisi bu. İkincisi taşınabilir bütün mallarını

kiliseleri manastırları yağma edebilirsiniz. Bu tasviri biliyorsunuz Kristooulos'ta Dukas'ta acıklı ifadelerle anlatılır. Yani üç gün sonra Fatih geldiği zaman şehre, nüfus kalmamış, hiç kimse yok. Issız bir şehir, yağma edilmiş kiliseleri, manastırları. Harap bir şehir; yeniden nüfuslandırmak imar etmek gerek İslam Türk şehrinin ortaya çıkmasında en önemli müessese imaretlerdir. İmaret bir sitedir. İstanbul birçok siteden kurulmuştur. Site imaret dediğimiz site ki külliye tabirini kullanıyorlar. Bu uydurma bir tabirdir. Külliye diye bir şey yok bizim kaynaklarımızda. Buna imaret denir. İmaret şudur: Bir dini merkez. Eski klasik Yunan Roma devrine giderseniz. Yine aynı şeyi bulursunuz. Tapınak şehrin temelidir. İmarette merkez bir cami olacaktır. Caminin etrafında dini ilimleri öğreten bir medrese olacaktır. Fakat bunun yanında bir mektep ve kütüphane olacaktır. En önemli unsurlarından birisi de herkesin gelip yemek yediği, bilhassa personelin yemeğini temin eden, fakat aynı zamanda yolcularını ve o mahalle fakirlerini doyuran bir yapı, imaret. İmaret sistemi böyle bir sitedir. Her şey var: Dini ibadet yapıyorsunuz, karnınızı doyuruyorsunuz, emin bir yer. Türk İslam şehri imaretlerle ortaya çıktı. Fatih, 1463'te vezirlerini çağırdı, her bir vezire bir site kuracaksınız İstanbul'da dedi.

Bir yeri seçin, orada bir site, imaret kurun dedi. Bu suretle Gedik Ahmet, Mahmut Paşa, Davut Paşa mahalleleri ortaya çıktı. İmaret sistemi vakfa dayalıdır. Zengin toprak ticaret kaynakları, dükkânlar vardır. İmaret iki kısımdır: Birisi gelir getiren teşekküller; dükkân hamam vs. Onun yanında oradan alınan gelirle imaretteki fonksiyonlar işletilir, imaretteki yemekler, mesela Fatih imaretinde günde 3000 ekmek pişirilir, fakirlere dağıtılır, etraftaki gelen yolculara verilir. Yani imaret sistemi İstanbul'un yemek-yiyecek kültüründe çok önemli bir bahistir. Bu siteyi beslemek için de ticari kaynaklar hamam gibi, dükkân gibi, çarşı gibi şeylerin geliri vakfedilir. İmaretler İstanbul'da halkın, yolcuların yemek yediği, beslendiği önemli merkezlerdir. Bu gün hala yaşıyor. Eyüp'e giderseniz. Eyüp'te Fatih'in

kurduğu imaret hala bugün hayırseverlerin getirdiği koyunları kesip fukaraya dağıtan bir yerdir. Eyüp'e giderseniz ziyaret edin. Efendim daha uzatmak istemiyorum. Bizim İstanbul arşivinden ve kaynaklarından biraz bahsedeyim. Bu konulara girdiğiniz zaman, tabi bu yüksek kültür muhitlerinin, çevrelerinin yemek listelerine göz atmalıyız Topkapı Sarayı'nda bir sohbetnâmede, Ramazan'da muhtelif konakları ziyaret ederek neler yendiğini söylüyor. Fakat ikinci önemli bir kaynak ki sarayda zaman zaman işret meclisleri tertip edilir. Meclis seçilir Tasvir edin, fevkalade lüks bir bahçe, o kadar lüks yer ki havanın kokulandırılması, parfüm kokusunu vermek için buhurdanlar konmuş bahçenin çeşitli yerlerine suni ağaçlar su yolları vs.

Bu Hasbahçe'dir. Sarayın Haliç'e ve Marmara'ya inen yamaçlarında hep bahçeler vardı ve bu bahçeler Bostancıbaşının idaresinde binden fazla bahçıvanın hazırladığı mükellef bahçelerle donanmıştı. Bunlardan hiçbiri kalmadı tabi bugün. İşte has bahçede sultan kendi nedimleriyle gelir, orada musiki heyetleri denilen o devrin en ileri şairleri oraya gelir, karşılıklı şiir okurlar Sultan'ul Şuara ile en büyük divan şairi orada seçilir ve bu mecliste sarayın en mutena, yemekleri sunulur. İşte orada, adeta bir minyatür atölyesi gibi işleyen mutfak, bir nakış atölyesi gibi yemekler hazırlanırdı.

Bu şeylerden Hasbahçe'deki yemek listelerini bulduk. Tetkik edebilirsiniz sâkiname denilen bir literatür şekli var. Bu literatür de yenen yemeklerin menüsü vardır. Bu menüde mesela böyle bir Sâkiname-i Âlî'dir Mustafa Ali yazmış. Mecalisü'n-Nefais diye ziyafetlerin meclisi diye. Orada menüleri veriyor. Neler yeniyor? Mesela en başta çok enteresandır, istakoç! Yani istakoz. İstakoz çok makbul bir yemekmiş, ama halk tabi istakoçu nereden bulacak, ancak bu Hasbahçe'de istakoçla başlıyorlar. Şarapların en iyisi orada geliyor. Bu sâkinameler mesela 14. asırda Ahmet Dâ'î ile başlıyor. Onun bir sâkinamesi var. Ondan sonra Revani'nin meşhur bir sâkinamesi var, onlar incelenince Hasbahçe'de yenilenler ve içilenler belli oluyor. Her türlü eğlence orada. Şimdi düşünün bir kere; Kanuni ata biniyor, üç

ay at üstünde. Macaristan'a gitmiş. Adamcağız o meşakkatlerden, yani bir gün şu Hasbahçe'ye gidip de şu dünyadan bir zevk alayım diye o meşakkatlere katlanıyor zavallı. Geldiği zaman Hasbahçe'de bir hafta en iyi yemekler, en iyi şaraplarla vakit geçiriyor. Burada bitiriyorum. Yani bu yemek kültürü dediğimiz şey, görüyorsunuz, folklordan saray kültürüne kadar çok geniş bir konudur. Size genç araştırmacılara, bu sahada yalnız bir saray kültürünün o çok sofistike tatlarına kendinizi vermeyin, halka kadar inin. Türkiye'nin yemek kültürü bölgelerini tayine çalışın. Çok şey bulacaksınız buradan, kültür tarihimizden. Hepinize teşekkür ederim.

44. KONUŞMA

16. Türk Tarih Kongresi, TTK, 20-24 Eylül 2010 Ankara
Halil İnalcık'ın Açılış Konuşması:

Sayın Bakan, Sayın Türk Tarih Kurumu başkanı, çok değerli katılımcılar, aziz konuklar; Evvela, bir mazeret olarak size bir hafta önce 95 yaşımı idrak ettiğimi söylemeliyim. Dört yılda bir toplanan bu kongrelerin ilki 1932 Temmuz'unda, Atatürk'ün başkanlığında toplanmıştır. Ben, ancak ikinci kongreden itibaren yurtdışında olduğum zamanlar hariç, kongrelere katıldım. Bu kongrelerin tarihini yazmak için Sayın Kurum Başkanı temas ettiler, orada sunulan bildiriler, tartışmalar, belli bir tarih görüşü ile belli bir çerçevede anlatıldığı için, tarihimizin yorumunda kendimizi farklı görüşler karşısında buluruz. Derin bilgisine saygı duyduğum sayın Prof. Mehmet Aydın etraflı konuşmasında bize bir tarih tablosu anlattı; her türlü konuya dokundu. Ben çok daha dar bir ölçüde Tarih Kurumunun 78 yıllık tarihinde ele alınan belli başlı konular üzerinde konuşacağım. Vakit kalırsa Osmanlı tarihi üzerinde son 40-50 sene içinde değişen araştırma koşullarında ve yorumda ne gibi değişiklikler olmuştur, onu kısaca anlatmaya çalışacağım. 1932'deki birinci kongreye katılmadım, fakat çok tartışmalı bir kongre olduğunu sonradan işittik. Dil ve tarih kurumlarını kurmuş olan Atatürk, bu kongreleri belli bir amaçla topluyordu. Dünyanın her tarafından bu kongrelere bilim adamları katılıyordu Atatürk'ün temel hedefi, bir dini cemaat olarak ele aldığı ve çok çeşitli etnik grupların birleştiği bu Anadolu toprağı üzerinde, asırların bir millet olarak yoğurduğu halk nasıl ortaya çıkmıştır, bunu aydınlatmaktı. Ata, cemaatlerden oluşmuş bir halkı, bir millet haline getirmede dil ve tarihin önemini hakkıyla kavramıştı.

Dil ve tarih gibi tamamen akademik konulara bu açıdan çok zamanını verdi. Tarih ve Dil Kurumlarını, Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesini kurdu. Anadolu halkı ve devleti, binlerce yıllık birlikte yaşama ve karşılıklı etkiler neticesinde ortaya çıkmıştır. Anadolu'da 7-8 bin sene öncesinden beri bir kültür birikimi vardır. Çeşitli menşeden halklar, Anadolu'ya yerleşmişler. Indo-European kökenli halklar Kuzey ve Orta Anadolu'da Samiler Güney'de yerleşmişler, sonunda bundan bin yıl önce Türkler Orta Asya'dan Akdeniz'e kadar büyük bir imparatorluk. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nu kurmuşlar tarihin ön safına geçmişlerdir.

Anadolu toprağı üzerinde Hititlerden, Urartulardan Lidyalılar, Friglerden sonra Oğuz Türkleri Anadolu'yu fethetmiştir. Bütün bu konular kongremizin konularıdır. Atatürk'ün uzak görüşlülüğü burada ortaya çıkıyor. O bütün bu Anadolu göçlerini ve devletlerini araştırma konusu yapmıştır. Dil ve Tarih kurumlan dışında Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'ni kurdu. Bu fakültenin ilk öğrencilerindenim Ata bu fakültede arkeoloji ve tarih konularının esaslı bir şekilde ilim adamları tarafından araştırılmasını sağlamış bulunuyordu. Türk Tarih tezlerinin ancak bu fakültede bilimsel bir temele oturabileceğini idrak etmişti. Birinci kongredeki, sert tartışmaları hatırlıyorum Atatürk tabii sıradan bir ilim adamı değildi, ama uzağı gören ve hedeflerini iyi tespit eden bir liderdi. 7-8 bin yıl zarfında bu topraklarda oluşmuş toplumu yeni hedeflere götürmek için bilimin kılavuzluğuna başvuruyordu. Anadolu halkını modem bir millet haline getirmenin yollarını arıyordu. Ulusal bilinci yaratmak gerektiğini iyi anlamıştı. Anadolu tarihinin bininci yılından itibaren bu topraklar üzerinde, Orta Asya'dan savaşçı ve aynı zamanda devlet kurucu bir halk, Türkler geldi. Türkler devlet bünyesinde bu topraklardaki halkları birleştirdi, kaynaştırdı. Daha önceki hanedanlar idaresinde yüksek bir kültür varlığı meydana gelmişti. Selçuklardan daha önce Bizanslılar vardı, bu kültürün temellerini Mezopotamya ve Babil medeniyetlerine kadar takip ediyoruz. Yarım Adanın kıyılarında Grek

kolonileri ve medeniyeti filizlendi. Anadolu'nun ortasında Hititler, Mezopotamya kültüründen esinlendiler. Arkeologlar, Anadolu Grek medeniyetinin temellerini de Mezopotamya medeniyetine kadar götürebiliyorlar. DTCF Fakültesi Anadolu medeniyet geleneğini bütün kollarıyla temsil etmekte idi. DTCF Fakültesi tezlerin derinliğine ilmi ayrımını yapmak için düzenlenmişti. O zaman Almanya'dan ayrılmak zorunda kalan tanınmış otoriteleri Ata, Ankara'ya DTC Fakültesine davet etti. TTK'nin ilk kongresinde Tarih Tezi tartışıldı: Teze göre; medeniyet Orta Asya'da ortaya çıkmıştır. İlk tarım ve ona dayanan medeniyet, Orta Asya'da gerçekleşmiştir.

Orta Asya'da o zaman bir iç deniz vardı, etrafında tarım toprakları ortaya çıktı. Teze göre Türkler orada, ilk yerleşik medeniyetin temellerini artılar. Sonra bu iç deniz kurudu ve Türkler dünyanın her tarafına yayılarak medeniyet temellerini oralara götürdüler. Bütün dünya medeniyetlerinin menşe; işte Türklerin bu yayılışına bağlıdır, deniyordu. Bununla Atatürk siyaset adamı olarak, şunu anlatmak istiyordu: bu topraklarda binlerce yıl hâkim olmuş, fakat sonradan sömürgeci emperyal devletlerin baskısı altında kendine güvenini kaybetmiş bir halk var. 1919'u düşünüyorum. Kuva-yi Milliye direnişini ve Atanın millî devletin temellerini attığı yılları. Bu direniş milli uyanışı ve birliği getirdi. Ata bu halka ortak bir millet şuuru vermek için böyle bir tezi ortaya attı. İşte bu tezi genç kuşaklara anlatmak içindir ki, Türk Tarih Kurumunu ve Fakülteyi kurdu. Kurumda Türk tarihinin Ana Hatları adı altında bir seri eser yazdırdı, bunlar mektepler için 4 cilt tarih kitabının kaynağı oldu. Okullarda bu kitaplar dışında tarih okunmazdı. Çünkü bu kitaplarda çok eski çağlardan Cumhuriyet devrine kadar bütün dönemleri içine alan belli bir tarih görüşü hâkimdi. Kitaplar, Türk vatandaşı yetiştirmek için seçilmiş özel bir görüşü sergiliyordu. Biz Çocuklar, ortaokullarda bu dört cilt kitabı ezberledik. Fakat modern düşünceye, bilime değer veren Atatürk, Türk Tarih Kurumunu ve DTC Fakültesini bu maksatla kurdu. İlk kongrede Orta Asya hipotezi tartışıldı. Tez milliyetçi bir

görüşle belli bir gaye için ortaya atılmıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında millî Romantik bir atmosfer hâkimdi. Bu romantizmin bir ifadesi olarak *Akın* adıyla bir sahne eseri bile yazıldı. Kongrede Prof. Zeki Velidi Togan kalktı, Orta Asya'da bir denizin varlığı prehistorik devirlere çıkar, o sebeple Öyle bir faraziyenin hükmü yoktur demek cesaretini gösterdi hararetli bir tartışma oldu. Yandaşlar Togan'a hücum ettiler. Togan ondan sonra hiçbir zaman makbul bir ilim adamı statüsünü kazanamadı. İkinci kongrede hazır bulundum, henüz mektepteydim. İlk kongrede romantik belli bir siyasi görüşle ortaya atılan tezlere karşı nasıl gittikçe ilmi temellere dayanan görüşlere yer verildiğine tanık oldum. Tarih kongrelerine katıldım. Atanın kurduğu Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine 1935'te girmiştim.

Osmanlı tarihi bölümünü seçtim; düşündüm ki, tarihte en büyük siyasi kuruluş Osmanlı İmparatorluğu'dur. Onun tarihini bilimsel bir şekilde araştırmak için muazzam bir arşiv vardır. Genç yaşımda bunu anladım ve Osmanlı tarihini incelemeye karar verdim. Osmanlı tarihî Avrupa'da, Batı'da, çok iyi bildiğiniz gibi çarpıtılmış bir tarihtir. Osmanlı rejimi kılıç kuvvetine dayanan zorba, tahripkâr bir devlet sistemi olarak tasvir edilir. Bunun doğru olmadığı duygusuyla, hazırlığımı yeni bir tarih görüşüyle yapmam gereğini anladım. Gereken siyasi tarih değil, devlet tarihi değil, medeniyet, kültür, ekonomi ve toplum tarihi olmalıydı, ilk doktora tezimde Rumeli'de bir isyanı ele aldım. Bulgaristan'ın bir köşesinde Vidin'de köylü isyanlarını araştırmaya karar verdim 1849-50'de Vidin'de büyük bir kaynaşma ve isyanlar var. Bu gayet nazik bölge, isyanları bir taraftan Ruslar tahrik ediyorlar. Ama doktora tezimde başlıca şu gerçekler üzerinde durdum; Tımar sisteminin bu bölgede dağılması üzerine tımarlılara ait devlet arazisi, miri topraklar sahipsiz kalmış bu sahipsiz topraklara bir taraftan Bulgar köylüsü sahip çıkmak istiyor öbür taraftan oradaki Müslüman ağa sınıfı bu toprakları ele geçirmekte, hakim zengin sınıf topraklara el koyuyor. Eskiden tımar rejiminden gelen bir takım vergiler var. Onları ödemiyorlar. Haksız

bir durum var. İsyanın gerçek sosyal nedeni Bulgar köylüsü ile ağalar arasındaki tamamen sosyal bir konu. Müfettiş raporlarına göre konuyu doktora tezimde işledim. Doktorayı yazmak için isyan üzerinde Abdülhamid'in toplattığı 5 büyük cilt bana yardım etti. Ciltler bugün Dolmabahçe Sarayı Kütüphanesi'ndedir. Sultan'ın emriyle Bulgar isyanlarına ait bu ciltlerde belgeler bir araya getirilmiş. Bu raporlara göre sosyal tarih yaklaşımı ile derinlemesine bir tarih yazmak mümkündür, inancına vardım. Basılan *Bulgar Meselesi* tezim Bulgarlar tarafından tam bir kabul gördü. O zaman dekan olan Prof. Enver Ziya Karal'ın anlattığına göre, Bulgar elçiliği bir heyet gönderip bu çalışmayı objektif çalışma olarak görmüşler, tebrik etmişler. Tarihimizi doğru bir şekilde, medeni yüzüyle tanıtmanın kültür ve sosyal araştırmalarla mümkün olduğunu bu deneyimle anladım ve ondan sonra tüm çalışmalarımı bu konulara yönlendirdim.

Zaten II. dünya harbinden sonra devlet ve hanedanları tarihi ikinci plana düşmüştür. Tarih devletlerin tarihi değil, halkların tarihi olmalı, halkların yaşam koşulları araştırılmalıdır. Tüm medeni dünyada artık tarih böyle araştırılıyor. Bunda Fransızların *Annales* ekolünün büyük hizmeti olmuştur. Bu araştırmalarda önemli bir gelişme de Osmanlı arşivlerinin araştırmalara açılmasıdır. Arşivlere. 1930'larda girmek meseleydi. Tasnif yetersiz ve geri idi. O arşivlerden özellikle divan kayıtlarını içeren Mühimmeleri ilk kullananlar rahmetli Saffet Bey ile Ahmet Refik'tir. Bu arşivlerde çalıştığım zamanlarda yabancılar arşivlere pek giremiyorlardı. Sözde Türk tarihinin mahrem konuları vardı. Gereksiz bir kaygı, dolayısı ile Türk arşivlerine girilmesi yabancılara kolay olmuyordu. Girenlere her türlü arşiv malzemesi tetkike verilmiyordu. 1985'e doğru gerçek bir tarih için Arşivlerimizin tasnifi ve tam açıklığı tezini savunuyordum. Değerli bir tarihçi olan İsmail Soysal ile birlikte Türk arşivlerinin herkese açılması yönünde bir kampanya açtık. Yakın tarihimizde yeniliklerin bugünkü gelişmelerin ilk mimarı Turgut Özal ve onun müsteşarı Hasan Celal bize destek verdiler. Hasan Celal benim

SB Fakültesinde öğrencim olmuştur, onun müsteşarlığı zamanında, Özal'ın takdiri sayesinde İstanbul'da 1985'te bir sempozyum örgütledik. İlk iş 150 milyon belgenin tasnif işi idi. arşiv kadrosuyla bu yüzyıl alabilirdi. Sempozyumda arşivlerimizin herkesin her türlü vesikaya engelsiz erişebileceği bir arşiv durumuna getirilmesinin Türkiye'nin ve tarihimizin doğru biçimde araştırılması için gerekli olduğu vurgulandı. Başbakan Turgut Özal kendisi bu sempozyumda hazır bulundu, bunun önemini çok iyi kavradı ve arşivlerimizin bilimsel modern bir arşiv olması ve hızla tasnif için gerekli önlemleri gündemine aldı. Özal her sahada olduğu gibi burada da radikal bir Önleme başvurdu: Arşivin süratle tasnifi için bir fon ayırarak imtihanla 500 uzman alınmasını emretti.

Böylece arşivimiz süratle tasnif edilmeye başlandı. Eski harfleri öğrenen uzmanlar orada Osmanlı belge çeşitlerini öğrendiler, çeşitli serileri üzerinde ihtisas kazanarak gruplar halindi arşivimizdeki belgeleri tasnif ettiler. Bugün bu tasnif katalogları sayesinde aradığımız bir belgeyi derhal tespit edebilmekteyiz. Japonya'dan. Almanya'dan, Amerika'dan, Fransa'dan, Yunanistan'dan araştırıcılar geliyor. Araştırmacı eskiden dilekçe verir, 5-6 ay beklerdi. Bir öğrencime eskiden ben Gaziantep'te sosyal-ekonomik durum üzerine bir tez vermiştim. Bu öğrenciye arşivde çalışma izni verilmedi. Neden verilmediğini sonra araştırdım. Konu sosyal-komünist bir konu onun için kendisine araştırma izni verilmemiş. Bugün 90 ülkeden arşivlerimizde çalışmaya gelen uzmanlar var. Bunlar izin için dilekçe verme külfetine katlanmadan doğrudan doğruya arşive giriyorlar, vesikayı tespit ile çalışıyorlar, fotokopisini veya CD kopyasını alıyorlar arşivlerimiz bugün modern teknoloji imkânlarıyla dünyanın en modern arşivleri seviyesindedir. Günümüzde Osmanlı arşivleri bir imparatorluğun arşividir. Dünyanın en büyük ve en önemli arşivlerinden biridir. Bürokratik bir devlet olan Osmanlı imparatorluğu'nun bıraktığı arşiv vesikaları 150 milyon tahmin olunuyor. Osmanlı Devleti 600 yıllık varlığını kendi bürokratik sistemine borçludur. Osmanlı

bürokrasisi dünyanın en ileri bürokratik vasıtalarına, zengin arşivlere sahipti. Mesela Kıbrıs fethedildi, ertesi sene oraya bir tahrir komisyonu gönderildi. Toprak, halk, vergi sistemi Mufassal Defter'e kaydedildi, defter Kıbrıs'ın merkezden idaresi için emin bir başvuru aracı oldu. Macaristan'ın bir köyünün ne kadar buğday yetiştirdiğini, gcliri kimin aldığını tespit edebilirsiniz bu defterlerden İkinci bir defter *icmâl* defteridir. Gelirler asker sınıfı arasında timar olarak taksim ediliyor. Osmanlı devletinde kanunlar hâkimdir. Defter ve örfi kanunlar olmasaydı, bu imparatorluk 600 yıl devam edemezdi. İmparatorluğu yürüten bu etkin bürokrasidir. O zaman Avrupa'da böyle bir defter sisteminin örneğini gösteremezsiniz. 16. yüzyılda. Osmanlı İmparatorluğu'nu 600 yıl bu kadar geniş sahalarda, çeşitli kavimler üzerinde idareci durumuna getiren bu bürokratik sistemdir.

Böylece yetmiş yılımı bu arşivlerde çalışmaya verdim, bugün dünyada Türk tarihçilerinin görüşleri izlenmektedir. Bu sempozyuma, o kadar yabancı ülkeden araştırmacı toplanmış bulunuyor. Sempozyumu başarılar dileyerek açıyorum.

45. KONUŞMA

Halil İnalcık
TOBB Bilgi Şöleni'nde Yapılan Konuşma
6 Ekim 2010

Eski dostum, Namık Kemal Zeybek'ten onun heyecanlı konuşmasından sonra bana söz düşmezdi. Bu toplantıyı düzenleyen komitenin başkanı Sayın Profesör Gülşen'e minnettarız. Çok kıymetli meslektaşlarım bu salonda toplandık, belki yaşıma hürmeten bir karşılama yaptınız, çok teşekkür ederim. Türk çeşitli medeniyetlerden aldığı feyz ile ve kendisinin devlet kurucu dehası ile dünyanın büyük imparatorluklarını kurmuş bir millettir. Orhun vadisinden Akdeniz'e kadar Türkler birçok imparatorluk kurmuştur; Göktürk İmparatorluğu. Çin sınırlarından Kırım'a kadar uzuyordu. Türk adı o zaman Orhun abidelerinde ortaya çıktı. İlk defa Türk dili konuşan tüm uluslar Karluklar, Kıpçaklar, Çiğiller hepsi bu devletin tebaası oldular ve Türk ortak adıyla anıldılar. Türkler arasında büyük bir devlet kurucu çıkar, çölde, steplerde kuraklık başladığı zaman bütün boylar bir lider ararlar ve bir kurultay toplanıp konfederasyon kurarlar. Kağanı seçerler, Kağan kendi yasasını, töresini kor, Orhun yazıtlarında ne diyor Bumin Kağan "töremi koydum". Türk devletleri silahla yiğitlik ile kurulur fakat imparatorluk bir yasa ile yaşar. Türk o yasaya bağlıdır. Bu gelişme Oğuz Kaan destanında belirlenmiştir.

Osmanlı padişahı Fatih yüzyıllar sonra aynı geleneği izledi. İstanbul'u aldıktan, Rumeli ile Anadolu'yu birleştirdikten sonra *Kayser-i Rum* unvanını aldı. Roma İmparatorluğu unvanını aldıktan sonra kendi kanunlarını koydu: biri Reaya kanunnâmesi diğeri Devlet kanunnâmesi. Bumin Kağan gibi davrandı Türk töre geleneği asırlarca devam etmiştir. Orhan'ın bir bitisini hatırlıyorum, beratını: "bu biti hükmü oldur ki" diyor biti kelimesi Orta Asya'da

Göktürklerde kullanılmış bir terimdir. *Berat, ferman* demektir. Türk tarihinde devamlılık vardır.

Bugün bu toplantı, Türk kültürünü Türk bilimini ele almakta. Türk dünyasında büyük ilim adamları da yetişmiştir. Değerli konuşmasında Sayın Zeybek Farabi'yi zikretti. Türkler, büyük medeniyetlerin kapısında o medeniyetleri alıp koruyan, devam ettiren bir millettir. Çin ile münasebetlerimiz neye dayanıyordu. Çin dünyanın hiçbir yerinde olmayan ipeği yetiştiriyor. İpekli kumaşlar, insanın başını döndüren bir renk zenginliği içinde.

Ama Çin ipek ve kumaşını dünyaya gönderemiyor. Çin'de kervanların merkezi Kia'dır. Kia'dan bu ipek balyalarını Uygurlar alıyor. İpek Yolu Uygur Yoludur Çincede. İpek Türkü tarihe çıkaran, zenginleştiren çok önemli bir metadır. Çin Göktürklere 100 bin balya ipek ve ipekli kumaş veriyor. Onun Karşılığında Çin'de olmayan orduların temel unsuru at Türklerin steplerinden geliyor. Türk kavimlerinde zenginlik at sayısı ile ölçülürdü. Bir kumandanın 10 bin atı var. Ötekinin 5 bin atı var. Servet attır Türkler Çin'e 100 bin at gönderir. 100 bin balya ipek alır. Bu ipeği ne yapsın? Bizans elçisi Türk Kağanının otağına girdiği zaman her tarafın ipek ile döşendiğini görmüş, hayretler içinde kalmış. 100 bin balya ipeği Akdeniz'e kadar getiren Türk'tür. Bu ticaret Türk'e büyük zenginlik, kudreti veriyor. Türk İmparatorluğu ipeği Bizans'a nakletmek için Kırım'a, Kafkaslara kadar uzandı. Kafkaslar üzerinden Trabzon'a ipek balyaları geliyor, oradan Bizans'a gidiyor. Demek isliyorum ki Türk'ün Çin'den Akdeniz'e kadar kudretli devletler kurması bu kadar zengin olma nedenini yeni yeni anlıyoruz Step İmparatorlukları yalnız at üzerinde kılıç sallamakla kurulmadı. Yasa töre ile kavimleri, dinleri birleştiren bu Avrasya imparatorlukları ipek ticaretiyle zenginleşti.

Evet. Türk devlet kurucusu, halkları kendi yüksek otoritesi altında himaye eder. Çin gibi malını satamayan kavimlerin malını alıp dünyaya yayar. Osmanlı için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Osmanlılar yalnız Fatih döneminde değil, aynı zamanda 16. yüzyılda dünya ekonomisinin

ekseni durumuna geldi. 1500'de Vasco de Gama'nın büyük deniz yollarını keşfinden önce bütün dünya ticareti Osmanlı ülkesinden geçiyor, zenginlik bırakıyordu. İpek İran'dan Bursa'ya gelirdi. Selçuklu devletini zengin eden ipek yoludur. O zaman bu yol Ephesus'a gidiyordu. Onun için bu şehir Akdeniz ticaret merkezi idi, çok zengin oldu. Türk tarihini anlamak için zaferlerden ordulardan çok ekonomiye, ticarete kanun rejimine, devletçiliğe, dikkat edeceksiniz. Atatürk 1935 DTC Fakültesini kurdu. Yatılı imtihanı yapıldı. 40 kişi alındı. Bunların arasında dünya ölçüsünde arkeolog Tahsin Özgüç yetişti. Sümerelog, Hititolog arkadaşlarım, bu 40 kişi arasından geldi.

Birçok bilim insanı Atatürk'ün kurduğu o Fakültede yetiştiler. O zaman düşündüm Sinolog olmayı. Fakat sonra düşündüm ki Osmanlı İmparatorluğu tarihte en çok hakkı yenen bir Türk imparatorluğudur. Bugün de hala Heath Lowry diye biri çıktı, efendim, Osmanlı devletini Rumlar kurdu, Türkler buna kadir değildir diyor. Mesih Paşayı Has Murat Paşa'yı zikrediyor, onların yanında Arnavutlar, Hırvatlar da var. Hırvatlar mı kurdu Osmanlı İmparatorluğunu? Gibbons'un eski tezini H. Lowry tekrar ediyor. DTCF'de öğrenci olduğum zaman kendi kendime söz verdim. Batının Osmanlı devleti cehaletini yeneceğim. Osmanlının devlet kuruculuğunu, kanunlarını, ekonomisini, kültürünü araştıracağım. Osmanlı kültürü üzerinde bir kitabım yakında çıkıyor: *Has Bağçe Nedimle Mutribler*. Osmanlı akademisi Has Bağçe'dir. Büyük şairler büyük musikişinaslar orada toplanıp icra-i ahenk ederler. Önümde büyük bir kaynak var bunu yapmak için: Osmanlı Arşivleri; arşiv o sıralarda tasnif edilmemişti. Bugün 400 sayfalık bir tahrir defterini bir CD'ye sığdırıyorsunuz. Böyle bir duruma geldik ve arşivlerin bu hale gelmesinde Turgut Özal'ın ve kulakları çınlasın Hasan Celal Güzel'in himmetleri oldu. Osmanlı Arşivlerine girip çalışmak için kendimi hazırladım. Abdülhamid Osmanlı Bulgar isyanları dolayısıyla sarayda Bulgaristan'a ait vesikaları 10 büyük cilt halinde toplatmış. Bugün maroken kırmızı ciltler halinde Dolmabahçe Saray kütüphanesinde göreceksiniz.

Bunları bana haber verdiler, onlar üzerinde çalıştım. İsyanların nedenlerini tespite çalıştım. Osmanlı sosyal ekonomik tarihi üzerinde kariyerim böyle başladı. 1954'de Arvanid Defteri'ni neşrettim. Bir Bulgu tarihçi E. Radushev itiraf ediyor, bu belge Balkanoloji'nin temelidir; ondan önce üstün görüş şu idi: Balkanları kılıç kuvvetiyle alıp halkı esir etmişiz ve onların üretimini gasp ederek, idare etmişiz. Balkan tarihinde Yunanlılar, Sırplar baştan aşağı aynı tezi tekrarlar. Osmanlı Balkanları fethetti birbirini yemekte olan Balkan devletleri üzerinde bir hâkimiyet şemsiyesi kurdu, birleştirdi. Büyük Balkan tarihçisi Konstantin Jireçek der ki Osmanlı Balkanlar'da barış yerleştirdi, yollar köprüler yapıldı, Balkanlar birleşti, refaha kavuştu ve oradaki halk bu devlete bağlandı.

Devlet dini cemaatleri, mahalli cemaatleri hatta eski aristokratları içine aldı Arvanid defterinin ortaya koyduğu bir gerçek budur. "Stefhan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na" adlı makalemde bunun kanıtlarını verdim. Yerli aristokratları imha etmedi. Onlara tımar vererek tımar sistemine bağladı. Din değiştirmelerini istemedi Pablo Kurtik'in Arnavutluk'ta 30 köy hassı var. Pablo Kurtik Hıristiyan'dı. Osmanlı idaresi metropolitlere, din adamlarına geçimleri için tımar tahsis etti Osmanlı şehirleri fethettiği zaman ahitname verirdi. Yani şehir teslim olursa Sultanın yemini ile bir ahitname verilirdi. Canlarınız, mallarınız emniyettedir, Dininizi istediğiniz gibi icra edebilirsiniz deniyordu. Balkanları böyle fethettik öldürerek katliam yaparak değil. 19. yüzyılda 4 milyon Müslüman vardı Balkanlarda ne oldu? Avrupa'nın desteği ile Sırp'ı, Yunan'ı katliam yapa yapa, Müslümanları göçe zorlayarak, 4 milyon Müslüman'dan bir avuç Müslüman kaldı. Bugün Bosna'yı da yok etmeye çalışıyorlar. Bu 4 milyon Müslüman bugün 20 milyon olabilirdi. Bu bir soykırım değil mi? Osmanlı Rumeli'si bir Osmanlı yurdu idi, bugün Bulgar dilinde dört bin Türkçe kelime var. Hırvatça'da üç bin Türkçe kelime var. Osmanlı öyle bir rejim getirmiş. Benim tarihçiliğim bu haksız görüşü düzeltmek. Bugün mükâfatım sizin alkışlarınız.

46. KONUŞMA

Tıp Fakültesi Açılış Konuşması
Akıl ve Gelenek
19 Ekim 2010

Sayın rektörüm, sayın dekanlar, çek değerli meslektaşlarım ve aziz öğrenciler, bu çok şerefli günde, fakültenizin 65. yıldönümünde, bu yaşlı tarihçiyi çağırıp dinlemek lütfunda bulunduğunuz için hepinize çok minnettarım. Bu davet şöyle oldu buraya sıhhi bir nedenle geldiğim zaman sayın dekan vekili Profesör Nilgün Başkal fakültenin 65. yıldönümünde benden bir konuşma istedi. Bunu büyük bir şeref addettim ve size layık olmaya çalışacağım bu konuşmayla. Bu çok anlamlı günde beni dinlediğiniz için hepinize teşekkür ederim. Bu arada kalkıp zahmet buyurup gelmiş olan Türkiye Bilimler Akademisi'nin kurucusu sayın Prof. Aydın Çavdar'a özellikle teşekkür ederim. Efendim seçtiğim konu inşallah sizin ilginizi çekecek bir alandadır. Konu gelenek ve akıldır. Bu çok felsefî aynı zamanda tarihi konuyu seçtim inşallah sizin çok değerli bilgileriniz dışında fazla lüzumsuz bir konuşma olmayacaktır. İtiraf edeyim ki bu konu gelenek ve akıl tarihi olduğu kadar felsefî nazari bir konudur. Bunun için günlerce çalıştığımı itiraf ederim. Gelenek ve akıl bugün dünyada toplumları, devletleri, çeşitli sosyal sınıfları kültür kurumlarını karşı karşıya getiren insanlığın iki büyük fikir cereyanıdır. Gelenek, örf-ü adat, her şeyden evvel toplumlarda yaşayan örf-ü adatı, ikincisi toplumların geçmişteki deneyimleri yani tarih, üçüncü gelenek dindir. İnsanlığın takip ettiği dinler gelenek içine konulabilir. Örf-ü adat tarihi gelişim neticesinde bir toplumun aldığı kimliği ifade eder. Örf-ü adat o tarihten gelen deneyimleri bugün bizim sosyal hayattaki davranışlarımızı tayin eden organik bir bütündür.

Örf-ü adat bir toplumun tarihten gelen kimliğini aynı zamanda dini görüşlerini, dini bağlılıklarını bize nakleder. Genel sosyolojik manada din bir gelenektir. Örf-ü adatsa bir toplumun hayatta kalabilmesi bu toplum üyelerini fertleri bir arada tutan bir ahlak, dünya görüşü ifade ettiği hiç şüphesizdir.

Örf-ü adat üzerinde çok fazla duran, Türk millî ideolojisini ilk defa sosyolojik manada anlatan Ziya Gökalp'tir. O, örf-ü adatı bir toplumun organik bir bütün halinde birbirine kenetlenmiş tutan yaşamını yaşamasını tayin eden en önemli faktör olarak kabul eder. Şöyle bir misal vereyim toplum içinde toplumun inandığı onun kutsal bir değer verdiği örf-ü adat zedelendiği zaman toplum buna şiddetli bir reaksiyon gösterir. Bir misal vereyim, yakında kurban bayramı kutlayacağız şimdiden bütün toplumun nasıl seferber olduğunu görüyorsunuz Ziya Gökalp'in zikrettiği örf-ü adatın önemini belirten başka bir misal, ölülerimizi dini bir merasimle musalla taşında öbür dünyaya yolluyoruz. İnsanlığın ilk zamanlarına kadar giden insan, hayvanat âleminden ayıran en büyük ve en önemli hadise insanın ölüm karşısındaki durumudur. İnsan öbür dünyaya inanıyor, ruha inanıyor tanrıya inanıyor ve kendi aziz yakınlarını toprağa gömerken onu öbür dünyada yaşayacak inancıyla toprağa bırakıyor. Hatırlarım bir hoca tasvip etmediği bir zatın defnedilecek ölüsüne dini merasim yapmak istemedi bu bir profesörün akrabasıydı. Büyük bir reaksiyonla karşılandı. İşte Ziya Gökalp bu hadiseyi tespit etmektedir. Kurban bayramı hepimizi, bütün milleti sürükleyen bir gelenektir. Bir toplum bu örf-ü adatı sayesinde birleşir, ayakta durur ve devam eder.

Ziya Gökalp'in bu düşüncesi Almanya'da bir sosyolojik mektebin felsefesidir. Bu 19. asrın ortalarında Savinni Mektebi'dir. Savinni bir hukukçuydu ve hukuku Fransız büyük devriminde ifade edildiği gibi kabul etmez. Hukukun akli bir teoriden doğmadığını, milletin gelenekleri içerisinde yaşadığını, onun ruhunu ifade ettiğini belirtir. Alman nasyonalizmi Savinni'den de çok etkilenmiştir. Hatta Nazizim Savinni'nin bu fikirlerinin çok abartılmış ve yanlış yola sevk

edilmiş bir kolu olarak düşünülür. Ziya Gökalp Savinni mektebindendir. Savinni diyor ki toplum iki şekilde tarif edilebilir. Geselschaft toplum, cemiyet olarak fakat aynı zamanda örf-ü adatın bir arada tuttuğu Gemainschaft olarak kabul etmek lazım. İşte Gemainschaft fikri cemaat fikri Fransa'ya Gaston Rişar tarafından nakledildi ve bizim Ziya Gökalp'in bu cemaat sosyolojisini Durkheim'den fakat daha ziyade Gaston Rişar Savinni mektebinden aldığını biliyoruz. Ziya Gökalp hakkında birkaç yazım var burada fazla vaktinizi almayayım. Örf-ü adat yanında din insanlığın en büyük, en çok bağlandığı bir gelenektir. Bütün hakkaniyetçi büyük evrensel dinler eski Sümer'den gelen inanış adetler ve bir takım pratikler dolayısıyla eski Sümer'de eski Grek medeniyetinde daha geriye giderseniz iptidai primitif dediğimiz toplumlarda insan tabiat kuvvetlerini hepsi bir uluhiyet bir tanrısallık izafe etmiştir ve biliyorsunuz Yunan mitolojisinde bir çok tanrı vardır. Çok tanrılık Sümer'de de vardır fakat bir baş tanrı Tengri fikri Sümer medeniyetinde mevcuttu.

Din bir gelenektir. Bunun menşei ilahi olabilir fakat biz tarihçi ve sosyolog olarak bunu en büyük kültür tezahürlerine eriştiği Sümer'de buluyoruz. Yani Hıristiyanlıkta, Yahudilikte ve nihayet üçüncü büyük vahdaniyet dini İslam'da ki birçok inanışların birçok pratiklerin biz bugün Sümer'den geldiğini tespit edebiliyoruz. Benim sınıf arkadaşım dil tarihte Sümerolog Sayın Muazzez İlmiye Çığ çivi yazısını okuyabilen 40 kişi arasındaydı. O eski yazı tabletleri, çivi yazısını okuma dersi aldı. Alman profesörlerden çok yakından tanıdığım ilim adamı kendisinin bir kitabı var bunu okumanızı tavsiye ederim. Burada birçok inançların Yahudilikte hatta İslâm'da ve ananelerin örf adatın kutsal şeylerin inançların Sümer'den geldiğini gösterdi ve tabi bu tarihi ilmi bir araştırmaydı. Tabi bu geleneklerin, evet gelenek Sümer'lerin geleneği bu gelenekler arasında mesela tufan fikri tanrının kızdığı bir anda insanlığı cezalandırmak için onu, bütün dünyayı sular altında bırakması fikri Sümerler de mevcut. Bunun gibi birçok inanışların aslında bir insani sosyal gelenek olduğunu çivi yazılarındaki belgeler ile göstermektedir. Tabi bu konuda

Alman-Fransız Sümerologları çalışmış. Daha sonraları bunların en meşhuru çok popüler olan Kramer'in History Begins at Sümer adlı kitabıdır. Ben konuyu bu gelenek ve akıl konuşmamda dini bir gelenek olarak anlatmaya çalışıyorum. Fakat tabi bu insanın öbür dünya ulûhiyet ile ilgisi bakımından tamamen dini bir mahiyet arz eder.

Onu inkâr etmiyoruz fakat esas inançların Sümer'de ve diğer Akad Mezopotamya ve Mısır medeniyetlerinde bildiğimiz çok tanrılı Yunanda. Roma'da gördüğümüz çok tanrılılık aşamasında daha sonra tek tanrı Vahdaniyetçi dinlerde, Yahudilikte Hıristiyanlıkta ve nihayet İslam'da bu geleneğin devam ettiğini görüyoruz. Vahdaniyetçi evrensel dinlerin Sümer'den sonra Musa'nın mukaddes Sina yarımadasında Tanrı ile yüz yüze gelip tanrının on emrini kabul ettiği an, bizim dini literatürde Evamir-i Aşere olarak bildiğimiz tanrının 10 emri arasında tek tanrı fikri bu 10 emrinde Musa'dan daha önceki geleneklerin devamı olduğunu araştırıcılar tespit etmektedir. Yani demek ki gelenek üzerinde duruyorum, geleneğin çok önemli olduğunu, toplumu bir arada tutan çok önemli bir kuvvet olduğunu Ziya Gökalp tespit etmiştir. Hıristiyanlıkta İslam'da olan, devam edecek bu tek tanrı inancı tüm kainata geleceğe ve geçmişe hakim tek tanrı inancı doğuyor. Evamir-i aşare, 10 emir, bir tanrı vardır o tanrıya tapacaksınız tapınak yapacaksınız der. 10 emir sosyal hayatı insanları bir arada bahtiyar bir şekilde yaşama kaidelerini ihtiva ediyor. Hem cinsine saygı duyacaksın başkasının malına eşine göz koymayacaksın. Çalmayacaksın tanrıya ibadet edeceksin. 10 emir Yahudilikte Musa ile Yahudi dininin esaslarını ortaya koyuyor ve bizim İslâmiyet'te bu 10 emir çeşitli sureler ile tespit edilmiştir. Ben din âlimi değilim fakat Kuran'ı tercüme eden kıymetli din alimi Hüseyin Atay'a sordum evet dedi. Evamir-i aşere çeşitli surelerde ifade edilmek suretiyle devam ediyor. Demek ki kısaca şunu ifade etmek istiyorum din insanların toplum halinde durabilmesi yaşayabilmesi için bir inanç sistemidir, bir gelenektir ve mukaddestir, kutsaldır. Bugün Türk toplumu siyasi çalkantılar içinde Demokrat Parti kuruluşundan beri din olgusu bugüne kadar çeşitli partilerde ele alındıktan

sonra Erbakan'da iktidarın başına geçtiğini bugün de yine dinci İslamcı bir partinin Türk toplumunun, Türk devletinin başında bulunduğunu görüyoruz. Evet sayın başbakanımız bugün her türlü siyasi muhalefet karşısında "Ben toplumu, milleti ifade ediyorum" diyor.

Aklın sistematik özgür düşüncenin meydana getirdiği modern medeniyeti ele alalım. Aklın öne çıkması eski Yunan'da, Atina'da özgür düşünme çabası bütün kutsal şeylerin ötesinde aklın mantığın kaideleri içinde kâinatı insan hayatını, toplumu açıklama gayreti eski Yunan'da, Atina'da başladı. Aristo, Sokrates ve Eflatun (Plato) bir akademi kurdu ve akademide şu kuralı koydu: buraya matematik bilmeyen giremez. Matematik hür düşünce, özgür düşünce ile mantık aklın kabul etmediği mantığın kabul etmediği hiçbir şeyi kabul etmemek. Bugünkü teknolojik medeniyeti kuran prensipler ilk defa Atina'da ortaya çıktı. Niçin Yunanlılar arasında ortaya çıktı. Ben tarihçi olarak şöyle düşünüyorum. Yunanlılar bütün Akdeniz'de Fenikelilerden sonra ticareti ele geçirmişti. Bunun merkezi Delos adasıydı. Büyük bankalar oradaydı. Yunanlı tüccarlar çok pratik insanlardı. Hayatı Pratik kaideler ile tespit ediyorlardı. Bu millet arasında artık gelenekleri aşan onları sorgulayan zihin, serbest fikir özgür düşünce ortaya çıkıyor. Tüccar millet Anadolu'nun bütün kıyılarında Trabzon'dan Antalya'ya kadar her tarafa koloniler kurdular. Büyük bir medeniyetti. Büyük ilim adamları matematisyenler evvela bu kolonilerde ortaya çıktı. Arşimet Bergama. İskenderiye mektebi Bergama'daki kütüphane İskenderiye'den sonra dünyanın en büyük kütüphanesiydi. Akla bilgiye, bilime, mantığa dayanan bir medeniyet. Grek medeniyeti. Bu medeniyeti Roma Yunanlıların öğrencisi olarak devam ettirdi. Roma'nın getirdiği yine akıl akla dayanan bir hukuk sistemi. Avrupa hukukudur. Avrupa felsefesi Yunandan başlar. Avrupa hukuku da Roma'dan başlar. Roma'da özgür aklın getirdiği mahalli olmayan evrensel hukuk sistemi ortaya çıkmıştır. İşte böylece akıl artık insanlık hayatında bir olgu olarak yerleşti.

Arkasından Hristiyanlık ve İslâm geldi, İslam'ı iyi anlamak lazım. İslâm Sümerlerden beri insanlığın inançlarını çok daha mutlak bir

şekilde ifade eden son dini ifade eden sentezdir. Söylediğim emavir-i aşere Kuran'da vardır. Kuran'ın büyük prensibi tanrıya, tanrının kanunlarına, tanrının doğuşuna tam teslimiyettir. İslâm tam teslimiyet demektir. Her şeyin mutlak hakimi Allah'tır. Onun koyduğu kanunlara, emirlere karşı gelmeyeceksin. Bu da kâinatın, tabiatın toplumun yeni bir tefsiridir. Kuran'da çok esas prensipler hariç israiliyyat denilen Hazreti Yusuf'un Yakub'un hikâyesi Tufan hepsi vardır. Hristiyanlık ve İslâm tarihin bir safhasında 'da sorgulamayla başladı yani Hıristiyanlık ve İslam'da zamanla İslam'da şeriat dediğimiz mahalli inançlar, mahalli sosyal bazı yeni problemlere cevap veren kaideler kurallar tespit olundu. Şeriat, dini prensiplerden bir İslami hukuk sistemi (fıkıh) ortaya çıkarmış, Hıristiyanlık da öyle dini bir hukuk, bir inançla, gelenekten gelen temel, insani inançlara dayanan bir hukuk sistemi ortaya çıkarmış. 15. yüzyıla geldiğimiz zaman bu dinlerin İslam'da olsun Hıristiyanlıkta olsun bir takım hurafeler ile yanlış görüşlerle ve bir takım ruhban sınıfının yahut ulema sınıfının menfaatlerine uygun bir takım bozuldu. Hıristiyanlığın sorgulanması yine eski Yunan düşüncesinin canlanması ile hür düşünme hiçbir geleneği kabul etmeyen düşüncenin dini otoriteleri sorgulamasıyla ortaya çıktı. Bu durum hümanizm ile 14. asırda Petrarca, Boccacio ve en ziyade edebiyatta başlar. Hümanizma eski Yunan ve Roma edebiyat ve hukukunu araştıran dil ve filoloji çalışmaları yapan Boccacio ile en yüksek derecesine ulaşır. Hümanizm düşünce sistemine dinin tenkitine, Hıristiyan dininin tenkidine kadar varmıştır.

Çünkü artık felsefe, mantık sorguluyor ve bunu biz Atina şöhretini kazanan Floransa şehrinde ilk defa görüyoruz. Bolonya'da Aristo felsefesi ve skolâstik felsefe tedris ediliyor, fakat Floransa'da Plato ve Neoplatonizm felsefesi artık bu dil ve fikir hareketinin sonunda bir büyük filolog ve filozof tenkitçi Lorenzo Valla ortaya çıkmıştır. Bu arada yeni keşif var. Türk din ve fikir hayatı ile ilgili onun üzerinde duruyorum son zamanlarda. Evet, Floransa bunu ilk defa Michelle Ballivet bizantinist ve oryantalist bir âlim ondan önce de Taeschner ortaya attı. Çok enteresan, yani Türkiye'deki Neoplatonist dini görüşler

Gemistos Plethon ile Floransa'ya intikal etti çünkü Gemistos Plethon Floransa'ya Neoplatonizm'i gördü. Gemistosa Medici kendi sarayında büyük hüsnü kabul gösterdi. Orada yeni felsefî Neoplatonizm'i anlattı. Kimdi bu Gemistos Plethon Taeschner ilk defa olarak bu Gemistos Plethon'u anlatır. Gemistos Rum Bursalıdır. Osmanlı sultanları kendisini Edirne'de saraya alıyorlar. O devirde yani 1400-1450 arasında Bursa'da ve Edirne'de Neoplatonist tasavvuf hareketi çok canlıdır. Kendisi Bursa'da bir Yahudi âliminden ki sonradan bu Yahudi âlimi zındık diye yakılıyor, onun talebesidir. Edirne'ye gittiği zaman Gemistos Plethon II. Murad'ın sarayında iyi karşılanıyor çünkü kendisi mutasavvıftır. Tasavvuf felsefesi bizde Şeyh Bedrettin gibi çok büyük bir âlimi kendi nüfusu altına almıştır. Yani tasavvuf felsefesi nereden geliyor? Tasavvuf felsefesi Anadolu'da büyük mistik felsefenin en büyük adlarından birisi İbn-ül Arabî'den geliyor. İbn-ül Arabî Şam'dan Konya'ya geldi. Mevlana ile tanıştı. Sadeddin Konevi'nin kızını aldı. O zaman Konya bütün İslâm aleminde bu gibi tasavvufî felsefenin mistizmin bir merkezi halindeydi. Büyük üstatlar geliyordu. Bu cereyan Bursa ve Edirne'de devam etti. Çünkü Orhan ilk medresesini İznik'te 1331'de kurduğu zaman bu medresenin başına kurucu olarak Davud-î Kayseri'yi getirdi. Davud-î Kayseri İbn-ül Arabî'nin bir takipçisiydi ve Fususi'l Hikem adlı meşhur kitabını şerh etti. Bu anane, neoplatonist tasavvuf hareketi Bursa'da ve Edirne'de büyük fikri-içtimai hareketlere yol açtı.

Bedreddin büyük fıkıh âlimidir. Onun Al-Durer adlı eseri fıkıh kitabı mahkemelerde okunuyor. Bu adam son zamanlarda mutasavvıf oluyor ve biliyorsunuz zındık olarak kendisi Serez'de idam edilmiştir. Çelebi Mehmed tarafından 1416'da Gemistos Plethon Bursa'da ve Edirne'de el üstünde tutulduğu günlerde yaşıyor. Türk toplumunda Şeyh Bedreddin gibi büyük bir adam. hukuk alimi, aynı zamanda mutasavvıf yaşamakta onun vahded-i vücut felsefesini biliyoruz. şimdi Gemistos Plethon böyle bir mühitte bu fikirleri benimsiyordu ve Osmanlı sultanları tarafından hüsn-i kabul görüyordu. Gemistos, Edirne'den sonra Mora'ya, Mistra'ya, oradan da Floransa'ya gitti.

Çünki o zaman hümanizm Grek felsefesine çok açıktı. Bizans'tan gelen büyük filozofları, filologları kabul ediyordu. Eski yunan felsefesinin canlandığı bir merkez olan büyük Floransa, Gemistos'u davet etti. Gemistos'un eserlerinde yeni bir toplum modeli vardır. Bu yeni toplum modelinde Osmanlı teşkilâtının izleri vardır. Gemistos Plethon, Floransa'ya Neoplatonizm'i götürüyor. Neoplatonizm'in vatanı tasavvufun vatanı, İbnül Arabi'den beri İznik'te Davud-i Kayseri'den beri ve nihayet Şeyh Bedreddin ile yerleşmiş bir anane vardı. İşte Gemistos Plethon bu fikirle Floransa'ya gidiyor ve hümanizmin en büyük üstadlarından bir Neoplatonist felsefesinin kurucusu oluyor, Aristo skolastiğine karşı.

Şimdi görüyorsunuz, biz tarihimizi fikir tarihimizi çok iyi bilmiyoruz. Femistos'u biz yetiştirmişiz, Bursa ve Edirne'de. O gidip Floransa'da bu yeni felsefenin, yeni hümanist felsefenin kurucularından. Evet, hümanizm eski Yunan-Latin filolojisi ile arkasından fikir hayatı Lorenzo Valla ile tenkit kafasına intikal ediyor. Eski Yunan felsefesinin derinliğine tetkiki ile hür düşünce Hıristiyanlığın ananelerine, hurafelerine hücum etmeye başlıyorlar. Lorenzo Valla'nın Floransa'daki ilk eserleri din tenkidi ile mesela, sözde imparator Konstantin'in papalığa imtiyazlı bir mevki vermiş, öyle bir vesika var. Bunun sahte, uydurma olduğunu ispat etti.

Hümanizm bütün Orta Çağ'ın skolastiğin inançlarını çürüten bir tenkit, yeni aklın rehberliği ile bütün inanç sistemlerini gözden geçiren bir yeni fikir hareketine Lorenzo'dan sonra Erasmus ile devam ediyor. Erasmus büyük hümanist Hollandalı. Erasmus Luther tarafından çevrilmiştir. Luteryanizm'de çok enteresan yine İslâm'ın tesirleri var. Hıristiyanlıkta Tanrı ile fert arasında muhakkak ruhban aracı olması lazım. Ruhban yoluyla Tanrı'ya erişebilirsinizi. İslâm'da camide her Müslüman doğrudan doğruya Tanrı'nın karşısındadır. Luteryanizm'de bu papalığın lüzumsuz olduğunu onu reddeden tezler birçok bakımdan İslâm'ın yeni dini hareketlerde büyük tesiri olmuştu, çünkü Luther Kur'an'ı okudu. Latincesinde Ricaldo isminde biri 1330'larda Mogollar geldiği zaman Bağdat'a gitti Dominiken

tarikatından. Orada Arapça öğrendi. Kur'an'ı tercüme etti. Ricaldo ve Luther Kur'an'ı oradan, Latinceden okudu. Bütün bunlar yeni araştırmalar ile ortaya çıkan şeyler. Fakat Lorenzo'nun tenkitleri ile artık dinde dahi hurafeleri ayıplayan yeni ruhani bir din görüşü. Bu Lorenzo ve hümanizm hareketinin hurafeleri ayıplayan yeni ruhani bir din görüşü bu Lorenzo ve hümanizm hareketinin doğrudan doğruya bir neticesi olarak ortaya çıktı. Çok kısa bu yeni akılcı küştür hareketinin devamını hemen görüyoruz. Lorenzo, Erasmus dinde o hareketten sonra yoğurulmuş akıl artık kâinatı sorguluyor. Coppering ortaya çıkıyor. Galileo ortaya çıkıyor. Artı yoğurulmuş aklın doğayı doğrudan doğruya araştırma fikri mantık kaideleri içinde araştırma fikri yerleşiyor. "Hümanizm modern ilmin kurucusu. Galileo akıl ve mantık kullanarak doğanın kanunlarına formüle etmek ve mantık kullanarak doğanın kanunlarını formüle etmek usulü yerleşiyor. Galileo'nun davasını biliyorsunuz fakat asıl büyük sistemci doğayı tam bir düşünce özgürlüğü ile müşahede etmek ve mantık çerçevesinde bu kaideleri. Modern ilmin kurucusu bunu eserleri ile tespit eden modern düşünce adamı Descartes'tir. Aklın mantığın matematiğin ifade edemediği, akıl ve mantığın kabul ettiği hiçbir şeyi kabul etmez. Akıl, kaideleri arasında birşey ifade edilebilir, tefsir edilebilir, anlaşılabilir. Descartes matematisyendi. Eflatun'un akademisi üzerinde koyduğu gibi buraya matematik bilmeyen giremezdi.

Bütün büyük hümanist filozoflar bugünkü batı ilminin temeli olup prensipleri Descartes kartezyen bir görüş ile yerleştirmiştir. Bugünkü medeniyetimiz, Batı medeniyeti, artık doğanın kanunlarını serbest bir şekilde araştırıp bulmak, onları fomüle etmek. Newton'dan sonra mikrobiyolojinin buluşu 19. asırda 1864'de zannederim. Mikrobiyoloji bu sizi çok etkiler. Pastör doğadaki mayalanmış maddelerle mikrobu buldu. Oradan mikrobiyoloji ortaya çıktı. Mikrobiyoloji tabi tıp ilminin esaslarından biri. Bu ancak, doğayı mantık, akıl klavzuluğu ile araştırma ve kanunlarını formüle etmekle oluyor. Atatürk ne diyor, bu dünyada var olmak, Batı'nın karşısında var olmak istiyorsan Batı ilmini bilimini benimseyeceksin. Yani akılcı bir

dünya görüşü ile batı karşısında kalabilirsin. Acaba Batı medeniyeti başarı mıdır? Atatürk'ün bize vasiyet ettiği bu felsefe bu dünya görüşü, öbür taraftan bakıyoruz yine gelenek, din büyük bir hızla toplumumuzu sarmış, mutlak akıl ve doğa karşısında aklın üstünlüğü. Amerika'da bir sosyal ekol ortaya çıktı. Diyor ki, bize modern medeniyet ne getirmiştir? Teknoloji, ileri teknoloji, bu büyük zırhlar, uçaklar, bankalar hepsi ilmin getirdiği teknoloji ile ortaya çıkmıştır. Teknoloji insana saadet mutluluk getiriyor mu? İnsanlığın geleceğini garanti ediyor mu? Hayır. Bu sosyologlar diyorlar ki karamsarlık ve ümitsizlik içinde insanlık getirdi bize. Bugün bütün dünya hepimiz, her birimiz, hatta otlar, ağaçlar bile tehlikede. Bir nükleer atık olsa, bugün bizim topraklarımıza da geliyor. Siyasilerimiz bunu konuşuyor. Nükleer savaş olsa tüm dünyada Çin'de var, Hindistan'da, İsrail'de, İran'da nükleer var. Bir nükleer savaş olsa milyonlarca insan ölecek, tarlalarımız artık mahsül vermeyecek. Modern medeniyetin getirdiği, Lorenzo Valla'nın, Descartes'in getirdiği sonunda bu mudur? Amerika'da diyor bu sosyologlar ailelerin yüzde 50'si çözülüyor. Çocuklar ortada kalıyor. %50 boşanma var toplumda. Ben oradayken büyük bir karamsarlık içindeydi Amerikalılar. Kendi aralarında tarikatlara, Hint tarikatına falan yöneldiler. Hatta bir toplum 300-400 kişi protesto olsun diye Güney Amerika'da toplu halde intihar etti, yeni medeniyeti protesto olarak. Evet, şimdi siz çok kıymetli doktorlar, ben sizleri Tanrı'nın muavinleri, yardımcıları görüyorum. Tanrı hayat vermiştir, insan dediğimiz eşref-i mahlûkat diye akıl sahibi bu insan yaratmıştır. Siz insanın yaşamını 40 yaşından 90 yaşına getirdiniz. Ben 95 yaşında konuşabiliyorsam iki ameliyata, sizin ameliyatınıza borçluyum bunu. Birisi eskiyen kalbimi değiştirdi. Şimdi üçüncüsü sekte veren kalbime muntazam işlesin diye bir pil taktılar. Onun için 95 yaşında karşınızdayım. Siz Tanrı'nın muavinlerisiniz. Kutsal insanlarsınız. Sizin karşınızda bu konuşmayı bana lütfettiğiniz için hepinize müteşekkirim.